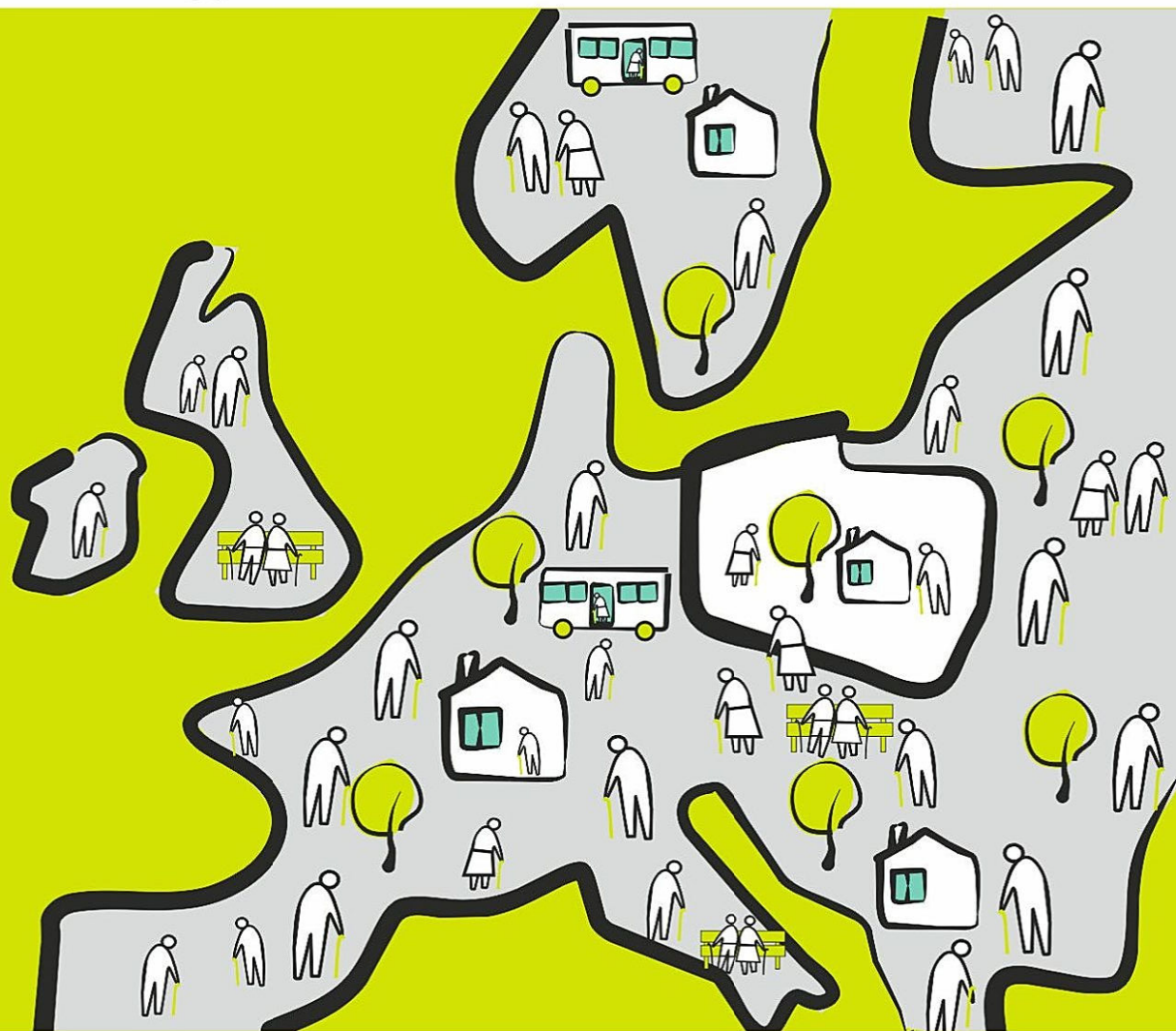

Agnieszka LABUS

STARZEJĄCE SIĘ SPOŁECZEŃSTWA

EUROPEJSKIE XXI WIEKU

W KONCEPCJACH ODNOWY MIEJSKIEJ

GLIWICE 2014

MONOGRAFIA

Rodzicom i Dziadkom

SPIS TREŚCI

WSTĘP	7
1. EUROPEJSKIE MIASTA W KONTEKŚCIE ZMIAN DEMOGRAFICZNYCH	21
1.1. Teorie i koncepcje starzenia się	22
1.2. Tendencje i trendy zmian	37
1.2.1. Zmiany demograficzne w miastach europejskich (miasto DZIŚ)	38
1.2.2. Starzenie się populacji w miastach europejskich na przestrzeni wieków (miasto DAWNIEJ).....	43
1.2.3. Wyzwania odnowy miejskiej w XXI wieku (miasto JUTRO).....	52
1.3. Wnioski.....	67
2. ZAŁOŻENIA BADAŃ PROJEKTÓW ODNOWY MIEJSKIEJ I CECH ICH REALIZACJI	68
2.1. Cel badań.....	68
2.2. Ogólne podejście do badań.....	69
2.3. Metody badawcze	71
2.4. Materiał badawczy.....	72
2.5. Wnioski.....	76
3. PROJEKTY ODNOWY MIEJSKIEJ	77
3.1. Zrealizowane projekty odnowy miejskiej.....	78
3.2. Eksperymentalne projekty odnowy miejskiej	132
3.3. Wnioski (projekty zrealizowane i eksperymentalne)	157
4. KONCEPCJE ODNOWY MIEJSKIEJ	163
4.1. Zidentyfikowane koncepcje odnowy miejskiej	169
4.2. Odniesienie wyników badań do sytuacji w Polsce.....	175
ZAKOŃCZENIE	180
BIBLIOGRAFIA	185
Streszczenie	196

CONTENTS

INTRODUCTION	7
1. EUROPEAN CITIES IN THE CONTEXT OF DEMOGRAPHIC CHANGE	21
1.1. Theories and concepts of ageing	22
1.2. Tendencies and trends	37
1.2.1. Demographic changes in European cities (<i>city of TODAY</i>)	38
1.2.2. The ageing of the population in European cities over the centuries (<i>city of PAST</i>)	43
1.2.3. Challenges of urban renewal in the twenty-first century (<i>city of TOMORROW</i>)	52
1.3. Conclusions	67
2. ASSUMPTIONS OF URBAN RENEWAL RESEARCH PROJECT AND THEIR FEATURES COMPLETION	68
2.1. Aim of research	68
2.2. General approach to research	69
2.3. Research methods	71
2.4. Research material	72
2.5. Conclusions	76
3. URBAN RENEWAL PROJECTS	77
3.1. Completed projects of urban renewal	78
3.2. Experimental projects of urban renewal	132
3.3. Conclusions (completed and experimental projects)	157
4. URBAN RENEWAL CONCEPTS	163
4.1. Identified urban renewal concepts	169
4.2. Reference research results to the situation in Poland	175
SUMMARY	180
BIBLIOGRAPHY	185
Abstract	198

WSTĘP

Często przechodzę jedną z ulic w Bytomiu. Mijam na tej drodze kilka miejsc, które zwracają moją uwagę. Jedną z nich jest niewielka przestrzeń placyku, gdzie rośnie kilka drzew, dających upragniony cień o letniej porze roku, na posadzce jest słoneczny zegar, a na ławce siedzi około 70-letnia starsza Pani. Widzę ją zawsze, ilekroć tamtędy przechodzę; przesiaduje na ławce godzinami. Jest częścią starzejącego się społeczeństwa.

Notatki własne, sierpień 2011 r.

Rys. 1. Autorka pracy na ławce obok seniorki w parku miejskim. Bytom, 10.09.2012 r. (fot. Bartłomiej Barczyk)

Fig. 1. The author of the work on the bench next to seniors in the city park. Bytom, 10.09.2012 (Photo Bartłomiej Barczyk)

Źródło: Malinowska A., 2012, *Doktorat ze starości*, Gazeta Wyborcza, 14 września 2012 r., Katowice.

Zastanawiam się czy, wyżej opisana przestrzeń placyku z ławką odpowiada na potrzeby tej starszej Pani? Czy ktoś, projektując ten placyk i stawiając na nim ławkę, myślał o tym, że w ten sposób zorganizuje przestrzeń miejską w odpowiedzi na starzenie się ludzkiej populacji? Ile takich ławek trzeba by postawić w miastach europejskich, aby sprostać potrzebom starzejącej się ludności?

Powyższe pytania stawiane przez autorkę niniejszej publikacji prowokują do zastanowienia się nad tą problematyką w szerszej perspektywie badawczej w dyscyplinie architektury i urbanistyki oraz planowania przestrzennego.

Przyczyna podjęcia tematu

Ważny problem o znaczeniu europejskim

Podjęta problematyka badań obejmuje dwa zagadnienia dotyczące podstawowych procesów współczesnego świata - starzenie się populacji oraz urbanizacja. Starzenie się ludności jest pewnego rodzaju trendem globalnymi jest nieuniknione, odzwierciedla postęp człowieka. Rozwój medycyny i nowych technologii wpływa na lepsze i dłuższe życie. Według wielu badaczy i urbanistów proces starzenia się społeczeństwa ma istotny wpływ na kształtowanie się współczesnych miast. Jego skutki mogą mieć negatywny wpływ na rozwój miast europejskich, jeśli w porę nie podejmie się działań służących odnowie tych miast, czyli ulepszeniu i dostosowaniu do zmieniających się warunków społecznych.

Przy uwzględnieniu: rozwoju urbanizacji, zwiększenia mobilności na rynku pracy, słabnących więzi społecznych, poprawy standardu mieszkaniowego, równouprawnienia kobiet i mężczyzn, spadku liczby urodzeń i wzrastających oczekiwań życiowych - w większości zachodnich państw europejskich sytuacja wygląda bardzo podobnie. Identyfikowane są nowe demograficzne wyzwania, starzenie się populacji i pytania: jak będziemy radzić sobie z postępującym procesem starzenia się społeczeństw? Jaką bazę należy przygotować przyszłym pokoleniom w kontekście zdrowia, opieki społecznej, ekonomii i planowania przyszłych miast, kiedy wzrasta liczba emerytów, a maleje liczba osób młodych, pracujących?

Jakie będzie to miało odzwierciedlenie w przestrzeni miejskiej?

Miasta europejskie są obecnie sceną procesów globalnej przemiany, wstrząsu gospodarczego, społecznego i przestrzennego, a starzenie się społeczeństwa staje się wyzwaniem dla odnowy miejskiej. Starzenie się ludności jest dzisiaj polem zainteresowań polityków, socjologów, ekonomistów, geografów, gerontologów, a powinno być także polem zainteresowań urbanistów i planistów przestrzennych.

Jak wynika z wielu opracowań, proces starzenia się społeczeństwa dotyczy: miast, regionów, państw, jest problemem w skali światowej. Dominują opracowania zagadnień dotyczących projektowania obiektów i urządzeń dla ludzi niepełnosprawnych i starszych, powoli przebija się szersze myślenie, odpowiadające

aktualnym problemom rozwoju lokalnego i regionalnego, dla których charakterystyczne są zagadnienia konkurencyjności między miastami i regionami.

Starzenie się społeczeństwa, jako zjawisko charakterystyczne dla naszych czasów, może być przyczyną niepokojącej wizji miast europejskich, ponieważ zostaje zachwiana równowaga w proporcjach grup społecznych. Coraz więcej jest osób starszych, a coraz mniej młodych, co uniemożliwia dążenie miast europejskich do zrównoważonego rozwoju, który jest jednym z priorytetów planowania przestrzennego. Udział osób w wieku 65 lat i powyżej w 2010 roku stanowił 18% populacji, w 2030 roku będzie stanowił około 24%, a w 2050 roku przewiduje się, że będzie wynosić 30% populacji europejskiej¹.

Starzenie się społeczeństw europejskich jest procesem o dalekosiężnych i niszczących skutkach dla miast europejskich i wymaga odpowiedniego planowania odnowy miejskiej w kontekście zwiększenia konkurencyjności miasta oraz regionu. Stąd główne pytanie niniejszej pracy brzmi: **czy w związku ze starzeniem się populacji europejskiej podejmowane są dzisiaj działania mające na celu odnowę miast europejskich i ich uratowanie przed demograficzną katastrofą?**

Odnowa miejska jest procesem złożonym, obejmującym wiele aspektów życia społeczeństwa, dlatego zasadne jest przeanalizowanie, w jakim zakresie starzenie się populacji europejskiej wyznacza nowe kierunki i koncepcje odnowy miast europejskich, kształtujące się obecnie w Europie. Problematyka ta jest szczególnie aktualna w Polsce, która jest krajem starzejącym się, chociaż nie należy do państw o najwyższym zaawansowaniu starości demograficznej. Zmiany demograficzne będą następować w naszym kraju nawet szybciej niż w pozostałych krajach UE. Do 2050 roku Polska odnotuje ponaddwukrotnie większe tempo spadku liczby osób w wieku produkcyjnym niż państwa Europy Zachodniej. Jednocześnie problem odnowy miast jest zagadnieniem istotnym i aktualnym, dlatego zasadne jest zwrócenie uwagi na tę problematykę. Może być to przydatne wielu decydom (władze centralne, regionalne i lokalne), wpływającym na kształt polityki miejskiej w naszym kraju.

Autorka niniejszej publikacji ma świadomość wielu zmian, jakie zachodzą we współczesnym świecie (zmiany klimatyczne, zmiany demograficzne, postęp technologiczny, globalizacja), a tym samym szans i zagrożeń, jakie te zmiany powodują i mogą powodować w strukturze funkcjonalno-przestrzennej miast. W związku z tym wydaje się zasadne podjęcie problematyki niniejszej publikacji.

---

¹ Eurostat, *Demography report 2010 Older, more numerous and diverse Europeans*, 2011, Komisja Europejska.

Własne doświadczenia badawcze i praktyczne

Inspiracją do podjęcia niniejszych badań jest pogłębiający się proces starzenia się społeczeństwa europejskiego oraz jego wpływ na zagadnienia zarządzania rozwojem miast. Badaniem globalnych wyzwań demograficznych XXI wieku interesuję się od czasów studiów na Wydziale Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach². Ponadto brałam udział w realizacji grantu badawczego prowadzonego przez Politechnikę Śląską w Gliwicach i Uniwersytet Śląski w Katowicach w ramach projektu PolSenior³, w którym uczestniczyłam w charakterze ankietera oraz wykonawcy opracowań analitycznych na seminarium specjalizacyjnym na Wydziale Architektury Politechniki Śląskiej pod kierunkiem prof. dr hab. inż. arch. Elżbiety Niezabitowskiej.

Jestem członkinią Polskiego Towarzystwa Gerontologicznego i biorę czynny udział w spotkaniach PTG. W latach 2012-2014 uczestniczyłam w roli eksperta w tworzeniu pierwszego w Polsce dokumentu strategicznego dotyczącego starzejącego się społeczeństwa w regionie małopolskim pt. „Wyzwania Małopolski w kontekście starzenia się społeczeństwa. Podejście strategiczne”⁴. W pierwszym etapie, w latach 2010-2011, brałam udział w pracach prowadzonych pod kierunkiem prof. dr hab. Stanisławy Golinowskiej w ramach projektu „PEOPLE - innowacje dla zmian społecznych” oraz w drugim etapie tworzenia dokumentu pt. „Srebrna gospodarka w Małopolsce. Program działań” (2013-2014), będącego kontynuacją dokumentu pt. „Wyzwania Małopolski w kontekście starzenia się społeczeństwa. Podejście strategiczne”, jako ekspert w zespole zadaniowym ds. strategii, realizowanego przez Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego. Ponadto uczestniczyłam w 2011 roku w kanadyjsko-polsko-niemieckiej letniej szkole Global Suburbanization⁵ w Helmholtz Centre of Environmental Research (UFZ) w Lipsku w Niemczech, co umożliwiło mi zebranie doświadczenia i wiedzy o problematyce odnowy miast kurczących się (materiały literaturowe oraz rozmowy z ekspertami różnych dziedzin). W latach 2011-2012 byłam uczestniczką i laureatką interdyscyplinarnego projektu stypendialnego *Design Silesia - Doktoranci dla Innowacji*⁶, który umożliwił mi badania *in situ* oraz rozeznanie podjętej problematyki na przykładzie miast Aglomeracji Górnośląskiej.

² Praca dyplomowa magisterska pt. *Zespół integracyjno-pokoleniowy „U Dziadków”* pod kierunkiem Pana dr. hab. inż. arch. Jacka Rybarkiewicza, doc. w Pol. Śl., która zaowocowała wyróżnieniem Marszałka Województwa Śląskiego w konkursie na najlepszą pracę dyplomową z zakresu urbanistyki i planowania przestrzennego oraz pierwszym wyróżnieniem w ogólnopolskim Konkursie Architektonicznym im. Małgorzaty Baczko i Piotra Zakrzewskiego.

³ Podprojekt *Kapitał społeczny seniorów w warunkach różnych środowisk urbanistycznych a wymogi ich dostosowania do aktywizacji życiowej i jakościowego zabezpieczenia potrzeb ludzi starych* nr PBZ-MEIN-9/2/2006, realizowany w latach 2007-2011.

⁴ Labus A., 2010, *Starzejące się społeczeństwo Małopolskie a odnowa miejska - rekomendacje*. Ekspertyza przygotowana w ramach *Wyzwania Małopolski w kontekście starzenia się społeczeństwa. Podejście strategiczne*. Małopolskie Studia Regionalne, nr 2-3/19-20/2010, Departament Polityki Regionalnej, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków.

⁵ Więcej na temat letniej szkoły i wygłoszonego wystąpienia przez autorkę niniejszej pracy - na stronie internetowej: <http://the-katowice-leipzig.host22.com/index.php/pl/kalendarium/7-szkola-letnia>

⁶ *Projekt Design Silesia. Doktoranci dla Innowacji. Integracja działań badawczych na rzecz innowacyjnego rozwoju regionu oraz wsparcie finansowe dla doktorantów* realizowany w ramach projektu systemowego *Design Silesia II* Samorządu Województwa Śląskiego, Poddziałanie 8.2.2. *Regionalne Strategie Innowacji* Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki.

Moja wieloletnia współpraca ze specjalistami wielu dziedzin niewątpliwie wpłynęła na interdyscyplinarny charakter prowadzonych badań w ramach powstawania niniejszej publikacji. Ukończenie jej daje okazję do podziękowania tym, którzy mieli udział w jej tworzeniu, mobilizowali w chwilach zwątpienia i studzili w momentach nieuzasadnionego optymizmu. Trudno znaleźć słowa podziękowania, które byłyby adekwatne do otrzymanej pomocy.

Dziękuję: Panu Profesorowi Zbigniewowi J. Kamińskiemu, mojemu Promotorowi, a zarazem Dziekanowi Wydziału Architektury i Urbanistyki Politechniki Śląskiej za wszystko czego mnie nauczył przez te cztery lata naszej współpracy, w szczególności za dyskusje, dzięki którym dojrzewały rozważania zawarte w niniejszej publikacji; Pani Profesor Elżbiecie Niezabitowskiej i Panu Profesorowi Tomaszowi Partece - recenzentom pracy doktorskiej - za cenne uwagi, które wpłynęły na ostateczny kształt publikacji; Panu Profesorowi Krzysztofowi Gasidło za życzliwe uwagi i opinie; Pani Profesor Marii Zrałek i Panu Profesorowi Adamowi Bartoszkowi za nieocenioną pomoc i konsultację pracy pod kątem socjologicznym; Departamentowi Polityki Regionalnej przy Urzędzie Marszałkowskim Województwa Małopolskiego, Panu Dyrektorowi Jackowi Woźniakowi i Pani Anecie Widak, a także Pani Profesor Stanisławie Golinowskiej za umożliwienie udziału w przygotowaniu pierwszego w Polsce dokumentu strategicznego w kontekście starzenia się społeczeństwa dla regionu Małopolskiego.

Dziękuję także Koleżankom i Kolegom z Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach za wspólne debaty i dyskusje podczas zajęć seminaryjnych oraz wszystkim tym niewymienionym z nazwiska, którzy mieli wkład w powstawanie niniejszej pracy, oczywiście mając na względzie, że całkowita odpowiedzialność za wszelkie niedoskonałości i mankamenty spoczywa na mnie.

Problem badawczy

W czasach licznych przemian, jakie generuje XXI wiek, konieczne jest zwrócenie uwagi na aspekt starzenia się populacji w kontekście planowania przestrzennego. Za 40 lat połowa Europejczyków będzie w wieku dojrzałym i będzie potrzebowała przyjaźnie zaprojektowanej przestrzeni miejskiej, przestrzeni, w której będzie mogła czuć się dobrze, gdzie swobodnie skorzysta z publicznego transportu, zrobi zakupy i spotka się z przyjaciółmi. Biorąc pod uwagę fakt, że 2012 rok został ogłoszony przez UE Europejskim Rokiem Aktywności Osób Starszych oraz że celem planowania przestrzennego (lokalnego i regionalnego) jest tworzenie przyjaznych i lepszych dla ludzi miejsc w różnych skalach przestrzennych, wydaje się zasadne podjęcie niniejszej problematyki badawczej.

Ponadto w procesach rozwoju miasta stale występują sprzeczności między stanem zagospodarowania przestrzennego a potrzebami społeczeństwa i gospodarki, tzn. rozwój zagospodarowania przestrzennego z reguły nie nadąża za potrzebami i nowymi funkcjami.

W tym kontekście powstają pytania: **czy takie miejsca, które odpowiadają na potrzeby starzejącej się populacji, są tworzone w miastach europejskich?, a jeżeli tak, to jaka jest charakterystyka tych miejsc?, jak te miejsca powinny wyglądać** zdaniem: planistów przestrzennych, urbanistów, architektów, wizjonerów, ekspertów, badaczy różnych dziedzin nauki?

Pytania badawcze

Problematyka starzejących się społeczeństw europejskich jest w niniejszej publikacji rozpatrywana w ujęciach bieżącym (miasto *DZIŚ* - jakie działania przestrzenne podejmowane są dzisiaj?) i długookresowym (miasto *JUTRO* - jak przygotować się na zmiany demograficzne?, co można zrobić, aby załagodzić negatywne skutki starzenia się populacji i przeciwdziałać im?).

W związku z postawionym problemem badawczym nasuwają się dalsze pytania, rozwinięte w kolejnych rozdziałach budujących strukturę niniejszej pracy.

- **Jaki jest stan wiedzy na temat tworzenia się miejsc przyjaznych osobom starszym w miastach europejskich?**
- **Jak wiedza o starzeniu się ludności stymuluje działania władz miejskich?**
- **Jakie przykłady działań odpowiadają na wyzwania współczesności (przykłady dobrej praktyki planistycznej)?**
- **Czy powstają projekty eksperymentalne, futurystyczne, koncepcyjne, wybiegające daleko w przyszłość?**

Teza pracy

Proces starzenia się społeczeństwa stanowi poważne wyzwanie dla zrównoważonego rozwoju miast oraz wytycza nowy kierunek / nowe koncepcje w polityce odnowy miast europejskich na najbliższe lata.

Zakres badań

Zamierzeniem autorki jest wielowymiarowe spojrzenie na proces starzenia się społeczeństwa na podstawie analizowanych projektów odnowy miejskiej (zrealizowanych i eksperymentalnych) w Europie.

Problematyka niniejszej publikacji dotyczy zagadnień współczesnych, tj. XXI wieku, i przyszłych. Tematyka pracy obejmuje także zagadnienia z historii budowy miast z uwzględnieniem prognozy demograficznej na najbliższe 30-50 lat (projekty eksperymentalne odnowy miejskiej).

Kontekst pracy i stan badań

Zagadnienie starzenia się społeczeństwa jest omawiane i badane w wielu dyscyplinach naukowych: socjologii, psychologii, medycynie, ekonomii oraz w architekturze. Problematyka ta jest reprezentowana w literaturze zagranicznej i polskiej. Starzenie się społeczeństwa to zjawisko nowe i dynamiczne, niemające wielkiego rozwinięcia w pracach teoretycznych. Dominują ujęcia socjologiczne, ekonomiczne, psychologiczne i medyczne. W ujęciach architektonicznych zwykle jest mowa o formach zabudowy mieszkaniowej dla osób starszych, ergonomii, dostępnym środowisku dla osób o dysfunkcjach ruchowych itp. Szersza, urbanistyczna perspektywa tego zagadnienia jest mniej widoczna, a temat - pomimo że bardzo aktualny w polskiej literaturze urbanistycznej - jest marginalizowany.

Poszukiwanie kierunków odnowy miejskiej w kontekście starzenia się populacji europejskiej jest niezwykle ważne, szczególnie dziś, w dobie narastającego problemu zmian proporcji demograficznych (zwiększenie liczby osób starszych oraz wydłużenie życia ludzkiego). Starzenie się ludności jest globalnym procesem, z którym próbuje się zmierzyć wiele regionów i państw świata, w tym: Stany Zjednoczone, Japonia, Chiny oraz państwa Unii Europejskiej. Podejmowane są różne inicjatywy i programy rządowe. Instytucje i organy UE podejmują debatę oraz działania mające na celu zapobieganie skutkom niekorzystnych zjawisk demograficznych. W różnych skalach przestrzennych i na różnych szczeblach polityki władze zastanawiają się, jaką bazę należy przygotować przyszłym pokoleniom w kontekście zdrowia, opieki społecznej, ekonomii i planowania miast oraz regionów. Kiedy wzrasta liczba emerytów, a maleje liczba osób młodych, pracujących - **jakie powinno to mieć odzwierciedlenie w polityce miejskiej w skali globalnej, regionalnej i lokalnej?**

Do upowszechnienia problematyki starzejących się społeczeństw przyczyniają się *deklaracje* organizacji międzynarodowych i rządowych, tj. ONZ, UE, OECD, *konferencje* oraz podejmowane *programy badawcze*, których inicjatorzy usiłują zmierzyć się ze współczesnymi wyzwaniami. Wiele agend zintensyfikowało działalność na rzecz uświadamiania nam problemu starzenia się społeczeństw. W krajach Europy Zachodniej podejmowane są próby wypracowania metod zarządzania miastami w tym kontekście. Powstają globalne projekty, jak *Age-Friendly Cities*⁷, w ramach WHO⁸. Ponadto organizowane są *konkursy* na kształtowanie miejsc przyjaznych osobom starszym w mieście (*Philips Livable Cities Award* czy *Access City Award*)⁹, w tym także konkursy architektoniczne (*New Aging Award*). Niektóre ośrodki badawcze prowadzą badania nad wpływem starzenia się populacji

⁷ Tłum.: miasta przyjazne osobom w każdym wieku.

⁸ Światowa Organizacja Zdrowia (*World Health Organization*).

⁹ Więcej na temat podejmowanych działań - w rozdziale 1.2.3 Wyzwania odnowy miejskiej w XXI wieku (miasto *JUTRO*).

na planowanie miast (University w Sheffield, FUTURAGE¹⁰, Centrum Badań Środowiskowych Helmholtza w Lipsku¹¹, Wydział Architektury ETH w Zurychu¹²).

W Unii Europejskiej powstają platformy internetowe realizujące programy europejskie (ERA-AGE 2¹³). Do tej pory dyskusje na temat starzenia się społeczeństwa koncentrowały się na takich aspektach, jak emerytury i zabezpieczenia społeczne, opieka zdrowotna i socjalna na szczeblu krajowym. Obecnie w całej Unii Europejskiej pojawia się nowe podejście do procesu i zjawiska starzenia się społeczeństw. Mamy do czynienia z nową, szerszą definicją tej problematyki, obejmującą wiele kwestii, tj.: emerytury i dochody¹⁴, gospodarka i zatrudnienie¹⁵, opieka zdrowotna i inne usługi¹⁶, prawa jednostki¹⁷, budownictwo mieszkaniowe i wspólnoty lokalne.

¹⁰ FUTURAGE - *A road map for ageing research*, dostępne [w:] www.futurage.group.shef.ac.uk, platforma określająca główne priorytety badań nt. starzenia się oparte na szerokim dyskursie pomiędzy głównymi zainteresowanymi stronami, poczynwszy od decydentów, a skończywszy na producentach konkretnych produktów. Kluczową zasadą jest ściśle zaangażowanie osób starszych w tym procesie. (Punktem wyjścia jest seria konsultacji krajowych w 13 krajach, które składają się na Europejską Przestrzeń Badawczą ERA-AGE 2). Planowana jest także seria konsultacji zaplanowanych między naukowcami a zainteresowanymi stronami w ramach czterech ogólnych grup tematycznych: biogerontologia, aspekty społeczne, gospodarcze i środowiskowe oraz zdrowie i godne starzenie się. W projekcie uczestniczy 23 partnerów z całej Europy, w tym w grupie dotyczącej aspektów środowiskowych: Heidelberg University (Hans-Werner Wahl) i Lund University (Susanne Iwarsson i Torbjorn Svensson); w ramach warsztatów powstał raport *A European Roadmap for Environments of Ageing*, 2010, dostępny [w:] <http://futurage.group.shef.ac.uk/environments-of-ageing-workshop-2.html>.

¹¹ Helmholtz Centre for Environmental Research prowadzi badania m.in. na temat kurczenia się miast i starzenia się społeczeństwa, tj. projekt badawczy conDENSE, a także trwający obecnie projekt pt. *Wczoraj, dziś i jutro polskich i niemieckich wielkich osiedli mieszkaniowych. Studium porównawcze modeli rozwoju urbanistycznego i ich akceptacji na przykładzie Katowic i Lipska* we współpracy z Wydziałem Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach oraz Wydziałem Socjologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach pod kierunkiem profesor Elżbiety Niezabitowskiej. Autorka niniejszej monografii miała okazję uczestniczyć w II spotkaniu roboczym grupy badawczej oraz w polsko-niemiecko-kanadyjskiej szkole letniej w dniach od 26 czerwca do 6 lipca 2011 roku w Centrum Helmholtza-UFZ, gdzie zaprezentowała założenia do swojej pracy doktorskiej, dostępne [w:] <http://hakatowiceleipzig.host22.com/index.php/pl/kalendarium/7-szkola-letnia>.

¹² Wydział Architektury ETH (Eidgenössische Technische Hochschule Zürich) w Zurychu - projekt badawczy *Gerontological Urbanism* - praca doktorska D. Simsona pt. *Innovations in Urbanism for the Elderly Demographic* pod kierunkiem prof. dr. Marca Angelila, finansowana z Holcium Foundation.

¹³ ERA-AGE 2 - The European Research Area in Ageing 2, jest to trzyletni projekt badawczy finansowany przez UE w ramach 7. Programu Ramowego. W 2011 roku uruchomiono pierwsze wspólne przedsięwzięcie w Europie program badawczy na temat starzenia się *Active and Healthy Ageing Across the Life Course*, pod nazwą FLARE. To pierwszy taki europejski program badań nad starzeniem się. Jednym z priorytetów w tym programie jest wspieranie nowej generacji naukowców, *przyszłych przywódców badań nad starzeniem się w Europie*, stąd nazwa FLARE - Future Leaders of Aging Research.

¹⁴ Wyzwaniem stojącym przed zarządzającymi systemami emerytalnymi i opieką społeczną jest zapewnienie sprawiedliwości i uczciwości międzypokoleniowej. We wszystkich państwach UE przeprowadzono reformy mające na celu wprowadzenie oszczędności do systemów emerytalnych i cięcie kosztów przez obniżenie podstawowego poziomu świadczeń lub otwarcie na sektor prywatny. W niektórych państwach wprowadzono rozwiązania wspierające systemy oszczędzania z przeznaczeniem na emeryturę oraz zachęcające do kontynuacji aktywności zawodowej po przekroczeniu ustawowego wieku emerytalnego.

¹⁵ Opracowywane są rozwiązania wspierające status osób starszych na rynku pracy, wzmacniające ich szanse znalezienia i utrzymania pracy zgodnie z europejskimi celami w dziedzinie zatrudnienia (np. fiński *Krajowy program dotyczący starzejących się pracowników*). Poza tym wzrasta świadomość faktu, że osoby starsze stanowią coraz liczniejszą grupę konsumentów i że należy stworzyć dogodne warunki dla rozwoju rynku dóbr i usług dla nich przeznaczonych.

¹⁶ Wyzwaniem jest zapewnienie dostępności, odpowiedniej jakości i finansowej rentowności rynku zaspokajającego coraz bardziej zróżnicowany popyt oraz wykorzystanie rozwoju technologicznego do poprawy usług farmaceutycznych i dostępności sprzętu dla osób starszych i niepełnosprawnych (np. portugalski zintegrowany program wsparcia dla osób starszych).

¹⁷ Celem jest zwalczanie dyskryminacji i promowanie praw człowieka. Dyskryminacja ze względu na wiek staje się kluczowym zagadnieniem, jako że coraz bardziej pogłębia się nasze rozumienie kwestii równouprawnienia i różnorodności w Europie. Potrzeba zwalczania dyskryminacji ze względu na wiek jest w coraz większym stopniu realizowana w prawodawstwie przez promowanie pozytywnego wizerunku osób starszych oraz wzmacnianie ich roli w społeczeństwie (np. irlandzka strategia pt. *Wdrażanie w praktyce zasad równouprawnienia osób starszych*).

Wzrosła też świadomość zróżnicowania potrzeb osób starszych, samotnych, niepełnosprawnych, mieszkających w najuboższych dzielnicach miast lub na peryferyjnych obszarach wiejskich, oraz znaczenia wpływu grup ludności w różnym wieku na takie obszary polityki, jak transport, budownictwo mieszkaniowe czy odnowa miast i wsi (np. holenderski dokument strategiczny pt. *Czego ludzie oczekują, gdzie ludzie żyją*). Niektóre rządy krajowe opracowują zintegrowane strategie lub wytyczne, które umożliwiają koordynację działań w ramach nowego, wielowątkowego podejścia do kwestii starzenia się społeczeństwa (np. w Wielkiej Brytanii strategia pt. *Wiek możliwości: sprostanie wyzwaniom starzejącego się społeczeństwa w XXI wieku*). Jak piszą Ferry i Baker (2006)¹⁸, problemy będące skutkiem starzenia się społeczeństwa będą coraz poważniejsze dla miast. W powyższym kontekście autorka niniejszej monografii podjęła temat pracy pt. *Starzejące się społeczeństwa europejskie XXI wieku w koncepcjach odnowy miejskiej*. Badając zagadnienia odnowy miejskiej w kontekście przyszłości miasta europejskiego i starzenia się społeczeństw europejskich XXI wieku, autorka czerpała z osiągnięć różnych dyscyplin naukowych, które stanowiły podwalinę dla tej publikacji. Korzystała przy tym z publikacji zwartych, artykułów oraz elektronicznych biuletynów, stron internetowych, serwisów on-line dotyczących podejmowanej problematyki, które zostały podane w bibliografii na końcu niniejszego opracowania.

Podjęta problematyka jest wielowątkowa, ma wiele aspektów (w tym aspekty medyczne, społeczne, kulturowe, ekonomiczne) i obejmuje rozległą wiedzę z różnych dyscyplin nauki. Analiza dotychczasowego stanu badań doprowadziła do wniosku, że proces starzenia się społeczeństwa, chociaż opisywany w różnych aspektach i dyscyplinach naukowych, raczej rzadko bywa postrzegany jako poważne wyzwanie dla badaczy, polityków i planistów zajmujących się przyszłością miast. Pomimo bogactwa dokumentów, dyrektyw, komunikatów oraz literatury na temat starzenia się populacji i odnowy miejskiej można rozpoznać lukę w wiedzy, która dotyczy aspektów przestrzennych oraz przestrzennych uwarunkowań procesu starzenia się populacji w miastach europejskich. Badania dotyczące odnowy miejskiej w polskiej literaturze mają słabe odniesienie do kontekstu starzenia się populacji, który jest opisywany głównie w literaturze zagranicznej w wybranych aspektach badań. Wiedza na ten temat jest rozproszona, istnieje niewiele podmiotów odnoszących się do podjętej w niniejszej publikacji problematyki w sposób całościowy. W związku z tym brakuje szerszego i syntetycznego spojrzenia na podejmowaną problematykę w **aspekcie przestrzennym odpowiadającym wyzwaniom, które współcześnie tworzy demograficzna zmiana**.

Jeśli chodzi o planowania przestrzenne, do najbardziej istotnych publikacji należą Ageing, housing and urban development (2003) oraz Ageing and transport. Mobility needs and safety issues (2001), wydane przez OECD, oraz publikacja autorstwa G.J. Andrewsa i D.R. Phillipsa pt. Ageing and Place, wydana przez Routledge w 2004 roku, która jako jedna z nielicznych pozycji wskazuje wymiar przestrzenny starzenia się populacji w XXI wieku. Istotne zagadnienia o zasięgu globalnym odnowy

---

¹⁸ Ferry M., Baker R., 2006, *Strategie regionalne a starzenie się społeczeństwa - Age Proofing Toolkit* - zestaw narzędzi służących uwzględnianiu zagadnień związanych z wiekiem społeczeństwa, Komitet Regionów, s. 9-11.

miejskiej przyjaznej osobom w każdym wieku zostały opublikowane w 2007 roku przewodniku Global Age-friendly Cities przez Światową Organizację Zdrowia (WHO).

W polskiej literaturze przedmiotu jest niewiele opracowań dotyczących odnowy miast w ujęciu zmian demograficznych. Na uwagę zasługuje wielotomowe opracowanie Instytutu Rozwoju Miast, w tym szczególnie ważne dla tematu niniejszej pracy: *Demograficzne i społeczne uwarunkowania rewitalizacji miast w Polsce*, tom 5, pod redakcją Zborowskiego (2009).

Warto odnotować także działania władz regionalnych i lokalnych oraz decydentów, w tym wydane w 2010 roku przez Departament Polityki Regionalnej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego, pod kierunkiem prof. Stanisławy Golinowskiej, opracowanie pierwszego dokumentu strategicznego w kontekście starzenia się społeczeństwa: *Wyzwania Małopolski w kontekście starzenia się społeczeństwa. Podejście strategiczne*¹⁹ oraz toczące się prace dotyczące etapu wdrożeniowego strategii, w tym celu powstania dokumentu o roboczej nazwie *Srebrna gospodarka w Małopolsce. Kierunki działań*.

W dziedzinie projektowania urbanistycznego w kwartalniku *Urban Design* (2003) Fudge pisze o przystosowaniu przestrzeni miejskiej do potrzeb osób starszych: *Defusing the demographic time bomb: Urban design for longer life*. D. Simpson pisze z kolei o nowej formie urbanistyki, łączącej formę zamieszkania z możliwością turystyki dla osób starszych, o nazwie RV Urbanism (*Recreational Vehicle*)²⁰. Publikacja Andrews i Phillipsa (2004), *Ageing and Place*, a także książka Burtona i Mitchella pt. *Inclusive Urban Design: Street for Life* (2006) podejmują problematykę relacji osób starszych i przestrzeni miejskiej.

W obszarze projektowania architektonicznego zagadnienie starzenia się społeczeństwa, a ściślej ujmując - osób starszych w architekturze - porusza wielu autorów. Tematyka ta jest bliska m.in. Rodiekowi i Schwarzowi (2005): *The role of the outdoors in residential environments for aging*. Powstają także prace doktorskie (np. J. Andersson, *Architecture and Ageing* (2012)). W Polsce na uwagę zasługują liczne opracowania dotyczące przystosowania budynków do potrzeb osób starszych i niepełnosprawnych, o czym piszą m.in. Benek (2001), Kuryłowicz (1996, 2005), Grabowska-Pałęcka (2004), Meyer-Bohe (1998), Skibniewska (1994). Rozpatrywana jest przede wszystkim tematyka zabudowy mieszkaniowej. W latach 1999-2001 Instytut Gospodarki Mieszkaniowej realizował projekt pt. *Mieszkania starszych ludzi w Polsce*²¹. Kwestie mieszkaniowe zostały przedstawione relatywnie szczegółowo w badaniach GUS *Seniorzy w polskim społeczeństwie*, a także w badaniach przeprowadzonych w latach 1999-2001 z inspiracji Polskiego Towarzystwa Gerontologicznego pn. *Polska starość*²². Ponadto w Polsce podjęto badania w bar-

¹⁹ Patrz więcej: Labus A., 2010, *Starzejące się społeczeństwo Małopolski a odnowa miejska - rekomendacje*, [w:] *Wyzwania Małopolski w kontekście starzenia się społeczeństwa. Podejście strategiczne*, S. Golinowska (red.), Małopolskie Studia Regionalne, nr 2-3/19-20/2010, UMWM, Kraków.

²⁰ Patrz Labus A., 2011, *Concepts of urban planning of the XXI century cities in the context of ageing society*, [in:] *The Journal Ecology and Health*, No. 1, p. 45-51.

²¹ Zaniewska H. (red.), 2001, *Mieszkania osób starszych w Polsce. Sytuacja i perspektywy zmian*, IGM, Warszawa.

²² Synak B. (red.), 2002, *Polska starość*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.

dzo obszernym interdyscyplinarnym programie PolSenior²³, obejmującym badania medyczne oraz badania społeczne ludzi starszych w całej Polsce, w tym także niewielki program dotyczący sytuacji mieszkaniowej (głównie o charakterze jakościowym). Zagadnienie warunków mieszkaniowych znajduje się w jednej z prac przygotowanej przez Komitet Prognoz 2000 Plus PAN pt. *Polska w obliczu starzenia się społeczeństw. Diagnoza i program działań*²⁴. Do ważniejszych autorów zajmujących się problematyką form i charakteru zabudowy mieszkaniowej dla osób starszych można zaliczyć: Włodarczyka, Strabel (1991), Bielak (2010, 2011), Zaniewską (2001), Niezabitowską (2012), Benek (2012), Doktorowicz (2012). W 2012 roku powstała także praca doktorska zatytułowana *Mieszkalnictwo 50+ w Polsce*, autorstwa Magdaleny Magdziak, na Wydziale Architektury Politechniki Białostockiej pod kierunkiem dr hab. inż. Grażyny Dąbrowskiej-Milewskiej. Znaczna liczba publikacji dotyczących projektowania dla osób starszych w skali architektonicznej świadczy o sporym rozeznaniu tej problematyki, natomiast trudno w nich doszukać się odpowiedzi na pytania dotyczące kierunków rozwoju przyszłych miast - w aspekcie starzenia się populacji²⁵.

Struktura pracy

Niniejsza praca składa się z czterech zasadniczych rozdziałów, z których każdy kończy się podsumowaniem w formie wniosków oraz ze wstępu i zakończenia.

Rozdział 1 monografii stanowi **przegląd piśmiennictwa**, w tym określenie trendów i tendencji rozwoju współczesnych miast europejskich w celu sformułowania wyzwań dla odnowy miejskiej w XXI wieku. Rozdział ten powstał na podstawie analizy literatury przedmiotu, opracowań statystycznych prezentowanych w internetowych publikacjach Eurostatu, stron internetowych redagowanych przez Komisję Europejską oraz na podstawie opracowań, raportów, programów, dyrektyw Unii Europejskiej, państw OECD, a także istotnych dla problematyki społecznej rozważań na temat sytuacji ludzi starszych w miastach europejskich, m.in. autorstwa: Frąckiewicz, Błędowskiego, Szatur-Jaworskiej. W wyniku opracowania rozdziału pierwszego niniejszej pracy autorka uzyskuje odpowiedź na pytania dotyczące charakterystyki aspektu przestrzennego starzenia się społeczeństwa, w tym określenia:

²³ Projekt o nazwie: *PolSenior - Kapitał społeczny seniorów w warunkach różnych środowisk urbanistycznych a wymogi ich dostosowania do aktywizacji życiowej i jakościowego zabezpieczenia potrzeb ludzi starych*, zamówiony przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, o numerze PBZ-MEiN-9/2/2006. Udział w charakterze ankietera oraz wykonawcy opracowań analitycznych w ramach seminarium specjalizacyjnego na Wydziale Architektury Pol. Śl. pod kierunkiem prof. zw. arch. inż. Elżbiety Niezabitowskiej.

²⁴ Kulesza H., 2008, *Sytuacja mieszkaniowa*, [w:] *Polska w obliczu starzenia się społeczeństw. Diagnoza i program działań*, PAN, Komitet Prognoz *Polska 2000 Plus*, Warszawa.

²⁵ Jednym z pierwszych przedsięwzięć w ramach nowego kierunku myślenia o architekturze i starzejącym się społeczeństwie, nazwanego *New Aging*, był ogłoszony w 2010 roku konkurs architektoniczny pt. *New Aging Award 2010*. (Więcej na temat konkursu - w rozdziale 1.2.3. Wyzwania odnowy miejskiej w XXI wieku (miasto *JUTRO*)).

- teorii i koncepcji dotyczących starzenia się,
- typologii miast europejskich w kontekście starzenia się populacji,
- trendów i tendencji występujących w miastach europejskich w XXI wieku,
- wyzwań dla miast.

Rozdział 2 niniejszej publikacji ma na celu przedstawienie metodyki badań: celu badań, ogólnego podejścia do badań, uzasadnienia stosowanych metod badawczych.

Rozdział 3 powstał na podstawie badań własnych. Układ treści rozdziału skonstruowano, opierając się na:

- pytaniach badawczych postawionych we wstępie pracy,
- typologii miast europejskich w kontekście zmian demograficznych,
- wyzwaniach, jakie generuje proces starzenia się społeczeństwa w odniesieniu do miast europejskich.

Rozdział 3 został podzielony na dwie części, tj.: zrealizowane oraz eksperymentalne projekty odnowy miejskiej. Został opracowany z wykorzystaniem badań *in situ* (Malmö, Sangerhausen), przeglądu literatury, stron internetowych, rozmów z ekspertami różnych dziedzin itp.

Rezultatem opracowania rozdziału 3 niniejszej pracy badawczej są:

- analiza materiału badawczego dotyczącego strategii przestrzennej, struktury urbanistycznej i formy architektonicznej wybranych typów miast europejskich w kontekście starzenia się populacji (w formach tekstowej i graficznej),
- odpowiedź na postawione we wstępie pytania badawcze,
- wyniki badań.

Rozdział 4 stanowi omówienie wyników badań, opis koncepcji odnowy miejskiej w kontekście starzenia się społeczeństw europejskich w XXI wieku oraz odniesienie wyników badań do sytuacji w Polsce. Efektem rozdziału trzeciego jest:

- wyznaczenie głównych kierunków odnowy miast w kontekście starzenia się populacji europejskich,
- odniesienie poszczególnych koncepcji odnowy miejskiej do sytuacji w Polsce,
- określenie dalszych kierunków badań.

Ważne informacje z punktu widzenia autorki niniejszej pracy zostały zamieszczone w ramce, podobnie jak wnioski kończące każdy rozdział.

Wyjaśnienie ważniejszych pojęć użytych w pracy

Pojęcia związane ze starzeniem się populacji w literaturze zagranicznej i polskiej nie są jednoznaczne. Autorka w niniejszej pracy stosuje następujące terminy: **starzenie się społeczeństwa** (*aging society/population aging*), myśląc o procesie przemiany potrzeb, ról społecznych i stylu życia osób starzejących się, i zamiennie: **starzenie się ludności** (*aging of the population*), myśląc o zwiększeniu się liczby

osób starszych w populacji danej dzielnicy, danego miasta, regionu, państwa czy Europy.

Pojęcia związane z typologią osób starszych oraz koncepcjami starzenia się zdefiniowanymi przez Unię Europejską, tj. *starzy-starzy*, *młodzi-starzy*, *aktywne starzenie się*, *starzenie się w miejscu* itp. zostały zdefiniowane w rozdziałach i przypisach.

Dla prawidłowego zrozumienia problematyki niniejszej publikacji istotne wydaje się przytoczenie definicji pojęć zawartych w tytule pracy i są to:

- **starzejące się społeczeństwa europejskie** - termin definiowany jako zwiększenie liczby osób starszych w ogólnej liczbie populacji europejskiej, przy uwzględnieniu potrzeb obecnych oraz przyszłych osób starszych, które według badań na gruncie socjologii będą znacząco różnić się od siebie m.in. wyższymi aspiracjami życiowymi, większą aktywnością w życiu społecznym i miejskim itp.
- **XXI wiek** - odnosi się do zakresu czasowego podejmowanej problematyki z odniesieniem do teraźniejszości, liczonej po 2000 roku (projekty zrealizowane odnowy miejskiej), oraz do przyszłości (eksperymentalne projekty odnowy miejskiej w kontekście starzenia się społeczeństw);
- **odnowa miejska** - rozumiana jako ulepszanie miasta, tworzenie bardziej przyjaznych miejsc dla osób starszych w kontekście planowania przestrzennego (strategie przestrzenne, projekty architektoniczno-urbanistyczne) w odpowiedzi na potrzeby współczesnego, zróżnicowanego społeczeństwa, ze szczególnym zwróceniem uwagi na osoby starsze;
- **koncepcje odnowy miejskiej** - w niniejszej dysertacji rozumiane są jako innowacje (nowe pomysły) dotyczące priorytetów i praktyk władz miejskich oraz nowatorskie sposoby podejścia do ulepszania (odnowy) miast.

1. EUROPEJSKIE MIASTA W KONTEKŚCIE ZMIAN DEMOGRAFICZNYCH

Starzenie się ludności europejskiej i zmieniająca się struktura gospodarstw domowych oraz słabnące więzi rodzinne tworzą wyzwania społeczne, a także nowe wymogi w społecznej i technicznej infrastrukturze miejskiej.

Nowa Karta Ateńska - Wizja miast XXI wieku, Lizbona 2003 r.

Celem niniejszego rozdziału jest identyfikacja trendów i tendencji oraz wyzwań dla miast XXI wieku w związku ze starzeniem się populacji europejskiej. Trendy i tendencje są przez autorkę niniejszej publikacji rozumiane jako kierunki rozwoju przyszłych miast europejskich, a wyzwania - jako doniosłe zadania *do wykonania*, które w XXI wieku stoją przed władzami miejskimi europejskich miast.

Niniejszy rozdział zawiera przegląd piśmiennictwa w literaturze zagranicznej i polskiej, dotyczącego problematyki odnowy miejskiej w kontekście starzenia się populacji europejskiej. Rozdział został podzielony na trzy zasadnicze części: **zmiany demograficzne, tendencje i trendy zmian** oraz **wyzwania miast** w XXI wieku.

W części pierwszej niniejszego rozdziału określono podstawowe teorie dotyczące ludzi starszych pochodzące z różnych dyscyplin nauki, których celem jest poznanie złożonej rzeczywistości społecznej oraz wskazanie zagadnień podjętych w niniejszej pracy. Uzyskano odpowiedź na pytanie: jak osoby starsze funkcjonują w środowisku miejskim?

W części drugiej niniejszego rozdziału autorka ma na celu określenie głównych kierunków rozwoju miast w kontekście postępujących zmian demograficznych na podstawie przeglądu piśmiennictwa pochodzącego z różnych dyscyplin naukowych podejmujących problematykę starości, starzenia się itp. w kontekście rozwoju form zabudowy i zagospodarowania przestrzennego. Omawiane są procesy rozwojowe zachodzące we współczesnych miastach europejskich oraz zostały przedstawione typologie miast europejskich w kontekście zmian demograficznych²⁶.

W części trzeciej niniejszego rozdziału, na podstawie dokumentów i opracowań Unii Europejskiej o wpływie zmian demograficznych na rozwój regionalny i miejski²⁷, określono wyzwania odnowy miejskiej w XXI wieku. Przedstawiono główne kierunki polityki odnowy miast europejskich dla poszczególnych typów miast.

---

²⁶ Typologia miast w kontekście zmian demograficznych stanowi element prowadzonych badań w rozdziale 3 niniejszej pracy badawczej.

²⁷ *The impact of European demographic trends on regional and urban development*, 2011, Hungarian Presidency of the Council of the European Union, Budapest.

1.1. Teorie i koncepcje starzenia się

Aby móc odpowiednio zidentyfikować rolę i miejsce osób starszych w przestrzeni miejskiej, konieczne jest zapoznanie się z literaturą gerontologiczną odnoszącą się do aspektów demograficznych, społeczno-ekonomicznych, psychologicznych, przestrzennych. Postrzeganie człowieka starego w kontekście przestrzeni miejskiej uległo zmianie na przestrzeni lat. Starzeje się nie tylko człowiek, lecz także społeczeństwo: świat, kontynent, państwo, region, miasto, wieś, osiedle, mieszkańcy domu, stąd starzenie się można rozpatrywać zarówno w **wymiarze jednostkowym, jak i zbiorowym**.

Definicje i klasyfikacje

Definicja **starego człowieka (osoby w starszym wieku)** nie została jednoznacznie określona ani w języku potocznym, ani w literaturze naukowej. Złożoność procesów składających się na starzenie człowieka utrudnia oznaczenie *progów starości*, czyli wskazanie wydarzeń rozpoczynających starość (Szatur-Jaworska, Błędowski, Dziegielewska, 2006, s. 45)²⁸.

Z literatury gerontologicznej wynika, że starzenie się jest postrzegane jako skutek zmian demograficznych występujących w społeczeństwie. Związane jest z dłuższym życiem, wzrostem odsetek osób starszych w społeczeństwie (ludzie starsi stali się ważną grupą społeczną, posiadającą swoje prawa i wymogi, większe aspiracje życiowe itp.).

Oprócz podziału na kategorie wieku osób starszych bywa także stosowany podział na kategorie demograficzne osób starszych (Rządowa Rada Ludnościowa, 2012, s. 11), takie jak: wiek, płeć, stan cywilny, stan rodzinny, rodzaj gospodarstwa domowego, zawód, stan zdrowia, poziom sprawności (stopień ograniczenia samodzielności), dochody, miejsce zamieszkania, potrzeby itp. W rezultacie stosowany jest podział na kategorie osób starych²⁹:

- **osoby sprawne psychofizycznie** (zdrowe i aktywne osoby starsze),
- **osoby o obniżonej kondycji psychofizycznej** (osoby z chorobą Alzheimera, z demencją, także osoby w bardzo zaawansowanym wieku z daleko posuniętymi objawami starzenia się),
- **osoby niepełnosprawne** (z powodu skutków wypadków, chorób somatycznych, psychicznych, wad wrodzonych),
- **osoby wymagające opieki paliatywnej**³⁰ (w zaawansowanej chorobie).

²⁸ Można wyróżnić: typowe zmiany biologiczne, zmiany psychiczne, zadania rozwojowe, krytyczne zdarzenia życiowe, typowe role społeczne.

²⁹ Por. Bielak M., 2010, *Badania jakościowe nad środowiskiem zamieszkania w domach opieki społecznej dla ludzi starszych*, Wyd. Politechniki Śląskiej, Gliwice, s. 16-17.

³⁰ Szacuje się, że liczba osób wymagających opieki w Polsce to w 2011 roku około 1,6-2 milionów osób i w najbliższym czasie wzrośnie (Rządowa Rada Ludnościowa, 2012, s. 12).

Jak podaje Zych (2007)³¹, według kryterium **ekonomicznego** osoba starsza to człowiek, który osiągnął wiek emerytalny. W praktyce społecznej kryterium to funkcjonuje powszechnie, gdyż jest najbardziej jednoznaczne, wymierne i operatywne, nie uwzględnia jednak daleko idącego zróżnicowania w obrębie grup wieku i przez to wprowadza nadmierne uproszczenie. W zależności od przyjętego kryterium społeczna kategoria ludzi starych obejmuje: osoby powyżej określonego wieku (kryterium **demograficzne**), nieaktywnych zawodowo (kryteria socjalne i ekonomiczne), o obniżonej kondycji fizycznej i psychicznej (kryteria **biologiczne i psychologiczne**). Ponadto **nauki medyczne** podają jednoznaczną definicję **starzenia się** (Zych 2007): *naturalne, nieodwracalne, nasilające się z wiekiem zmiany metabolizmu i właściwości fizykochemicznych komórek, prowadzące do upośledzenia samoregulacji i regeneracji organizmu, a także przemian morfologicznych i czynnościowych jego tkanek i narządów [...]*. Starzenie się jest jedną z faz życia, którą można rozpatrywać w trzech aspektach: biologicznym, psychicznym i społecznym. Ponadto badaniem starzenia się populacji zajmują się demografowie, którzy opracowali wiele skal, opartych na różnych kryteriach, prowadzących do różnych ocen zaawansowania procesu starzenia się populacji. Jak podają niektórzy autorzy (Okólski, Fihel 2012, s. 146 i inni), skale te nie zawsze są zadowalającym instrumentem analizy starzenia się. Doskonalszym narzędziem wydaje się *piramida* wieku ludności, będąca histogramem reprezentującym strukturę według wieku kobiet i mężczyzn.

W literaturze demograficznej wyróżnia się różne podejścia do określenia poszczególnych etapów starzenia się, których przebieg jest związany z warunkami życia i sposobem życia jednostek. Piszą o tym m.in.: Szatur-Jaworska (1998), Grudziński, (2012), Frąckiewicz³² (2007), Zych (2009), Dziegelewska (2006), informacje na ten temat znajdują się także: w dokumentach Światowej Organizacji Zdrowia (WHO), w *Madryckim planie działania w kwestii starzenia się społeczeństw* opracowanym przez ONZ, raporcie *UE Regions for all ages*³³ i wielu innych. **Za ludzi starszych rozumie się ludzi w wieku 60 lat i więcej**³⁴.

W ramach pojęcia *starzenia się populacji* istnieje także wiele klasyfikacji definiujących *starzejące się społeczeństwo*, piszą o tym m.in.: Rosset (1959), Klonowicz (1979), Giddens (2009), Karwińska (2008), Kowaleski (2006), Zborowski (2009), Długosz i Kurek (2005). Według takich organizacji jak ONZ społeczeństwo stare demograficznie występuje wtedy, gdy odsetek ludności w wieku 65 lat i więcej przekracza 7%. Giddens (2009, s. 174) termin *starzejące się społeczeństwo* uważa za niewłaściwe do opisanego zagadnienia z nim związanych, ponieważ równie dobrze można mówić o *społeczeństwie młodniejącym*, gdyż współcześnie starsi ludzie

³¹ Zych A., 2007, *Leksykon gerontologii*, Oficyna Wydawnicza: Impuls, Kraków, s. 167.

³² Lucyna Frąckiewicz zwróciła uwagę na względność progu demograficznej starości, prezentując pogląd przesunięcia granicy starości co najmniej do 65 lat.

³³ Regions for all ages: *The Implications of Demographic Ageing for Regional Policy*, 2006, EPRC, p. 19.

³⁴ *The Madrid international plan of action on ageing. Guiding framework and toolkit for practitioners and policy makers*, 2008, United Nations, Madryt, p. 11.

szybciej adaptują się do zmieniającego się świata³⁵. Społeczeństwo zmienia się całkowicie, a szczególnie natura starzenia, która - jak zapewnia autor - będzie się zmieniać jeszcze bardziej. Osoby starsze nie stanowią jednorodnej grupy, są zróżnicowane pod względem płci, pochodzenia, niepełnosprawności, potrzeb oraz własnego postrzegania etapu życia, na którym się znajdują. Karwińska (2008, s. 34) pisze, że społeczeństwo kształtuje się w konkretnym środowisku geograficznym, ma określoną strukturę demograficzną, jest *stare, starzejące się* lub *młode* demograficznie w zależności od proporcji między kategoriami wiekowymi, rozwija charakterystyczny typ gospodarki i ustroju politycznego. Kowaleski (2006) definiuje proces starzenia się jako zwiększenie liczby i odsetka osób powyżej wieku uznawanego za granicę starości - 60 lub 65 lat. Można stwierdzić, że współcześnie udział tych osób w populacjach miast i wsi w skali kraju (przy znacznym zróżnicowaniu regionalnym) jest prawie równy. Zborowski (2009, s. 47) pisze, że jednym z najistotniejszych odbywających się współcześnie procesów demograficznych za sprawą zmian w strukturze wieku jest starzenie się ludności. *Dotyka ono szczególnie kraje wyżej rozwinięte, w tym Polskę, a zwłaszcza miasta. Starzenie się społeczeństw jest postrzegane jako skutek tzw. drugiego przejścia demograficznego, charakteryzującego się m.in. spadkiem płodności kobiet poniżej poziomu gwarantującego zastępowalność pokoleń [...]. Znaczne obniżenie się stopy rodności poniżej poziomu umieralności prowadzi do szybkiego i długotrwałego procesu starzenia się ludności.* Geografowie Długosz i Kurek (2005, s. 96-98) uważają, że starzenie się społeczeństw, polegające na zwiększaniu się liczby ludzi starszych w stosunku do ogółu populacji, jest jednym z podstawowych problemów dzisiejszych czasów. Zjawisko to jest procesem o charakterze dynamicznym i wiedzie do stanu statycznego, zwanego starością demograficzną. Jej podstawowym miernikiem stosowanym w literaturze jest liczba ludności w wieku 65 lat i więcej w stosunku do ogółu populacji danego obszaru. Z kolei miarą dynamiki tego procesu są najczęściej: przyrost ludności w najstarszych grupach wieku bądź punktowe zmiany w ich udziałach. Wiedząc, że na poziom starzenia się społeczeństw mają wpływ nie tylko liczebność ludności starej, lecz także zmiany w liczebności grupy najmłodszej (0-14 lub 0-19 lat), często w analizach stosuje się iloraz tych dwóch grup wiekowych, znany jako współczynnik obciążenia bądź indeks starości demograficznej.

W literaturze można znaleźć także podział osób starszych ze względu na kategorie wiekowe: ***młodych-starych***³⁶ (pomiędzy 65. a 74. rż.) odznaczających się samodzielnością i aktywnością w życiu społecznym, ***starych-starych***³⁷ (pomiędzy

³⁵ Mowa tu o tendencjach we współczesnym świecie, związanych ze zmianą stylu życia, z większymi aspiracjami życiowymi ludzi starszych, a przede wszystkim ze zmianą sposobu stereotypowego myślenia o ludziach starszych jako o słabych i bezużytecznych.

³⁶ W drugiej połowie lat 80. XX wieku (Zych 2007) Berenice Levin Neugarten wprowadził termin *młodzi-starzy*, który odnosił się do sporej grupy starszych ludzi, która jest zdrowa, aktywna, zabezpieczona finansowo, aktywna politycznie oraz w dobrych relacjach z rodziną i społeczeństwem. Termin ten odnosi się bardziej do osób starszych, które są zdolne do utrzymania swojej niezależności funkcjonalnej, niż - jak podaje autor - do ich wieku chronologicznego, chociaż czasami jest używany do osób w wieku od 65 do 74 lat.

³⁷ *Starzy-starzy* (old-old) - określenie to zostało wprowadzone przez Berenice Levin Neugartena na *oznaczenie różnicowania zdolności jednostek do utrzymania niezależności funkcjonalnej* (Zych 2007). Termin ten odnosi się do osób między 75. a 84. rokiem życia, które mają trudności w utrzymaniu niezależności funkcjonalnej, a nie, jak mogłoby się wydawać, do ludzi w zaawansowanym wieku.

75. a 84. rż.), charakteryzujących się specyficznymi potrzebami w ramach usług społecznych oraz specyficznymi formami ich zaspokajania (przede wszystkim w postaci usług medyczno-opiekuńczych)³⁸ oraz **sędziwych starców**³⁹ (powyżej 85 rż.) (Zych 2010, s. 99), (Szukalski 2004, s. 3-31). Podział ten jest uwarunkowany wydłużeniem się życia ludzkiego i zauważalnym trendem europejskim w postaci eksplozji liczby stulatków. Większość państw europejskich, szczególnie Szwecję, Danię, Niemcy, Włochy, Wielką Brytanię, Francję i Hiszpanię, czeka w najbliższych latach *eksplozja liczby nestorów*, których liczba w latach 2000-2050 potroi się. Grupa osób w sędziwym wieku będzie za 50 lat stanowić 10-13% ludności ogółem, a w Austrii i we Włoszech ponad 14% (Szukalski 2004)⁴⁰. Znaczna część osób sędziwych generuje nowe potrzeby i wyzwania w miastach XXI wieku. Na podstawie badań z 2000 roku (Szukalski 2004, [za:] Bień 2002, s. 35-77) aż 27% osób starszych stwierdziło, że nie opuszcza swojego mieszkania, a 36% deklaruowało trudności z poruszaniem się poza domem. Aż 64,4% osób w wieku 75 lat i więcej deklaruowało konieczność korzystania z pomocy innych. Przywołane dane jednoznacznie wykazują konieczność zapewnienia osobom starszym mobilności i wsparcia na odpowiednim poziomie w miastach, w których żyją.

Powyżej wskazano różne definicje i klasyfikacje starości i starzenia się społeczeństwa, świadczące o tym, że starość ma zarówno swój wymiar jednostkowy (człowiek stary), jak i zbiorowy (starzejąca się ludność).

W niniejszej pracy autorka będzie się odnosić przede wszystkim do starzenia się populacji w ujęciu zbiorowym, jako zróżnicowanego społeczeństwa pod względem potrzeb. Człowieka starego będzie traktować jako jednostkę biorącą udział w szerszym, globalnym procesie zmian.

Proces starzenia się jest bardzo złożony. Aby lepiej go zrozumieć, konieczne jest zapoznanie się z teoriami i koncepcjami wywodzącymi się z różnych dyscyplin nauki.

Teorie demograficzne

Demografia bada zjawiska ludnościowe, dążąc do wykrycia prawidłowości, którym te zjawiska podlegają. W ramach teorii demograficznych uwagę zwracają:

- **tendencje demograficzne** - rozumiane jako kierunki w rozwoju demograficznym populacji, które dotyczą liczby urodzeń, zgonów, struktury ludności według wieku, rodności i płodności (Zych 2007, s. 180);

³⁸ Za wiek oddzielający te dwie kategorie przyjmuje się zazwyczaj 75 lat. Autor (Zych 2010) podaje wiek sędziwy po skończeniu 80 lat.

³⁹ Termin ten jest także tłumaczony jako *stabi-starsi*, *starzy-starzy*, starcy itp. i został wprowadzony przez Berenice Levin Neugartenna na określenie osób w wieku 85 lat lub starszych. Osoby te wykazują znaczne ograniczenie sprawności psychofizycznej oraz mają większą potrzebę korzystania z pomocy innych (rodziny, sąsiadów, instytucji opiekuńczych) (Zych 2007, s. 156).

⁴⁰ Ponadto przez najbliższe pięćdziesięciolecia będzie się sukcesywnie zmniejszać współczynnik feminizacji ludzi bardzo starych. Upowszechni się bezdzietność, chociaż na obszarze Europy będzie występować zróżnicowanie w tym aspekcie, w związku z tym będzie wzrastać rola publicznych instytucji organizujących i finansujących usługi publiczne.

- **teoria zmiany demograficznej** - pokazuje hipotetyczne stadia rozwoju demograficznego, które występują na drodze społecznych i ekonomicznych przemian określonych ludzkich populacji (społeczeństwo agrarne lub łowiecko-zbierackie w społeczeństwach uprzemysłowionych). Koncepcja wskazuje na zależność pomiędzy wzrostem populacji a wskaźnikiem urodzeń i zgonów⁴¹ (Zych 2007, s. 184);
- **model demograficzny** - powstał w celu przeprowadzenia analizy i opisu aktualnego stanu ludności oraz prognozy przyszłego jej rozwoju. Do podstawowych modeli można zaliczyć: makrodemograficzny model dotyczący zjawisk demograficznych na poziomie całej ludzkości oraz model mikrodemograficzny, opisujący zmiany demograficzne za pomocą modelowania zachowań jednostkowych (Zych 2007, s. 99).

Teorie biologiczno-psychologiczne

W psychologii powstały najbardziej wyczerpujące klasyfikacje potrzeb i uogólnienia dotyczące roli potrzeb w determinacji ludzkiego zachowania. W ramach teorii psychologii środowiskowej⁴² wyróżnia się:

- **teorię człowiek - środowisko**⁴³ według Lawtona i Nahemowa, którzy w 1973 roku określili Ekologiczny Model Starzenia się i stwierdzili, że dostosowanie (starzenie) jest wynikiem interakcji między środowiskiem a indywidualnymi kompetencjami. Teoria jest zbudowana na założeniu, że odczuwane przez człowieka potrzeby pozwalają się pogrupować w zależności od ich charakteru. Maslow określił hierarchię potrzeb (piramidę potrzeb) i podzielił je na potrzeby rozwoju i potrzeby niedostatku (podstawowe).

⁴¹ W społeczeństwach pierwotnych wzrost populacji był niewielki, a wskaźnik urodzeń i zgonów wysoki, natomiast w społeczeństwach przemysłowych wskaźnik umieralności jest niski, a szybkość wzrostu populacji i wskaźnik urodzeń są relatywnie wysokie.

⁴² Jak podaje E. Niezabitowska (2011) w prezentacji pt. *Jak sobie poradzić z habilitacją - postawy naukowców, wymagania pracy habilitacyjnej, częste błędy*, wygłoszonej podczas seminarium doktoranckiego na Wydziale Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach (31.05.2011): *psychologia środowiskowa ma silne powiązanie z problematyką projektowania, a zwłaszcza programowania funkcjonalno-przestrzennego placówek dla ludzi starszych* (ze szczególnym uwzględnieniem teorii poziomu adaptacji środowiskowej oraz poziomu presji środowiskowej Lawtona i L. Nahemowej, teorii kompetencji środowiskowej, P-E fit, czyli Person - Environment fit; dopasowanie osoba - środowisko, a także drabiny potrzeb Maslowa) oraz koncepcjami dostosowania środowiska zamieszkania do potrzeb osób starszych (Housing Enabler), a w projektowaniu architektonicznym odnosi się do idei Design for All i Design out Crime, gradientu prywatności (O. Newman, Hall), koncepcji *wayfinding* oraz teorii Lyncha (znaczenie poznawcze środowiska).

⁴³ Teoria środowiska osobowego (ludzkiego) (P-E, czyli Person-Environment theory) opisuje i wyjaśnia, w jaki sposób trójwymiarowe sztuczne środowisko pozwala różnym organizmom na ich przebywanie w szczególności w układzie na poziomie molarnym (czyli w skali budynku, otoczenia urbanistycznego) w odniesieniu do istoty ludzkiej. Odnosi się także do *relacji człowiek-środowisko oraz człowiek-człowiek wewnątrz środowiska*. Celem rozwoju teorii człowiek-środowisko, tj. teorii środowiskowego projektowania, jest wzmocnienie zrozumienia tego, o czym architekci tradycyjnie mówią *architektoniczna forma* i jej użyteczność dla ludzi zarówno na poziomie działań, jak i emocji.

Poniżej przedstawiono piramidę potrzeb Maslowa.

Rys. 2. Piramida potrzeb Maslowa

Fig. 2. Maslov's hierarchy of needs

Źródło: K. Skarżyńska (1981), *Encyklopedia organizacji i zarządzania*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.

Dziedzina badająca zjawiska psychiczne i biologiczne zaczynające się po 50. roku życia, a występujące głównie u osób w wieku senioralnym, to **psychogeriatrya**, która określiła specyficzne dla starości zjawiska biopsychiczne, tj.:

- zmniejszenie elastyczności struktur poznawczych i adaptacji,
- zmniejszenie możliwości kontaktowania się z otoczeniem,
- wzrost poczucia izolacji społecznej,
- nawarstwione kryzysy psychiczne - utrata partnera życiowego, syndrom opuszczonego gniazda, lęk przed przyszłością, negatywny bilans życia.

W swojej pracy naukowej Colangeli (2010, s. 18-19) podaje za licznymi autorami w aspekcie psychologicznym dotyczącym starzenia się następujące stwierdzenia dotyczące osób starszych:

- stopniowy spadek masy ciała i funkcji oraz poziomu energii życiowej. Duże wahania spowodowane genetycznymi, społecznymi i środowiskowymi czynnikami,
- obecnie wzrastają oczekiwania i aspiracje życiowe, co przyczynia się do opóźnienia niepełnosprawności i wyższego poziomu aktywności,
- w średnim wieku następują zmiany strukturalne w procesach sensorycznych, tj. widzenie, słyszenie itp.

Istnieje także wiele innych teorii wywodzących się z dziedziny biologii, genetyki itp., które autorka niniejszej pracy uznała za mniej istotne z punktu widzenia wpływu na przestrzeń środowiska miejskiego⁴⁴.

⁴⁴ Można także wymienić: **teorię biomorfotyczną starzenia się** - w sensie biochemicznym jednostka podlega starzeniu się *dzień po dniu*; **teorię błędu genetycznego** - w trakcie każdego podziału komórek zachodzi minimalny błąd w przekazywaniu instrukcji genetycznej; **teorię ciała jednorazowego użytku**, będącą konkurencyjną wobec teorii zużycia, w której zakłada się istnienie korelacji pomiędzy długowiecznością a małą liczbą potomstwa; **teorię niedożywania komórek tkankowych**, która wyjaśnia starzenie się organizmu starzeniem się komórek (Zych 2007, s. 181-182).

Teorie socjologiczne

Socjologia zajmuje się rzeczywistością społeczną, w której działają ludzie, wchodząc ze sobą w interakcje. W ramach teorii socjologicznych można wyróżnić (Colangeli 2010):

- **teorię roli** - życiowe role są kluczem do koncepcji własnej tożsamości i są zbieżne z chronologicznym przebiegiem życia;
- **teorię aktywności**⁴⁵ - zespół hipotez, zgodnie z którymi dobre samopoczucie osób starszych jest związane z utrzymaniem wysokiego poziomu aktywności fizycznej, intelektualnej i społecznej oraz z kontynuowaniem zaangażowania w życie społeczne (Zych 2007, s. 180);
- **teorię wycofania** - procesowi starzenia się towarzyszy zmniejszanie się aktywności społecznej oraz wzrastający wzajemny dystans pomiędzy jednostką a społeczeństwem (Zych 2007, s. 183). Osoby starsze wycofują się z pełnienia społecznych funkcji (bycia produktywnym i konkurencyjnym) i przyjmują mniej formalne role społeczne lub społeczeństwo odsuwa się od osoby starszej itp.;
- **teorię kontynuacji** - teoria ta wiąże starość ze zwiększeniem wiedzy i doświadczenia życiowego w ciągu całego cyklu życia i rozwoju człowieka (Zych 2007, s. 182). Osobowość i styl życia osób starszych są zbliżone do tych we wcześniejszych etapach życia. Teoria kontynuacji jest ważna dla planistów przestrzennych podczas planowania i projektowania dla starszej generacji. Obrazuje to przykład: zabudowa mieszkaniowa dla seniorów powinna uwzględniać wiele preferencji i możliwości, środowisko życia osób starszych powinno być elastycznie zaprojektowane z możliwością adaptacji. Planiści muszą być wrażliwi na to, jak osoby starsze żyły wcześniej, i dostosować środowisko miejskie do ich potrzeb. Przyszłe opcje mieszkaniowe powinny rozważyć temat ciągłości (elastyczność zabudowy i dostosowanie na różnym etapie życia) zamiast wprowadzać zupełnie różne pomysły dla poszczególnych grup społecznych, wiekowych itp.;
- **teorię stratyfikacji wieku** - koncepcja ta ujmuje starzenie się w sposób strukturalistyczny, mówiąc o byciu starym na tle różnych procesów i zmian społecznych. Podstawą tej teorii jest podział społeczeństwa na grupy wiekowe (kohorty), różniące się od siebie dochodem, władzą, prestiżem, rolami, normami, wartościami. Zwykle poszczególne cechy określonej grupy osób starszych urodzonych w tym samym czasie charakteryzują się podobnym postrzeganiem świata (wspólne wydarzenia historyczne), a także właściwościami będącymi skutkiem kompozycji pewnych cech, tj. dostęp do różnych dóbr ze względu na różną liczebność kohort (Zych 2007, s. 184);

---

⁴⁵ **Teoria aktywności** mówi o tym, w jaki sposób postrzegamy siebie (myślimy o sobie) jest oparta na roli, jaką odgrywamy, lub na działaniach, w które jesteśmy zaangażowani. Większość ludzi kontynuuje swoje role i czynności życiowe ustalone wcześniej, ponieważ w dalszym ciągu mają te same potrzeby i kierują się tymi samymi wartościami. Im osoby starsze są aktywniejsze, tym bardziej jest prawdopodobne, że będą usatysfakcjonowane swoim życiem.

- **teorię Krytyczna Gerontologia** - postnowoczesne podejście, które bada zagadnienia starzenia się, analizując populacje ludzi starszych wobec nieuchronności procesów starzenia się jednostki przez dyskusję i różnorodność w myśleniu naukowców.

Teorie ekonomiczne

Ekonomia bada działanie gospodarki, a także konsekwencje poszczególnych działań oraz wyborów ludzi. Do istotnych teorii ekonomicznych z punktu widzenia starzenia się populacji można zaliczyć:

- **teorię cyklu życia** - ekonomiczna koncepcja, która wyjaśnia zachowanie się popytu konsumpcyjnego w gospodarce. W ramach gerontologii finansowej wyjaśnia zachowania konsumpcyjne osób starszych oraz transfery międzypokoleniowe. Prognozuje się, że na skutek demograficznego starzenia się konsumpcja w XXI wieku ulegnie restrukturalizacji, ponieważ zmiany demograficzne wymuszają na gospodarce zmianę struktury konsumpcji. Za 25 lat, jak podaje (Zych 2007, s. 181), chętnych do zakupu mieszkań czy samochodów będzie mniej, a na globalnym rynku pojawi się nowy srebrny segment. Wzrośnie liczba biur podróży proponujących wycieczki i rozrywkę, więcej osób będzie korzystało z pomocy lekarzy, przychodni, szpitali, a także placówek dla osób starszych. Zwiększy się liczba różnych form zabudowy dla ludzi starszych;
- **teorię politycznej ekonomii starości** - jest to bardziej stanowisko niż teoria. Starość jest widziana jako produkt polityki społecznej, podziału pracy, różnic ekonomicznych i socjalnych, stąd problemy ludzi starych należy badać w kontekście gospodarki światowej, roli państwa, sytuacji na rynku pracy oraz podziału: klasowego, rasowego, płci, wieku (Zych 2007, s. 183). Orientacja ta obala pogląd, że starość jest chorobą i wymaga zależności oraz pomocy od innych. Jednak współczesne społeczeństwa postrzegają osoby starsze jako zależne przez ograniczoną mobilność, a przez to mające ograniczony dostęp do wielu dóbr;

Powyższe teorie pokazują, że wcześniejsze podejście do teorii gerontologicznych, np. teoria roli, aktywności, wycofania i kontynuacji, koncentrowały się na jednostce i jej adaptacji w starszym wieku, natomiast nowsze teorie, tj. stratyfikacji wieku, ekonomii politycznej, krytycznej gerontologii, skupiają się na wyjaśnieniu zjawiska starzenia się⁴⁶.

Koncepcje *starzenia się* w polityce miejskiej państw OECD i UE

W Europie dominują dwie główne koncepcje starzenia się społeczeństw według OECD i są to: *aktywne starzenie się (active ageing)* oraz *starzenie się w miejscu*

⁴⁶ Niewątpliwie to przesunięcie w dziedzinie gerontologii jest związane z pojawieniem się w XX wieku strukturalistycznego podejścia do nauk społecznych, które zostało poddane ponownej analizie na podstawie modelu medycznego.

(*ageing in place*). Są one centralne dla zrozumienia polityki mieszkaniowej i usług oraz planowania przestrzennego. Konceptcje *starzenia się w miejscu* oraz *aktywnego starzenia się* proponują działania kompleksowe, a nie segmentację polityki. Analizują indywidualne potrzeby i umiejętności osób starszych, a także sposób spędzania przez te osoby wolnego czasu. Poniżej opisano każdą koncepcję z osobna (OECD 2003).

- **Koncepcja aktywnego starzenia się** (*active ageing*) została zdefiniowana przez Światową Organizację Zdrowia (WHO) jako proces optymalizujący zależności pomiędzy zdrowiem, uczestnictwem w życiu społecznym oraz bezpieczeństwem w celu poprawy jakości życia ludzi w starszym wieku⁴⁷. Pojęcie *aktywnego starzenia* zostało opracowane przez Komisję Europejską i jest wykorzystywane w zarządzaniu zasobami ludzkimi. Koncepcja ta odwołuje się do idei przedłużenia czynności zawodowej osób w wieku emerytalnym możliwie jak najbardziej i dostosowania metod pracy do wieku pracownika (WHO 2002)⁴⁸. Jak podaje WHO, wydłużenie okresu produktywności i aktywności ludzi starszych oraz ich uczestnictwo w życiu społecznym i ekonomicznym mogą przynieść korzyści nie tylko dla gospodarki państwa, lecz także dla samych obywateli, którzy będą mogli cieszyć się wyższą emeryturą i dłuższą sprawnością intelektualną⁴⁹. Organizacja WHO przyjęła określenie *aktywne starzenie się*, aby dać wyraz temu, że starzenie się powinno być procesem czynnego osiągnięcia lepszej jakości życia przez osoby w zaawansowanym wieku. Termin *aktywny* odnosi się do ciągłej partycypacji w życiu społecznym, ekonomicznym, duchowym oraz do udziału w sprawach publicznych, a nie wyłącznie do aktywności fizycznej lub uczestnictwa na rynku pracy. Pojęcie zdrowia odnosi się do fizycznego, psychicznego i społecznego dobrostanu, jak zostało to określone w definicji WHO.

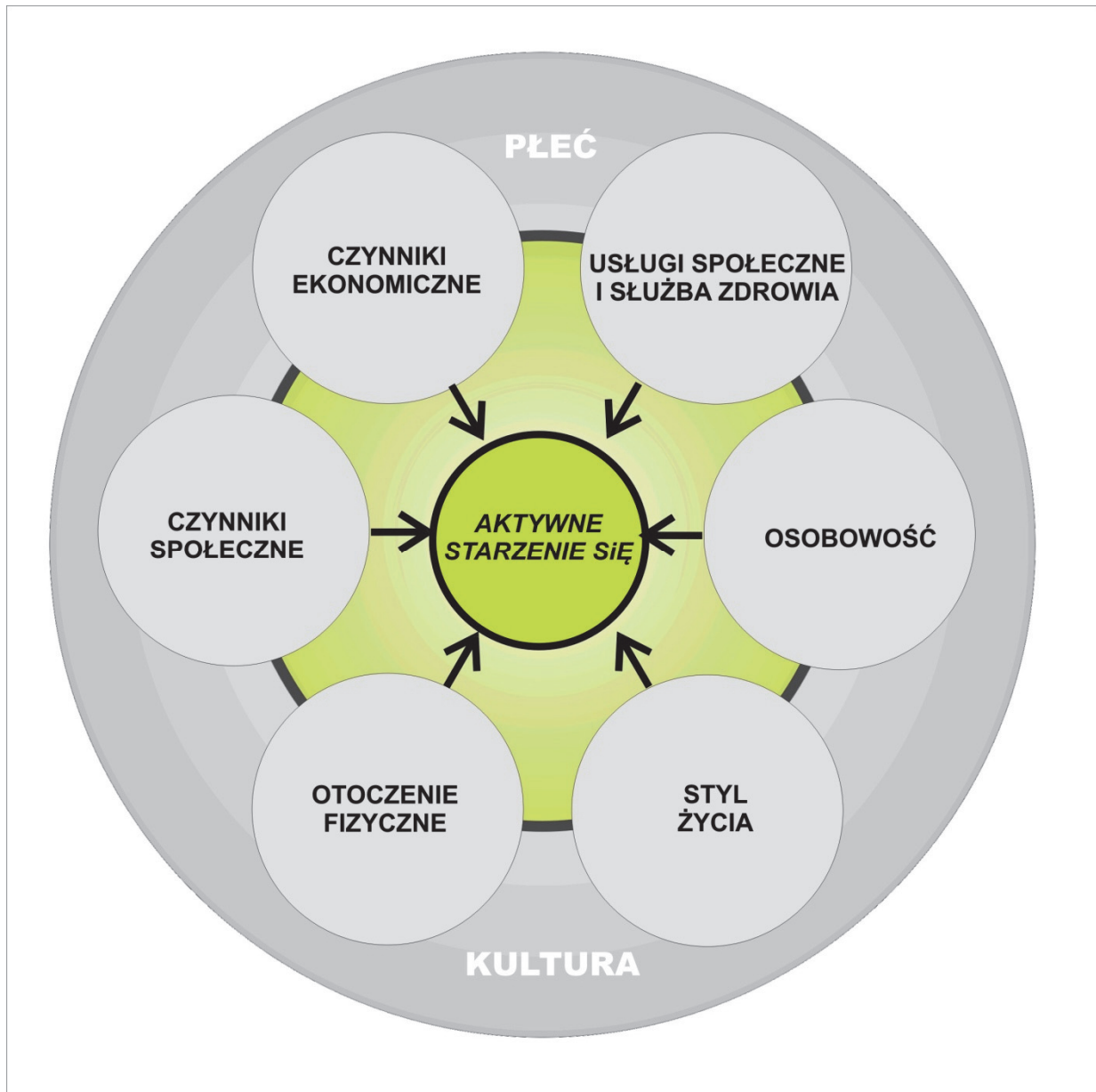
Podstawowe determinanty dotyczące *aktywnego starzenia się* zostały przedstawione na rys. 3.

---

⁴⁷ Aktualności WHO. 1 października - Międzynarodowy Dzień Osób Starszych 2004, dostępny [w:] <http://www.un.org.pl> (16.12.2010).

⁴⁸ World Health Organization: *Active ageing: a policy framework*, 2002, WHO Press, Geneva.

⁴⁹ Badania WHO wykazały, że ludzie starsi żyjący w XXI wieku pozostają dłużej aktywni niż w latach wcześniejszych, domagając się lepszej jakości życia.

Rys. 3. Determinanty *aktywnego starzenia się*
 Fig. 3. Key factors contributing to *active ageing*
 Źródło: opracowanie własne na podstawie: WHO 2002 r.

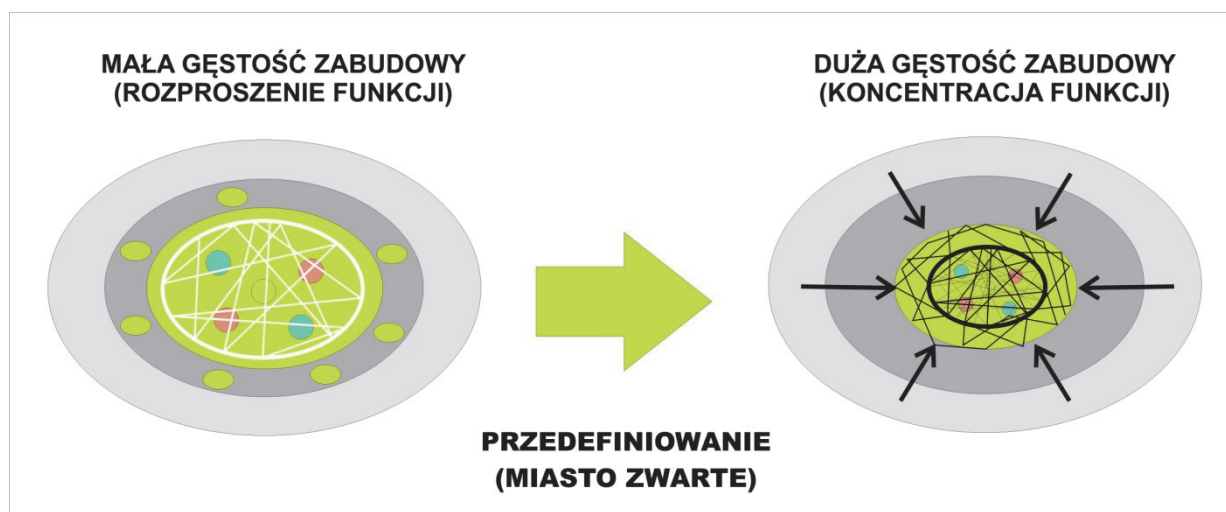
- **Koncepcja *starzenia się w miejscu* (*ageing in place*)⁵⁰** była wielokrotnie podejmowana w literaturze wielu dziedzin dotyczącej problematyki osób starszych (OECD 2003, Szukalski 2009, Zrałek 2012a). Koncepcja ta postuluje pozostanie osób starszych w środowiskach zamieszkania jak najdłużej, bez konieczności przenoszenia się do ośrodków opieki. Pierwszorzędną rolę w niej odgrywają: poprawa warunków zamieszkania, design, dostępność usług, które są związane z mobilnością osób starszych oraz utrzymaniem wysokiego stopnia ich

⁵⁰ *Ageing in place* to termin, który stał się częścią słownika geografii gerontologicznej i społecznej od 1980 roku i odnosi się do osób starszych pozostających w ich własnym domu lub w tej samej społeczności, ale w innym kraju. Dla około 90% seniorów najbardziej rozpowszechnioną formą mieszkania jest pozostanie w swoich domach, przy dostosowaniu pomieszczenia do nowych potrzeb (np. w łazienkach poręcze przy toalecie, prysznicu, wannie itp.) (Colangeli 2010).

sprawności, a także polepszeniem jakości życia. Koncepcja *starzenia się w miejscu* znacznie różni się od tradycyjnej polityki, w ramach której starzenie się i mieszkalnictwo były zazwyczaj traktowane w kategorii sektorowej, z pominięciem ważnych spraw przestrzennych. Obecnie kraje OECD w swojej polityce są ukierunkowane na wszechstronne spojrzenie na zjawisko starzenia się, identyfikowane jako powiązania pomiędzy mieszkalnictwem, świadczeniem usług i dostępem do obiektów miejskich przystosowanych dla tej grupy społecznej, uwzględniając ekonomiczne i kulturalne możliwości osób starszych oraz traktowanie ich jako kluczowego partnera w społeczeństwie, co wpływa na przekształcenie miasta w szczególności przez integrację systemu usług oraz skrócenie dystansów przestrzennych, przyczyniając się do powstawania bardziej zwartej i gęstej tkanki urbanistycznej w rozwoju przyszłych miast, wspierając tym samym wzrost gospodarczy i odnowę obszarów miejskich (OECD 2003).

Poniżej przedstawiono koncepcję miasta zwartego w postaci schematu.

Rys. 4. Koncepcja miasta zwartego

Fig. 4. The idea of a compact city

Źródło: opracowanie własne.

W koncepcji *ageing in place* zawiera się, oprócz idei miasta zwartego, koncepcja gentlecity (delikatne, wrażliwe miasto) - miasta dostosowanego do potrzeb osób starszych, które zostało zdefiniowane na konferencji OECD - Women in the City Conference w 2003 roku. Osoby starsze i niepełnosprawne mają ograniczoną sprawność fizyczną w porównaniu z innymi grupami społecznymi, dlatego miasta muszą być wrażliwe na ich potrzeby. Wrażliwe miasta mogą stać się bardziej atrakcyjne dla wszystkich mieszkańców dzięki szerokiej ofercie różnych typów zabudowy mieszkaniowej oraz zapewnieniu możliwości odpowiedniej opieki dla mieszkańców na każdym etapie ich życia (np. mieszkania międzypokoleniowe, mieszkania z dochodzącą opieką medyczną, mieszkania z usługami, domy spokojnej starości, mieszkania wraz z opieką pielęgniarstwa itp.) (Strabel,

Włodarczyk 1991). Miasta mogą być bardziej atrakcyjne dla mieszkańców przez adaptację środowiska miejskiego na potrzeby osób starszych w wyniku planowania nowych form przestrzennych (tj. place do ćwiczeń na świeżym powietrzu dla seniorów, przestrzenie integracyjne w mieście), nowych funkcji (specjalne lokalizacje pod usługi skierowane głównie do osób starszych) czy też nowego wzornictwa, przyczyniających się do tworzenia bardziej dostępnej, zintegrowanej przestrzeni miejskiej, przy jednoczesnym poszanowaniu środowiska naturalnego (idea Design for All oraz Universal Design). Koncepcja starzenia się w miejscu wymusza prowadzenie polityki ukierunkowanej na odpowiednie dostosowanie miast dla przyszłych mieszkańców starszej generacji, przy czym istotne znaczenie ma fakt, że powstawanie miast zwartych oraz wrażliwych na potrzeby mieszkańców przyczynia się do powstania środowiska życia przyjaznego dla wszystkich mieszkańców, niezależnie od wieku.

Koncepcje starzenia się opracowane przez kraje OECD mają bezpośredni wpływ na kształtowanie miast, w których mieszkańcy się starzeją. Koncepcje te charakteryzują się określonymi działaniami przestrzennymi. Koncepcja *starzenia się w miejscu* wymusza tworzenie zwartej i kompleksowej tkanki miejskiej (*compact city*), gdzie większość funkcji jest zlokalizowanych w pobliżu miejsca zamieszkania, bez konieczności tworzenia rozbudowanej infrastruktury. Natomiast koncepcja *aktywnego starzenia się* wymusza potrzebę lokalizowania nowych funkcji, umożliwiających spędzanie wolnego czasu, a także tworzenia rozbudowanej sieci infrastruktury miejskiej w celu łatwego i szybkiego dostępu do podstawowych funkcji w mieście, a także budowania przestrzeni sprzyjającej kontaktom społecznym.

Podsumowanie

Na podstawie opisanych wybranych teorii i koncepcji planowania przestrzennego utworzono tabelę 1 opisującą wybrane teorie i koncepcje oraz ich zastosowanie w praktyce kształtowania kierunków rozwoju miast XXI wieku.

Tabela 1

Zastosowanie teorii dotyczących starzenia się w planowaniu przestrzennym

TEORIE I KONCEPCJE DOT. STARZENIA SIĘ	ZASTOSOWANIE (PRAKTYKA)	KIERUNKI ROZWOJU MIAST (miasto <i>JUTRO</i>)
Biologiczno-psychologiczne teorie dot. starzenia		
Teoria środowiskowa (człowiek-środowisko): hierarchia potrzeb człowieka.	Teoria skupia się na: osobistym środowisku, środowisku grupy; środowisku sąsiedztwa,	Zwrócenie uwagi w planowaniu miast na potrzeby osób starszych:

Starzenie się może być rozumiane jako interakcja między środowiskiem a indywidualnymi potrzebami osoby starszej.	społecznym fizycznym, chociaż niektórzy badacze twierdzą, że potencjał teorii nie został wykorzystany. Model ten jest przydatny w rozumieniu <i>dynamicznej interakcji między indywidualnymi działaniami jednostki a wpływem środowiska.</i>	fizjologiczne, bezpieczeństwa, przynależności i miłości, szacunku, potrzeby wiedzy i zrozumienia, potrzeby estetyczne w miastach.
Stopniowy spadek masy ciała i funkcji oraz poziomu energii życiowej: spowodowane czynnikami genetycznymi, społecznymi i środowiskowymi.	Spadki funkcji mogą zostać spowolnione przez ćwiczenia fizyczne i intelektualne, zdrowe odżywianie oraz udział w życiu społecznym.	Projektowanie mieszanych funkcji (mix-use), tworzenie dzielnic przyjaznych pieszym i dobrze skomunikowanych, dzięki czemu starsi ludzie mogą czuć się bezpieczniej.
Wzrost oczekiwań i aspiracji życiowych: przyczynia się do opóźnienia w niepełnosprawności i wyższego poziomu aktywności ludzi starszych.	Starsi ludzie mogą żyć dłużej w zdrowiu i uczestniczyć w życiu społecznym oraz utrzymywać wyższy poziom funkcji poznawczej i fizycznej.	Projektowanie przyjaznego środowiska miejskiego dla ludzi w każdym wieku (konceptje Universal design, Design for All).
Zmiany strukturalne w procesach sensorycznych, tj. widzenie, słyszenie itp.	Zmiany te prowadzą do mniejszej mobilności, izolacji i depresji.	Kiedy następuje osłabienie funkcji wzroku i słuchu, co ogranicza prowadzenie samochodu, istnieje potrzeba zapewnienia ludziom starszym alternatywnego transportu w miastach, zapewnienie opieki medycznej i społecznej.
Społeczne teoria dot. starzenia		
Teoria roli: człowiek na poszczególnych etapach cyklu życia odgrywa określone role. Człowiek, osiągając wiek poprodukcyjny zmienia swoją życiową rolę, przechodząc na emeryturę.	Utrata ważnych ról społecznych (np. związanych z pracą) może prowadzić do utraty poczucia własnej godności i tożsamości społecznej.	W związku ze zmianą ról życiowych osób starszych po przejściu na emeryturę - zapewnienie przez środowisko miejskie bogatej oferty urbanistycznej zapewniającej wiele aktywności dla osób starszych (dorywcze prace związane z wypoczynkiem, umożliwiające kontakty społeczne).

<p>Teoria aktywności: dobre samopoczucie osób starszych jest związane z utrzymaniem wysokiego poziomu aktywności fizycznej, intelektualnej i społecznej.</p>	<p>Teoria aktywności jest adaptowana przez domy seniorów i ośrodki opieki, jako fundament ich programu. W latach 60. i 70. XX wieku teoria aktywności była używana jako podstawa polityki społecznej.</p>	<p>Przestrzeń miejska powinna zapewnić bogatą ofertę usługową, edukacyjną oraz kulturalno-rozrywkową, aby integrować osoby starsze z innymi grupami społecznymi.</p>
<p>Teoria wycofania: osoby starsze wycofują się z pełnienia formalnych funkcji (bycia produktywnym i konkurencyjnym) i przyjmują mniej formalne role (społeczne, rodzinne). Kiedy ludzie są starzy i mają mniej energii, wycofują się z pełnienia ważnych funkcji na rzecz bardziej prężnych młodych ludzi.</p>	<p>Teoria wycofania była używana jako przewodnik polityki usług społecznych dla osób starszych i wdrażała usługi, których celem powinno być ułatwienie tego <i>wycofania</i> (promocja integracji młodzi - starzy).</p>	<p>Miasta europejskie powinny zadbać o przestrzenie integracji na różnych poziomach życia.</p>
<p>Teoria kontynuacji: wiązanie starości ze wzrostem wiedzy i doświadczenia życiowego. Styl życia osób starszych jest podobny jak we wcześniejszych fazach.</p>	<p>Teoria mówi, że podstawowe cechy osobowości stają się bardziej wyraźne z wiekiem.</p>	<p>Środowisko miejskie powinno odpowiedzieć na potrzeby osób starszych, z uwzględnieniem ich wcześniejszego stylu życia.</p>
<p>Teoria stratyfikacji wieku: społeczne struktury i instytucje współpracują z ludźmi na różnych etapach życia, włączając starość.</p>	<p>Demograficzna struktura wieku wprowadza zmiany w życiu ludzi i w instytucjach społecznych, czasami występują one w różnym czasie.</p>	<p>Włączenie osób starszych w proces planowania i projektowania dla nich środowiska miejskiego (partycypacja społeczna).</p>
<p>Krytyczny Gerontologia: postnowoczesne podejście, które bada zagadnienia starzenia się, analizując populacje ludzi starszych wobec nieuchronności procesów starzenia się jednostki przez dyskusję i różnorodność w myśleniu naukowców.</p>	<p>Niektórzy badacze opowiadają się za bardziej zintegrowanym podejściem do polityki społecznej dla grup słabszych o szczególnie niskich dochodach.</p>	<p>Władze miejskie powinny zadbać o dostępne mieszkalnictwo⁵¹ dla osób starszych nie tylko w kategorii barier architektonicznych, lecz także w kwestiach ekonomicznych, np. przez propozycję nowych form budownictwa socjalnego itp.</p>

⁵¹ Problem dokładnie przeanalizowany [w:] Twardoch A., 2010, *Problem dostępnego budownictwa mieszkaniowego na wybranych przykładach*, praca doktorska, Wydział Architektury, Politechnika Śląska, Gliwice.

Teorie ekonomiczne		
Teoria cyklu życia: zmiany demograficzne wymuszają na gospodarce zmianę struktury konsumpcji, w globalnym rynku pojawi się nowy, <i>srebrny segment (silvereconomy)</i> .	Prognozy wskazują na wzrost liczby biur podróży proponujących wycieczki i rozrywkę. Ponadto za 25 lat więcej osób będzie korzystało z pomocy lekarzy, przychodni, szpitali, a także placówek dla osób starszych. Zwiększy się liczba różnych form zabudowy dla ludzi starszych.	Odpowiedź w przestrzeni na potrzeby przyszłych seniorów (istotne znaczenie będzie miała oferta urbanistyczna w miastach europejskich skierowana do osób starszych oraz na znaczeniu zyska <i>srebrna gospodarka</i>) ⁵² .
Teoria politycznej ekonomii starości: problemy ludzi starych należy badać w kontekście gospodarki światowej, roli państwa, sytuacji na rynku pracy oraz podziału: klasowego, rasowego, płci, wieku. Obala mit, że starość wymaga zależności i pomocy od innych.	Osoby starsze są postrzegane przez społeczeństwo jako zależne przez ograniczoną mobilność oraz przez brak dostępu do wielu dóbr.	Przestrzeń miejska powinna zostać tak zaprojektowana, aby aktywizować ludzi starszych do działania .

Źródło: opracowanie własne.

Przestrzeń miejska powinna brać pod uwagę zróżnicowane potrzeby osób starszych, uwzględniając w zagospodarowaniu przestrzennym mieszanie funkcji terenów w mieście, dzięki którym ulega zmniejszeniu dystans do pokonania i konieczność podróży. Ponadto środowisko miejskie powinno być zaprojektowane z uwzględnieniem wytycznych koncepcji Universal Design, Design for All⁵³ oraz potrzeb i stylu życia osób starszych, z zapewnieniem im alternatywnych środków transportu miejskiego⁵⁴. Miasto powinno być tak zaprojektowane, aby być przyjazne pieszym, z uwypukleniem znaczenia ludzkiej skali. Przestrzeń miejska powinna sprzyjać integracji osób starszych z resztą społeczeństwa przez odpowiednie ukształtowanie oraz włączanie osób starszych w życie miasta i działania w mieście (partycypacja społeczna), dostępne mieszkalnictwo dla osób starszych jako forma promowania koncepcji *starzenia się w miejscu*. Większość funkcji w mieście powinna być lokalizowana w pobliżu miejsca zamieszkania osób starszych, bez konieczności

⁵² W koncepcji *srebrnej gospodarki* uwaga jest skoncentrowana, z jednej strony, na potrzebach i popycie starszej populacji, a z drugiej - na jej cechach, które można by i należy wykorzystać do większej aktywizacji i samodzielności. Przyjmuje się przy tym, że zwiększenie aktywności i społecznej integracji osób starszych jest warunkiem lepszego zaspokajania ich potrzeb i sprzyjają wyższej jakości nie tylko ich życia, lecz także całego społeczeństwa (Golinowska S., 2012, *Srebrna gospodarka i miejsce w niej sektora zdrowotnego. Koncepcja i regionalne przykłady zastosowania*, [w:] Zeszyty Naukowe Ochrony Zdrowia, Zdrowie publiczne i zarządzanie, Wydziału Nauk o Zdrowiu UJ CM, vol. 1/2011, Kraków, s. 76).

⁵³ Design for All jest modyfikacją Uniwersalnego Projektowania (Universal Design), zgodnego z Deklaracją Sztokholmską Europejskiego Instytutu Projektowania i Niepełnosprawności (European Institute for Design and Disability - EIDD (<http://www.designforalleurope.org/>))

⁵⁴ Np. zrealizowany w Lyonie projekt Cyclopusse (za: Zrątek 2012b). Polega na wprowadzeniu w mieście systemu rikszy dla seniorów, która przewozi ich do każdego miejsca (door to door). Umożliwia to zwiększenie mobilności osób starszych, co sprzyja podtrzymaniu ich niezależności. Opłata za tą usługę nie jest wygórowana, istnieje możliwość wykupienia abonamentu. Jest to dobry przykład elementu w prowadzonej polityce miasta, która zapewnia także oprócz korzyści dla seniorów, pracę dla riksarzy zatrudnionych w instytucji gospodarki społecznej.

tworzenia rozbudowanej infrastruktury (w myśl koncepcji miasto zwarte). Miasto powinno dysponować bogatą ofertą urbanistyczną, siecią infrastruktury ułatwiającą szybkie i łatwe przemieszczanie się (szczególnie w dużych miastach) oraz przestrzeniami wpływającymi korzystnie na kontakty społeczne i integrację międzypokoleniową, promującymi koncepcję *aktywnego starzenia się*.

1.2. Tendencje i trendy zmian

Istnieje powszechne przekonanie, że miasta w XXI wieku stają wobec nowych problemów i wyzwań. Dla wielu miast europejskich kluczowym zagadnieniem dla ich rozwoju są zmiany demograficzne. Europa staje się kontynentem ludzi trzeciego wieku -starzejących się społeczeństw. Ponadto za sprawą globalizacji i postępu technologicznego w miastach europejskich pojawiają się nowe trendy związane ze zmianą stylu życia społeczeństw. Wzrasta indywidualizacja zachowań, potrzeb i mobilności ludzi, które wpływają na nowe podejście do kształtowania struktur funkcjonalno-przestrzennych miast i myślenia o przyszłości miast europejskich. Wiele miast nie nadąża za tymi zmianami, w związku z tym badacze zajmujący się problematyką miasta i jego odnowy skupiają się na nakreśleniu kształtu nowoczesnego, przyjaznego mieszkańcom miasta XXI wieku.

Europejska Rada Urbanistów (ERU) opublikowała w 2003 roku Nową Kartę Ateńską⁵⁵ z podtytułem *Wizja miast XXI wieku*, w której Rada wyraziła szeroko podzielane poglądy europejskich urbanistów i cel, do którego urbaniszczy Europy zobowiązują się dążyć. Według ERU miasta XXI wieku powinny cechować się zwiększeniem dobrobytu i polepszeniem jakości życia ich mieszkańców, harmonijnie łączyć środowisko zurbanizowane ze środowiskiem przyrodniczym. Realizacji tych postulatów upatruje się we wdrażaniu w planowaniu przestrzennym zasad zrównoważonego rozwoju, rozumianego jako: *integrującego w sobie wymiar ekonomiczny, społeczny i ekologiczny zachodzących zmian oraz opartego na szerokim współuczestnictwie wszystkich partnerów społecznych*. ERU dostrzegła, jak to napisano, *zmieniające się proporcje pomiędzy poszczególnymi grupami wieku w starzejącej się populacji Euro [...]. Przywrócenie spójności i więzi pomiędzy różnymi generacjami ludności miasta, zostało określone jako nowe, rosnące wyzwanie społeczne*. Aby sprostać temu wyzwaniu - czytamy dalej - *przy opracowaniu koncepcji, sposobu użytkowania i lokalizacji miejsc i obiektów o charakterze publicznym, należy mieć na uwadze potrzeby wszystkich grup wieku, utrzymania ich wzajemnych kontaktów i aktywności, a zwłaszcza specyficzne reakcje i rytm życia emerytów i ludzi w podeszłym wieku*. Innymi słowy, europejskim ideałem jest miasto przyjazne wszystkim mieszkańcom, bez względu na ich status społeczny czy wiek bądź też jakieś inne cechy osobnicze. W związku z tym problem starzenia

⁵⁵ Europejska Rada Urbanistów, 2003, *Nowa Karta Ateńska 2003*, pt. *Wizja miast XXI wieku*, Lizbona, cz. A2, s. 8, która: [...] *jest adresowana przede wszystkim do urbanistów oraz tych wszystkich, którzy uczestniczą w procesach planistycznych w Europie. Ma ona ukierunkować ich spójne działania na rzecz stworzenia sieci powiązań między miastami Europy na wszystkich szczeblach hierarchii miast i we wszystkich dziedzinach* (źródło: www.izbaurbanistow.pl).

się europejskich społeczeństw w XXI wieku nie może być pomijany w planowaniu przestrzennym i tworzonych koncepcjach odnowy miejskiej. Znaczącym wyrazem istnienia takiej potrzeby odnowy miejskiej w XXI wieku stał się opublikowany w Anglii w 1999 roku raport rządowej komisji zatytułowany *Towards an Urban Renaissance*⁵⁶ (*W kierunku odrodzenia miast*).

1.2.1. Zmiany demograficzne w miastach europejskich (miasto DZIŚ)

Siwiejąca Europa, jeszcze dość młode Azja i Afryka, starzejące się Ameryka Północna i Południowa - to obraz demograficzny przyszłości, bo wskaźniki długości życia na wszystkich kontynentach wzrastają i to w dość szybkim tempie. Nadchodzi czas, w którym starość będzie cywilizacyjnie i ekonomicznie wyraźnie dostrzegana.

Czerniawska, 2002

Istotnym współczesnym wyzwaniem dla miast XXI wieku oprócz zmian klimatycznych, procesu globalizacji, postępu technologicznego są zmiany demograficzne. *Negatywne zmiany demograficzne stanowią poważny problem i wyzwanie dla Unii Europejskiej, rządów państw członkowskich oraz władz regionalnych* (Schroedter 2008). Najbardziej znaczące objawy przemian demograficznych to:

- zwiększenie długości życia społeczeństwa,
- malejąca liczba urodzeń,
- **proces starzenia się społeczeństwa,**
- zmieniające się struktury gospodarstw domowych i organizacja życia rodzinnego,
- skutki migracji.

Jedną z kluczowych zmian, z którą muszą się zmierzyć miasta, jest **starzenie się** społeczeństwa (Schroedter 2008), będące skutkiem wydłużenia się ludzkiego życia i spadku urodzeń, co zmienia zasadniczo strukturę społeczeństwa. W ten sposób obserwujemy wzrost liczby ludności powyżej 50. roku życia, a spadek liczby ludzi młodych⁵⁷. Starzenie się jako takie należy uznać za zjawisko pozytywne, wydłużenie się życia ludzkiego wskazuje na postęp społeczny i medyczny. Jest to duże osiągnięcie społeczeństw europejskich w ostatnim stuleciu. Ponadto starzenie się populacji powoduje wiele problemów i wyzwań w różnych dziedzinach życia ludzkiego. Władze miejskie i decydenci powinni dostrzegać pozytywne aspekty starzenia się, ale istnieje potrzeba opracowania strategii z wykorzystaniem świadomości problemów, jakie powoduje starzenie się populacji⁵⁸.

⁵⁶ *Towards an Urban Renaissance*. Final Report of the Urban Task Force chaired by Lord Rogers of Riverside, 1999, Londyn.

⁵⁷ **Starzejące się społeczeństwa** - społeczeństwa krajów, gdzie przyrost naturalny jest bardzo niski lub ujemny, charakteryzują się dużym udziałem procentowym ludzi w wieku starszym oraz zmniejszającą się liczbą dzieci i młodzieży. Takie cechy są charakterystyczne dla krajów rozwiniętych - ich społeczeństwa określa się jako starzejące się.

⁵⁸ *Impact of the European demographic trends on regional and urban development* - syntetyczne sprawozdanie sporządzone w kontekście węgierskiej prezydencji w Unii Europejskiej, Budapeszt 2011 rok, s. 99.

Dla niniejszej pracy istotnym aspektem jest proces starzenia się społeczeństwa, który jest wynikiem czterech współdziałających tendencji, tj.⁵⁹:

- **spadku współczynnika urodzeń** - średnia liczba dzieci przypadających na kobietę jest mała i wynosi 1,5 dziecka, znacznie poniżej wskaźnika odnowy pokoleń, wynoszącego 2,1, koniecznego do stabilizacji liczby ludności przy braku imigracji;
- **spadku płodności** - który nastąpił w ubiegłych dziesięcioleciach po powojennej eksplozji urodzeń, co spowodowało obecny wzrost liczby ludności w grupie wiekowej 45-65 lat. Stopniowe osiągnięcie wieku emerytalnego przez pokolenie wyżu demograficznego, tzw. *baby boomu*, doprowadzi do znacznego wzrostu liczby osób starszych, które będą musiały być wspierane przez mniej liczną ludność w wieku produkcyjnym⁶⁰;
- **zwiększenia długości życia** - przewiduje się, że długość życia wydłuży się o co najmniej 5 lat do 2050 roku, co będzie miało największy wpływ na osoby w najbardziej podeszłym wieku. Europejczycy, którzy w 2050 roku będą mieli powyżej 65 lat (młodzi-starzy), będą żyli do pięciu lat dłużej niż osoby, które dzisiaj mają 65 lat. To doprowadzi do znacznego wzrostu liczby osób w wieku 80-90 lat (tzw. starych-starych);
- **napływu imigrantów z państw trzecich** - w 2004 roku odnotowano w UE 1,8 mln imigrantów, co stanowi, po uwzględnieniu ludności ogółem, większy napływ niż w przypadku Stanów Zjednoczonych. W nadchodzących dziesięcioleciach państwa UE pozostaną prawdopodobnie głównym miejscem przeznaczenia dla imigrantów. Według prognoz Eurostat przewiduje, że do 2050 roku około 40 mln osób wyemigruje do Unii Europejskiej.

Komisja Europejska podaje w swoich raportach, że do 2060 roku liczba osób mających ponad 65 lat zwiększy się niemal dwukrotnie - z 87 mln teraz do 153 mln. Jeszcze bardziej wzrośnie liczebność grupy najstarszych Europejczyków w wieku 80+, która prawie się potroi, zwiększając się z 23 mln do 62 mln osób. Jednocześnie kurczyć będzie się grupa osób zdolnych do pracy mających od 15 do 64 lat (w nadchodzących pięciu dekadach zmniejszy się z 67% do 56%). Nie zmieni się jedynie odsetek ludzi młodych w europejskim społeczeństwie. W 2060 roku nadal będzie wynosił około 15%, co oznacza, że osób młodych będzie niemal tyle samo co ludzi mających ponad 80 lat.

W 2004 roku do najszybciej starzejących się społeczeństw europejskich można było zaliczyć Włochów, Niemców i Hiszpanów.

⁵⁹ Jednakże duże różnice w ich znaczeniu i tempie rozwoju występujące w poszczególnych krajach i regionach nie pozwalają na opracowanie jednolitego rozwiązania.

⁶⁰ Jak podaje, UE zjawisko to będzie zanikać, aczkolwiek proces może trwać dziesiątki lat.

Zestawienie starzejących się miast europejskich (według Eurostatu)

Numer w rankingu	STARZEJĄCE SIĘ SPOŁECZEŃSTWA EUROPY	DANE W [%], 2004
1	Triest (Włochy)	27,0
2	Genua (Włochy)	26,7
3	Bolonia (Włochy)	26,7
4	Florencja (Włochy)	25,8
5	Wenecja (Włochy)	24,8
8	Ankona (Włochy)	24,1
10	Mediolan (Włochy)	23,3
12	Mulheim w Zagłębiu Ruhry (Niemcy)	22,6
18	Bilbao (Hiszpania)	21,4

Zródło: opracowanie własne na podstawie: Eurostat, BertholdFeldmann 82/2008, Statistic in Focus, www.eurostat.europa.eu.

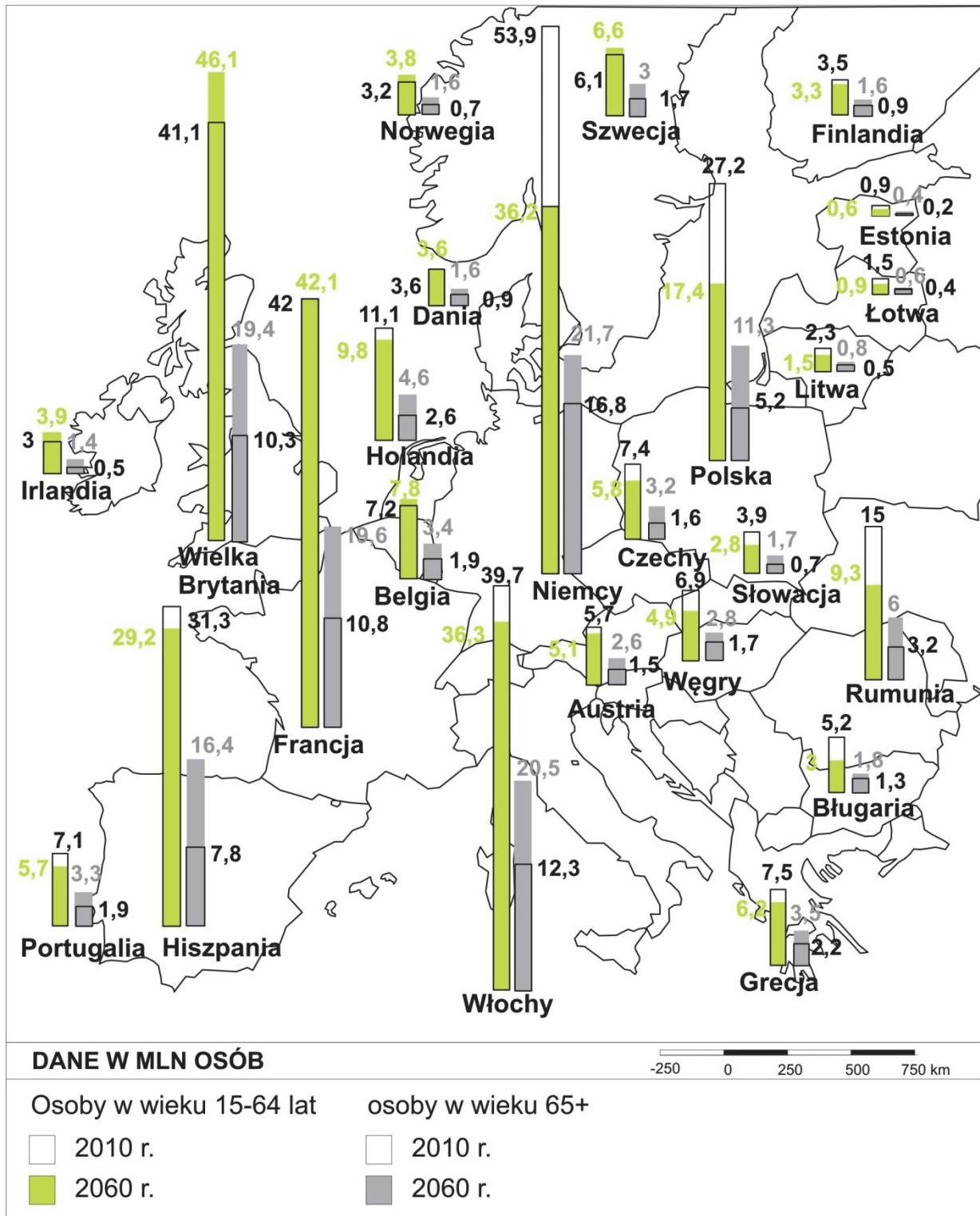
Za około 50 lat według prognoz demograficznych do najbardziej starzejących się państw europejskich będzie można zaliczyć: Niemcy (21,7 mln), Włochy (20,5 mln), Francję (19,6 mln), Hiszpanię (16,4 mln), Wielką Brytanię (19,4 mln) i Polskę (11,3 mln). W 2012 roku na jednego emeryta w Europie przypadają cztery osoby w wieku produkcyjnym, za pięćdziesiąt lat według prognoz będą dwie.

W 2060 roku w żadnym z krajów należących do Unii Europejskiej wskaźnik dzietności nie przekroczy 2,1 (wskaźnik odnowy pokoleń). Mniej dzieci będzie się rodziło w 2060r. w niemal wszystkich krajach europejskich z wyjątkiem: Irlandii, Francji, Szwecji i Wielkiej Brytanii⁶¹. W Belgii, Danii i Finlandii wskaźnik odnowy pokoleń pozostanie na tym samym poziomie.

W Polsce sytuacja w niewielkim stopniu poprawi się, na jedną Polkę będzie przypadało 1,6 dziecka, obecnie wskaźnik ten wynosi 1,4 (średnia unijna to 1,7 w 2060 roku). Istotnym trendem jest także **wydłużenie się życia ludzkiego** wynikające z postępów w medycynie i z promocji prowadzenia zdrowego stylu życia. Jak wynika z raportu (*Ageing Society 2012*) w Europie ludność będzie żyła coraz dłużej. Średnia długość trwania życia mężczyzn wydłuży się o prawie osiem lat, do 84,6, a kobiety będą żyły o 6,5 roku dłużej, aż do 89 lat. W związku z tym przybędzie ludzi w wieku 90 lat i powyżej, którzy będą potrzebowali specyficznych form opieki i dostosowania do ich potrzeb środowiska miejskiego. W Polsce obecnie średnia długość życia dla mężczyzn będzie wynosić 71,7 lat, a dla kobiet 80,1 lat. W 2060 roku średnia długość życia mężczyzn przekroczy 82 lata, a kobiet osiągnie niemal 88 lat. Oznacza to, że zarówno Polacy, jak i Polki będą żyli o 17-18 lat dłużej niż jeszcze w latach 60. ubiegłego stulecia.

⁶¹ Wskaźnik dzietności w wymienionych państwach będzie wynosił około 1,9.

Poniżej zilustrowano udział ludzi młodych i starych w milionach osób w dwóch przedziałach czasowych, w latach 2010 i 2060.

Rys. 5. Starzenie się mieszkańców Europy w milionach osób

Fig. 5. Ageing of Europe's population (in millions)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: http://wyborcza.biz/biznes/1,100896,10586858,Europa_sie_starzeje_coraz_mniej_ludzi_do_pracy.html

Kolejnymi tendencjami są: **wzrost liczby ludności i napływ imigrantów**. Obecnie w Europie jest około 501 mln ludzi, za 30 lat liczba ta wzrośnie do 526 mln, następnie zacznie ubywać mieszkańców Europy, mimo to w 2060 roku prognozy pokazują, że na tym obszarze będzie mieszkać około 517 mln ludności. Największy przyrost zaobserwuje się w Irlandii (o 46%) oraz w małych państwach, tj. Luksemburg i Cypr. Wzrost liczby ludności zaobserwują także Wielka Brytania, Belgia, Szwecja (około 25%). Raport podaje, że w prawie połowie krajów europejskich ubędzie mieszkańców, szczególnie w Bułgarii, Litwie i Łotwie, także w Polsce (w 2060 roku spadnie liczba Polaków o prawie 6 mln), Niemczech (obecnie najliczniejsze państwo Europy, mieszka tam około 82 mln mieszkańców, w 2060 roku będzie 66 mln). W 2060 roku najludniejszym państwem UE według prognoz ma być Wielka Brytania (przybędzie 17 mln). Napływ imigrantów przyczyni się do wystąpienia nowych problemów w miastach europejskich związanych z **segregacją przestrzenną, wykluczeniem społecznym, różnorodnością kulturową** itp. Według scenariuszy związanych z prognozami demograficznymi migranci mogą przyczynić się do równoważenia spadku ludności aktywnej zawodowo, a także wpływać na aspekt kulturowo-przestrzenny miast europejskich, przenosząc swoje tradycje, przyzwyczajenia i kulturę do nowych miejsc zamieszkania⁶².

Typy miast europejskich w kontekście zmian demograficznych⁶³

Proces starzenia się ludności, jak już wspomniano, jest coraz bardziej zauważalny ze względu na wydłużoną długość życia oraz spadek liczby narodzin. Generalnie w większym stopniu dotknięte starzeniem się populacji będą obszary miejskie w porównaniu z wiejskimi. Miasta przechodzą przez ten proces w różny sposób. Istnieje potrzeba usystematyzowania i podzielenia miast europejskich w kontekście zmian demograficznych.

Istnieją publikacje naukowe i dokumenty europejskie podkreślające, że zmiany demograficzne są często powiązane z rozwojem gospodarczym i społecznym (patrz: Zborowski, Soja 2009, s. 25, *Miasta przyszłości...*, 2011, s. 16). Na przykładzie sprawozdania *Miasta przyszłości. Wyzwania, wizje, perspektywy* wyróżniono trzy typy miast ze względu na stopień postępujących zmian demograficznych i pozycję gospodarczą⁶⁴:

- *miasta dynamiczne pod względem gospodarczym, charakteryzujące się znacznym wzrostem liczby ludności w drodze napływu migrantów o zarówno wysokich, jak i niskich kwalifikacjach*, przyciągniętych stabilną siłą gospodarczą i zasobnością miast. Są to głównie duże miasta Europy Zachodniej (Barcelona, Londyn, Paryż, Hamburg), ściśle powiązane z gospodarką światową, zapewniające przyjazne otoczenie dla innowacji i działalności gospodarczej oraz atrakcyjne

⁶² Napływ ludności muzułmańskiej do miast europejskich może w sposób znaczący wpłynąć na przekształcenia krajobrazu miejskiego tych miast, co jest związane z budową meczetów i zupełnie innym podejściem do korzystania z przestrzeni miejskiej.

⁶³ *Impact of the Europeandemographic trends on regional and urban development* - syntetyczne sprawozdanie sporządzone w kontekście węgierskiej prezydencji w Unii Europejskiej, Budapeszt 2011 rok.

⁶⁴ Warto zaznaczyć, że wszystkie typy mogą dotyczyć każdego miasta, ale w różnych cyklach jego rozwoju, ponieważ nie ma miast, których rozwój byłby jednostajny i zawsze dynamiczny, stabilny lub kurczący się.

warunki życia. Miasta te mają korzystną pozycję ekonomiczną, z dobrymi połączeniami do rynków światowych, europejskich, krajowych. Mają dodatnie saldo migracji, stosunkowo wysoki wskaźnik napływu młodzieży, przy jednoczesnym starzeniu się populacji;

- *miasta o silnym zapleczu gospodarczym i nierosnącej lub stopniowo rosnącej lub malejącej populacji.* Są to głównie średnie i małe miasta europejskie (Wenecja, Tallin) mające stosunkowo silne zaplecze gospodarcze i najbardziej niejednorodną strukturę demograficzną, która może obejmować imigracje lub emigracje, oraz stosunkowo wysoki lub niski poziom płodności. Głównymi cechami tych obszarów miejskich są: stabilny rozwój gospodarczy oraz stopniowa zmiana liczby mieszkańców. Miasta należące do tej kategorii znajdują się w całej Europie. Proces starzenia się społeczeństwa utrzymuje się w tych miastach na w miarę stabilnym poziomie. W tym przypadku stopniowe kurczenie się miasta nie musi prowadzić do poważnych trudności, a nawet może się okazać korzystne ze względu na malejącą gęstość zaludnienia w środowisku miejskim;
- *miasta charakteryzujące się złożonymi tendencjami malejącymi, w których możliwe jest wystąpienie spadków demograficznych i spowolnienie gospodarcze (kurcząca się).* Są to obszary miejskie zazwyczaj zlokalizowane w środkowej i wschodniej części UE, wschodnia część Niemiec (Magdeburg, Halle), Rumunia (Arad), w niektórych peryferyjnych obszarach Europy Zachodniej (południowa część Włoch, północna Anglia, północna Skandynawia), a także wschodnie regiony Polski i rejon Łodzi oraz miasta województwa śląskiego (Ruda Śląska, Bytom). Możliwe jest wówczas wystąpienie spadków demograficznych i spowolnienie gospodarcze. Tendencje malejące mogą spowodować wystąpienie negatywnej spirali zmniejszających się przychodów z lokalnych podatków, malejący popyt na towary i usługi, likwidację miejsc pracy, zmniejszoną podaż pracy i ograniczenia inwestycji, co może przynieść ogólne zmniejszenie ich atrakcyjności. Dodatkowo spadek populacji przyczynia się do większej liczby pustostanów, likwidacji sklepów i biur, co z kolei obniża wartość kapitałową budynków. Mniejsza liczba użytkowników infrastruktury publicznej może spowodować wzrost kosztów w przeliczeniu na jednego mieszkańca; możliwe jest nawet zamykanie szkół, bibliotek itp.

1.2.2. Starzenie się populacji w miastach europejskich na przestrzeni wieków (miasto DAWNIEJ)

*Europa zaczyna stawać się kontynentem starych ludzi.
W starych domach i ze starymi ideami.*

Albert Sauvy

Bardziej wnikliwą dyskusję o osobach starszych i przystosowaniu dla nich przestrzeni miast zasadniczo rozpoczęto dopiero w latach 60. ubiegłego stulecia⁶⁵.

⁶⁵ W latach 60. XX wieku ludzie w wieku 65 lat i więcej nie stanowili 10% ludności w społeczeństwie. W 1980 roku średnio w krajach Unii Europejskiej starszych ludzi było już około 15%, a prognoza na 2050 rok

Dotyczyła ona głównie uporządkowania najbliższego otoczenia miejsc zamieszkania oraz odnowy funkcji ośrodków pomocy społecznej i usług wyspecjalizowanych, np. szpitali dla obłożenie chorych. Niedawno rozpoczęto dyskusję o zależnościach między starzeniem się ludności a przestrzenią miast. Zarówno badacze, jak i praktycy nabierają świadomości znaczenia tych relacji. Ciągłe jednak praktyka jest mało rozwinięta, a temat jest mało rozeznany. Aby udzielić odpowiedzi na pytanie, jakie jest miejsce człowieka starego na przestrzeni wieków w odniesieniu do miast, konieczne jest odwołanie się do historii literatury, w której obraz człowieka starego był określany często przez legendarne i biblijne postaci: Abraham, Salomon, Dawid, Solona, Katon i innych. Znane są także negatywne stereotypy starości zawarte w komediach i satyrach greckich oraz rzymskich. Pojawiają się czcigodni starcy, święci i władcy, np. Karol Wielki; znane są okrutne obyczaje wypędzania starych ludzi na pustkowia, aby tam odebrali sobie życie. Stosunek do ludzi starszych w starożytnych miastach objawiał się przez **tworzenie dla nich specjalnych instytucji, izolujących ich od reszty społeczeństwa.**

Od starożytnych Grecji i Rzymu, jak pisze Czerniawska (2002)⁶⁶, poprzez średniowiecze występują dwie tendencje: jedną reprezentują Platon i Cycero, postrzegając ludzi starych jako mądrych, doświadczonych, godnych szacunku i odgrywających ważne role w społeczeństwie. Drugą tendencję reprezentuje Arystoteles, podkreślając wszystkie ciemne cechy starości: skąpstwo, brak odwagi, zbędną ostrożność, co ogranicza udział osób starszych we władzach i wyklucza ich z życia publicznego. Niektóre osoby starsze mogły zapewnić sobie godziwą starość dzięki posiadaniu bogactwa, ale starość większości była trudna.

Starzy ludzie w wymiarze zbiorowym, jako grupa społeczna, pojawili się wraz z podniesieniem poziomu higieny, rozwojem medycyny i opanowaniem klęsk głodu, co spowodowało wzrost procentowy udziału osób starszych w ogólnej liczbie ludności Europy. W XVI w. zaczęły powstawać przytułki i domy opieki. Za pierwszy na świecie zespół mieszkaniowy dla ludzi potrzebujących pomocy i ubogich uważa się założenie urbanistyczne *Die Fuggerei* w Augsburgu (Niemcy), które zostało ufundowane przez Jakoba Fuggera w 1521 roku⁶⁷.

W dzielnicy mogą mieszkać ludzie, którzy urodzili się w Augsburgu, są katolikami i znajdują się w trudnej sytuacji materialnej. Obecnie założenie zamieszkuje osoby starsze. Dzielnica składa się z 52 domów mieszkalnych w stylu niemieckiego renesansu. Całe założenie jest otoczone murami z bramami zamykanymi dla postronnych w nocnych godzinach. *Die Fuggerei* ma charakter miasta w mieście, a dla osób starszych stanowi dogodne miejsce do mieszkania⁶⁸ (bliskość kościoła, szpitala, centrum miasta, skwerów do spotkań i kontemplacji).

---

zakłada jeszcze większy udział tej grupy wiekowej w populacji europejskiej, tj. nawet ponad 40% (<http://www.twojaeuropa.pl/549/starzenie-sie-spoloczenstwa-europy>).

⁶⁶ Czerniawska O., 2002, *Starość wczoraj, dziś i jutro*, [w:] *Ludzie starsi w trzecim tysiącleciu. Szanse - nadzieje - potrzeby*, Wnuk W. (red.), Wrocław.

⁶⁷ Architektem tego założenia był T. Krebs. Zabudowa ta została po 1945 roku rozbudowana. W ramach założenia mieściły się następujące funkcje: muzeum, kościół, administracja. Obecnie obiekt pełni funkcję mieszkalno-muzealną. Mogą w nim zamieszkiwać zarówno osoby młode, jak i stare.

⁶⁸ Domy w założeniu *Die Fuggerei* są dwupiętrowe. Na każdym piętrze mieszka jedna rodzina. Mieszkania mają osobne wejścia, składają się z trzech pokoi, kuchni i małego ogrodu lub poddasza. Całe mieszkanie ma około

Rys. 6. Wizualizacja najstarszego zespołu mieszkaniowego o charakterze socjalnym dla osób starszych, *Die Fuggerei*, Augsburg

Fig. 6. Visualisation of the oldest social residential building for senior citizens, *Die Fuggerei*, Augsburg

Źródło: fot. autorka i z tablicy informacyjnej osiedla.

Rys. 7. Ulica wraz z zabudową mieszkalną *Die Fuggerei*, Augsburg

Fig. 7. A street with its residential buildings *Die Fuggerei*, Augsburg

Źródło: fot. autorka.

---

o 60 m² powierzchni. Każdy przyjęty do Fuggerei mieszkaniec ma zapewnione mieszkanie do końca życia, ale bez prawa dziedziczenia.

Rys. 8. Wejście do budynku mieszkalnego dla osób starszych, *Die Fuggerei*, Augsburg
 Fig. 8. Entrance to the building designed for senior citizens, *Die Fuggerei*, Augsburg
 Źródło: fot. autorka.

Z kolei za pierwszy dom opieki o godziwych warunkach uważa się **Pałac Inwalidów** powstały w 1670 roku za czasów Ludwika XIV w Paryżu. Pałac Inwalidów był placówką modelową, zapewniał weteranom dobre warunki (ciepło, łóżko, ławę, skrzynię, jedzenie do syta, możliwość pracy w ogrodzie). W innych ośrodkach tego nie było, w łóżku spały po trzy osoby.

Wydarzenia historyczne, np. rewolucja francuska (1789-1799 r.) gloryfikowały ludzi starszych, chociaż życie polityczne było ukierunkowane przede wszystkim na ludzi młodych.

Na początku XVIII wieku w Europie było od 5% do 7% ludzi starych, a pod koniec stulecia od 7% do 10% (Bois 1996, s. 17 i 127-128).

Proces starzenia się społeczeństwa zaznaczył się szczególnie w drugiej połowie XIX wieku w rozwiniętych krajach Europy Zachodniej, obejmując z czasem prawie cały kontynent oraz niektóre kraje pozaeuropejskie. Zjawisko to jest wynikiem przejścia demograficznego ze społeczeństw o wysokiej stopie urodzeń i zgonów do populacji charakteryzującej się niską rodnością i umieralnością. Prezentowany problem pojawił się także w krajach rozwijających się, gdzie liczba ludzi starszych wzrosła w sposób znaczący, co było wynikiem postępu cywilizacyjnego i wydłużania się przeciętnej długości trwania życia (Długosz, Kurek 2005). Pod koniec XIX wieku w Europie było 30 mln ludzi starych. Wobec nowych wyzwań, a także z postępującymi przemianami kształtu tradycyjnej rodziny wielopokoleniowej, która dotychczas sprawowała opiekę nad osobami starszymi, Europa stanęła przed wyzwaniem polegającym na usprawnieniu pomocy społecznej oraz wprowadzeniu ubezpieczeń i emerytur, ponieważ dotychczas funkcjonujący system przytułków nie był wystarczająco wydolny (Bois 1996, s. 292-301).

Pierwsza połowa XX wieku to rozwój urbanistyki i planowania przestrzennego w odpowiedzi na problemy środowiskowe i mieszkaniowe, także nieustanne konflikty i wstrząsy społeczne związane z koncentracją przestrzenną działalności gospodarczej i ludności w miastach przemysłowych (Kamiński 2002). Na te problemy próbowali odpowiedzieć wizjonerzy, tacy jak: Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright, Le Corbusier. Widziano społeczeństwo w sposób jednorodny (każdy człowiek miał te same potrzeby), nie klasyfikując go pod względem podziałów na: młodych, starych, bogatych, biednych itp. Czasy Chicagowskiej Szkoły Ekologii Społecznej oraz wypracowany przez CIAM (1928) model miasta funkcjonalnego eliminowały zagadnienia społeczne i ekonomiczne z podejścia do planowania przestrzennego. Dopiero pod koniec lat 60. XX wieku zaczęto zwracać większą uwagę na kwestie społeczne i jakości środowiska, nie tylko w danym czasie, lecz także w przyszłości. Zwrócono uwagę na potrzeby osób starszych jako jednej z najbardziej potrzebujących grup społecznych ze względu na ograniczoną mobilność związaną z wiekiem i częstą niepełnosprawnością. Pod koniec lat 20. XX wieku dostrzegano potrzebę tworzenia specjalnych ośrodków dla osób starszych na różnym etapie życia (patrz: tabela 3), a także nowych form usług dla osób starszych, tj. budowa uniwersytetów III wieku⁶⁹.

Jednak warto zwrócić uwagę na modele miast XX wieku, w których dominował samochód w mieście, eliminujący osoby starsze z wielu dziedzin życia miejskiego i społecznego. W wielu regionach i dzielnicach miast nie zapewniono alternatywnych środków transportu, co wiązało się z pozostawianiem osób starszych w domach bez możliwości realizacji swoich planów życiowych. Dodatkowo niekorzystne procesy w miastach, tj. suburbanizacja, kurczenie się, segregacja przestrzenna i polaryzacja, spowodowały dość niekorzystne zjawiska przestrzenne, jak np. tworzenie się osiedli grodzonych (*gate communities*). Osoby starsze zamieszkujące tereny przedmiejskie często były wykluczone z życia społecznego miasta ze względu na słaby dostęp do środków komunikacji miejskiej i podstawowych usług, co spowodowało powstanie wielu ruchów, organizacji i instytucji walczących o prawa ludzi starszych⁷⁰. Ludzie stali się ważnymi konsumentami, o których potrzeby i upodobania zaczęto zabiegać.

W XXI wieku problematyka osób starszych zaczęła odgrywać ważną rolę w polityce wielu państw i miast europejskich, dostrzeżono jej doniosłość i wpływ na wiele dziedzin życia ludzkiego. W rezultacie wielu dyskusji powstaje wiele dokumentów dotyczących starzenia się populacji, wskazujących kierunki działania wobec osób starszych. Niektóre miasta europejskie, obserwując wzrastający odsetek osób starszych, ukierunkowują swoją politykę na realizację programów i projektów przyjaznych osobom starszym. W niektórych z nich prowadzone są działania w skali lokalnej i regionalnej, dotyczące dostosowania mieszkań, transportu, usług, opieki medycznej, socjalnej itp. do potrzeb najstarszej grupy mieszkańców.

---

⁶⁹ Pierwszy UTW powstał w 1973 roku we Francji, został zainicjowany przez Pierre Vellas'a, który w centrum uwagi postawił uczenie się przez osoby starsze, które może mieć pozytywny wpływ na ich samopoczucie i rozwój. Dwadzieścia lat później powstało we Francji ponad 40 tego typu placówek (Zan L., 1993, *Die akademische Seniorenbildung, Eine historische Bilanz in methodisch-didaktischer Abricht.* Weinheim: Deutscher Studien Verlag, s. 350).

⁷⁰ Organizacje międzynarodowe, jak AIUTA, EURAG itp.

Tabela 3

Typy zabudowy mieszkaniowej dla osób starszych ze względu na stopień sprawności

Osoby starsze i typy zabudowy mieszkaniowej ⁷¹		
sprawne psychofizycznie	o obniżonej kondycji psychofizycznej	wymagające opieki paliatywnej
Wioski emerytów (<i>retirementvillages</i>). Grupy mieszkań niezależnych ⁷² . Budynki z mieszkaniami dla osób starszych (<i>cohousing</i>) ⁷³ . Zespoły mieszkaniowe dla osób starszych*. Domy międzypokoleniowe ⁷⁴ .	Domy spokojnej starości. Mieszkania w zakładzie ^{75*} . Centra geriatryczne ^{76*} ; Zakłady mieszkalne (domy rencistów) ⁷⁷ .	Specjalne jednostki opieki wraz z mieszkaniami. Zakłady opieki ⁷⁸ (hospicja, itp.).

* formy zamieszkania niewystępujące w Polsce (według Włodarczyk, Strabel 1991)⁷⁹

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Włodarczyk, Strabel 1991 (Zrałek 2012).

Starzenie się populacji w polskich miastach XX wieku

Polska jest zaliczana do grupy krajów starzejących się razem z Niemcami, Włochami i Rumunią. W 2002 roku, jak podaje Komitet Prognoz *Polska 2000 Plus*⁸⁰, przekroczyła poziom 14% udziału ludzi starszych w całej populacji kraju.

⁷¹ Powszechnie oczekiwaną formą zamieszkania dla osób starszych są mieszkania niezależne.

⁷² **Grupy mieszkań niezależnych** - mieszkania w aneksie, np. dwa pokoje i łazienka.

⁷³ **Cohousing** - jest formą zamieszkania, w przypadku której oprócz funkcji mieszkaniowej znajdują się w budynku także pomieszczenia do kontaktów towarzyskich i integracji. *Istotą tej koncepcji jest partycypacja przyszłych użytkowników w projektowaniu zespołu mieszkaniowego. Daje to przyszłym mieszkańcom możliwość tworzenia przestrzeni w taki sposób, by ułatwiała ona kontakty sąsiedzkie, dawała wsparcie i poczucie bezpieczeństwa, tworzyła środowisko zamieszkania wolne od barier architektonicznych. Mieszkania lub domy stanowią w pełni samodzielne lokale mieszkalne, ale równocześnie mają wspólne przestrzenie, w których korzystają wszyscy mieszkańcy. Często w takich przestrzeniach znajdują się pokoje dla czasowo przebywających członków rodziny czy opiekunów wspomagających czasowo mieszkańców cohousingu. Wspólnota sama zarządza swoim osiedlem, co znacznie redukuje koszty. Takie osiedla powstały w Danii, Niemczech, we Francji, w Wielkiej Brytanii, USA. Spotyka się osiedla zamieszkałe wyłącznie przez starsze samotne kobiety, przez starsze małżeństwa powyżej 50. roku życia (Sussex w Wielkiej Brytanii) lub 55. roku życia (amerykańskie cohousingi) bądź też mają charakter multigeneracyjny (Dorset w Wielkiej Brytanii). Zamieszkanie w osiedlu typu cohousing pozwala zachować osobom starszym niezależność z równoczesnym zapewnieniem wzajemnej pomocy. W znacznym stopniu opóźniają przejście osób starszych do całodobowej instytucjonalnej opieki z uwagi na świadczoną przez innych mieszkańców pomoc. Takie rozwiązania mają też oczywiście pewne mankamenty. Należą do nich przede wszystkim ograniczona dostępność dla osób o niskich dochodach oraz bariery świadomościowe rodzin nieakceptujących takich form zamieszkania (Zrałek, 2012, Kreowanie dobrych warunków mieszkaniowych i przyjaznego środowiska zamieszkania ludzi starszych, maszynopis udostępniony przez Autorkę drogą elektroniczną).*

⁷⁴ **Domy międzypokoleniowe** - to budynki, w których mieszkają rodziny z dziećmi i ludzie starzy świadczący sobie nawzajem pomoc i opiekę. Inicjatywa ta została realizowana po raz pierwszy jako projekt modelowy przez rząd federalny Niemiec. Domy takie powstały niemal w każdym powiecie i mieście wydzielonym w Niemczech i aktualnie jest ich ponad pięćset (Zrałek 2012).

⁷⁵ **Mieszkania w zakładzie** - to mieszkania dla osób starszych mające aneks kuchenny.

⁷⁶ **Centra geriatryczne** - to wspólny zespół urbanistyczny (usługi mieszkaniowe, opiekuńcze i lecznicze), np. w Berlinie Seniorenzentrum Werner-Bockelmann-Haus lub w Hampshire - NorthCott House.

⁷⁷ **Zakłady mieszkalne** - to forma zabudowy blokowej, w której zlokalizowana jest funkcja mieszkalna, usługowa i opieka medyczna.

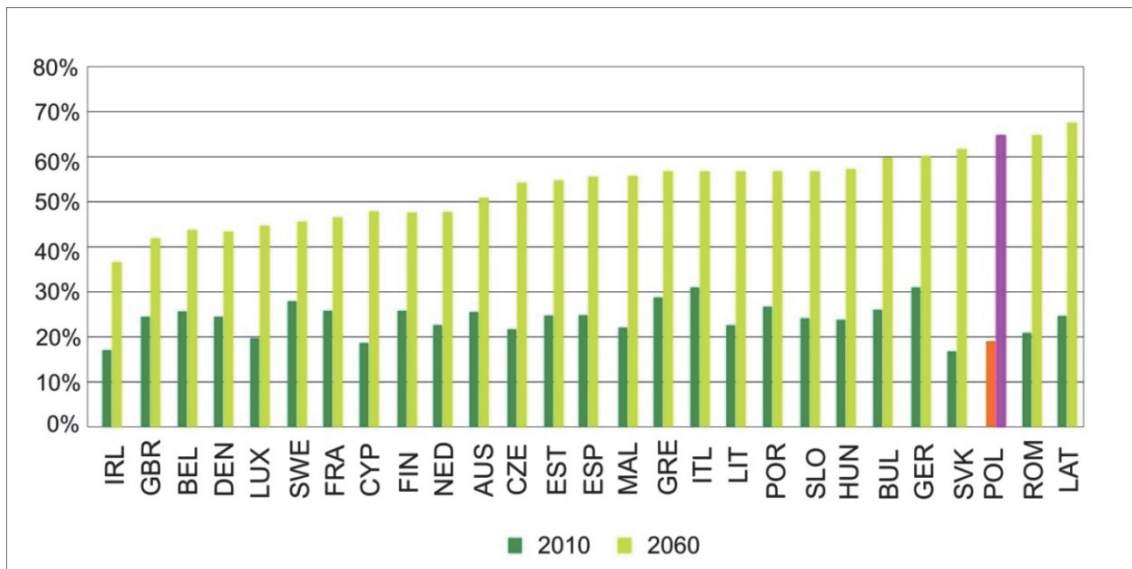
⁷⁸ **Zakłady opieki** - są to budynki na pograniczu obiektów o charakterze mieszkalnym i leczniczym. Osoby starsze mają w nich zapewnione długoterminowe przebywanie ze względu na stan zdrowia. Jedną trzecią zajmują funkcje mieszkalne, a dwie trzecie urządzenia wspólne. Często takie oddziały obejmują od 20 do 40 pensjonariuszy. W skali miasta są zazwyczaj lokalizowane w pobliżu jednostek mieszkalnych.

⁷⁹ Włodarczyk J., Strabel W., 1991, *Specjalne formy budownictwa mieszkaniowego - wskazania i wytyczne*, Arch & Urbs, Katowice.

⁸⁰ Polska Akademia Nauk Kancelaria PAN, Komitet Prognoz *Polska 2000 Plus*, 2008, *Polska w obliczu starzenia się społeczeństwa*, Warszawa.

W przyszłości proces ten ulegnie przyspieszeniu wobec spadku liczby urodzeń⁸¹. Jak wynika z prognoz demograficznych Komisji Europejskiej, ludność Polski skurczy się aż o 14%, z 38,2 mln w 2010 roku do 32,6 mln do 2060 roku. Kobiety urodzone w 2060 roku będą żyć dłużej o 7,8 roku w porównaniu z kobietami urodzonymi w 2010 roku, a mężczyźni o 11 lat dłużej. Zgodnie z szacunkami w Polsce w 2060 roku będzie 11,3 mln osób w wieku powyżej 65 lat (w porównaniu z 5,2 mln w 2010 roku). Liczba ta będzie stanowić **ponad 60% w stosunku do populacji w wieku produkcyjnym**. *Polska będzie się znajdować w pierwszej trójce krajów, w których starzenie demograficzne będzie najbardziej widoczne i w znaczący sposób - przy braku zwiększenia podaży pracy – osłabi tempo wzrostu gospodarczego*⁸².

Poniższy rysunek przedstawia procentowy udział osób starszych w poszczególnych państwach europejskich w latach 2010 i 2060, ze szczególnym uwzględnieniem Polski.

Rys. 9. Polska na tle innych państw europejskich pod względem starzenia się ludności (w latach 2010 i 2060) - współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi

Fig. 9. Poland compared with other European countries in terms of ageing of the population (2010 and 2060) - the demographic old-aged dependency ratio

Źródło: opracowanie własne na podstawie: www.forsal.pl *Starzenie się ludności: Polska w niechlubnej pierwszej trójce krajów UE*, 2012 (Komisja Europejska 2011).

W Polsce starzenie się ludności będzie się charakteryzować silnym zróżnicowaniem przestrzennym (Zborowski 2009). Zjawisko starzenia się społeczeństwa najbardziej dotknie województwa: łódzkie, śląskie, dolnośląskie i opolskie. Nastąpi jednocześnie relatywne odmłodzenie obszarów Polski wschodniej. Ponadto przebieg procesu starzenia się ludności w przekroju miasto-wieś, podobnie

⁸¹ Z prognoz wynika, że liczba osób w wieku emerytalnym wzrośnie z 5,9 mln (2005r.) do co najmniej 9,6 mln (2030 r.), co w 2030 roku będzie stanowić 26,9% ludności całego kraju.

⁸² Gorsza sytuacja będzie obserwowana jedynie w Rumunii i na Łotwie. Więcej informacji na stronie internetowej: www.forsal.pl, *Giełda, waluty, finanse*, 2012, *Starzenie się ludności: Polska w niechlubnej pierwszej trójce krajów UE*.

jak w całej Europie, pokazuje, że proces ten będzie występował na większą skalę w miastach, a nie na terenach wiejskich. Istotne jest również to, iż będzie wzrastać liczba osób najstarszych, mających 85 lat i więcej.

Proces starzenia się ludności w kraju w ostatnich latach jest znaczący, obejmuje on ludność miast i wsi, w rezultacie odsetek osób w wieku poprodukcyjnym w Polsce osiągnął poziom 16% ogółu mieszkańców, a w miastach nawet więcej. Proces starzenia się ludności jest wyraźnie zróżnicowany regionalnie. Jego wyrazem są zmiany udziału ludności starszej w miastach, tj. Warszawie i Łodzi, gdzie udział osób starszych sięga około 17% ogółu populacji. W starszych grupach wieku (60-74 lat oraz 75 lat i więcej) niepełnosprawność jest zjawiskiem częściej występującym na wsi niż w miastach, gdzie na 1000 osób w wymienionych grupach zdarza się odpowiednio 480 i 340 osób niepełnosprawnych. Można stwierdzić że około 2020 roku w polskich miastach będzie mieszkać ponad 2,1 mln niepełnosprawnych w wieku 60 lat i więcej. Część z nich będzie tworzyć jednoosobowe gospodarstwa domowe wymagające pozarodzinnego wsparcia w wykonywaniu codziennych czynności. Można również stwierdzić, iż w miastach wśród narastającej liczby jednoosobowych gospodarstw domowych przeważającą liczbę będą stanowiły kobiety w starszym wieku (Jałowiecki 2008).

W Polsce zjawisko starzenia się społeczeństwa zaznaczyło się po raz pierwszy na przełomie lat 50. i 60. XX wieku. Jak pisze Szukalski (2009), proces starzenia się społeczeństwa od lat 60. XX wieku nabrał większego tempa. Proporcje między strukturą wiekową ludności w mieście uległy zmianom.

Istotnymi czynnikami wpływającymi na skalę i przestrzenne zróżnicowanie tego zjawiska były powojenne migracje wewnętrzne oraz *przesuwanie się w piramidzie wieku* kolejnych grup roczników wyżowych i niżowych, a także wyrw spowodowanych kataklizmami wojen światowych (Długosz, Kurek 2005). W latach przed II wojną światową osoby starsze często zamieszkiwały w mieście zasoby mieszkaniowe pochodzące jeszcze z przełomu XIX i XX wieku, które charakteryzowały się niskim stopniem wyposażenia w instalacje i urządzenia. Hanna Kulesza (2001) określiła ówczesną sytuację jako *starzy ludzie w starych domach*⁸³. Wysiedlani z wyburzanych domów mieszkańcy trafiali do mieszkań nie zawsze o pełnym standardzie, jednakże o lepszym niż poprzednie wyposażeniu. Obecne pokolenie seniorów w coraz większym stopniu stanowią ludzie, którzy zasiedlali mieszkania o relatywnie dobrym standardzie (Zrałek 2012a, s. 108). Jak podaje Maria Zrałek: *większość ludności miast zamieszkiwała swoje mieszkania od lat 1950 - 1975, a więc od okresu intensywnego rozwoju budownictwa zakładowego, a następnie dominującego spółdzielczego. Domy te w większości wyposażone były we wszystkie podstawowe urządzenia i instalacje, choć pozbawione często walorów estetycznych i zlokalizowane na ogół w mało atrakcyjnych przestrzeniach miast.*

Biorąc pod uwagę, że *czas oczekiwania na przydział mieszkania był bardzo długi, większość osób otrzymujących mieszkania miała co najmniej 30 lat, a zatem w dniu dzisiejszym są to już osoby bardzo stare i stare. Trudności w zamianie lokali*

⁸³ Kulesza H., 2001, *Sytuacja mieszkaniowa ludzi starszych w Polsce według badań GUS*, [w]: *Mieszkania starszych ludzi w Polsce. Sytuacja i perspektywy zmian*, Zaniewska H. (red.), IGM, Warszawa.

mieszkalnych, przywiązanie pracowników do mieszkań zakładowych - decydowały o niewielkiej mobilności mieszkańców. Stąd też można sądzić, że większość ludzi starszych pozostaje w swoich mieszkaniach od co najmniej kilkudziesięciu lat. Potwierdzają to dane dokumentujące tytuł zajmowania mieszkania przez gospodarstwa domowe.

Sytuacja osób starszych w Polsce różni się pod wieloma względami od sytuacji osób w państwach Europy Zachodniej, niemniej obecnie proces starzenia się w Polsce przebiega w przyspieszonym tempie, co może mieć poważne konsekwencje dla przyszłości polskich miast. Kryją się za tym nie tylko zagrożenia, lecz także szanse rozwojowe.

Podsumowanie

Na przestrzeni wieków powstawały różne sposoby myślenia o osobach starszych w mieście, począwszy od zapewnienia im schronienia i przeżycia, przez instytucje służące ludziom starszym, a skończywszy na gwarantowanych świadczeniach socjalnych w postaci emerytur. Myślenie o osobach starszych zmieniło się, ponieważ pojawiły się nowe trendy, na które powinny odpowiedzieć miasta europejskie przy wzięciu pod uwagę potrzeb, miejsca i roli osób starszych w miastach nie tylko w kwestii świadczeń socjalnych, lecz także z uwzględnieniem wszystkich etapów i rodzajów starzenia się.

Z przeglądu literatury gerontologicznej wynika, że do lat 60. XX wieku postrzegano osoby starsze jako homogeniczną grupę społeczną o tych samych potrzebach i podobnym stylu życia. W miastach przeważało myślenie o starości w ujęciu jednostkowym, nie uwzględniano czynnika wieku mieszkańców, z biegiem czasu dostrzeżono, że starzenie się ma wymiar zbiorowy i może powodować negatywne konsekwencje dla miast. Pod koniec lat 60. XX zaczęto w niewielkim stopniu zwracać uwagę na potrzeby osób starszych w miastach. W II połowie lat 80. XX wieku wprowadzono nowe pojęcia klasyfikacji osób starszych w podziale na: *młodych-starych*, *starych-starych*, *nestorów*, a pod koniec XX i w początkach XXI wieku podejmowano próby dostosowania miast europejskich do potrzeb osób starszych i niepełnosprawnych (usuwanie barier architektonicznych, budowanie domów opieki i uniwersytetów III wieku), a także działania w skali regionalnej dotyczące mieszkalnictwa, transportu, opieki medycznej oraz socjalnej itp. Współcześnie i w niedalekiej przyszłości nastąpi i będzie się pogłębiał wzrost liczby najstarszej grupy osób starszych (*starzy-starzy*, *nestorzy*), generujących konieczność powstawania w miastach nowych form opieki społecznej i medycznej oraz zapewnienia możliwości pozostania osobom starszym w swoich domach jak najdłużej.

1.2.3. Wyzwania odnowy miejskiej w XXI wieku (miasto JUTRO)

Wizję można zdefiniować jako wspólne wyobrażenie pożądanego, szczegółowo opisanej przyszłości. Nie istnieje żadna uniwersalna wizja europejskiego modelu miasta. W rzeczywistości może istnieć tyle wizji, ilu jest Europejczyków.

Miasta przyszłości, 2011

Zidentyfikowanie trendów starzenia się populacji wymaga racjonalnie przygotowanych działań przestrzennych. Jest o tym mowa m.in. w: OECD (2003) oraz *Polska w obliczu starzenia się społeczeństwa* (2008). Miasta europejskie wymagają odnowy, która będzie uwzględniać trendy starzenia się populacji. Trendy demograficzne spowodowały, że potrzeby uległy zmianie i współcześnie istnieje pilna potrzeba odpowiedzi na wyzwania starzenia się ludności i zapotrzebowanie na domy starców, ośrodki opieki, a także na wiele zmian w kwestiach transportu, mieszkalnictwa, przestrzeni miejskich itp. Jak podaje sprawozdanie węgierskiej prezydencji Unii Europejskiej z 2011 roku pt. *Impact of the European demographic trends on regional and urban development*, tempo zmian jest na tyle szybkie w miastach, że zaprojektowane budynki mieszkalne powinny odpowiadać na potrzeby wszystkich grup wiekowych i społecznych, ale ze szczególnym zwróceniem uwagi na potrzeby najsłabszych grup wraz ze starzeniem się populacji. Pojawiło się nowe zapotrzebowanie na mniejsze jednostki mieszkalne z dostępem do usług oraz bez fizycznych barier, które także mogą odpowiadać potrzebom osób młodych, samotnych⁸⁴. W związku z tym autorka w niniejszej pracy stawia pytanie: **jakie wyzwania stoją przed odnową miast europejskich w XXI wieku, co powinny zrobić władze miejskie, aby uchronić miasta przed negatywnymi konsekwencjami procesów zachodzących w miastach?**

Budowanie miasta przyjaznego dla osób starszych jest jednym z najbardziej skutecznych działań odnowy miejskiej w odpowiedzi na starzenie się społeczeństwa (WHO 2007). Miasta europejskie przez globalizację, rozwój technologii, postępy w medycynie, społeczeństwo informacyjne itd. wchodzi w nowe stadium rozwoju. Jak podają ważne dokumenty UE (Karta Lipska, Agenda Terytorialna, Deklaracja z Toledo), starzenie się ludności może stać się dodatkowym bodźcem do osiągnięcia nowych możliwości i ulepszenia miast w kontekście dostosowania ich do potrzeb osób starszych.

W *Międzynarodowym Planie Działania w Kwestii Starzenia się Społeczeństw*, przyjętym w Madrycie w 2002 roku, określono główne priorytety w kwestii starzenia się populacji, do których zaliczono⁸⁵:

⁸⁴ Niestety ten nowy popyt nie jest łatwy do spełnienia zarówno w Europie Zachodniej, jak i w Europie Wschodniej. Istnieje specjalny czynnik komplikujący ten warunek - czynnik ekonomiczny. Należy wziąć pod uwagę finanse: większość mieszkań w miastach jest własnością prywatną (w większości, ale nie we wszystkich krajach Europy Środkowo-Wschodniej). Apartamenty te stanowią rezerwy finansowe dla ich właścicieli (mogą być uzupełnieniem ich emerytury), gdy oni sami przenoszą się do mniejszych mieszkań.

⁸⁵ Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie: *Mieszkalnictwo a polityka regionalna*, Dz.Urz.UE 2007/C 161/03.

- zwiększenie jakości opieki i dostępu do długoterminowej opieki środowiskowej dla osób starszych mieszkających samotnie w celu umożliwienia im samodzielnego życia jako alternatywy dla hospitalizacji i domów opieki, zapewnienia świadczenia pomocy dla osób starszych,
- opracowanie społecznych systemów wsparcia, zarówno formalnych, jak i nieformalnych, mających na celu zwiększanie zdolności rodzin do opieki nad osobami starszymi (gdy nieformalne wsparcie jest niedostępne, zostało utracone lub nie jest pożądane),
- zapewnienie (w szczególności) długoterminowego wsparcia i usług dla coraz większej liczby niedołączonych osób starszych oraz stworzenie warunków, które promują jakość życia oraz umożliwiają osobom starszym pracę i samodzielne życie w swoich społecznościach tak długo, jak to możliwe i pożądane,
- zwiększenie liczby miejsc pracy, szczególnie dla kobiet, co może mieć wpływ na poprawę jakości życia mieszkańców, inicjowanie działań lokalnych, a tym samym wspieranie dynamiki życia społecznego w dzielnicach.

W *projektowaniu* dla osób starszych ważne staje się także wykorzystanie **nowoczesnych technologii ICT**⁸⁶. Nowoczesne rozwiązania w tym obszarze umożliwiają komfortowe, niezależne i bezpieczne funkcjonowanie osoby starszej we własnym mieszkaniu, a także mogą stanowić dużą pomoc dla opiekunów osób starszych (Zrałek 2012a). Rozwiązania techniczne mogą się przyczynić do rozwiązania wielu problemów, takich jak: komunikacja, dostęp do wielu usług bez wychodzenia z domu, *inteligentne* budynki itp. Badania pokazują, że starsi ludzie, jeśli tylko znajdą się w sytuacji, w której występują motywacja i takie możliwości, równie szybko jak ludzie młodzi przyswajają nowinki technologiczne (Giddens 2009). Większość osób starszych żyje w starych i niedostosowanych do ich potrzeb mieszkaniach. Wiele starszych kobiet żyje samotnie. To czyni codzienne życie trudnym, chociaż warto zaznaczyć, że starsi ludzie niechętnie zmieniają swoje **miejsce zamieszkania**, chcą żyć w środowisku, które znają, gdzie występują sieci społeczne. Należy brać także pod uwagę opłacalność prowadzonych działań rewitalizacyjnych; dużo bardziej opłacalne jest wybudowanie nowych domów niż adaptowanie starych pod nowe potrzeby. Ważne jest, aby tworząc nową wizję

---

⁸⁶ Komunikat Komisji dla Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów, 2007, *Komfortowe funkcjonowanie osób starszych w społeczeństwie informacyjnym. Inicjatywa i2010. Plan działania w sprawie technologii teleinformatycznych i starzenia się społeczeństwa*, KOM 2007, nr 332, wersja ostateczna z dnia 14 czerwca 2007 roku, w którym podkreślono, iż: *ICT (Information and Communications Technology) może pomóc osobom starszym poprawić jakość życia, zachować lepsze zdrowie oraz dłużej żyć samodzielnie. Pojawiają się innowacyjne rozwiązania pomagające w przeciwdziałaniu problemom związanym z pamięcią, wzrokiem, słuchem i mobilnością, które nasilają się z wiekiem. ICT pozwalają również starszym ludziom pozostać aktywnymi w pracy lub w ich społeczności.*

Informacje na temat nowoczesnych technologii ICT i zastosowania ich w starzejącym się społeczeństwie można znaleźć w projekcie badawczo-rozwojowym *AmbientAssistedLiving*, AAL *Nowoczesne technologie w służbie osobom starszym*, dostępnym [w:] www.aal-europe.eu; zawarto tam informacje o *inteligentnych przestrzeniach mieszkalnych* - wykrywających i łagodzących problemy występujące u osób w podeszłym wieku, takie jak utratę pamięci, błądzenie, problemy zdrowotne, *inteligentnych produktach* - takich jak podłogi wyposażone w czujniki i obuwie z siłownikami, wykrywających upadki lub zapobiegających im, wisiorach służących do uruchamiania alarmów pomocy socjalnej czy urządzeniach przypominających o konieczności zażycia tabletki, *cyfrowych usługach informacyjnych* - obejmujących m.in. sferę bezpieczeństwa, monitorowanie stanu zdrowia (e-zdrowie) i zdalną opiekę (teleopieka).

miast dla starzejącego się społeczeństwa, myśleć o wszystkich grupach społecznych oraz tworzyć zintegrowane podejście do odnowy miejskiej (OECD 2003), w którym, jak pisze Giddens (2009, s. 175): ***Potrzeby ludzi starszych powinny być zintegrowane z planowaniem urbanistycznym i tym dotyczącym wspólnoty, łącznie z możliwościami zatrudnienia, dostępu do usług społecznych, zakwaterowania i transportu.***

Dużym wyzwaniem dla miast XXI wieku będą schorowani ludzie starsi, ponieważ koszty opieki nad nimi są bardzo wysokie. W tradycyjnych społecznościach zakładano, że młodszy w rodzinie przejmą na siebie obowiązek opieki nad schorowanymi osobami starszymi. Te założenia we współczesnych czasach stoją w konflikcie z faktem, iż obowiązki wynikające z pracy, posiadania rodziny przez młode osoby nie pozostawiają zbyt dużo czasu na sprawowanie opieki nad starszymi osobami (Giddens 2009).

Fudge (2003) pisze, że odnowa miejska w kontekście starzenia się ludności wymaga działań ukierunkowanych m.in. na:

- walkę ze stereotypem myślenia o ludziach starszych jak o *opornych na zmiany*, będących ciężarem i nieużytecznych społecznie. Konieczne jest poszukiwanie bardziej pozytywnego wizerunku osób starszych w społeczeństwie, czerpanie z ich atrybutów wiedzy, doświadczeń, tworzenie dobrobytu. Ta zmiana percepcji jest niezbędnym warunkiem dla rozwoju polityki i praktyki w miastach XXI wieku. Osoby starsze są niejednorodną grupą społeczną, bardziej zróżnicowaną, wymagającą więcej dzisiaj niż w przeszłości. W związku z tym jednym z podstawowych kroków, aby osiągnąć wysoką jakość życia w starzejącym się społeczeństwie, jest pokonanie istniejących stereotypów dotyczących osób starszych;
- zauważenie dwóch etapów starzenia się: *młodych-starych* (50+) oraz *starych-starych* (80+) i tego, że potrzeby tych grup ludzi różnią się;
- stosowanie zasad *Projektowania Uniwersalnego*, zawierającego zintegrowane podejście i służącego wszystkim mieszkańcom w projektowaniu, adaptacji wnętrz, budynków, transportu i przestrzeni publicznych,
- odejście od opieki instytucjonalnej na rzecz małych mieszkań zintegrowanych z tkanką miejską. Wsparcie przez nowe technologie i elastyczne systemy opieki połączone z lokalnym dostępem do przestrzeni publicznej i transportu;
- uwzględnienie w procesie odnowy miast dwóch koncepcji dotyczących starzenia się: *aktywnego starzenia się* i *starzenia się w miejscu*, które są kluczowe dla przyszłego rozwoju polityki miejskiej, polityki mieszkaniowej, usług i transportu. Te dwa podejścia mają na celu zaoferowanie wielu rozwiązań fizycznych przez analizę cyklu życia, potrzeb i możliwości w czasie;
- upowszechnienie innowacji, eksperymentów w polityce miejskiej. W odnowie miejskiej należy podjąć próbę dostosowania mieszkań starych i nowych dobrze zintegrowanych z tkanką miasta oraz próbę wspierania możliwości mieszkaniowych (małych mieszkań, wpierania dostępu do przestrzeni publicznej i transportu publicznego, poprawy opieki domowej);

- uwzględnienie w podejściu do polityki i innowacji problemu *ageizmu* i *gett ludzi starszych*, tak aby można go uniknąć i stworzyć międzypokoleniowe więzi⁸⁷;
- działanie w kierunku zrównoważonego rozwoju przez nowe formy przestrzenne łączące: mieszkania, przestrzenie publiczne i ogrody⁸⁸, w naturalny sposób zachęcające osoby starsze do aktywności;
- wprowadzanie strategicznej polityki zintegrowanego rozwoju miast i planowania przestrzennego, opracowanych z udziałem osób starszych i z uwzględnieniem ich głosu w procesie planowania.

Proces starzenia się społeczeństwa ma wpływ na wiele zagadnień o strategicznym znaczeniu dla przyszłości miasta, stąd podejmowanych jest wiele działań dotyczących projektów badawczych, koncepcyjnych projektów architektoniczno-urbanistycznych (eksperymentalnych), organizowane są konkursy w ramach zrealizowanych działań odnowy miejskiej itp.

W związku ze starzeniem się populacji wzrasta popyt na **usługi transportowe** w miastach. Przykładowo w Niemczech korzystanie z samochodów przez osoby starsze znacznie wzrosło między 2002 a 2008 rokiem, podczas gdy korzystanie z transportu publicznego zwiększyło się przede wszystkim wśród młodzieży w wieku 18 - 24 lat (AENEAS 2010, s. 5)⁸⁹. Wy tłumaczeniem tych różnic może być to, że osoby starsze mniej znają alternatywne środki transportu lub korzystanie z nich jest dla nich za trudne (np. w kwestiach, jak użyć biletu lub po prostu wsiąść do pojazdu komunikacji publicznej itp.).

Ponadto ważną rolę w kontekście starzenia się społeczeństwa odgrywają **przestrzenie publiczne** w mieście. Przykładem może być zrealizowany projekt badawczy *Urbaging*⁹⁰ (2008), który dotyczył projektowania przestrzeni miejskiej dla starzejącego się społeczeństwa oraz oceny przydatności przestrzeni publicznej dla realizacji potrzeb osób starszych na podstawie ilościowych i jakościowych dowodów. Badania rozwijały się w kierunku opracowania strategii, które powinny być wykonywane w trakcie planowania miejskiego i etapów projektowania. W projekcie uczestniczyli specjaliści wielu dziedzin, m.in. geografowie, architekci, urbaniści. Skoncentrowano się na środowisku i przestrzeni dwóch szwajcarskich miast: Lugano (region Ticino) i Uster (region Zurychu), biorąc pod uwagę ich funkcjonowanie w aspekcie starzejącego się społeczeństwa. Lugano i Uster to miasta, które znacząco różnią się od siebie pod względem struktury, wielkości i regionalnych ram. Lugano jest ważnym ośrodkiem miejskim w aglomeracji Ticino, o wysokim stopniu starzenia się ludności i zwartej strukturze, natomiast Uster to przedmiejskie

⁸⁷ Przykładem może być *The Village of Happiness* w Kobe w Japonii - specjalnie zaprojektowane domy zachęcające do aktywnego działania, wspierające międzypokoleniowość.

⁸⁸ Przykładem może być *City Fruitful* (tłum. *owocowe miasto*) - Holandia - stworzenie osiedla łączącego różnorodne funkcje, zapewniającego pracę zarobkową osobom starszym - wtedy czują się one użyteczne społecznie.

⁸⁹ Fiedler M., Schuster A., Link J., 2010, *AENEAS programme. Study Tour Catalogue*.

⁹⁰ Projekt Urbaging był realizowany w ramach Krajowego Programu 54 Zrównoważony Rozwój Infrastruktury. Badania były prowadzone przez Instytut Współczesnego Planowania Przestrzennego (i.CUP) wraz z Akademią Architektury USI Mendrisio oraz z Instytutem Rozwoju Przestrzennego (IRAP) na Uniwersytecie Nauk Stosowanych w Rapperswilu (Szwajcaria).

miasteczko w obszarze metropolitalnym Zurychu, charakteryzujące się młodym społeczeństwem oraz bardziej rozproszoną strukturą niż Lugano.

Celem projektu było określenie dostępu do wielu funkcji i usług w tych miastach, przy uwzględnieniu aspektu przyszłości demograficznej. W drugim etapie przeprowadzono wywiady z osobami starszymi w celu określenia ich wymagań, sposobów użytkowania przestrzeni miejskiej i stopnia zadowolenia z tych przestrzeni. W trzecim etapie projektu wyniki rozmów były omawiane z przedstawicielami rady miejskiej, urbanistami oraz członkami organizacji zrzeszających ludzi starszych itp. Badania dotyczyły przestrzeni mieszkalnych, komercyjnych oraz dostępności usług dla osób starszych. Stwierdzono, że przestrzeń miasta odgrywa istotną rolę w ocenie zdolności miasta do tworzenia, utrzymania i zwiększenia dobrobytu mieszkańców. W projekcie określono potrzeby osób starszych w stosunku do przestrzeni publicznych, rozumianych jako: parki, place, deptaki dla pieszych itp. Rozważano potrzeby osób starszych jako zróżnicowanej grupy, biorąc pod uwagę szczególnie potrzeby tych najstarszych.

Celem projektu *Urbaging* nie było opracowanie jednoznacznej odpowiedzi na pytanie: **jak powinny być zaprojektowane przestrzenie miejskie w aspekcie osób starszych?** Stwierdzono, że jest to kwestia przyjętej metody i przyjętego podejścia, stąd badania koncentrowały się na opracowaniu narzędzi pozwalających na wykorzystanie ich w procesie projektowym. Analizy przestrzeni publicznej skupiły się głównie na otwartych przestrzeniach placów, parków i deptaków oraz lokalizacji podstawowych usług, tj. sklepów, kawiarni, restauracji, opieki społeczno-medycznej, usług komunalnych oraz kulturalno-rozrywkowych (kin, teatrów, muzeów). Wyniki badań doprowadziły do wniosku, że znaczna koncentracja usług dotyczy okolic centrum miasta, choć jest to mniej wyraźnie w Lugano niż w Uster. Dzięki zastosowaniu metody GIS (System Informacji Geograficznej) naukowcy byli w stanie określić dostępność różnych środków komunikacji miejskiej. Z badań wynikało, że 61,3% osób starszych w Lugano korzysta z komunikacji miejskiej, a 66,3% w Uster. Ludzie starsi mają zapewniony dostęp do przystanków autobusowych i tramwajowych w odległości mniejszej niż 250 metrów od miejsca ich zamieszkania. Ponadto badania określiły miejsca w mieście, w których osoby starsze lubią spędzać wolny czas i korzystać z ulubionych rozrywek, a także miejsca, których wolą unikać. Badania wykonano na próbie 950 osób w wieku 65 i więcej lat. Jednym z wniosków było to, że parki są odwiedzane w szczególności przez ludzi starszych, którzy określają swój stan zdrowia jako zły. Nie zaobserwowano szczególnych różnic w odpowiedzi na pytanie dotyczące chęci uczestniczenia w spacerach, szczególnie nad wodą, wśród zieleni i w otoczeniu przyrody, pomiędzy różnymi grupami wiekowymi ludzi starszych. Po wstępnej analizie wyników zespół badawczy skoncentrował się na wyborze wybranych przestrzeni publicznych, na których dokonano bardziej wnikliwej analizy. Wynikiem projektu była lista kryteriów i zaleceń dla zarządzania rozwojem miasta i projektowania architektoniczno-urbanistycznego w aspekcie starzejącego się społeczeństwa. Zaliczono do nich następujące stwierdzenia:

- miasto dla ludzi starszych jest miastem dla wszystkich,
- miasto dla ludzi starszych powinno mieć na uwadze potrzeby osób starszych, ale przynosić także korzyści wszystkim mieszkańcom,
- zapobieganie tworzeniu gett i wykluczenia społecznego - poprawa jakości życia,
- udział osób starszych w określonych inicjatywach w mieście,
- władze miejskie w zarządzaniu rozwojem miejskim powinny brać pod uwagę potrzeby osób starszych w obszarze stosowania polityki sektorowej, dotyczącej służby zdrowia, ogólnodostępnych terenów zieleni, transportu, budownictwa itp.).

Środowisko zamieszkania ludzi starszych należy do ważnych elementów odnowy miejskiej. Przykładem może być grant zamawiany przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego w 2007 roku, w ramach którego zbadano aspekty starzenia się ludzi w Polsce⁹¹. Przeprowadzone badania ujawniły nieprzystosowanie środowiska mieszkaniowego analizowanych wybranych osiedli (Superjednostka - Katowice, Gliwice - osiedle w dzielnicy Zatorze, Poniszowice) do potrzeb ludzi w wieku senioralnym. Wyniki zostały ocenione bardziej surowo w ocenie eksperckiej niż partycypacyjnej⁹². Innym przykładem może być projekt badawczy ETH Wohnforum (realizowany w latach 2006-2007 w Zurychu), który także poruszał kwestię nowych modeli życia starzejącego się społeczeństwa. Stwierdzono, iż istnieje wiele możliwości rozwoju nowych form zamieszkania dla osób starszych. Mowa tu o nowych zbiorowych formach życia, sąsiedztwie, wspólnotach mieszkaniowych lub domowych oraz projektach integracyjnych. Podkreślono, że na chwilę obecną brak jest badań naukowych, które dawałyby wgląd w nowe modele zamieszkania dla osób starszych⁹³.

W ramach określenia wyzwań odnowy miejskiej w XXI wieku ważne miejsce zajmują projekty koncepcyjne, których celem jest promowanie wizjonerskiego myślenia oraz zaproponowanie nowego kierunku projektowania środowiska życia dla osób starszych. Projekty te łączą specjalistów z różnych dziedzin: architektów, gerontologów, geriatrów, socjologów, a także przedstawicieli polityki, których zadaniem jest tworzenie koncepcji, idei, wizji oraz planów dotyczących kształtowania miast. Przykładem jest pionierska konferencja New Aging, która odbyła się w dniach

⁹¹ Jednym z projektów był, przygotowany przez pracowników Politechniki Śląskiej i Uniwersytetu Śląskiego pod kierunkiem Prof. UŚ dr hab. Adama Bartoszkę, „Kapitał społeczny seniorów w warunkach różnych środowisk urbanistycznych a wymogi ich dostosowania do aktywizacji życiowej i jakościowego zabezpieczenia potrzeb ludzi starych” w ramach projektu zamawianego nr PBZ-MEIN-9/2/2006 pt. „Aspekty medyczne, psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce. Projekt dotyczył zbadania warunków zamieszkania ludzi starszych w wybranych środowiskach. Było to pierwsze w Polsce tego typu badanie o charakterze interdyscyplinarnym, czego efektem jest publikacja: Niezabitowska E., Bartoszek A., Kucharczyk-Brus B., Niezabitowski M., 2013, *Środowisko zamieszkania polskich seniorów w badaniach interdyscyplinarnych. Studia przypadków na wybranych przykładach*, Wyd. Śląsk, Katowice.

⁹² Por. Kucharczyk-Brus B., 2010, *Modernizacja budynków mieszkalnych wielorodzinnych - oszczędność czy rozrzutność?*, [w:] *Czasopismo techniczne 6-A/2010, Zeszyt 14, Rok 107*, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków, s. 137-143.

⁹³ Projekt został przeprowadzony we współpracy z siedmioma firmami i instytucjami. W ramach projektu dokonano oceny wspólnot mieszkaniowych, gospodarstw domowych, prywatnych i instytucjonalnych ośrodków dla osób starszych zarówno w lokalizacjach miejskich, jak i wiejskich. Projekt składał się z dwóch etapów. Pierwszy etap polegał na zebraniu informacji na temat zakresu, charakterystyki i wymagań nowych form zamieszkania na starość z wykorzystaniem metody POE (Post Occupancy Evaluation, czyli ocena budynków w trakcie ich użytkowania). W drugim etapie przeprowadzono wywiady z użytkownikami na temat ich mieszkań i jakości życia. Istota wyciągniętych wniosków dotyczyła rekomendacji dla skutecznego planowania i realizacji przyszłych projektów w aspekcie ludzi starszych.

1-2 października 2010 roku na Uniwersytecie w Pensylwanii, a jej inicjatorem i organizatorem był Matthias Hollwich⁹⁴. Konferencja ta dotyczyła starzenia się populacji i architektury. Była pierwszym tego rodzaju przedsięwzięciem, wezwaniem do działania architektów, urbanistów, planistów przestrzennych, a także badaczy różnych dyscyplin, naukowców, geriatrów, ubezpieczycieli i polityków do opracowania nowych rozwiązań dla odnowy miast w aspekcie starzenia się społeczeństwa, aby przyszłe pokolenia mogły żyć w miastach o wysokiej jakości życia, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju.

Pytaniem przewodnim kierowanym do uczestników konferencji było: *Gdzie i jak chcesz żyć, kiedy będziesz stary?* Na spotkaniu pokazano zbiór dobrych praktyk i projektów zrealizowanych, a także tych w fazie koncepcyjnej. Najnowocześniejsze rozwiązania architektoniczne w aspekcie osób starszych przedstawili architekci H. Juergen Mayer i Charles Renfro. Eksperti z innych dziedzin omawiali najnowsze osiągnięcia z działy technologii oraz opieki nad osobami starszymi. Nowe podejście XXI wieku łączące aspekt starzenia się społeczeństwa z nowymi wyzwaniami architektoniczno-urbanistycznymi nazwano *New Aging*⁹⁵. Koncepcja ta promuje przystosowanie miast do potrzeb wszystkich mieszkańców, ze szczególnym uwzględnieniem osób starszych - to, co jest dobre dla osób starszych, jest dobre dla wszystkich mieszkańców. Skupia się na tworzeniu międzypokoleniowych form zamieszkania, propaguje ideę mieszania funkcji oraz zmniejszenia zapotrzebowania na mobilność i transport dzięki odpowiednio rozlokowanym funkcjom w mieście.

W ramach *New Aging* zostały opracowane dwa projekty: *Geropolis 2030* (patrz: rozdz. 3 - projekty eksperymentalne) oraz *BOOM*⁹⁶. Projekt *BOOM* to zespół różnych wspólnot mieszkaniowych, budowanych na całym świecie (obecnie w Palm Springs w Kalifornii, Costa del Sol w Hiszpanii i w Nowym Jorku). Wspólnoty te są zorientowane na potrzeby starzejącego się społeczeństwa m.in. przez eliminację ruchu kołowego z przestrzeni pieszych. Pierwotnie pomysł miał dotyczyć problematyki starzenia się społeczności homoseksualnych, stanowiących wyzwanie dla miast XXI wieku, ale został rozszerzony o koncepcję stworzenia środowiska życia dla społeczności wielopokoleniowej. Najnowszy projekt w ramach *BOOM* jest realizowany w Palm Springs (Kalifornia). Dotyczy on zaprojektowanego kompleksu, mającego formę domu opieki dla osób starszych, m.in. homoseksualistów. Ta grupa społeczna jest zazwyczaj pomijana w dyskusji o starzejącym się społeczeństwie, nawet jeśli stanowi znaczącą część populacji osób starszych.

Istotną kwestię w projekcie *BOOM* stanowią uwarunkowania, tj. odmienny styl życia mieszkańców, którzy z reguły nie mają potomstwa, ale charakteryzuje ich dużo

⁹⁴ Wykładowca na Uniwersytecie w Pensylwanii, współzałożyciel pracowni architektonicznej HWKN w Nowym Jorku, współzałożyciel społecznej witryny sieciowej dla architektów - Architizer (dostępna [w:] <http://www.architizer.com/en>), współpracował z Omarem Akbarem przy IBA 2010 jako główny autor projektu badawczego *Geropolis 2030*.

⁹⁵ Tłum. autorki (ang.) *nowe starzenie się, nowe podejście do starzenia się, nowa starość* itp., w nawiązaniu do złożonego, wielowymiarowego i alternatywnego ruchu kulturowego, zapoczątkowanego w drugiej połowie XX wieku, ale *new age* to termin bardzo wieloznaczny, często będący etykietą służącą do oceny zjawisk, a nie do ich nazywania.

⁹⁶ Więcej informacji na temat projektu *BOOM* w Costa del Sol i Palm Springs jest dostępnych [w:] <http://hwkn.com/BOOM-COSTA-DEL-SOL>, <http://hwkn.com/BOOM-PALM-SPRINGS>

większe wsparcie sąsiedzkie oferowane sobie nawzajem niż w przypadku innych osób starszych. Projekt łączy w sobie różnorodne funkcje: domu opieki, hotelu, spa, usług medycznych i wielu innych. Założeniem autorów projektu było stwierdzenie, że w przyszłości w miastach w przewadze będą żyli ludzie starsi sprawni i samodzielni, chętnie korzystający z różnych urządzeń i usług, jakie będą oferowały im nowo projektowane osiedla, wpisane w istniejącą tkankę miejską.

Rys. 10. Wizualizacje projektu *BOOM*

Fig. 10. Visualisation of the *BOOM* project

Źródło: Kim S.J., 2011, Q&A: *Matthias Hollwich on designing for aging urban communities*, dostępne [w:] <http://www.smartplanet.com/blog/design-architecture/q-a-matthias-hollwich-on-designing-for-aging-urban-communities/2406>.

Do podejmowanych działań w ramach odnowy miejskiej można zaliczyć także konkursy, których celem jest inspirowanie do podejmowania innowacyjnych działań i nowego podejścia do projektowania oraz planowania miast XXI wieku; przykładem mogą być:

Międzynarodowy konkurs New Aging Award 2010

Konkurs *New Aging Award 2010* został zorganizowany w ramach międzynarodowej konferencji *New Aging* (patrz powyżej), która odbyła się w 2010 roku na Uniwersytecie w Pensylwanii. Konkurs miał na celu wyłonienie innowacyjnych projektów architektonicznych zrealizowanych i koncepcyjnych⁹⁷ o te-

⁹⁷ Projekty mogły dotyczyć prywatnego domu, wspomaganego placówki dziennego pobytu dla osób starszych, domu opieki lub innych form opieki dla seniorów. Zgłoszenia mogły obejmować pracownię architektoniczną, zespoły, a także pojedynczych architektów, projektantów, studentów.

matyce osób starszych, ponieważ - jak twierdzą inicjatorzy konkursu - *architektura stała się barierą, która stwarza ograniczenia dla osób starszych, a w konsekwencji powoduje izolację społeczną*. Prace konkursowe poszukiwały wzorów, które łamią te trendy i oferują osobom starszym wysoką jakość życia w mieście. Wybrane projekty wykazały innowacyjne podejście do projektowania architektonicznego, uwzględniającego potrzeby najstarszej grupy populacji⁹⁸. Najlepsze zdaniem jury konkursowego projekty zostały nagrodzone w dwóch kategoriach: projekty zrealizowane i koncepcyjne (www.new-aging.com).

*Międzynarodowy konkurs The Philips Livable Cities Award*⁹⁹

Konkurs *The Philips Livable Cities Award* został zorganizowany przez firmę Philips¹⁰⁰ jako globalna inicjatywa, mająca na celu zachęcenie osób, grup społecznych i przedsiębiorstw do opracowania praktycznych pomysłów służących poprawie zdrowia i samopoczucia mieszkańców miast, z uwzględnieniem współczesnych trendów i tendencji zachodzących w miastach, m.in. starzenia się społeczeństw. Organizatorzy konkursu zdają sobie sprawę, że miasta powinny stale wprowadzać innowacje w celu zapewnienia podstawowej infrastruktury dostępnej dla mieszkańców, takiej jak dostęp do opieki zdrowotnej, opieki dla osób starszych i odpowiedniej oferty w mieście, aby odpowiedzieć na nowe wyzwania demograficzne. Jakość życia w mieście wpływa na samopoczucie jego mieszkańców, którzy chcą czuć się bezpiecznie w swoim otoczeniu i żyć w zdrowym i przyjaznym środowisku miejskim z odpowiednio zaprojektowanym zapleczem społecznym, terenami rekreacyjnymi i miejscami pracy.

Nagroda w tym konkursie została przyznawana w trzech kategoriach:

- *well-being outdoors* (pomysły na dobrą przestrzeń publiczną),
- *independent living* (idee ułatwiające miejskie życie osobom starszym),
- *health life style* (idee promujące zdrowy styl życia).

W ramach badań sporządzono raport pt. *Liveable Cities*¹⁰¹, który jest wynikiem debat i rozmów z ekspertami w dziedzinie planowania i projektowania miejskiego

⁹⁸ Wszystkie nagrodzone i wyróżnione projekty zostały przedstawione podczas międzynarodowej konferencji *New Aging* na Uniwersytecie w Pensylwanii 1-2 października 2010 roku oraz zostały opublikowane w książce *50+ Architectures for the Aging*, jako najbardziej innowacyjne rozwiązania architektoniczne uwzględniające starzenie się populacji.

⁹⁹ http://www.newscenter.philips.com/main/standard/news/backgrounders/2010/20100525_livable_cities_award.wpd

¹⁰⁰ Philips to firma działająca w dziedzinie oświetlenia, ochrony zdrowia i życia konsumentów, stawia sobie za wyzwanie poprawę jakości życia ludności przez innowacje. Jej rozwiązania już przyczyniają się do rozwiązywania zagadnień urbanistycznych. Na przykład firma Philips oferuje rozwiązania dotyczące lepszego oświetlenia przestrzeni publicznej, która ma wpływ na wskaźniki przestępczości i bezpieczeństwa ruchu drogowego, a wzmacnia interakcje społeczne. W dziedzinie opieki zdrowotnej firma Philips opracowała elektroniczne połączenie pomiędzy szpitalem a domem (system teleopieki), umożliwiając monitoring pacjentów wymagających stałej opieki, co również pomaga rodzinom w opiece nad osobami starszymi mieszkającymi samotnie. Centrum Philips prowadzi obecnie na całym świecie badania na temat zdrowia i samopoczucia ludzi (wyniki tych badań zostały opublikowane w serii raportów Philips Index). Wstępne wyniki badania w Stanach Zjednoczonych, Brazylii i Chinach wskazują, że zdrowie ludzi i samopoczucie wpływają na takie czynniki, jak postrzeganie zdrowia przez ludzi, samopoczucie, relacje osobiste, zawód i kontakty społeczne w miejscach, w których żyją.

¹⁰¹ Dostępny [w:] <http://www.meaningfulinnovation.philips.com/Livable-Cities/>.

z całego świata¹⁰². Do najważniejszych wniosków związanych z odnową miast zaliczono następujące zagadnienia:

- ruch uliczny i transport to główne wyzwanie dla władz miejskich. Około 60% respondentów poprawiłoby system transportowy i stan dróg, aby miasta były mniej stresujące i lepiej przystosowane do życia,
- prawie 60% respondentów uważa, że w miastach żyje się coraz gorzej. Starsze osoby odczuwają zwiększające się trudności w życiu i wiele osób po 60. roku życia chciałoby się wyprowadzić z miast,
- prawie wszyscy zgadzają się, że tolerancja kulturowa i dobre relacje sąsiedzkie to podstawa, która wpływa na kształtowanie atrakcyjnego miejsca do życia i pracy,
- 25% odczuwa, że miasta nie stwarzają warunków do wzajemnej współpracy i nie ma poczucia wspólnoty pomiędzy mieszkańcami,
- wielu mieszkańców miast Europy przejmują się niepewną sytuacją gospodarczą, zwolnieniami pracowników, migracjami, co wpływa bezpośrednio także na sytuację w tych miastach, a tym samym na sytuację materialną i stosunki społeczne pomiędzy mieszkańcami.

Konkurs Access City Award

Konkurs *Access City Award* to coroczny konkurs organizowany przez Komisję Europejską, w którym wybrane miasto otrzymuje nagrodę za tworzenie przestrzeni miejskiej dostępnej dla osób niepełnosprawnych i starszych. Nagroda jest przyznawana corocznie za wysiłki zmierzające do poprawy dostępności przestrzeni publicznej i wspierania uczestnictwa ludzi niepełnosprawnych i starszych w życiu miasta, pomaga w upowszechnianiu dobrych praktyk w Europie, szczególnie w kontekście starzenia się populacji, które wymusza konieczność dostosowania przestrzeni publicznych dla wszystkich mieszkańców. Promowanie przyjaznej i dostępnej przestrzeni publicznej, jak podają organizatorzy konkursu, może stać się bodźcem do rozwoju innowacji i wzrostu gospodarczego miast.

W 2012 roku nagrodę konkursu *Access City Award*¹⁰³ otrzymał Salzburg ze względu na wyjątkowe osiągnięcia we wszystkich najważniejszych obszarach decydujących o dostępności przestrzeni publicznej¹⁰⁴ (budynki, miejsca publiczne, transport, infrastruktura, technologie informacyjne i komunikacyjne, nowe technologie, obiekty użyteczności publicznej itp.). Wśród pozostałych finalistów znalazły się¹⁰⁵:

- Kraków (Polska), który został wybrany za podejmowanie wysiłków mających na celu zwiększenie dostępności przestrzeni publicznej w bardzo trudnym otoczeniu,

¹⁰² W badaniu wzięło udział 575 uczestników po 30% z Azji, Ameryki Północnej i Europy Zachodniej. Pozostałe 10% pochodziło z innych części świata. Przeprowadzono także rozmowy z urzędnikami, projektantami i architektami specjalizującymi się w sprawach miejskich.

¹⁰³ Więcej informacji dostępnych na: www.accesscityaward.eu.

¹⁰⁴ *Dostępność przestrzeni publicznej* oznacza dostęp osób niepełnosprawnych i starszych na równych prawach z innymi do środowiska fizycznego, transportu, technologii i systemów informacyjno-komunikacyjnych oraz innych obiektów i usług.

¹⁰⁵ Oprócz zwycięzcy i finalistów zwrócono uwagę także na następujące miasta, przyznając im wyróżnienia specjalne: Grenoble (Francja), Lublana (Słowacja), Ołomuniec (Republika Czeska), Terrassa (Hiszpania).

które charakteryzuje się niedostępną infrastrukturą, oraz za poświęcenie szczególnej uwagi udostępnianiu zabytków osobom niepełnosprawnym;

- Marburg (Niemcy), wybrany za długotrwałe dążenie do udostępnienia przestrzeni publicznej oraz długookresową strategię na przyszłość, godną do naśladowania, oraz partycypację osób niepełnosprawnych w całym etapie powstawania zmian, od planowania po wykonanie;
- Santander (Hiszpania), wybrane ze względu na spójny program w zakresie przyjaznego podejścia do kwestii dostępności do przestrzeni publicznej, wzorowanie na idei projektowania uniwersalnego oraz ze względu na jakość i trwałość osiągniętych wyników.

Opisane powyżej podejmowane działania dotyczące odnowy miejskiej w kontekście starzenia się populacji skłaniają do następującego wniosku: odnowa miejska powinna obejmować nie tylko usuwanie barier fizycznych czy ewentualnie oddzielenie ruchu pieszego od kołowego, lecz także większe zmiany na różnych polach działań. Starsze pokolenia mogą mieć specjalne potrzeby związane ze strukturą i z funkcjami środowiska miejskiego. Przykładowo osoby starsze dokonują codziennych zakupów pieszo, w związku z tym usługi powinny być zlokalizowane w odległości spaceru od ich miejsca zamieszkania. Znaczenie dostępności lokalnych udogodnień zwiększa się z wiekiem. Starzenie się społeczeństwa wymaga także społecznych i zdrowotnych usług opiekuńczych oraz stanowi nowe wyzwanie dla nowego typu zapotrzebowania na spędzanie wolnego czasu. Ponieważ osoby starsze mają dużo wolnego czasu, więc miasta powinny oferować im także darmowe publiczne usługi kulturalno-rozrywkowe¹⁰⁶. Odpowiedzią na takie zapotrzebowanie stała się koncepcja *miast przyjaznych osobom w każdym wieku*, opracowana przez WHO w 2007 roku w ramach globalnego programu **Age Friendly Cities**, która stanowi podwalinę metodyki w niniejszej pracy (patrz: rozdz. 2 - *Projekt karty badawczej*). Koncepcja ta została stworzona w odpowiedzi na zwiększający się odsetek osób starszych w społeczeństwie i liczne problemy, jakie generują współczesne miasta. Program *Age Friendly Cities* ma wymiar globalny i uczestniczy w nim ponad trzydzieści miast z całego świata. Aby ocenić, czy miasto jest przyjazne osobom starszym, została sporządzona szczegółowa lista kontrolna¹⁰⁷. Do podstawowych zagadnień odnowy miejskiej w kontekście starzenia się populacji, wspomagających *aktywne* i *zdrowe* starzenie się, zaliczono (na podstawie *Global Age Friendly Cities: A guide*, 2007):

- **transport publiczny** - przystosowany do dysfunkcji i ograniczeń ruchowych osób starszych w celu podniesienia jakości życia,
- **przestrzenie miejskie i budynki** - tak zaprojektowane środowiska naturalne i zbudowane, aby ludzie starsi mogli bezpiecznie i swobodnie poruszać się po nich, a także mieć swobodny dostęp do terenów zewnętrznych,
- **zabudowę mieszkaniową** - elastyczne projektowanie mieszkań dostępnych dla ludzi na każdym etapie życia, o różnej sprawności psychofizycznej, różnych

¹⁰⁶ *Impact of the European demographic...*, 2011, s. 101.

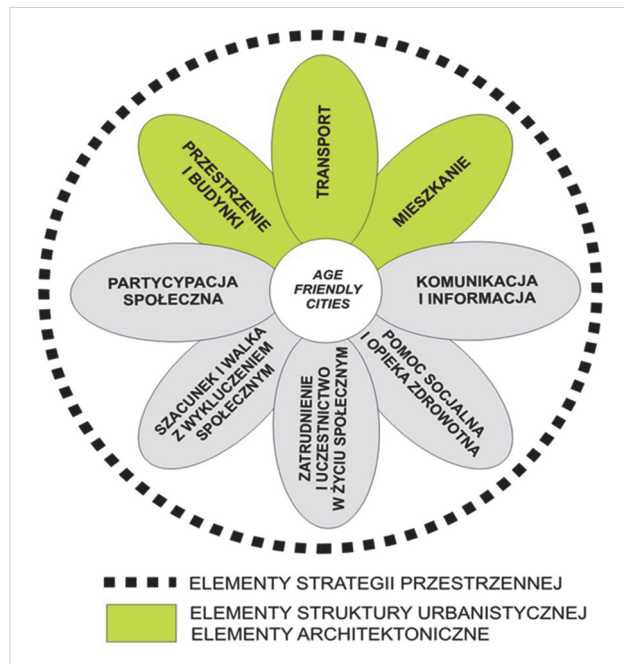
¹⁰⁷ *Checklist of Essential Features of Age friendly Cities*, 2007, WHO, dostępne [w:] http://www.who.int/ageing/publications/Age_friendly_cities_checklist.pdf.

zainteresowaniach i różnych możliwościach finansowych, stwarzające bezpieczeństwo i możliwość bycia niezależnym jak najdłużej (promowanie koncepcji *starzenia się w miejscu*),

- **wsparcie społeczne i opiekę medyczną** - dostępność do sieci usług społecznych i zdrowotnych,
- **lokalizację i dostępność usług** - łatwy dostęp do podstawowych usług i lokalizacja ich w pobliżu miejsca zamieszkania,
- **komunikację i lepsze wykorzystanie technologii informacyjnych** - dostępne i przystosowane dla ludzi starszych nowe źródła informacji i komunikacji stwarzające poczucie bezpieczeństwa i dające możliwość niezależności jak najdłużej,
- **zatrudnienie i zaangażowanie społeczne (partycypację społeczną)** - możliwość rozwoju i utrzymywania więzi sąsiedzkich w lokalnym środowisku, ponadto stworzenie warunków udziału osób starszych w wolontariacie adresowanym zarówno do młodych, jak i starszych mieszkańców (elastyczne formy zatrudnienia, dzielnie się własnym doświadczeniem),
- **szacunek i integrację społeczną** - rozumianą jako konieczność respektowania różnorodności osób starszych przez wszystkie podmioty oraz zachęcanie i umożliwienie ludziom starszym włączenia się w życie społeczne, walka z wykluczeniem społecznym,
- **budowanie relacji międzypokoleniowej przez wspólne użytkowanie przestrzeni miejskiej** - tworzenie dostępnych przestrzeni publicznych umożliwiających integrację międzypokoleniową, w których każda grupa społeczna może znaleźć coś dla siebie.

Na rys. 11 przedstawiono **zagadnienia dotyczące odnowy miejskiej** według koncepcji *Age Friendly Cities*.

Rys. 11. Zagadnienia odnowy miejskiej dotyczące miast przyjaznych osobom w każdym wieku
Fig. 11. Issues of urban renewal related to Age friendly Cities

Źródło: WHO, 2007, *Global Age Friendly Cities: A guide*.

WHO podkreśla, że **miasto przyjazne dla osób starszych jest miastem przyjaznym dla wszystkich mieszkańców niezależnie od wieku**. Nadzorowane sąsiedztwo jest bezpieczne dla osób starszych, przynosi także korzyści dla dzieci, młodzieży i kobiet, ponadto budynki pozbawione barier architektonicznych zwiększają mobilność i niezależność osób starszych i niepełnosprawnych, matek z wózkami dziecięcymi itp. (Asanowicz 2012). W związku z tym koncepcja miasta przyjaznego osobom w każdym wieku obejmuje szeroki zakres działań dotyczących przyszłości całego miasta, od formułowania wizji strategicznych przemian obszaru miejskiego aż po uzupełniające i dostosowujące do potrzeb osób starszych działania estetyzujące, stąd wymienione na rys. 11 aspekty odnowy miast przyjaznych wiekowi odpowiadają działaniom w trzech podstawowych skalach przestrzennych:

- **skali strategii miasta,**
- **skali struktury urbanistycznej,**
- **skali architektury.**

Warto jednak zwrócić uwagę, że nie wszystkie działania dotyczące elementów strategii miasta mają charakter czysto przestrzenny. Można wyróżnić działania o znaczeniu organizacyjnym, które nie do końca zależą od urbanistów i architektów, np. budowanie relacji pomiędzy mieszkańcami przez wspólne użytkowanie przestrzeni miejskich, uczestnictwo w życiu społecznym czy wzajemne wsparcie i pomoc społeczna. Natomiast zdecydowany wpływ na programowanie i projektowanie miasta mają takie zagadnienia, jak: mieszkalnictwo, transport, przestrzenie i budynki.

Podsumowanie

Do głównych wyzwań odnowy miast europejskich w kontekście starzenia się populacji należy zaliczyć:

- zwiększenie *wrażliwości* władz miejskich na kształtowanie przestrzeni miast europejskich przyjaznych starzejącym się społeczeństwom,
- promocję koncepcji *Age Friendly City* (WHO),
- uwzględnienie w koncepcjach odnowy miejskiej wszystkich aspektów starzenia się: społecznych, ekonomicznych, środowiskowych, które wpisują się w ideę zrównoważonego rozwoju miast.

Tabela 4 obrazuje kluczowe wyzwania odnowy miejskiej (na podstawie wybranych autorów) w kontekście problemów, jakie generują współczesne miasta wobec dostosowania ich do potrzeb osób starszych.

Problemy i wyzwania odnowy miejskiej w kontekście starzenia się populacji

PROBLEMY	WYZWANIA ODNOWY MIEJSKIEJ
miasto <i>DZIŚ</i> - <i>miasto barier</i>	miasto <i>JUTRO</i> - <i>Age Friendly Cities</i>
ELEMENTY STRATEGII PRZESTRZENNEJ	
społeczno-ekonomiczno-środowiskowe	
Rozrastanie się przedmieść (suburbanizacja), monofunkcyjne obszary zabudowy. Planowanie dla użytkowania terenu nie na potrzeby ludzi.	Zintegrowane planowanie dla ludzi; różnorodność użytkowania terenu (mix-use); zauważanie dwóch etapów starzenia się (<i>młodzi-starzy</i> i <i>starzy-starzy</i>); walka ze stereotypem ludzi starych; podjęcie działań na wszystkich szczeblach planowania; wysoka jakość miast wygrana w bardzo małej skali; zidentyfikowanie wspólnych problemów osób starszych i uwzględnienie ich w procesie planowania przyszłych miast (holistyczne myślenie) (Giddens 2009, s. 174).
ELEMENTY STRUKTURY URBANISTYCZNEJ	
zabudowa mieszkaniowa	
Segregacja przestrzenna ze względu na wiek, płeć, status społeczny itp. Wykluczone obszary funkcjonalne - pełniące jedną funkcję. Zamknięte społeczności (getta).	Osoby starsze powinny mieszkać razem, ale w małych grupach, aby nie izolować ich od reszty społeczeństwa (Alexander 2008, s. 221); samodzielne osoby starsze powinny mieć możliwość niezależnego życia; promowanie wielopokoleniowej zabudowy mieszkaniowej w celu integracji i bycia niezależnym jak najdłużej (Gehl 2009); w zabudowie mieszkaniowej istotne są: sąsiedztwo (miejsca do spacerów, siedzenia, aktywnego spędzania czasu) i dostęp do wielu funkcji bez wychodzenia z domu (wykorzystanie ICT) (Giddens 2009).
transport	
Zależność od samochodu.	Różnorodność komunikacji miejskiej (komunikacja autobusowa, piesza, rowerowa itp.); połączenia pomiędzy terenami funkcjonalnymi (zabudowa mieszkaniowa i usługi, tereny rekreacji); dostępna komunikacja publiczna, mała odległość zabudowy mieszkaniowej od przystanków autobusowych, stacji metra itp.

tereny zieleni	
Planowanie dla naturalnego środowiska; traktowanie środowisk społecznego i miejskiego jako odrębnych sektorów.	Zapewniony dostęp pieszy do terenów zieleni; ważna rola ogródków przydomowych (Giddens 2009, s. 174).
przestrzenie publiczne	
Segregacja i marginalizacja w przestrzeni miejskiej.	Lepszy standard rekreacji oraz funkcji komunalnych; lepsze warunki dla ruchu pieszego i rowerowego; ulice i place to główne elementy, wokół których zlokalizowane są usługi; <i>ważne</i> planowanie elementów, które generują i podtrzymują życie w przestrzeni miasta ¹⁰⁸ ; mniejsze dystanse pomiędzy podobnymi funkcjami i większa efektywność; dostępność do sieci usług społecznych i zdrowotnych (Gehl 2009); łatwy dostęp do podstawowych usług i lokalizacja ich w pobliżu miejsca zamieszkania; bliskość i dostęp do centrów handlowych; dostępność apteki i lekarza (Pacione 2005, s. 416).
ELEMENTYARCHITEKTONICZNE	
budynki, place, skwery, chodniki, parki itp.	
Bariery architektoniczne; brak bliskości usług; mieszkania niedostosowane do potrzeb osób starszych; zbyt duże powierzchnie (zachwiana skala ludzka w mieście).	Bardziej <i>wrażliwe</i> na potrzeby osób starszych nowe budownictwo; promowanie skali człowieka w architekturze, odpowiedniego wyposażenia budynków i dogodnej infrastruktury (budynki wyposażone w windy i antypoślizgowe zabezpieczenia z punktami usługowymi zlokalizowanymi przede wszystkim na parterze, w gęstej sieci parków i miejsc do odpoczynku); odpowiednie zaprojektowanie mieszkań dla osób starszych, funkcjonalne, wyposażone w szerokie wejścia dostosowane do wózków inwalidzkich, mające powierzchnie antypoślizgowe, dające poczucie bezpieczeństwa osobom starszym; inteligentne domy; eliminacja barier architektonicznych (Zaniewska 2001, Benek 2012 i inni).

Źródło: opracowanie własne.

¹⁰⁸ W wielu miastach realizowane są pomysły stworzenia przestrzeni w mieście do aktywnego działania osób starszych, np. *Ogród ciszy (Garten der Stille)* we Frankfurcie nad Menem to okrągły teren na poboczu drogi obsadzony bylinami i krzewami, skutecznie eliminujący miejski szum, z miejscami do siedzenia i prostokątnym kamieniem, w którym wbudowano specjalne pojemniki na pokarm dla ptaków w celu zwabienia ich do ogrodu. Innym miejscem jest *Miejsce na oddech (Ein Platz zum Verschnaufen)* zaprojektowane z myślą o osobach starszych wracających z zakupów. Miejsce to pozwala się zatrzymać, usiąść i odpocząć. Podobnie zadano kilka miejsc przy ścieżkach, z których korzystają osoby starsze, aby mogły schować się przed deszczem lub słońcem. Pomysłodawcy tych przestrzeni zestawiali potrzeby poszczególnych zmysłów seniorów z ich zainteresowaniami (potrzebą aktywności, odprężenia itp.). W przedsięwzięciach oprócz architektów i urzędu do spraw planowania brały udział także lokalne kluby seniora. Miejsca te projektowano zgodnie z potrzebami osób starszych, a także w celu wzmocnienia więzi międzypokoleniowej (www.stadtplanungsamt-frankfurt.de). Innym przykładem działań przestrzennych w mikroskali jest idea parków zabaw dla seniorów. Idea ta narodziła się w krajach skandynawskich dzięki eksperymentowi *trzech pokoleniowych zabaw*. Trzy elementy placu zabaw to: konstrukcja do wspinania się, huśtawka oraz huśtawka wagowa z dwoma siedziskami. Stwierdzono, że osoby starsze po trzech miesiącach zabaw i ćwiczeń z wykorzystaniem tych elementów zdecydowanie lepiej się czują, mają lepszą koordynację ruchową, zaufanie do własnego ciała. Najbardziej znanym na świecie placem zabaw dla seniorów jest plac w Manchesterze (*Older People's Play Area*), który został zorganizowany przez mieszkańców i lokalne przedsiębiorstwo budowlane. Z placu korzystają także inni mieszkańcy. Cały teren jest zlokalizowany obok dziecięcego ogródka zabaw, co sprzyja integracji międzypokoleniowej.

1.3. Wnioski

W odpowiedzi na zaistniałe problemy generowane przez zmiany demograficzne w miastach europejskich wieloletnie dokumenty UE podejmują dyskusję na temat określenia koncepcji postępowania w polityce miejskiej. Na podstawie raportu Komisji Europejskiej: *The impact of European demographic trends on region and urban development* (2011) przyjęto uważać, że nie ma jednej polityki odnowy miejskiej w Europie, lecz że polityka musi być zróżnicowana i dostosowana do dynamiki miejskiej zmiany, w tym starzenia się populacji.

Tabela 5

Kierunki polityki odnowy miejskiej XXI wieku w aspekcie starzenia się ludności

TYPOLOGIA MIAST W KONTEKŚCIE STARZENIA SIĘ LUDNOŚCI	KIERUNKI POLITYKI ODNOWY MIEJSKIEJ XXI WIEKU
<i>Miasta dynamiczne pod względem gospodarczym, charakteryzujące się znacznym wzrostem liczby ludności w drodze napływu migrantów o zarówno wysokich, jak i niskich kwalifikacjach</i>	stosowanie właściwych strategii integracji w odniesieniu do młodych i starszych mieszkańców (zmiana sposobu myślenia o mieście)
<i>Miasta o silnym zapleczu gospodarczym i nierosnącej lub stopniowo rosnącej, lub malejącej populacji</i>	stworzenie elastycznych strategii miejskich , które będą przystosowane zarówno do młodych, jak i starszych mieszkańców oraz do wzrostu, jak i spadku wielkości populacji (elastyczne podejście do środowiska miejskiego)
<i>Miasta charakteryzujące się złożonymi tendencjami malejącymi, w których możliwe jest wystąpienie spadków demograficznych i spowolnienie gospodarcze</i>	skoncentrowanie się na strategiach przedefiniowania i odnowienia podstaw gospodarczych w miastach, przedefiniowanie miasta z uwzględnieniem potrzeb osób starszych (osiągnięcie nowej równowagi na mniejszą skalę)

Zródło: opracowanie własne na podstawie: *Miasta przyszłości. Wyzwania, wizje, perspektywy*, 2011, Komisja Europejska, s. 17.

Przegląd piśmiennictwa pozwolił na sformułowanie końcowych wniosków dla rozdziału pierwszego niniejszej pracy. Warto zauważyć, że istnieje globalna koncepcja odnowy miast europejskich w kontekście starzenia się populacji pod nazwą: *Age Friendly Cities*, której celem jest tworzenie miast przyjaznych osobom w każdym wieku. Ponadto odnowa miejska z uwzględnieniem starzenia się populacji wymaga rozpatrywania problematyki w trzech skalach przestrzennych (makro, mezo i mikro). W literaturze przedmiotu tylko nieliczni autorzy poruszają problematykę odnowy miast w ujęciu starzenia się populacji, która w definicji tych autorów odnosi się głównie do koncepcji *Age Friendly Cities* (WHO). W kontekście zmian demograficznych na podstawie przeglądu piśmiennictwa zostały zdefiniowane kierunki polityki odnowy miejskiej dla poszczególnych typów miast europejskich; brakuje informacji na temat priorytetowych zagadnień tej odnowy, co stanowi przedmiot kolejnego rozdziału niniejszej publikacji.

2. ZAŁOŻENIA BADAŃ PROJEKTÓW ODNOWY MIEJSKIEJ I CECH ICH REALIZACJI

W tym rozdziale zostanie przedstawiony aparat badawczy służący do zidentyfikowania cech koncepcji odnowy miast europejskich. Po wskazaniu celów badań i poziomów analizy oraz zamierzonych efektów zostaną celowo dobrane przypadki projektów odnowy miejskiej do autorskiej diagnozy ich cech. Badanie będzie przeprowadzone w usystematyzowany sposób opisany w projekcie karty badawczej, którą proponuje się w niniejszym rozdziale.

2.1. Cel badań

W związku z określonym na wstępie pracy problemem badawczym, zarysowanym stanem badań, identyfikacją trendów i tendencji w miastach europejskich w kontekście starzenia się populacji oraz przeglądem piśmiennictwa (w odpowiedzi na pytanie: co na ten temat piszą inni?) przejdziemy do sformułowania następującego celu badań.

Celem badań jest dążenie do zarysowania głównych koncepcji odnowy miejskiej w kontekście starzenia się populacji europejskiej. Cel ten zamierza się osiągnąć metodą studium przypadku zrealizowanych i eksperymentalnych projektów odnowy miejskiej.

Akcent kładzie się nie na opisanie projektów odnowy miejskiej, ale na zwrócenie uwagi na wybrane zagadnienia dotychczas pomijane lub niedoceniane w polityce i praktyce planowania przestrzennego.

Intencją autorki nie jest poszukiwanie tylko form wzorcowych (elementy i układy architektoniczno-urbanistyczne), lecz także poszukiwanie wielkich wizji (strategiczne cele), które mogą być traktowane jako czynnik strukturyzacji¹⁰⁹, stąd można mówić o współzależności między strategią i strukturą.

---

¹⁰⁹ Rozumiany jako proces wprowadzenia zmian w miastach europejskich w kontekście starzenia się populacji.

Podrzędne cele badań to:

- zwrócenie uwagi na przekształcenia struktur funkcjonalno-przestrzennych w różnych skalach przestrzennych, ze szczególnym uwzględnieniem skali miasta jako areny sieci społecznej,
- poszukanie i znalezienie projektów wybiegających daleko w przyszłość, pokazujących nowe sposoby myślenia o adaptacji miast do wyzwań przyszłości,
- studiowanie zjawisk miejskich z punktu widzenia ludzi starszych,
- zwrócenie uwagi na nowy kierunek myślenia o ludziach starych, ich potrzebach w stosunku do odnowy współczesnych i przyszłych miast XXI wieku,
- wskazanie praktycznych działań do zastosowania w polskich miastach w odpowiedzi na proces starzenia się społeczeństwa.

Intencją autorki niniejszej publikacji jest pokazanie trendów, które rozszerzają nasze myślenie o rozwiązywaniu problemów starzejących się społeczeństw. Wychodzi ono poza tradycyjne myślenie kategoriami projektowania domów opieki medycznej, uniwersytetów III wieku, czy też większej liczby przychodni lekarskich. Wzbogaca naszą wiedzę o możliwym tworzeniu nowych miejsc pracy, o rozwoju lokalnej gospodarki, która poprawia warunki życia w całym społeczeństwie.

2.2. Ogólne podejście do badań

W zamyśle autorki niniejsza praca badawcza ma charakter syntetyczno-poznawczy, a zarazem praktyczny. Autorka prowadzi badania w podejściu dedukcyjnym (od ogółu do szczegółu). Koncentruje się na badaniu ogólnych zjawisk i procesów, w tym starzenia się społeczeństwa, oraz skupia uwagę na przykładach projektów odnowy miejskiej. Intencją autorki jest próba określenia koncepcji odnowy miejskiej w kontekście starzenia się populacji na podstawie trzech skal przestrzennych:

- **skali makro - elementów strategii przestrzennej**, rozumianej jako społeczno-ekonomiczno-środowiskowe podejście do odnowy miast w kontekście starzenia się populacji, mające na celu określenie zadań dla władz miejskich, polegające na zmianie sposobu myślenia o mieście w myśl koncepcji *Age Friendly Cities*. Problematyka ta dotyczy *zagadnień miasta w skali regionu*, które są zapisane w strategiach przestrzennych, programach, planach zagospodarowania przestrzennego itp., dla których istotne są takie pojęcia, jak: mieszkalnictwo, transport, przestrzenie miejskie¹¹⁰;
- **skali mezo - elementów struktury urbanistycznej**, dotyczących problematyki odnowy miejskiej w aspekcie *fizycznej przestrzeni miasta użytkowanej przez ludzi* (śródmieście, przedmieścia, centrum itp.). Istotne jest określenie struktur funkcjonalno-przestrzennych w mieście w kontekście potrzeb starzejących się mieszkańców, dla których ważne są zależności pomiędzy różnymi strukturami

¹¹⁰ W niniejszej pracy odnowa miast europejskich w kontekście starzenia się populacji jest rozpatrywana przede wszystkim w aspekcie przestrzennym, np. w kategoriach dostępności do przestrzeni miejskich.

funkcjonalno-przestrzennymi (rozmieszczenie, lokalizacja, zasięg itp.). Badana skala dotyczy takich pojęć, jak: zabudowa mieszkaniowa (osiedla), komunikacja miejska, tereny zieleni, przestrzenie publiczne itp. Badania na ten temat były prowadzone w niniejszej pracy na podstawie literatury (zagranicznej i polskiej), artykułów, stron internetowych, wyjazdów studyjnych itp.;

- **skali mikro - elementów architektonicznych**, odnowa miejska rozumiana jako elementy architektoniczne dotyczące *cech miejsca*, czyli kształtowania nowych form i dostosowywania zabudowy mieszkaniowej, usługowej, placów, skwerów, chodników, przejść dla pieszych do potrzeb osób starszych. Elementy te są badane w niniejszej pracy z wykorzystaniem fotografii własnych i ze stron oraz portali internetowych, opatrzonych komentarzem własnym.

Na rys. 12 przedstawiono schemat metodyki prowadzonych badań w trzech skalach przestrzennych.

Rys. 12. Schemat metodyki prowadzonych badań własnych
Fig. 12. Outline of the method applied to author's own research
Źródło: opracowanie własne.

Badania w niniejszej publikacji zostały podzielone na dwie zasadnicze części, odpowiadające postawionym na wstępie pracy pytaniom badawczym.

- Jakie przykłady działań odpowiadają na wyzwania współczesności (przykłady dobrej praktyki planistycznej)? (rozdz. 3.1) - **zrealizowane projekty odnowy miejskiej.**
- Czy powstają projekty eksperymentalne, futurystyczne, koncepcyjne wybiegające daleko w przyszłość? (rozdz. 3.2) - **eksperymentalne projekty odnowy miejskiej.**

Sposób prowadzenia badań ma odniesienie do przeglądu piśmiennictwa oraz typologii miast europejskich w kontekście zmian demograficznych, określonych w rozdziale pierwszym niniejszej publikacji. Przyjmuje postać wyznaczenia priorytetowych działań dla kierunków polityki odnowy miejskiej w poszczególnych typach miast.

Znaczenie badań

Analizowane przykłady mają na celu potwierdzenie sensu zajmowania się procesem starzenia się społeczeństwa w ujęciu przestrzennym z myślą o tym, aby wyniki badań wzbogaciły wiedzę o zagadnienia demograficzno-przestrzenne, z koniecznością uwzględnienia kwestii dzisiaj pomijanych, niedocenianych, które - jak się wydaje - powinny wejść do praktyki zarządzania miastami i odnowy miast. Problematyka ta dotyczy także miast polskich, w tym formułowanych planów, strategii, programów i innego rodzaju działań związanych z zarządzaniem rozwojem miast.

Rezultatem badań jest także:

- zgromadzenie informacji o tendencjach dotyczących odnowy miejskiej w kontekście procesu starzenia się społeczeństwa w miastach europejskich,
- ukierunkowanie przekształceń polskich miast z uwzględnieniem najbardziej zaawansowanych nowych idei dotyczących humanistycznego podejścia do procesów odnowy miejskiej.

Przeprowadzone badania w niniejszej pracy mają w zamierzeniu **znaczenie teoretyczne i praktyczne**. Szczególna uwaga jest skierowana na możliwości wykorzystania doświadczeń zagranicznych w teorii i praktyce w realiach polskich.

Znaczenie teoretyczne upatruje się w uzupełnieniu wiedzy dotyczącej nowej dziedziny humanistycznego podejścia do planowania przestrzennego.

Znaczenie praktyczne to wykorzystanie wiedzy zawartej w niniejszej pracy przy tworzeniu strategii, projektów, planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających zmiany demograficzne na różnych szczeblach planowania przestrzennego w Polsce i poza jej granicami.

Wyniki badań

Wyniki badań mają na celu określenie sposobów podejścia (koncepcji) do ulepszania przestrzeni i odnowy miejskiej z uwzględnieniem globalnych trendów i tendencji występujących w miastach europejskich w XXI wieku.

Celem autorki jest także zdefiniowanie na podstawie wyników badań rekomendacji dla nauki, praktyki i dydaktyki.

2.3. Metody badawcze

Zamierzeniem autorki jest prowadzenie badań w charakterze interdyscyplinarnym przez uwzględnienie dorobku rozmaitych dyscyplin naukowych, a także przez łączenie różnych podejść, co może dać swoisty efekt *synergii*. W związku z tym w niniejszej monografii zastosowano metody wywodzące się z różnych dziedzin nauki, należące przede wszystkim do kategorii metod jakościowych.

Badania zostały przeprowadzone z wykorzystaniem następujących metod:

- **analizy źródłowej** - krytyczny przegląd literatury przedmiotu dotyczącej problemu badawczego oraz metodologii badań w urbanistyce i planowaniu przestrzennym. Informacje uzyskane z materiałów konferencyjnych, od koordynatorów projektów itp.;
- **studium przypadku** - projekty odnowy miejskiej, w tym analiza zrealizowanych i eksperymentalnych projektów uwzględniających problematykę starzenia się populacji;
- **planistyczne** - analiza dokumentów planistycznych, w tym sposobów użytkowania i zagospodarowania przestrzeni (formy tekstowa i graficzna). Ponadto analiza struktury funkcjonalno-przestrzennej wybranych miast, rozmieszczenie, lokalizacja obszarów itp.;
- **empiryczne** (sondażowe, wywiady społeczne) - obserwacja funkcjonowania przestrzeni użytkowanych w mieście głównie przez osoby starsze (dokumentacja fotograficzna). Sondaże wykonane wśród osób starszych oraz specjalistów innych dziedzin (socjologowie, gerontolodzy, geriatrzy, architekci, planiści przestrzenni) w celu zebrania informacji o przestrzeniach użytkowanych przez osoby starsze oraz ich oczekiwaniach związanych z przestrzenią miejską.

2.4. Materiał badawczy

Wyróżniono następujące typy źródeł informacji w niniejszej publikacji:

- **literatura naukowa przedmiotu:** publikacje książkowe, czasopisma, oficjalne portale internetowe. Są to źródła o priorytetowej wartości i wiarygodności dla niniejszych badań, od których oczekuje się dużego stopnia obiektywizmu;
- **instytucje publiczne, jednostki państwowe rządowe, samorządowe:** publikacje książkowe, czasopisma, portale internetowe, dane statystyczne, mapy. Są to źródła oficjalne, o dużej wiarygodności i wartości dla niniejszych badań;
- **analiza wybranych przykładów:** publikacje książkowe, czasopisma, oficjalne portale internetowe, dane statystyczne, mapy, materiały bezpośrednio udostępnione przez autorów. Są to źródła o dużej wartości dla niniejszych badań, ale o ograniczonej wiarygodności, ze względu na niebezpieczeństwo subiektywizmu danych lub często charakter promocyjny, jaki mają mieć;
- **Źródła własne autorki:** wizje w terenie - dokumentacja fotograficzna własna z wyjazdów badawczych - badania w Szwecji (Malmö) i Niemczech (Sangerhausen, Lipsk). Rozmowy ze specjalistami różnych dziedzin w Polsce i za granicą - weryfikacja doboru przykładów do badań własnych. To grupa informacji o dużym znaczeniu dla niniejszych badań, jest wiarygodna i autentyczna, natomiast istnieje ryzyko jej subiektywności, wybiórczości i niepełności, dlatego może nie oddawać całokształtu danego zagadnienia;
- **uczestnictwo w interdyscyplinarnych przedsięwzięciach:** konferencjach, seminariach, projekcie stypendialnym, wykładach. Grupa informacji o dużym

znaczeniu poznawczym, systematyzującym zebraną wiedzę oraz pozwalającym na weryfikację prowadzonych badań;

- **pozostałe źródła:** publikacje (np. książki, broszury), strony internetowe, zdjęcia i filmy dostępne w Internecie. Ta grupa jest niepewna i niemiarodajna, natomiast odgrywa istotną rolę przy weryfikacji informacji z innych źródeł, inspirowanie do poszukiwań i analiz.

Formalny zakres prowadzonych badań poza formą klasyczną - tekstową - ma także formę graficzną w postaci analizy elementów struktury urbanistycznej, powszechnie znanej i stosowanej w warsztacie architekta, urbanisty i planisty przestrzennego (większość rysunków, z wyjątkiem fotografii, została sporządzona przez autorkę niniejszej publikacji).

Uzasadnienie wyboru obiektów badań i kryteria wyboru

Obiektem badań są **zrealizowane i eksperymentalne projekty odnowy miejskiej** w aspekcie przestrzennym z podziałem na elementy:

- strategii przestrzennej,
- struktury urbanistycznej,
- architektoniczne.

W świetle podjętego problemu naukowego i obszaru badań posłużono się metodą studium przypadku, polegającą na analizie jednego wybranego przykładu dla poszczególnych typów miast i kategorii projektów odnowy miejskiej (zrealizowane i eksperymentalne) w celu naświetlenia problematyki i udowodnienia, że dane zjawisko występuje. Uznano, że nie ma konieczności analizowania większej liczby przykładów. Jako weryfikację wyboru obiektów badań autorka postawiła następujące pytania (z czego trzy pierwsze są zasadnicze).

1. Czy wybrany przykład odpowiada, określonej w rozdziale pierwszym niniejszej pracy, typologii miast pod względem starzenia się populacji?
2. Czy w procesie odnowy miejskiej został uwzględniony aspekt starzenia się społeczeństwa?
3. Czy wybrany przykład wprowadza nowe podejście do odnowy miast XXI wieku uwzględniające koncepcję *aktywnego starzenia się* i *starzenia się w miejscu*?
4. Czy wybrany przykład pozwala na wyciągnięcie miarodajnych wniosków dotyczących realizowanego sposobu podejścia do odnowy miejskiej?
5. Czy dany przykład podejmuje problematykę planistyczno-przestrzenną, dotyczącą struktury funkcjonalno-przestrzennej i zagospodarowania przestrzennego miasta/dzielnicy/osiedla?
6. Czy wybrany przykład dotyczy przekształceń istniejącej tkanki miejskiej lub wprowadza nowe formy przestrzenne w aspekcie osób starszych?
7. Czy istnieje materiał badawczy dający w miarę pełny i miarodajny obraz odnowy miejskiej w kontekście starzenia się populacji w wybranej lokalizacji dotyczący:

- 7a)** elementów strategii przestrzennej (czy prowadzone są działania odnowy miejskiej w kontekście starzenia się populacji w skali makro (relacja miasto - region?),
- 7b)** elementów struktury urbanistycznej (czy zostały wprowadzone zmiany w strukturze funkcjonalno-przestrzennej analizowanego miasta w kontekście starzenia się populacji?),
- 7c)** elementów formy architektonicznej (czy powstały formy architektoniczne w odpowiedzi na potrzeby starzejących się mieszkańców?).

Uzyskano wstępne odpowiedzi na postawione pytania weryfikujące wybór obiektów badań.

Tabela 6

Weryfikacja wybranych obiektów badań

OBIEKTY BADAŃ	PROJEKTY ODNOWY MIEJSKIEJ		
	ZREALIZOWANE		
TYPY MIAST	D	S	K
STUDIUM PRZYPADKU	BARCELONA	MALMÖ	SANGERHAUSEN
ODPOWIEDZI NA PYTANIA			
1	TAK	TAK	TAK
2	TAK	TAK	TAK
3	TAK	TAK	TAK
4	TAK	TAK	TAK
5	TAK	TAK	TAK
6	TAK	TAK	TAK
7	TAK	TAK	TAK
7a	TAK	TAK	TAK
7b	TAK	TAK	TAK
7c	TAK	TAK	TAK

D - miasta dynamiczne, **S** - miasta stabilne, **K** - miasta kurczące się
Źródło: opracowanie własne.

Zrealizowane projekty odnowy miejskiej w ogólnym ujęciu odpowiadają na zadane pytania w celu weryfikacji wyboru obiektów badań.

Projekt karty badawczej

Badania w niniejszej publikacji zostały przeprowadzone w obydwu częściach na podstawie następującego schematu karty badawczej (opisowo-graficznej):

A) Ogólne informacje o mieście

- *miejsce i społeczeństwo*
- *założenia i cele odnowy miejskiej w kontekście starzenia się mieszkańców*

B) Rozwiązania dotyczące zagospodarowania przestrzennego

SKALA MAKRO - elementy strategii przestrzennej

- *transport*
- *przestrzeń miejskie*
- *mieszkalnictwo*

KOMENTARZ - skala makro

SKALA MEZO - elementy struktury urbanistycznej

- *przestrzeń publiczne*
- *tereny mieszkaniowe*
- *tereny komunikacji*
- *tereny zieleni*

KOMENTARZ - skala mezo

SKALA MIKRO - elementy formy architektonicznej

- *place miejskie, skwery itp.*
- *budynki itp.*
- *drogi, przejścia dla pieszych, chodniki itp.*
- *parki, ogródki, skwery zieleni itp.*

KOMENTARZ - skala mikro

C) Wnioski

Przedstawione elementy strategii przestrzennej, elementy struktury urbanistycznej i architektonicznej w rozdziale trzecim niniejszej pracy pt. *Badania własne* kończą się wnioskami i komentarzem własnym, których celem jest **synteza** przeanalizowanego materiału badawczego. Ponadto w części pierwszej badań własnych (rozd. 3.1) wszystkie schematy i mapy zostały wykonane przez autorkę niniejszej publikacji (na podstawie badań *in situ* w Malmö i Sangerhausen, materiałów mapowych, projektów architektoniczno-urbanistycznych, artykułów zagranicznych oraz stron internetowych) w celu ujednoczenia i nadania spójności analizowanym przykładom.

W przypadku eksperymentalnych projektów odnowy miejskiej, analizowanych w części drugiej (rozd. 3.2), dużą trudność stanowiło znalezienie projektów odnowy miejskiej w kontekście starzenia się społeczeństwa wybiegających daleko

w przyszłość, co może świadczyć o małej popularności tej problematyki wśród architektów i urbanistów. Trudno także doszukiwać się związków i przyporządkowania tych projektów do poszczególnych typów miast, ponieważ projekty te z reguły dotyczą fazy koncepcyjnej bądź są traktowane jako eksperyment (jak sama nazwa wskazuje), który trudno ocenić jako przykład dobrej lub złej praktyki. Ponadto w większości projekty te nie zostały opublikowane (*Geropolis 2030*) i stanowią bardzo słabo rozeznany materiał badawczy, co zarazem może prowokować pytania co do wyboru badanych projektów, stąd autorka w celu podkreślenia wiarygodności analizowanych eksperymentalnych projektów odnowy miejskiej w aspekcie starzenia się populacji czerpała informacje bezpośrednio od autorów tych projektów (drogą elektroniczną - *Geropolis 2030*) bądź na podstawie dostępnych publikacji zwartych, artykułów i źródeł internetowych (*Sociopolis*).

2.5. Wnioski

Zarówno formuła skonstruowanego aparatu badawczego, jak i projekt karty badawczej mają na celu wyselekcjonowanie informacji bezpośrednio odnoszących się do dyscypliny architektury, urbanistyki i planowania przestrzennego, dla których ważne są takie pojęcia, jak: strategie przestrzenne, lokalizacja, zasięg, funkcja, forma itp.).

Wszystkie wykorzystane w niniejszej publikacji metody badawcze są powszechnie stosowane w badaniach dotyczących odnowy miejskiej. Zasadniczą metodą badawczą jest studium przypadku, które jest poparte badaniami literaturowymi, ale i obserwacjami własnymi oraz rozmowami ze specjalistami różnych dziedzin. Celem wyboru tej metody badawczej jest zbadanie określonych przykładów projektu odnowy miejskiej oraz określenie priorytetowych interwencji dla kierunków polityki odnowy miejskiej w aspekcie ludzi starszych.

Autorka zdaje sobie sprawę z dyskusyjności wyboru metod i narzędzi badawczych oraz autorsko sformułowanego projektu karty badawczej, jednak wybory te są podyktowane zamiarem analizowania projektów odnowy miejskiej w syntetycznym ujęciu w trzech skalach przestrzennych w celu zidentyfikowania koncepcji *ulepszania* miast w kontekście starzenia się ludności europejskiej.

3. PROJEKTY ODNOWY MIEJSKIEJ

Planowanie i projektowanie przestrzeni publicznych w aspekcie starzejącego się społeczeństwa nie może pochodzić z jednej dyscypliny naukowej. Kształtowanie przestrzeni jest zależne od wielu czynników, nie zawsze fizycznego pochodzenia.

Międzynarodowa konferencja *The City and the Elderly* w Lugano

Badania w niniejszej publikacji przeprowadzone z wykorzystaniem metody studium przypadku wymagają właściwego ich doboru, zgodnie z jakościowymi właściwościami obiektów reprezentujących określone teoretycznie klasy własności, stąd zakres tematyczny badań został podzielony na dwie części:

- **zrealizowane** projekty odnowy miejskiej,
- **eksperymentalne** projekty odnowy miejskiej.

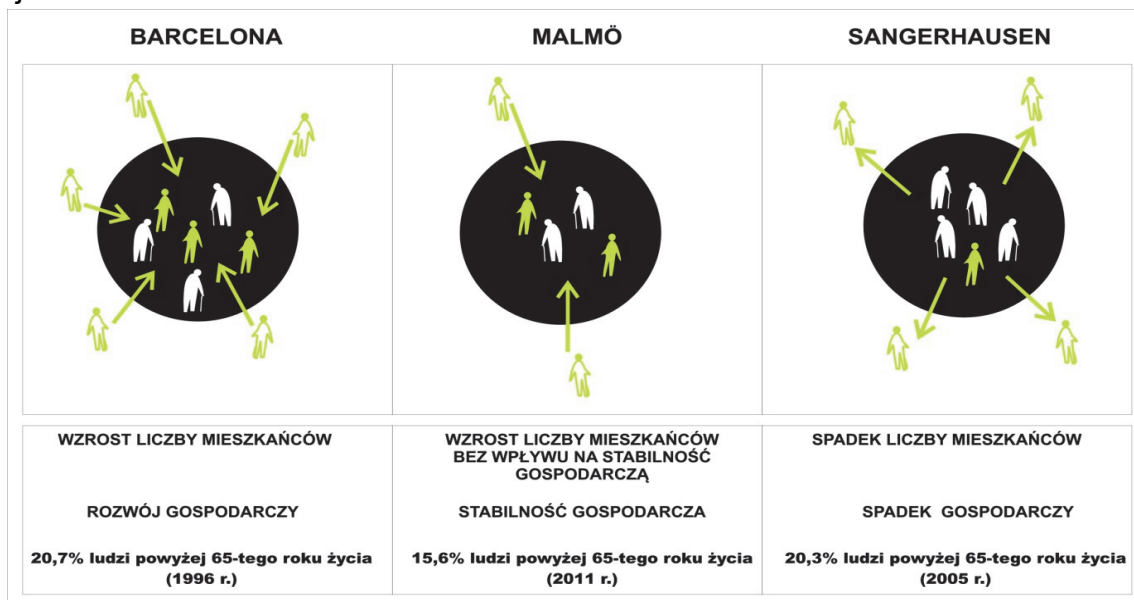
W pierwszej części *badania własnych* starano się dobrać przykłady miast w taki sposób, aby były zróżnicowane pod względem wielkości i lokalizacji oraz odpowiadały konkretnym typom miast w kontekście zmian demograficznych w celu uzyskania szerokiego spojrzenia na prowadzone polityki odnowy miejskiej dla różnych typów miast i w różnych częściach Europy. Barcelona, Malmö i Sangerhausen zostały wybrane spośród tych miast, których polityki odnowy miejskiej skoncentrowane są na realizacji planów *aktywnego starzenia się, starzenia się w miejscu* oraz realizacji koncepcji miasta przyjaznego osobom w każdym wieku (*Age Friendly Cities*).

Część druga stanowiła dla autorki duże wyzwanie i trudność, polegającą na znalezieniu takich przykładów, które odpowiadałyby przyjętym założeniom niniejszej pracy oraz wprowadzały *innovacyjne* podejście do odnowy miast europejskich w XXI wieku.

Badania *własne* mają na celu ocenę stanu wiedzy na temat współczesnego myślenia o mieście *DZISIAJ* (projekty zrealizowane) i mieście *JUTRO* (projekty eksperymentalne) w aspekcie osób starszych. Ponadto celem badań jest zidentyfikowanie priorytetowych interwencji w określonych na wstępie pracy kierunkach rozwoju polityki odnowy miejskiej dla poszczególnych typów miast europejskich w kontekście starzenia się populacji.

3.1. Zrealizowane projekty odnowy miejskiej

Wybrane do analizy miasta: Barcelona, Malmö i Sangerhausen, są uznawane w Europie za pionierów innowacyjnych działań odnowy miejskiej uwzględniających aspekt starzenia się mieszkańców. Barcelona i Sangerhausen to miasta starzejące się, w których udział populacji najstarszej jest stosunkowo duży. Barcelona jest jednym z nielicznych przykładów miast europejskich, które uczestniczy w globalnym projekcie *Age Friendly Cities*. W przypadku Sangerhausen miasto boryka się z emigracją mieszkańców do innych miast i regionów, co przyczynia się do spotęgowania wpływu starzenia się populacji na funkcjonowanie i rozwój miasta. Starzenie się społeczeństwa i kurczenie się Sangerhausen stanowi priorytetowe wyzwanie dla polityki jego odnowy. Badaniu poddane zostało także Malmö, miasto, które wraz z Kopenhagą stanowi integralny człon jednego z najbardziej dynamicznie rozwijających się regionów w Europie. Gdyby nie integracja z Kopenhagą oraz połączenie komunikacyjne pomiędzy miastami mostem Öresund, Malmö (historia miasta - patrz str. 99) byłoby miastem kurczącym się. Dzisiaj Malmö w Europie uznawane jest za pioniera w prowadzeniu zrównoważonej polityki odnowy miejskiej uwzględniającej m.in. aspekt starzenia się społeczeństwa, pomimo że teraz ma stosunkowo mały odsetek osób starszych i jest zaliczane do miast demograficznie młodych, co stanowi ciekawy przypadek w ramach rozpatrywanej problematyki. Porównanie miast pod kątem migracji, stanu gospodarki oraz udziału osób powyżej 65. roku życia w społeczeństwie (rys. 13) pozwala stwierdzić, że wybrane miasta europejskie są różnorodne pod wieloma względami, a tym samym mogą stanowić ciekawy obszar poszukiwania koncepcji odnowy miejskiej w zrealizowanych projektach.

Rys. 13. Porównanie wybranych miast europejskich w kontekście migracji, stanu gospodarki oraz udziału osób powyżej 65. roku życia wśród mieszkańców

Fig. 13. Comparison of some European cities in terms of migration, economy, and the number of citizens over 65 in the whole population

Źródło: opracowanie własne.

BARCELONA

A) Ogólne informacje o Barcelonie

Barcelona jest dynamicznie rozwijającą się metropolią europejską oraz stolicą Katalonii. Liczba mieszkańców wynosi niecałe 2 miliony. Gęstość zaludnienia w mieście to ponad 15 tysięcy mieszkańców na kilometr kwadratowy.

Barcelonę zamieszkują głównie Katalończycy (62%), ludność napływowa z innych regionów Hiszpanii (23,5%) oraz imigranci z innych państw (13,9%)¹¹¹. Od 2001 roku liczba imigrantów zwiększyła się trzykrotnie, co stanowi poważne wyzwanie dla polityki miejskiej i planowania przestrzennego miasta. W 1900 roku w Barcelonie mieszkało 530 tysięcy mieszkańców, liczba ta zwiększała się stopniowo dzięki napływowi ludności z mniej uprzemysłowionych regionów Hiszpanii do 1970 roku, w którym wyniosła 1,75 miliona. Szczyt populacji Barcelona osiągnęła w 1979 roku (1,9 miliona mieszkańców), natomiast w latach 80. i 90. XX wieku część ludności wyprowadziła się na przedmieścia oraz do miast przyległych w poszukiwaniu lepszej jakości życia¹¹². W 2012 roku w Barcelonie mieszkało 334 tysiące osób w wieku powyżej 65 lat, co stanowi około 20% wszystkich obywateli. Barcelona doświadczyła podstawowych zmian w strukturze i wielkości populacji w ciągu ostatnich trzydziestu lat. Zmniejszeniu uległa znacząco liczba dzieci, a w grupie powyżej 65. roku życia nastąpił znaczący wzrost liczby osób.

Barcelona należy do nielicznych miast europejskich prowadzących politykę miejską ukierunkowaną na odnowę miasta w kontekście starzenia się społeczeństwa. Uczestniczyła w globalnym projekcie *Age Friendly Cities*¹¹³, który ma na celu zmianę sposobu myślenia o mieście w kontekście dostosowania go do potrzeb ludzi w każdym wieku. Ze względu na uczestnictwo w programie *Age Friendly Cities* w Barcelonie przeprowadzono badania dotyczące codziennego życia osób starszych w mieście (WHO 2007). Obecnie uznawana jest za jedno z miast, w których żyje się najwygodniej i po którym łatwo można się poruszać. Zmiany, które wprowadzono w mieście w celu dostosowania go do potrzeb mieszkańców, miały charakter planowy, dla których hasłem przewodnim było: *nie dla samochodów, tak dla pieszych*.

---

¹¹¹ Głównie z Ekwadoru, Peru, Maroko, Kolumbii, Argentyny, Włoch, Pakistanu, Polski i Chin.

¹¹² <http://barcelona-przewodnik.pl/demografia.php> (22.11.2012 r.).

¹¹³ Projekt *Global Age-Friendly Cities* (miasta przyjazne ludziom w każdym wieku) został stworzony przez Światową Organizację Zdrowia. Idea ta opiera się na angażowaniu miast w poszczególnych krajach w tworzenie społeczności przyjaznej wszystkim bez względu na wiek, a więc również seniorom. Obecnie większość starszych osób zamieszkuje tereny wiejskie, jednak ciągle postępujące procesy urbanizacyjne sprawiają, że sytuacja powoli się odwraca i również duże miasta są zamieszkiwane przez coraz większą liczbę osób starszych.

B) Rozwiązania dotyczące zagospodarowania przestrzennego Barcelony

Elementy strategii przestrzennej w Barcelonie

W 2009 roku władze miejskie Barcelony, jak wspomniano wcześniej, na wniosek Rady Doradczej ds. Seniorów przystąpiły do udziału w globalnym projekcie *Age Friendly Cities* promowanym przez Światową Organizację Zdrowia (WHO). Celem projektu było polepszenie jakości życia osób starszych w mieście ze zwróceniem uwagi na potrzeby wszystkich mieszkańców, niezależnie od wieku, płci, rasy itp. Barcelona, pomimo swojej tradycji w budownictwie oraz określonego modelu usług, transportu, przestrzeni publicznych, przystąpiła do przekształcenia środowiska miejskiego w celu uczynienia go bardziej przyjaznym i dostępnym dla wszystkich mieszkańców, ze szczególnym uwzględnieniem ludzi starszych.

Poniżej przedstawiono działania podejmowane w ramach kluczowych elementów strategii przestrzennej, opisanych w raporcie pt. *Barcelona - Age Friendly City*¹¹⁴, które powinny być brane pod uwagę przy kształtowaniu środowiska życia starzejącego się społeczeństwa, m.in. transport, przestrzenie miejskie, mieszkalnictwo.

Transport

W Barcelonie głównym zadaniem polityki transportowej w kontekście osób starszych było:

- stworzenie przyjaznych stref pieszych przez wyeliminowanie samochodów z przestrzeni pieszych w mieście, które stanowiły główny problem i zwiększały ryzyko wypadków oraz zmniejszały stopień bezpieczeństwa,
- wprowadzenie nowych środków transportu publicznego ułatwiających dostępność do wybranych funkcji w mieście - w tym celu wprowadzono ulgi za komunikację publiczną dla osób starszych w postaci specjalnej karty Target Rosa oraz nowe formy transportu autobusowego, tzw. *el Barri del Bus*, czyli autobusy dla najbliższego sąsiedztwa terenów mieszkaniowych, oraz *Nocturn Bus*, czyli autobusy kursujące w nocy. Autobusy z *sąsiedztwa* obsługują dużą liczbę przystanków w mieście, a ich rozmieszczenie jest gęste, co stanowi znaczące ułatwienie i umożliwienie mobilności osobom starszym i niepełnosprawnym¹¹⁵,
- rozbudowanie istniejącego systemu ścieżek rowerowych, mającego na celu promocję zdrowego stylu życia i bardziej ekologicznego środka transportu (zachęcenie osób starszych do aktywności).

Ponadto w celu usprawnienia i ułatwienia dostępu osób starszych do transportu publicznego utworzono zbiór dokumentów odpowiedzialnych za koordynowanie spraw związanych z transportem, które miały na celu ułatwienie dostępu ludziom

¹¹⁴ Dostępny na stronie internetowej: http://www.bcnamigagentgran.cat/pdf/Report_BCN_AGE_FRIENDLY.pdf.

¹¹⁵ ACT Consultants, *Good policies and practices to tackle urban challenges*, 2011, Komisja Europejska, Paryż.

starszym do różnych funkcji i miejsc w mieście. Dokumenty strategiczne¹¹⁶ na temat transportu w aspekcie osób starszych dotyczyły czterech obszarów działania:

- bezpiecznej mobilności z uwzględnieniem zrównoważonego rozwoju (zmniejszenie wypadków drogowych oraz skutków zanieczyszczenia),
- zrównoważonej mobilności z uwzględnieniem ochrony środowiska naturalnego: zminimalizowania wpływu na środowisko (protokół z Kioto¹¹⁷; *więcej dostępności i mniejszy wpływ na środowisko*),
- sprawiedliwej mobilności (gwarantowane prawo do mobilności niezależnie od finansowych możliwości i kondycji fizycznej mieszkańców),
- wydajnej mobilności w powiązaniu z gospodarczym aspektem zrównoważonego rozwoju (zapewnienie dostępności do każdego miejsca w mieście za pomocą każdego rodzaju transportu).

Przestrzenie miejskie

W ramach przestrzeni miejskich można wyróżnić przestrzenie publiczne i tereny zieleni, które w Barcelonie odgrywają istotną rolę w polityce miejskiej ukierunkowanej na potrzeby osób starszych. Władze miejskie Barcelony realizują politykę mającą na celu polepszenie jakości życia, bezpieczeństwa i integrację mieszkańców przez tereny zieleni¹¹⁸, np. parki, skwery, które generują nowe funkcje i działania wśród mieszkańców, w tym osób starszych. Prowadzona polityka dotycząca miejskich systemów zieleni stanowi istotny element ekologii miasta, infrastruktury społecznej i opiera się na: zarządzaniu, konserwacji zieleni w regionie, komunikacji i edukacji, historycznym zróżnicowaniu regionalnym, społecznym oraz aspektach zdrowotnych. Efektem prowadzonej polityki jest opracowany w Barcelonie dokument strategiczny pt. *Green Strategic Plan*¹¹⁹ na okres 5-10 lat.

Do głównych działań i kierunków w nich zawartych należą:

- planowanie terenów zielonych w celu zwiększenia ich powierzchni, dążenie do zrównoważonego rozwoju,
- poprawa połączeń przez zielone ciągi piesze,
- projektowanie terenów zielonych przy uwzględnieniu lokalizacji usług i możliwej integracji,

¹¹⁶ Są to: *Mobility Pact: Urban Mobility Plan 2006-2012* (Miejski Plan Komunikacji 2006-2012) zintegrowany z *Mobility Act 2003* (Akt dot. mobilności w mieście 2003) i *Sustainable Mobility Plan* (Zrównoważony Plan Rozwoju Komunikacji).

¹¹⁷ Traktat międzynarodowy uzupełniający Ramową Konwencję Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (*United Nations Framework Convention on Climate Change*) i jednocześnie międzynarodowe porozumienie dotyczące przeciwdziałania globalnemu ociepleniu.

¹¹⁸ W tym celu opracowano dwa dokumenty strategiczne: *Green Strategic Plan* (Strategię Planowania Terenów Zielonych) oraz *Safety Plan* (Strategia Bezpieczeństwa), dotyczące różnych aspektów rozwoju, np. terenów zieleni oraz nowych funkcji, które zostały wyłonione drogą konsultacji z osobami starszymi. Barcelona ma dużą liczbę parków i ogrodów, przestrzeni drzew i terenów leśnych, których rozwój jest oparty na zasadach zrównoważonego rozwoju i poszanowania środowiska naturalnego. Miejsca te są wyposażane w place zabaw dla dzieci, obszary dla osób starszych, obiekty rekreacyjne itp.

¹¹⁹ W realizacji *Green Strategic Plan* uczestniczyły: instytucje (środowiskowe i społeczne), sektor gospodarczy (firmy, stowarzyszenia, specjaliści), eksperci (uniwersytety, szkoły zawodowe, ośrodki badawcze) i inne organy (Rada Prowincji Barcelony, Generalitat de Catalunya, Barcelona Metropolitan Area).

- promowanie korzystania z ogrodów i parków miejskich,
- reagowanie na nowe potrzeby publiczne, tworzenie możliwości interakcji i udziału w tworzeniu nowych terenów zielonych,
- zachowanie i docenienie dziedzictwa historycznego ogródków,
- ochrona i poprawa dziedzictwa przyrodniczego oraz różnorodności biologicznej,
- zarządzanie terenami zielonymi przy uwzględnieniu kryteriów zrównoważonego rozwoju,
- promowanie, informowanie, szkolenia w Internecie dotyczące wartości dziedzictwa terenów zielonych w mieście,
- edukacja i podnoszenie poziomu wiedzy na temat terenów zielonych.

Mieszkalnictwo

W Barcelonie została powołana specjalna *Rada Doradcza ds. Seniorów (The Senior Citizens Advisory Council)*, która opracowała dokument (*Assisted Housing Plan*), mający na celu umożliwienie osobom starszym prawa wyboru miejsca zamieszkania oraz równego dostępu do świadczeń opieki medycznej i społecznej zlokalizowanej w sąsiedztwie miejsca zamieszkania. Osoby starsze powinny mieć prawo do wyboru miejsca zamieszkania oraz zapewniony w sąsiedztwie dostęp do usług i opieki. Odchodzi się od koncepcji budowy domów starców, wprowadzając programy finansowego wspomaganie rodzin w celu przeniesienia osób starszych do wspólnego gospodarstwa domowego¹²⁰.

W mieście promuje się budowę nowych osiedli mieszkaniowych z usługami skierowanymi do ludzi starszych. Wprowadzono także programy udzielające dotacji do instalacji wind i poprawy dostępności miejsc dla osób starszych. Programy te łączą podejmowanie inicjatyw dla osób starszych z innymi inicjatywami, skierowanymi do wszystkich obywateli, w celu integracji i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. Przykładem mogą być działania w dzielnicy Poble-Sec, w której mieszka 300 osób starszych mających problemy poruszaniem się, żyjących samotnie, odizolowanych od reszty społeczeństwa z powodu braku wind. W tym celu wprowadzono system opieki domowej - spis placówek służby zdrowia, które opiekują się tymi osobami. Projekt nosił nazwę *Chodzimy* i umożliwiał udział w cotygodniowych wycieczkach w towarzystwie wolontariuszy i innych osób w podeszłym wieku. Głównymi celami projektu były: poprawa bezpośredniego środowiska starszych użytkowników przez zagwarantowanie godziwych warunków mieszkaniowych i rewitalizacji wspólnych przestrzeni publicznych, oraz stymulacja współpracy przez zachęcanie do tworzenia więzi społecznej. Promuje także lepsze relacje z otoczeniem we wspólnych obszarach dotyczących: kultury, rozrywki, sportu i zdrowia.

---

¹²⁰ Istnieją kraje, w których obowiązuje zakaz budowy domów seniora (np. w Danii wprowadzono taki zakaz w 1988 roku).

Projekt składał się z trzech faz:

1. przyjęcia mieszkańców i integracji z otoczeniem,
2. dostosowania - dostępność do sieci zasobów w okolicy miejsca zamieszkania (obiekty medyczne, banki, apteki, rynki, usługi),
3. integracji - mieszkańcy korzystają z usług, uczestniczą w życiu codziennym oraz programach i działaniach organizowanych w sąsiedztwie ich miejsca zamieszkania.

Ponadto w Barcelonie stworzono system mieszkań wspomaganych i osiedli międzygeneracyjnych¹²¹ w celu wspierania kontaktów pomiędzy różnymi pokoleniami, dla których kluczowym i spajającym elementem są usługi zlokalizowane w ramach tych osiedli. Doskonałym przykładem tego, jak zachęcić do adaptacji i integracji w nowym środowisku, jest projekt *Joan Torras Assisted Housing Plan*, dotyczący przebudowy mieszkań i tworzenia nowych osiedli. W przypadku mieszkań wspomaganych¹²² dla osób starszych powyżej 65. roku życia, które są niezależne, ale wymagają zmiany miejsca zamieszkania ze względu na wysokie koszty utrzymania mieszkania, opracowano program *Home Care Services*, który skupiał się na określonych potrzebach mieszkaniowych osób starszych, tj.: pomoc w codziennych czynnościach, polepszanie warunków życia, dostępność do różnych inicjatyw, dotacje do adaptacji wnętrza¹²³.

Władze miejskie Barcelony powołały także specjalne spółdzielnie mieszkaniowe (*Housing Office Network*), których celem jest zarządzanie zasobami mieszkaniowymi i informowanie osób starszych o nowych inwestycjach, w tym dostosowaniu przestrzeni do ich potrzeb.

Ponadto w ramach działań dotyczących odnowy miejskiej w Barcelonie:

- utworzono kluby przy ośrodkach zdrowia (szpitale, przychodnie itp.), które są miejscem promowania działań profilaktycznych, edukacji zdrowotnej (zdrowego starzenia się) oraz kontaktów międzyludzkich w celu zachęcenia osób starszych do edukacji i korzystania z usług prozdrowotnych,
- utworzono sieć siłowni, ośrodków rehabilitacyjnych, ośrodków sportowych w celu promowania zdrowego i aktywnego trybu życia osób starszych w mieście (ośrodki zlokalizowane w każdej z dzielnic Barcelony, z łatwym dostępem do miejsca zamieszkania)¹²⁴,

¹²¹ Celem projektu jest określenie i rozpowszechnianie projektów mieszkaniowych na podstawie kryteriów, które zachęcą do wspierania relacji między ich użytkownikami przez użytkowanie wspólnych przestrzeni wewnątrz i na zewnątrz budynku oraz korzystanie z elementów, które mogą być wykorzystywane wspólnie przez użytkowników mieszkań niezależnie od wieku. Dostęp do usług w tych założeniach mieszkaniowych jest kluczowym elementem, dlatego ważne jest planowanie i wspieranie rozwoju budynków mieszkalnych mających na celu promowanie międzypokoleniowej relacji między użytkownikami. Konieczne są również: stworzenie koncepcji racjonalizacji wykorzystania dostępnych pomieszczeń i terenu, oszczędności energii oraz promowanie wykorzystania odnawialnych energii. W tym celu Stowarzyszenie Architektów w Katalonii rozpowszechnia pomysły powiększenia świadomości władz lokalnych i zaangażowania prywatnych podmiotów gospodarczych.

¹²² Mieszkania wspomagane są to mieszkania formą pomocy (np. teleopieka) przygotowującą osoby starsze tam przebywające do prowadzenia samodzielnego życia lub zapewniające warunki samodzielnego funkcjonowania w środowisku zamieszkania.

¹²³ Mieszkania socjalne (wspomagane) dla osób starszych w trudnej sytuacji finansowej mają powierzchnię użytkową ok. 40 m², w tym znajdują się sypialnia, pokój, kuchnia i specjalnie przystosowana łazienka, oraz wspólne przestrzenie ogólnodostępne dla wszystkich mieszkańców znajdujące się na parterze.

¹²⁴ Dofinansowanie do opłat za siłownie dla osób starszych przez władze miasta.

- wykorzystano miejskie parki w mieście do promocji aktywnego i zdrowego starzenia się¹²⁵, np. gimnastyka na świeżym powietrzu,
- wprowadzono karty *Targeta Rosa*, uprawniające osoby starsze do zniżek przy korzystaniu z usług związanych ze zdrowiem i higieną, np. usługi typu fryzjer, manicure, pedicure, które są często zbyt drogie dla osób starszych,
- promuje się szkolenia dla osób starszych w celu zapewnienia poczucia bezpieczeństwa i dostępu do punktów wsparcia, np. dostęp do produktów, tj. wózków inwalidzkich, chodzików, lasek,
- podtrzymuje się stałą współpracę pomiędzy władzami lokalnymi a mieszkańcami, szkolenia ze służbami ratunkowymi w celu zapewnienia bezpieczeństwa osobom starszym w ich domach i najbliższym otoczeniu,
- utworzono dużą sieć ośrodków i usług społecznych¹²⁶, np. stołówki oferujące posiłki dla osób starszych we wszystkich dzielnicach miasta¹²⁷.

KOMENTARZ do rozwiązań w skali makro

Główne działania w skali makro w Barcelonie w odpowiedzi na wyzwanie starzenia się populacji skupiały się na:

- **udziale w globalnym projekcie *Age Friendly Cities*** w celu kompleksowego podejścia do kwestii odnowy miasta we współpracy z różnymi organizacjami oraz osobami starszymi,
- jasnym i precyzyjnym określeniu kierunków odnowy miejskiej, mających na celu zmianę sposobu myślenia o mieście jako **mieście przyjaznym osobom w każdym wieku**,
- **integracji na różnych szczeblach planowania** (dokumenty strategiczne określające kierunki działań w skali całej metropolii oraz poszczególnych dzielnic w mieście),
- stworzeniu i wdrażaniu **dokumentów strategicznych dotyczących odpowiedzi na starzenie się mieszkańców** Barcelony oraz ich integracji z pozostałymi dokumentami strategicznymi i planami w mieście,
- **wyeliminowaniu samochodów z przestrzeni pieszych** w mieście w celu zwiększenia bezpieczeństwa i umożliwienia dostępności osobom starszym do wielu funkcji w mieście,
- wprowadzeniu **nowych form komunikacji miejskiej**, tj. autobusy z sąsiedztwa,
- promowaniu koncepcji zdrowego i *aktywnego starzenia się* przez **zwiększenie liczby ścieżek rowerowych** w mieście itp.,

¹²⁵ Wprowadzenie programów *Bądź aktywny* - celem jest promowanie ćwiczeń fizycznych na świeżym powietrzu, oraz program *Radar* polegający na zaangażowaniu mieszkańców usługodawców, organizacji społecznych itp. z sąsiedztwa w celu stworzenia bardziej solidarnej i otwartej na krzywdę innych grupy mieszkańców oraz zwracania uwagi na zmiany sytuacji osób starszych w sąsiedztwie.

¹²⁶ W 2009 roku miasto miało 34 centra usług społecznych i prawie 400 specjalistów, do 2010 roku liczby te wzrosły do 37 ośrodków i 612 profesjonalistów w usługach społecznych.

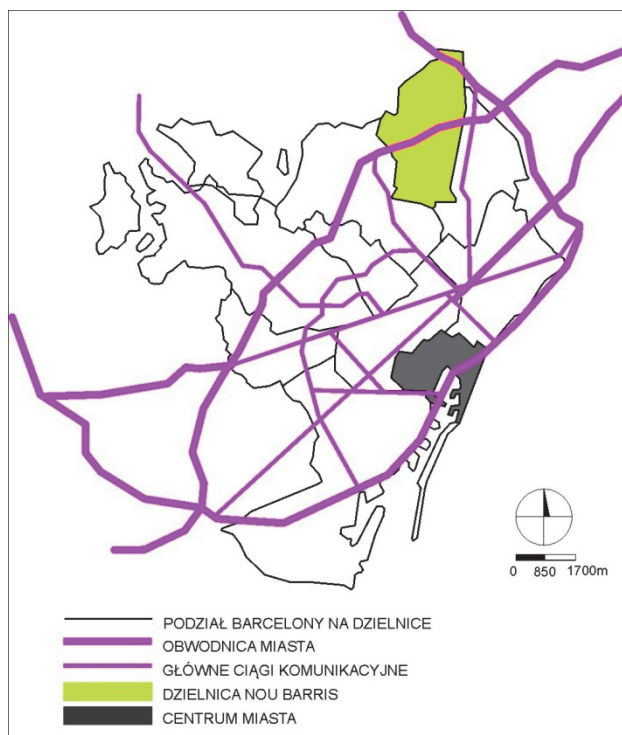
¹²⁷ Program *dzielenia się posiłkami* jest adresowany do osób powyżej 65. roku życia, które potrzebują wsparcia w zakresie żywienia i odpowiedniej diety, a jednocześnie kontaktów z rówieśnikami i wsparcia oraz nawiązania przyjaźni.

- odwrócenie od koncepcji budowania i utrzymywania domów seniora na rzecz powstania **zróżnicowanych form zabudowy mieszkaniowej** dla osób starszych (mieszkania wspomagane, osiedla międzypokoleniowe) oraz zwiększenia liczby mieszkań socjalnych dla osób starszych,
- **zwiększeniu ilości zieleni w mieście**, stanowiącej miejsce do wypoczynku dla osób starszych, ale także ochronę przed słońcem oraz będącej ważnym elementem polepszenia jakości życia w mieście,
- prowadzeniu działań w przestrzeni miejskiej w celu promowania międzypokoleniowych relacji, tj. **stworzenie sieci miejsc spotkań, stołówek ciepłymi posiłkami dla osób starszych, bibliotek zlokalizowanych w pobliżu terenów mieszkaniowych**,
- opracowaniu **nowego modelu usług społeczno-medycznych** i zwiększeniu funkcji opieki medycznej i społecznej zlokalizowanych w każdej dzielnicy miasta w bliskim sąsiedztwie miejsc zamieszkania (specjalne kluby przy ośrodkach zdrowia w celu promocji zdrowego i *aktywnego starzenia się*, **sieci siłowni i ośrodków rehabilitacyjno-sportowych dla osób starszych**).

Elementy struktury urbanistycznej na przykładzie dzielnicy Nou Barris w Barcelonie

Działania odnowy miejskiej w Barcelonie zostały opracowane na podstawie elementów struktury urbanistycznej dzielnicy Nou Barris, zlokalizowanej w północnej części Barcelony, charakteryzującej się bardzo zróżnicowanym topograficznie terenem. Dzielnica ta powstała jako konglomerat osiedli o różnorodnych uwarunkowaniach, co stanowiło o jej niespójnym charakterze. Potencjał obszaru wzrósł w 1992 roku, kiedy to w związku z igrzyskami olimpijskimi w Barcelonie wybudowano obwodnicę, która połączyła dzielnicę z pozostałą częścią miasta. Dzięki niej skrócono dystans pomiędzy dzielnicami Barcelony.

Na rys. 14 zilustrowano obwodnicę miasta z głównymi ciągami komunikacyjnymi w Barcelonie w odniesieniu do centrum miasta i dzielnicy Nou Barris.

Rys. 14. Główne arterie komunikacyjne i powiązania dzielnicy z centrum miasta
 Fig. 14. Main arterial roads and the neighbourhood's connections with the city centre
 Źródło: opracowanie własne na podstawie www.mapy.google.pl.

Sytuacja demograficzna dzielnicy stwarzała dodatkowy impuls do jej odnowy¹²⁸, ponieważ 30% ludności dzielnicy Nou Barris zamieszkują osoby starsze. Prognozy demograficzne dzielnicy przewidują znaczące zwiększenie liczby mieszkańców tej grupy w najbliższej przyszłości.

Znaczne różnice wysokościowe terenu w dzielnicy stanowiły bariery przestrzenne, które przyczyniały się do wykluczenia z życia miejskiego i społecznego osób starszych. Brakowało przyjaznych przestrzeni publicznych, stanowiących miejsca spotkań i wypoczynku dla osób starszych, z których większość była przeciętna głównymi arteriami komunikacyjnymi. Lokalizacja przystanków komunikacji miejskiej uniemożliwiała dostęp do podstawowych usług, brakowało również przestrzeni rekreacji w pobliżu miejsca zamieszkania (Garcia, Garcia-Villalba 2011, s. 13).

Przestrzenie publiczne

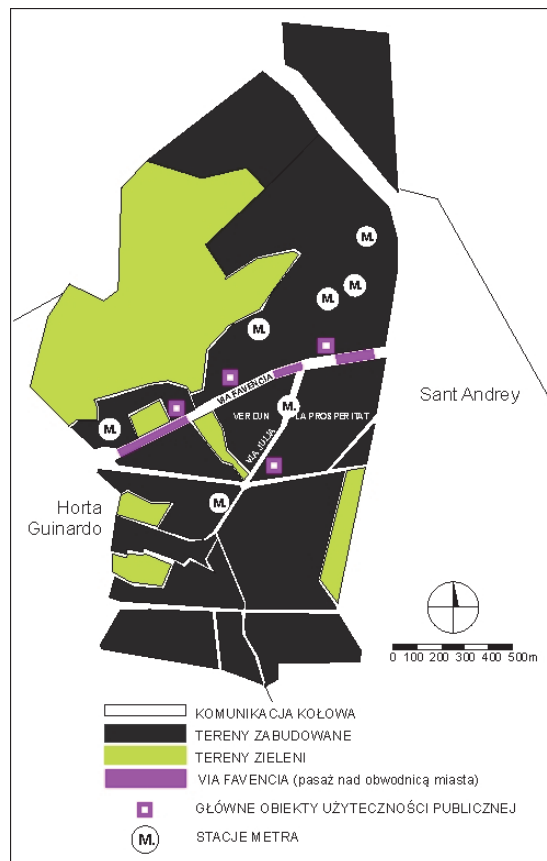
Istotne pod względem odnowy dzielnicy było umożliwienie mobilności i dostępności osobom starszym do podstawowych funkcji w mieście. W ramach tych działań zainwestowano w budowę ruchomych schodów, pochylni i wind. Nowa infrastruktura otworzyła możliwości integracji i nowe stosunki międzyludzkie w przestrzeniach publicznych. Obiekty użyteczności publicznej oraz przestrzenie publiczne zostały zaplanowane jako dwa filary, na których zbudowano scenę

¹²⁸ Projekt odnowy dzielnicy Nou Barris w Barcelonie był realizowany w latach 1980-2011.

zbiorowego uczestnictwa w życiu dzielnicy (integracja osób starszych z młodymi itp.) (Garcia, García-Villalba 2011, s. 14). Przykładem może być pasaż Via Favencia, który stanowił newralgiczny obszar w dzielnicy ze względu na przebiegający wzdłuż 1,5-kilometrowy odcinek autostrady na granicy trzech osiedli mieszkaniowych. Brakowało przestrzeni integrujących te osiedla, które były w strukturze dzielnicy odseparowane. W tym celu wybudowano platformę nad autostradą, na której zlokalizowano szeroki pasaż wraz z budynkami użyteczności publicznej, takimi jak:

- biblioteka z lokalnym miejscem spotkań dla mieszkańców,
- lokalny ośrodek zdrowia,
- centrum sportowe.

Na poniższych rysunkach przedstawiono strukturę funkcjonalną dzielnicy Nou Barris z opisaną powyżej ulicą Via Favencia, lokalizacją głównych budynków użyteczności publicznej i dostępem do stacji metra.

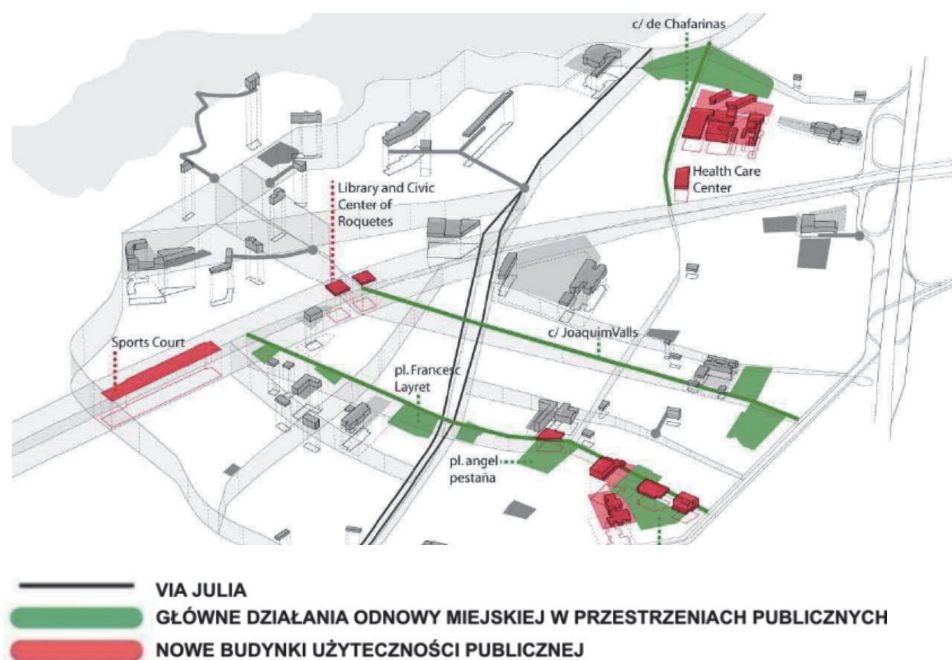

Rys. 15. Działania odnowy w kontekście przestrzeni publicznych w dzielnicy Nou Barris

Fig. 15. Renewal actions in the context of urban spaces in Nou Barris neighbourhood

Źródło: opracowanie własne.

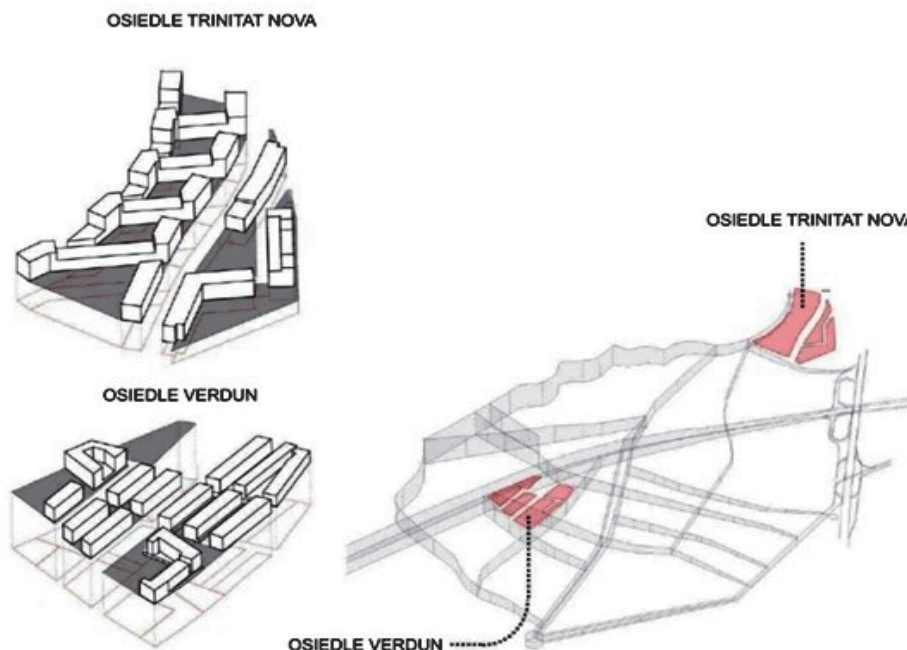
Rys. 16. Widok perspektywiczny przeprowadzonych działań odnowy w przestrzeniach publicznych w dzielnicy Nou Barris

Fig. 16. Perspective view of the urban renewal brought about in Nou Barris neighbourhood

Źródło: Garcia, García-Villalba 2011, s.14.

Tereny mieszkaniowe

Zabudowa mieszkaniowa, w której przeprowadzono działania odnowy związane z dostosowaniem zabudowy do potrzeb najstarszej grupy mieszkańców, dotyczyła osiedli mieszkaniowych: Verdun, La Prosperitat i Trinitat Nova, które są zlokalizowane przy głównych ciągach komunikacji kołowej, w centrum dzielnicy Nou Barris. Osiedla te, zbudowane w technologii wielkiej płyty, odznaczały się złym stanem technicznym, a większość ich mieszkańców stanowiły osoby starsze. W przypadku osiedla Trinitat Nova pierwotnie plan zakładał wyburzenie i zastąpienie go nową, ekologiczną dzielnicą mieszkaniową. Bloki te charakteryzowała mała powierzchnia użytkowa, projektowano je bez uwzględnienia sąsiedztwa podstawowych usług. W związku z tym opracowano nowe założenia odnowy, które miały uwzględniać wiele aspektów, tj.: małe zużycie energii, systemy recyklingu wody lub wykorzystanie odnawialnych źródeł energii.

Rys. 17. Struktura przestrzenna zrewitalizowanych osiedli mieszkaniowych Verdun i Trinitat Nova w dzielnicy Nou Barris

Fig. 17. Spatial structure of the revitalized housing estates Verdun and Trinitat Nova in Nou Barris neighbourhood

Źródło: Garcia, García-Villalba 2011, s. 17.

Przykładem nowo powstałej zabudowy mieszkaniowej przeznaczonej specjalnie dla osób starszych w dzielnicy Nou Barris jest budynek o nazwie *Torre Julia* (patrz: *Barcelona - skala mikro*, s. 85-86), zlokalizowany przy ulicy Via Favencia w centrum dzielnicy. Teren znajduje się w górnej części obwodnicy Ronda de Dalt, na której powstał nowy obszar inwestycyjny pod budowę osiedla mieszkaniowego i centrum sportowego. Północną część kwartału zajmuje budynek mieszkalny *Torre Julia*, w którym zaprojektowano 77 mieszkań¹²⁹ przeznaczonych dla osób starszych.

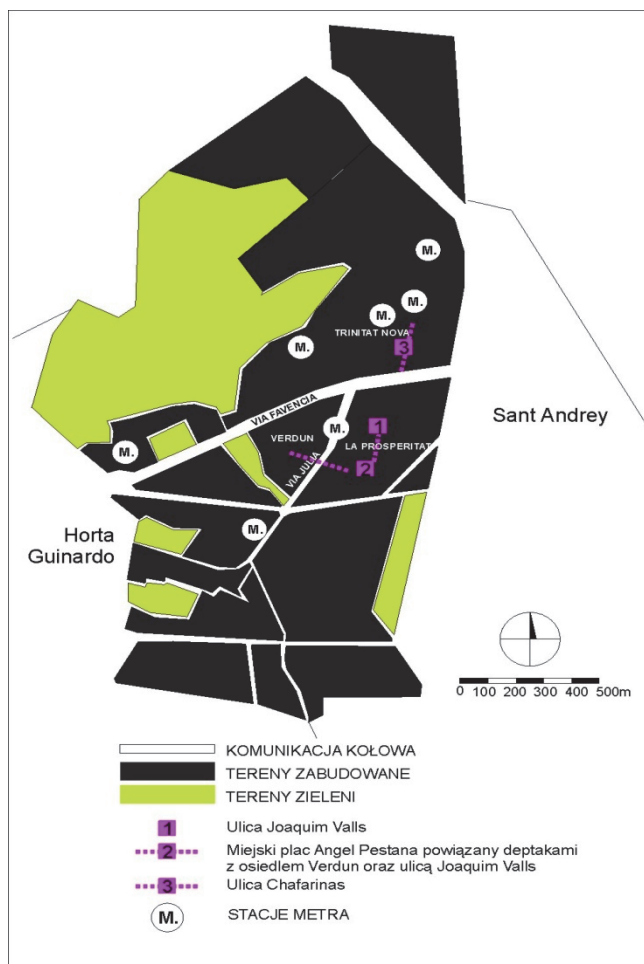
Tereny komunikacji

Ze względu na topografię terenu dzielnicy duży problem dla mieszkańców miasta, szczególnie osób starszych, stanowiła dostępność do przystanków autobusowych, metra oraz podstawowych usług. Brakowało stref pieszych, a usługi transportowe nie były dobrze dystrybuowane ze względu na różnice terenu. Budynek użyteczności publicznej były zlokalizowane zbyt daleko od osiedli mieszkaniowych, poza zasięgiem osób starszych. Osoby te były zmuszone do korzystania ze środków transportu niemiejskiego (np. taksówek) bądź do pozostania w domu.

¹²⁹ Mieszkania mają zazwyczaj powierzchnię 40 m² (sypialnia, łazienka i salon z jadalnią połączony z kuchnią). Pomieszczenia te są dostosowane do potrzeb osób starszych (łazienki wyposażone w kabiny prysznicowe bez progów, alarm w łazience i sypialni, kuchnie wyposażone w kuchenki elektryczne, łączniki gniazda wtykowe na wygodnej wysokości itp.). Blok ma również sale wielofunkcyjne, samoobsługową pralnię i usługi uzupełniające, takie jak biura, portiernię, oraz jest wyposażony w system teleopieki.

Celami odnowy terenów komunikacji były: połączenie dzielnicy z centrum miasta oraz integracja dwóch osiedli, Verdun i Prosperitati, za pomocą ciągu pieszego przy ulicy Via Julia. Na ulicy Via Julia zlokalizowano miejsca spotkań dla osób starszych wraz z bezpośrednim dostępem do stacji metra i przystanków autobusowych. Ponadto w strukturze dzielnicy zaprojektowano system trzech ciągów komunikacyjnych tworzący powiązania pomiędzy osiedlami mieszkaniowymi, takie jak:

1. deptak dla pieszych z lokalnymi usługami, z którego mogą korzystać osoby starsze mieszkające na osiedlu La Prosperitat - ulica Joaquim Valls,
2. miejskie place stanowiące miejsce spotkań dla osób starszych, powiązane deptakiem (struktura przecinająca dzielnicę i umożliwiającą otwarcie na nowe tereny, tj. Verdun, Angel Pestana, Harry Walker),
3. połączenie ciągiem pieszym ze zrewitalizowanym osiedlem Trinitat Nova (zamieszkałym w dużej mierze przez starszych mieszkańców) i pozostałą częścią miasta (wprowadzono nowe obiekty użyteczności publicznej, administracyjne, stacje metra) - ulica Chafarinas.

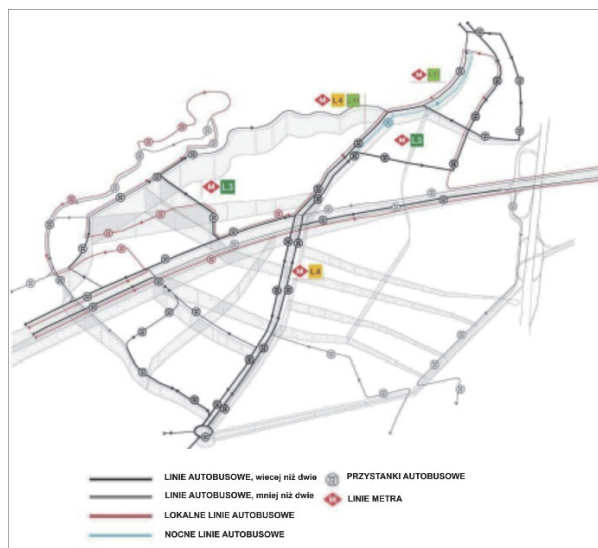

Rys. 18. Powiązania przestrzeni publicznych pomiędzy osiedlami zabudowy mieszkaniowej w dzielnicy Nou Barris

Fig. 18. Connections of public spaces between the housing estates of Nou Barris neighbourhood

Źródło: opracowanie własne.

W dzielnicy wprowadzono nowe formy komunikacji miejskiej w postaci *autobusu z sąsiedztwa* przeznaczonych dla osób starszych i niepełnosprawnych. W tym celu w strukturze urbanistycznej wprowadzono gęstą sieć przystanków komunikacji miejskiej zlokalizowanej w bliskim sąsiedztwie miejsca zamieszkania osób starszych.

Rys. 19. Tereny komunikacji miejskiej w dzielnicy Nou Barris

Fig. 19. Areas served by public transport in Nou Barris neighbourhood

Źródło: Garcia, García-Villalba 2011, s. 16.

Integracja dzielnicy z centrum miasta była możliwa przez wykluczenie niektórych terenów spod zabudowy, dzięki temu teren mógł być obsługiwany przez trzy różne linie metra. Dostępność stacji metra stworzyła ogromny potencjał i przyspieszyła rewitalizację zaniedbanych obszarów dzielnicy.

Tereny zieleni

W dzielnicy Nou Barris powstała przestrzeń parku¹³⁰ zwanego Parc Central Nou Barris¹³¹, który jest drugim co do wielkości parkiem w Barcelonie. Przestrzeń ta miała na celu integrację pobliskich osiedli mieszkaniowych, zamieszkałych głównie przez imigrantów oraz osoby starsze.

Park zlokalizowano w zachodniej części dzielnicy Nou Barris, w sąsiedztwie osiedli Verdun i La Prosperitat. Powstał na terenie po byłym ośrodku psychiatrycznym z XIX wieku, zamieszkiwanym w późniejszym okresie przez imigrantów. Obszar ten stanowił mieszkankę kulturową, co wpłynęło także na segregację przestrzenną terenu. Układ ulic był chaotyczny, przestrzenie publiczne były wykorzystywane na parkingi uniemożliwiające dostanie się do tych przestrzeni osobom starszym i niepełnosprawnym. Problematyczne było także poczucie

¹³⁰ W Barcelonie w ramach odnowy miasta powstało wiele parków, pomimo że trudno było znaleźć miejsce w tak zaludnionym mieście. Zielen jest istotnym elementem miasta, a dla osób starszych przestrzenią, w której mogą spędzać wolny czas, oddać się obserwacji oraz integrować ze spotkanymi przechodniakami.

¹³¹ Park został zaprojektowany przez Arriola & Fiol arquitectes w 2007 roku w postaci geometrycznych form przestrzennych nawiązujących do kubistycznych kształtów (nawierzchnie parku i elementy oświetleniowe). W planie zagospodarowania przestrzennego widać wyraźny kontrast pomiędzy siatką parku a prostokątną siatką zabudowy mieszkaniowej.

fizycznej izolacji doświadczanej przez mieszkańców, związanej z brakiem szybkiego połączenia z centrum miasta i możliwością korzystania z jego usług.

Rys. 20. Lokalizacja względem dzielnicy parku central de Nou Barris w Barcelonie

Fig. 20. Location compared to the central park of Nou Barris in Barcelona

Źródło: opracowanie własne.

Projekt zakładał wyburzenia chaotycznie rozmieszczonych budynków zlokalizowanych na tym terenie oraz budowę przestrzeni publicznej. W XIX-wiecznym budynku, w którym niegdyś mieściło się centrum psychiatryczne, zostało zlokalizowane miejsce spotkań dla mieszkańców wraz z siedzibą jednej z największych bibliotek w Barcelonie (Garcia, Garcia-Villalba 2011). Park służy jako miejsce zabaw zarówno dla starszych, jak i młodszych mieszkańców. Dzięki wprowadzonym rozwiązaniom osoby starsze zamieszkujące dzielnicę uzyskały teren rekreacji oraz bibliotekę, która stała się miejscem integracji, zapewniając osobom starszym dostęp do edukacji oraz możliwość spędzania wolnego czasu. W strukturze urbanistycznej przestrzeni parku jest częścią większego systemu zieleni w mieście i łącznikiem pomiędzy terenami zabudowy mieszkaniowej a centrum miasta¹³².

KOMENTARZ do rozwiązań w skali mezo

Przedstawiony przykład dzielnicy Nou Barris wskazuje, że istotną funkcję w strukturze urbanistycznej w aspekcie osób starszych pełnią **przestrzenie publiczne**, których celem jest **integrowanie osób starszych z innymi**

¹³² Realizacja parku była wielokrotnie nagradzana, m.in. w 2007 roku park otrzymał nagrodę w międzynarodowym konkursie na najlepszą realizację krajobrazu miejskiego (http://www.eukn.org/Dossiers/EU_presidencies/Cyprus_Presidency/vUrban_renewal_in_Barcelona%E2%80%99s_Nou_Barris_district, 22.12.2012 r.).

mieszkańcami. Ponadto w strukturze urbanistycznej działania odnowy miejskiej dotyczące osób starszych polegały na:

- **zlokalizowaniu usług w dzielnicy blisko miejsca zamieszkania osób starszych** z możliwością dojścia pieszo (np. deptaki piesze z lokalnymi usługami),
- wprowadzeniu terenów komunikacji miejskiej w bliskim sąsiedztwie miejsca zamieszkania; przystanki komunikacji miejskiej umożliwiające osobom starszym korzystanie nie tylko z najbliższego sąsiedztwa, lecz także z centrum miasta, które oferuje bogatą ofertę usługowo-kulturalną. Komunikację poprowadzono w taki sposób, aby nie przecinać przestrzeni publicznych w dzielnicy, nie odseparować niektórych części miasta i umożliwić osobom starszym dostęp do nich. Wykluczenie **niektórych obszarów spod zabudowy umożliwiło integrację poszczególnych części miasta z centrum,**
- **wprowadzeniu dodatkowych terenów zieleni po wyburzonych obszarach w dzielnicy,** które uzupełnione o dodatkowe funkcje, tj. bibliotekę, lokalne miejsca spotkań dla mieszkańców, wspomagają tereny mieszkaniowe.

Elementy formy architektonicznej na przykładzie Nou Barris

W Barcelonie, w dzielnicy Nou Barris, istnieje wiele udogodnień wprowadzonych w skali mikro poprawiających jakość życia osobom starszym, dotyczących m.in.: budynków, placów, skwerów, dróg itp. Poniżej omówiono niektóre z działań.

- **Place, skwery itp.**

W ramach działań odnowy w dzielnicy Nou Barris zrewitalizowano wiele przestrzeni publicznych, placów i skwerów, które dla osób starszych stanowią miejsca do odpoczynku, spotkań i integracji. Przestrzenie te charakteryzują się dużą liczbą miejsc do siedzenia, elementami małej architektury sprzyjającymi integracji międzypokoleniowej. Wyposażone są w zadaszenia, które chronią osoby starsze przed działaniem promieniowania słonecznego. W dalszej części przedstawiono przykłady takich placów, które w strukturze urbanistycznej dzielnicy tworzą system powiązanych ze sobą elementów za pomocą ciągów komunikacji pieszej.

- **Budynki**

Zabudowa mieszkaniowa, którą zamieszkują osoby starsze w Barcelonie, jest zróżnicowana i dotyczy różnych części miasta. Przykładem nowo projektowanego budynku mieszkalnego dla osób starszych (jedna z najnowszych realizacji w dzielnicy Nou Barris) jest *Torre Julia*. Budynek został wyposażony w wiele udogodnień dla seniorów, m.in. system teleopieki, wspólne przestrzenie służące spotkaniom oraz podstawowe usługi, które zlokalizowano na parterze¹³³. *Torre Julia* to budynek mieszkaniowy, w którym dodatkowo na parterze zlokalizowano usługi oraz podziemny parking. Celem było stworzenie takiego środowiska życia dla osób starszych, aby mogli jak najdłużej zachować niezależność w myśl

---

¹³³ Autorami projektu jest grupa katalońskich architektów (Ricard Galiana, Sergi Pons i Paul Vidal).

koncepcji *aktywnego starzenia się* i *starzenia się w miejscu*¹³⁴. W strukturze budynku wydzielono trzy przestrzenie sprzyjające integracji mieszkańców. Stanowią one rdzeń projektu, są widoczne na elewacji w postaci kolorowych, betonowych wnęk, pełniących funkcję podłużnych balkonów i miejsc spotkań. Ponadto *Torre Julia* stanowi ikonę dzielnicy Nou Barris¹³⁵ i jest przykładem zrównoważonego budownictwa¹³⁶.

Rys. 21. Widok na frontową elewację budynku mieszkalnego Torre Júlia w Barcelonie
Fig. 21. View of the facade of the Torre Júlia residential building in Barcelona

Źródło: <http://www.urdesign.it/index.php/2012/10/19/torre-julia-pau-vidal-sergi-pons-and-ricard-galiana/>

- **Drogi, przejścia dla pieszych, chodniki itp.**

W Barcelonie przeprowadzono także działania mające na celu dostosowanie terenów komunikacji do potrzeb osób starszych. Zaliczyć do nich można:

- wyeliminowanie parkowania samochodów i skuterów w ramach chodników, które stwarzają niebezpieczeństwo i powodują niepokój wśród osób starszych,
- poszerzenie chodników w celu bezpiecznego i komfortowego przejścia - określenie minimalnej szerokości (chodzenia z laską, chodzikiem, na wózku inwalidzkim),
- wprowadzenie elementów małej architektury mebli ulicznych (ławki, słupki, balustrady itp.) oddzielających przestrzeń komunikacji kołowej od pieszej, poprawę ogólnej dostępności: obniżone krawężniki przy przejściach dla pieszych, schody ruchome i mechaniczne, windy, wprowadzenie oznaczeń graficznych przy przejściach dla pieszych informujących i przypominających

¹³⁴ Rada Miejska dzielnicy jest odpowiedzialna za dostarczanie usług do budynku. Osoby starsze mieszkające w Torre Julia mają zapewnioną opiekę i niezbędne wsparcie udzielane przez pracowników opieki społecznej oraz systemu teleopieki, dzięki któremu mogą zachować swoją niezależność tak długo, jak to możliwe; http://w3.bcn.cat/V01/Serveis/Noticies/V01NoticiesLlistatNoticiesCt/0,2138,1653_1802_3_1792930232,00.html?accio=detall&home=HomeBCN.

¹³⁵ Torre Júlia ma powierzchnię 8400 m². Całkowity koszt budowy wyniósł około 8 mln euro. Został nagrodzony w 2011 roku nagrodą *Barcelona City Award for Architecture and Urban Planning*.

¹³⁶ Budynek wykorzystuje surowce wtórne, ma energooszczędne oświetlenie, wydajny system grzewczy zapewniający bieżącą ciepłą wodę i centralne ogrzewanie.

- o sprawdzeniu jezdni przed przejściem (szczególnie potrzebne dla osób z demencją i chorych na Alzheimera),
- wyeliminowanie ścieżek rowerowych znajdujących się pomiędzy pasem ruchu dla autobusów a przystankami autobusowymi,
  - ułatwienie osobom starszym dostępu do stacji metra przez eliminację różnic wysokości terenu w dzielnicy za pomocą szerokich i łagodnych pochylni,
  - prowadzenie głównych dróg miejskich w tunelach i w związku z tym uzyskanie dodatkowych przestrzeni zieleni miejskiej umożliwiającej odpoczynek osobom starszym.

KOMENTARZ do rozwiązań w skali mikro

Działania w skali mikro w kontekście starzenia się populacji w Barcelonie dotyczyły:

- **ułatwienia dostępu osobom starszym do środków komunikacji miejskiej** (brak barier architektonicznych, odpowiednia szerokość traktów pieszych, eliminowanie głównych ciągów komunikacji kołowej z przestrzeni miejskich przez wprowadzanie je w tunele lub poniżej tych przestrzeni itp.),
- zapewnienia terenów rekreacji i wypoczynku przez **wykorzystywanie każdej wolnej przestrzeni w mieście na zielone skwery**, będące dla osób starszych miejscem spotkań i stanowiące ochronę przed słońcem (np. wykorzystanie nasypów ziemnych po wprowadzeniu komunikacji kołowej w tunele podziemne),
- **zniwelowania różnic terenowych w dzielnicy za pomocą ciągów pieszych** o łagodnym nachyleniu **w formie szerokich pochylni**.

C) Wnioski

Barcelona jest dynamiczną metropolią, o silnym zapleczu gospodarczym, znaczną liczbą ludności napływowej i starzejącej się, co wpływa na kształt prowadzonej polityki odnowy miejskiej. Polityka ta odnosi się do kształtowania wizji miasta przyjaznego osobom w każdym wieku (udział w globalnym projekcie *Age Friendly Cities*) i jest prowadzona w trzech skalach przestrzennych: w **skali makro** w postaci zintegrowanych strategii, w **skali mezo** na podstawie interwencji:

- punktowych (osiedla wielopokoleniowe, domy opieki dla osób starszych),
- liniowych (ciągi piesze, dojazdy),
- systemowych (powiązania pomiędzy poszczególnymi strukturami funkcjonalno-przestrzennymi, ze szczególnym uwzględnieniem efektywnego rozmieszczenia usług na danym obszarze oraz z możliwością dojścia do nich pieszo).

W **skali mikro** działania odnowy miejskiej w aspekcie osób starszych dotyczą problematyki szczegółowo opisywanej w literaturze i są realizowane w ramach działań określonych w skalach makro i mezo.

Interwencje te przyczyniły się do efektu synergii pomiędzy poszczególnymi strukturami funkcjonalno-przestrzennymi, dzięki czemu cała **struktura dzielnicy**

została zintegrowana nie tylko z najbliższym otoczeniem, lecz także z centrum miasta, które oferuje osobom starszym bogatą ofertę usług handlowych, kulturalnych, rozrywkowych itp.

Podsumowując, można stwierdzić, że w miastach dynamicznie rozwijających się, tj. Barcelonie, **kluczową rolę w działaniach odnowy miejskiej w aspekcie starzenia się populacji odgrywa wielowymiarowa integracja we wszystkich skalach przestrzennych.**

MALMÖ

A) Ogólne informacje o Malmö

Miasto Malmö jest położone w regionie Öresund, w południowo-zachodniej części Szwecji, jest trzecie co do wielkości w kraju. Malmö ma około 300 tysięcy mieszkańców, z których znaczną część stanowią osoby innych narodowości, co świadczy o wielokulturowym charakterze miasta. Na przestrzeni ostatnich 20 lat w mieście zaobserwowano wzrost populacji, który wpłynął na kształtowanie polityki odnowy miejskiej. Władze miejskie ukierunkowały swoje działania na budowę nowych osiedli mieszkaniowych dla zwiększającej się liczby mieszkańców. Działając zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju, miasto ograniczyło proces rozrastania się, realizując politykę w kierunku zagęszczenia zabudowy miejskiej.

W niniejszej publikacji Malmö zaliczono do miast stabilnych z uwagi na stabilność gospodarczą¹³⁷. Ponadto nie może ono równać się z wielomilionowymi, dynamicznie rozwijającymi się metropoliami, tj. Barceloną, Londynem, Paryżem itp., pomimo że w połączeniu z Kopenhagą jest integralnym członem jednego z najbardziej dynamicznie rozwijających się regionów metropolitalnych w Europie. Gdyby nie integracja z Kopenhagą, jeśli uwzględnimy historię miasta, mogłoby być miastem kurczącym się, kiedy po upadku stoczni Malmö podupadło gospodarczo i gdyby nie odpowiednia polityka miejska, która współcześnie jest uważana za wzorcową, nie można byłoby zaliczyć go do miast dynamicznych. W skali Europy Malmö jest średniej wielkości miastem. **Osoby powyżej 65. roku życia stanowią około 16% ogółu społeczeństwa**, a osoby młode (poniżej 45. roku życia) około 62%, stąd Malmö jest zaliczane do miast młodych demograficznie, ale pomimo to przykład zasługuje na bardziej szczegółowe przedstawienie ze względu na prowadzoną politykę odnowy miejskiej uwzględniającą aspekt starzenia się populacji.

Malmö uległo przeobrażeniu z tradycyjnego miasta przemysłowego w miasto stawiające na nowoczesne technologie, ekologię, wiedzę i edukację. W latach 90. XX wieku skutek upadku przemysłu ciężkiego¹³⁸ Malmö dotknęły: masowe bezrobocie, emigracje oraz proces starzenia się społeczeństwa. W połowie lat 90. XX wieku władze lokalne, aby zapobiec negatywnym skutkom upadku przemysłu podjęły działania mające na celu większą integrację z sąsiadującą stolicą Danii.

¹³⁷ Por.: <http://www.Malmöbusiness.com/en/articles/skane>.

¹³⁸ W Malmö od wieków rozwijał się przemysł związany z żegluga morską. Tereny portowe były zlokalizowane od zachodniej części miasta i z biegiem czasu rozrastały się, oddzielając historyczne centrum miasta od morza.

Kluczowym elementem tych działań było wybudowanie mostu Öresund łączącego Danię ze Szwecją. Dzięki tej inwestycji Malmö uzyskało szybkie połączenie komunikacyjne z dużym ośrodkiem miejskim. Integracja miast przyniosła wiele korzyści w dziedzinie gospodarki, dzięki czemu miasto zaczęło się szybciej rozwijać.

W Malmö wybudowano nowy uniwersytet oraz ogłoszono udział w europejskiej wystawie mieszkaniowej w 2001 roku, czego wynikiem była przebudowa terenów dawnej stoczni w dzielnicy Västra Hamnen. Zaprojektowano jedną z najnowocześniejszych, zrównoważonych realizacji mieszkaniowych w Europie, dzielnicę mieszkaniową zwaną *miastem przyszłości* - pod nazwą Bo01. Dzięki całościowemu spojrzeniu na projekt (dbałość o rozwiązania ekologiczne, wysoką jakość architektury i kompozycji urbanistycznej), a także uwzględnieniu potrzeb wszystkich mieszkańców (w tym osób starszych) w projektowaniu architektoniczno-urbanistycznym Malmö osiągnęło sukces i jest przykładem zintegrowanych działań odnowy miejskiej w Europie. Dowodem na to jest wiele międzynarodowych nagród, które otrzymało w ostatnich latach, m.in. jako *przyjazne rowerzystom, za stabilność działań w realizacji idei zrównoważonego rozwoju* itd.¹³⁹

B) Rozwiązania dotyczące zagospodarowania przestrzennego Malmö

Elementy strategii przestrzennej w Malmö

Malmö jest miastem, które prowadzi politykę odnowy miejskiej ukierunkowaną na długoterminowe planowanie w celu stworzenia trwałego i atrakcyjnego środowiska miejskiego na podstawie trzech filarów zrównoważonego rozwoju¹⁴⁰:

- społecznego,
- gospodarczego,
- ekologicznego¹⁴¹.

W ramach dokumentów strategicznych w Malmö został opracowany nowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta o nazwie *ÖP2012*, który określa wizję rozwoju na najbliższe lata. Celem nadrzędnym polityki miejskiej jest odnowa w kontekście bardziej atrakcyjnej i zrównoważonej społecznie, ekologicznie i ekonomicznie struktury urbanistycznej dla stopniowo zwiększającej się liczby mieszkańców w postaci zaplecza mieszkaniowego, usługowego, a także stworzenia nowych miejsc pracy. Prowadzone działania w kontekście zagospodarowania przestrzennego odnoszą się do zróżnicowanego i wielokulturowego społeczeństwa, w którym swoje miejsce mają także osoby starsze. Malmö promuje ideę miasta przyjaznego wszystkim mieszkańcom¹⁴², niezależnie od wieku, statusu społecznego, narodowości itp. Dzięki energooszczędnemu podejściu w projektowaniu,

¹³⁹ Por.: <http://www.Malmö.se/English/Technical-visits/Awards-and-prizes.html>.

¹⁴⁰ Dokumenty dotyczące zrównoważonego rozwoju miasta Malmö dostępne są na stronie: <http://www.Malmö.se/English/Sustainable-City-Development/PDF-archive.html>.

¹⁴¹ <http://www.Malmö.se/English/Sustainable-City-Development/Sustainable-Urban-Planning.html>.

¹⁴² Z takiej perspektywy Malmö bliskie jest polityce odnowy miejskiej miasta dynamicznego mającej na celu zmianę sposobu myślenia o mieście przyjaznym osobom w każdym wieku jak w przypadku Barcelony, patrz: rozdz. 3 - *Barcelona (Age Friendly Cities)*.

ekologicznym rozwiązaniom w wytwarzaniu lokalnej energii oraz inwestowaniu w tereny zielone omawiane miasto zostało uznane za międzynarodowy symbol zrównoważonego rozwoju miejskiego¹⁴³.

Transport¹⁴⁴

Dzięki kluczowej inwestycji, jaką była budowa mostu Öresund, wzrosło znaczenie miasta w regionie, a nawet w Europie. Stworzono potencjał dla rozwoju, nowych inwestycji, miejsc pracy, terenów mieszkaniowych, co przyczyniło się do uatrakcyjnienia obszaru miasta. Mieszkańcy Malmö, w tym także osoby starsze, dzięki temu połączeniu mogą korzystać z usług, jakie oferuje Kopenhaga, będąca dużą metropolią, oferująca znaczenie bogatszą ofertę usługowo-kulturalno-edukacyjną dla osób starszych, tj. uniwersytety III wieku itp.

Władze miejskie w celu ułatwienia mobilności osób starszych wprowadziły system koordynacji przewozu, którego celem jest utrzymanie wysokiego standardu usług oraz optymalizacja wydajności środków transportowych. Prowadzone działania obejmowały także zwiększenie częstotliwości kursowania pojazdów oraz wyznaczenie specjalnych *bus pasów*¹⁴⁵. Zmniejszono znacznie liczbę miejsc parkingowych, dzięki czemu uzyskano przestrzeń publiczną wolną od samochodów. Część ulic zamknięto dla ruchu kołowego i wprowadzono wyłącznie ruch pieszy.

Miasto ma także dobrze rozwiniętą sieć ścieżek rowerowych zapewniającą szybki, ekologiczny i ekonomiczny sposób poruszania się po zwartej zabudowie centrum¹⁴⁶. Działania miejskie obejmowały budowę ścieżek rowerowych wzdłuż głównej sieci dróg w obszarze centrum miasta. Dzięki takiej polityce udało się ograniczyć ruch kołowy w centralnych obszarach oraz wyznaczyć nowe przestrzenie życia publicznego. Jak podaje strategia dotycząca komunikacji rowerowej w mieście: *wzrost liczby przewozów rowerem może odgrywać kluczową rolę w tworzeniu zrównoważonego rozwoju Malmö (Cykelprogram för Malmö stad 2012-2019, s. 7)*. Ograniczenie ruchu kołowego wpłynęło pozytywnie na jakość środowiska i zdrowie mieszkańców, przy uwzględnieniu ograniczenia poziomu hałasu w mieście i zmniejszenia poziomu emisji spalin¹⁴⁷. Ponadto przyczyniło się do promowania aktywnego starzenia się wśród osób starszych, które dzięki utrzymywaniu sprawności ruchowej mogą dłużej cieszyć się lepszą kondycją.

¹⁴³ <http://Malmö/medborgare/stadsplanering--trafik/stadsplaneringvisioner/utbyggnadsomraden/vastraHamnen/Hallbar-stadsutveckling.html>.

¹⁴⁴ Badania dotyczące transportu w aspekcie osób starszych prowadzi dr Helena Svensson z Uniwersytetu w Lund, patrz: http://www.tft.lth.se/english/about_transport_and_roads/staff/helena_svensson/, 30.11.2012 r.

¹⁴⁵ <http://www.strategicdesignscenarios.net/opm/?p=9>.

¹⁴⁶ Dokument strategiczny nt. programu rowerowego dla miasta Malmö *Cykelprogram för Malmö Stad 2012-2019*

¹⁴⁷ Badania wykazały, że wśród mieszkańców Malmö w przedziale wiekowym 15-84 lat 23% wszystkich podróży w mieście jest wykonywana za pomocą roweru (*Cykelprogram för Malmö stad 2012-2019*).

Przestrzenie miejskie

W Malmö jednym z priorytetowych działań dotyczących kształtowania obszarów miejskich jest tworzenie zwartej zabudowy, co zapobiega rozlewaniu się miasta. Działania te wynikają z przyrostu ludności¹⁴⁸, chociaż prognozy demograficzne mówią, że zmiany demograficzne mogą przebiegać według różnorodnych scenariuszy (ÖP2012, s. 36). Malmö jest przygotowane na wzrost liczby mieszkańców, chociaż, jak wynika ze strategii ÖP2012, najbardziej prawdopodobny jest tylko jej niewielki wzrost, który wymusza tworzenie elastycznego podejścia do planowania wizji przyszłego miasta. Ponadto kolejną kluczową kwestią dotyczącą przestrzeni miejskich jest zapis ze strategii (ÖP2012, s. 4): *Planowanie przestrzenne powinno spełniać potrzeby dzieci i osób starszych, zapewniając im bezpieczeństwo i dostępność do przestrzeni miejskich.*

Kwestie bezpieczeństwa w przestrzeniach miejskich zostały omówione w dokumencie *Trygg stadsmiljö*¹⁴⁹, mającym na celu wykazanie roli projektowania urbanistycznego w stworzeniu warunków do wspólnego użytkowania środowiska miejskiego, które jest dostępne i może być oceniane jako bezpieczne przez wszystkich mieszkańców. W Malmö dla osób starszych i niepełnosprawnych zostały opracowane przez władze miejskie narzędzia służące sprawdzeniu dostępności do różnych miejsc w mieście, tzw. *Kreator dostępności*¹⁵⁰. Jest to broszura, w której umieszczono adresy i wizytówki budynków użyteczności publicznej w Malmö, tj.: aptek, kin, hoteli, restauracji i sklepów, a także ośrodków zdrowia, gabinetów lekarskich, oraz lokalizacje miejsc parkingowych dla osób niepełnosprawnych¹⁵¹ w mieście.

Poniżej przedstawiono wybrane strony z *Kreatora dostępności* z oznaczeniami oraz adresami budynków spełniających kryteria dostępności dla osób starszych i niepełnosprawnych:

¹⁴⁸ Do Malmö przybywa średnio 5000 osób rocznie, co przyczynia się do zwiększenia zapotrzebowania na nowe tereny mieszkaniowe oraz powstawanie nowych miejsc pracy.

¹⁴⁹ Trygg stadsmiljö, 2006, Malmö stadsbyggnadskontor, dostępne w: <http://Malmö.se/download/18.5d8108001222c393c00800058942/Trygg%2Bstadsmilj%25C3%25B6.pdf>

¹⁵⁰ Tillgänglighetsguiden, 2012, Malmö Stad, dostępny w: www.Malmö.se/tillganglighetsguide

¹⁵¹ <http://Malmö.se/Medborgare/Stadsplanering--trafik/Stadsplanering--visioner/Tillganglighet.html>

SYMBOLFÖRKLARING

Hotell	
HOTELL Storken	← Lokalens / butikens namn
Adelsgatan 20	← Gatuadress
Telefon 000-12 34 567	← Telefonnummer
Entré	
	← Symbol Handikappanpassat
Trappa 2 steg	← Trappan har 2 trappsteg
Ramp, lutning 8 %	← Ramp för rullstol, lutning i %
Entrédörr	
	← Symbol Handikappanpassat
80	← Dörröppningsmått 80 cm
HWC	
	← Symbol Handikappanpassat
Vänster 80 90 Höger	← Mått vardera sida om toalettstolen sett framifrån.
220 cm x 220 cm	← Toaletterummets totala storlek i cm
Hiss	
	← Symbol Handikappanpassad hiss
140 x 210	← Mått på hissens storlek i cm

SYMBOLFÖRKLARING

Synskadad	
	← Symbol synskadad
Ledstråk	← Markering att följa
Taktila skyltar	← Läses med fingrarna
Hörselskadad	
	← Symbol hörselskadad
	← Teleslinga för hörselskadade
Texttelefon	← Telefon med text
Övrigt (Exempel)	
	← Symbol Handikappanpassat
Provrum	← Objekt
4 st	← Antal
148 cm x 150 cm	← Storlek / mått i cm
Övrig Rad för att ge mer detaljerad information	
HWC. Dörr 86 cm Rulltrappa upp till andra våningen.	

Rys. 22. Oznaczenia wprowadzone dla osób starszych w *Kreatorze dostępności* w Malmö
 Fig. 22. Symbols used in the *Creator of Accessibility* for senior citizens in Malmö
 Źródło: http://Malmö.se/download/18.6e1be7ef13514d6cfcc800036065/tillg%C3%A4nglighetsguiden_webb.pdf.

Mieszkalnictwo

Polityka mieszkaniowa w Malmö¹⁵² dotyczy trzech filarów opartych na aspektach społecznych, ekonomicznych i ekologicznych zabudowy mieszkaniowej. Władze miejskie sporządziły listę priorytetów, które powinny zostać uwzględnione w polityce mieszkaniowej¹⁵³ w mieście, szczególnie z uwzględnieniem grup najsłabszych, w tym osób starszych. Wyróżniono następujące aspekty dotyczące zabudowy mieszkaniowej:

- *społeczne*:
  - zachęcanie do budowy mieszkań o różnej formie, wielkości i różnych typach w celu eliminacji segregacji mieszkańców np. ze względu na wiek, płeć, rasę itp.,

¹⁵² <http://Malmö.se/Medborgare/Stadsplanering--trafik/Stadsplanering-visioner/Bostadsforsorjning/Bostadspolitiska-mal.html>

¹⁵³ Cele polityki mieszkaniowej w Malmö stanowią podstawę do podaży mieszkań w Malmö i są monitorowane w corocznym raporcie.

- zapewnienie dostępnego mieszkalnictwa odpowiadającego na potrzeby mieszkańców w wymiarach finansowym oraz adaptacyjnym (dostosowanie do potrzeb osób starszych i niepełnosprawnych),
- ułatwienie wynajmu mieszkań, szczególnie osobom starszym i o niskich zarobkach,
- dążenie do rozwoju i poprawy jakości mieszkań w dzielnicach,
- skupienie podstawowych funkcji w procesie planowania i projektowania nowej zabudowy mieszkaniowej, takich jak: szkoły, przedszkola, domy opieki dla osób starszych, ośrodki medyczne itp.;
- *ekonomiczne:*
  - stworzenie zachęt i możliwości dla inwestorów w postaci ulg podatkowych dotyczących budowy nowych inwestycji mieszkaniowych i usługowych skierowanych do osób starszych,
  - zapewnienie dostępnej zabudowy mieszkaniowej do wynajmu (w przystępnej cenie),
  - planowanie osiedli mieszkaniowych w bliskości infrastruktury wodociągowej, kanalizacyjnej, drogowej, transportu publicznego oraz prywatnych usług z możliwością dojścia pieszo,
  - stworzenie warunków dla zrównoważonej podaży mieszkań w regionie;
- *ekologiczne:*
  - budowa nowych budynków mieszkalnych spełniających rygorystyczne wymogi ekologiczne,
  - praca na rzecz rozwoju budownictwa mieszkaniowego, które promuje zrównoważony rozwój.

Głównym celem polityki mieszkaniowej w Malmö jest przeciwdziałanie segregacji pomiędzy mieszkańcami, która może doprowadzić do poważnych problemów społecznych. Jest to związane z wielokulturowym i zróżnicowanym pod wieloma względami społeczeństwem (wiek, płeć, rasa itp.) W związku z tym władze miasta w dzielnicach oferują różne typy i formy zabudowy mieszkaniowej, promując przede wszystkim zabudowę wielopokoleniową, w której mieszkają ludzie młodzi i starzy. Istnieją także typy i formy zabudowy przeznaczonej wyłącznie dla osób starszych, które różnią się formą własności (prywatne/publiczne) czy okresem pobytu¹⁵⁴. Do podstawowych form stałego zamieszkania dla osób starszych w Malmö można zaliczyć:

- *domy starców*¹⁵⁵ - składają się z pokoju z aneksem kuchennym oraz WC z prysznicem. Stanowią miejsce zamieszkania, a zarazem miejsce spotkań dla

¹⁵⁴ <http://Malmö.se/Medborgare/Omsorg-varde--stod/Boende-for-aldre.html>.

¹⁵⁵ Przykładem może być dom Havsuttern w Trygghetsboende. Dom opieki dla seniorów powstał w 2006 roku jako odpowiedź na potrzebę stworzenia alternatyw mieszkaniowych dla osób starszych, które czują się samotnie lub nie odpowiadają im ich dawne miejsca zamieszkania. Dom opieki Havsuttern jest położony w centrum Malmö i jest otoczony przez różnorodne usługi: targ, centrum handlowe, wiele małych sklepów. Na terenie znajdują się także restauracje i kawiarnia. Obok kwartału Havsuttern zlokalizowany jest kościół otoczony niewielkim parkiem, a także w pobliżu znajdują się Szpital Uniwersytecki w Malmö, biblioteka, teatr, galeria sztuki, kino i inne ośrodki kulturalne. Havsuttern mieści się w budynku czteropiętrowym i ma 25 mieszkań przeznaczonych dla osób

osób starszych i ich rodzin. Poza funkcją mieszkalną obiekty oferują wiele dodatkowych funkcji, tj. kawiarnia, świetlica, pomieszczenia do rehabilitacji i gimnastyki, przestrzenie do wydarzeń kulturalnych itp.

- **domy starców ze szczególnym uwzględnieniem osób cierpiących na demencję**¹⁵⁶, składające się z mieszkań lub pokoi oraz wspólnych pomieszczeń, tj. *kuchnia*, pokój dzienny. Jest w nich zapewniona opieka specjalnego personelu, który świadczy nad osobami starszymi nadzór przez całą dobę,
- **domy opieki dla osób starszych głuchych i głuchoniemych** (np. Lindängen Lund), - są miejscem zamieszkania dla osób starszych posługujących się *językiem migowym* i wymagających stałej opieki. Apartamenty są wyposażone w WC z prysznicem, małą kuchnię oraz pokój dzienny z dostępem do patio i zewnętrznego ogrodu. Obsługa domu i personel medyczny posługują się językiem migowym oraz posiadają wiedzę na temat uwarunkowań związanych z zajmowaniem się osobami o takiej dysfunkcji,
- **apartamenty dla seniorów**¹⁵⁷ to forma zabudowy mieszkaniowej dla osób starszych powyżej 65. roku życia, zaprojektowana na najniższych kondygnacjach budynków wielorodzinnych. Budynki te są wyposażone w niezbędną *infrastrukturę* ułatwiającą życie osobom starszym, tj.: windę, pralnię oraz salę spotkań sprzyjającą integracji mieszkańców¹⁵⁸.

Ponadto istnieje także inna forma tymczasowego zamieszkania dla osób starszych w Malmö, tzw. hotel dla seniorów (**Trygghetshotell**)¹⁵⁹. Jest to tymczasowe miejsce zamieszkania dla osób starszych po 70. roku życia potrzebujących kontaktów i interakcji społecznych. Oferta jest skierowana przede wszystkim do osób samotnych niewymagających opieki, ale potrzebujących kontaktu z innymi, bądź osób chcących po rekonwalescencji z powodu choroby wrócić do normalnego życia.

W Malmö władze miejskie stworzyły także specjalne narzędzie do wyszukiwania domów opieki dla osób starszych pod względem lokalizacji, typu domu oraz formy własności (prywatny/publiczny) dostępne na stronie internetowej Urzędu Miasta Malmö (dostępne [w:] www.webapps05.Malmö.se/aldreboenden/).

KOMENTARZ do rozwiązań w skali makro

Władze miejskie w Malmö realizują program **elastycznego podejścia do odnowy miejskiej**, którego celem jest uwzględnienie potrzeb wszystkich mieszkańców w przestrzeniach miejskich i promowanie idei zrównoważonego rozwoju w aspekcie:

---

starszych wraz z funkcjami dodatkowymi, tj. pokoje spotkań, pralnia, kawiarnia, ogród z dostępem do kawiarni i wejściem na zewnątrz.

¹⁵⁶ <http://Malmö.se/Medborgare/Omsorg-varde--stod/Boende-for-aldre/Vardboende.html>.

¹⁵⁷ <http://www.mkbfastighet.se/templates/PageStandard.aspx?id=2127>.

¹⁵⁸ W Malmö zarządzaniem apartamentami dla osób starszych zajmuje się MKB - miejska spółka należąca do miasta Malmö, której celem jest ograniczenie zależności od opieki społecznej w mieście. Patrz: <http://www.mkbfastighet.se/templates/PageStandard.aspx?id=2127>, 03.12.2012.

¹⁵⁹ Patrz: <http://www.Malmö.se/English/Technical-visits/Theme-Elderly-Care/Trygghetshotell.html>.

społecznym, ekonomicznym i ekologicznym. Kwestia osób starszych nabiera znaczenia przede wszystkim w kontekście **zabudowy mieszkaniowej i opieki medycznej**, oferujących różne formy zamieszkania i zapewnienie im różnych form opieki. Ponadto w **skali makro** istotne są zagadnienia dotyczące:

- dostępu do transportu publicznego **relacji miasto - region** (Malmö - region Öresund), zapewnienia dojazdu do dużej metropolii, jaką jest Kopenhaga itp. Połączenie za pomocą mostu Öresund umożliwiło szybką i wygodną podróż, dzięki czemu miasto stało się bardziej osiągalne dla osób starszych,
- wprowadzenia **różnych form ekologicznego transportu**, ze szczególną rolą transportu rowerowego, promującego koncepcję aktywnego *starzenia się*,
- stworzenia **dostępnych, bezpiecznych i sprzyjających integracji społecznej przestrzeni miejskich**, które zachęcają osoby starsze do uczestnictwa w życiu miejskim,
- zintegrowanego i zrównoważonego mieszkalnictwa oferującego różne formy zabudowy mieszkaniowej zarówno dla ludzi młodych, jak i starych - **promowanie zabudowy wielopokoleniowej** (elastyczne podejście i dopasowanie zabudowy mieszkaniowej do każdego etapu życia człowieka),
- utworzenia **sieci miejsc spotkań** w mieście,
- zapewnienia przyjaznych i **różnorodnych form opieki społecznej i medycznej** na różnym etapie starzenia się (*młodzi-starzy, starzy-starzy*).

Elementy struktury urbanistycznej na przykładzie dzielnicy Västra Hamnen w Malmö

Dzielnica Västra Hamnen jest zlokalizowana w północno-zachodniej części Malmö, w odległości około 1,5 km od centrum miasta. Tereny te stanowiły poprzemysłowe obszary po dawnych dokach Kockums.

Osoby starsze stanowią tylko 9,9% mieszkańców Västra Hamnen, a pomimo to w dzielnicy zostały podjęte działania uwzględniające ich potrzeby w procesie odnowy.

W Szwecji dominuje zjawisko migracji młodych ludzi na przedmieścia, z kolei osoby starsze rezygnują z mieszkania na przedmieściach i przeprowadzają się do centrum miasta (Kresl, Ietri 2010), w związku z tym celem odnowy zachodniego wybrzeża było zaprojektowanie takiej dzielnicy mieszkaniowej, aby wymiana mieszkańców nie musiała następować, a zabudowa mieszkaniowa i przestrzenie publiczne spełniały wymagania i potrzeby zarówno ludzi młodych, jak i starszych.

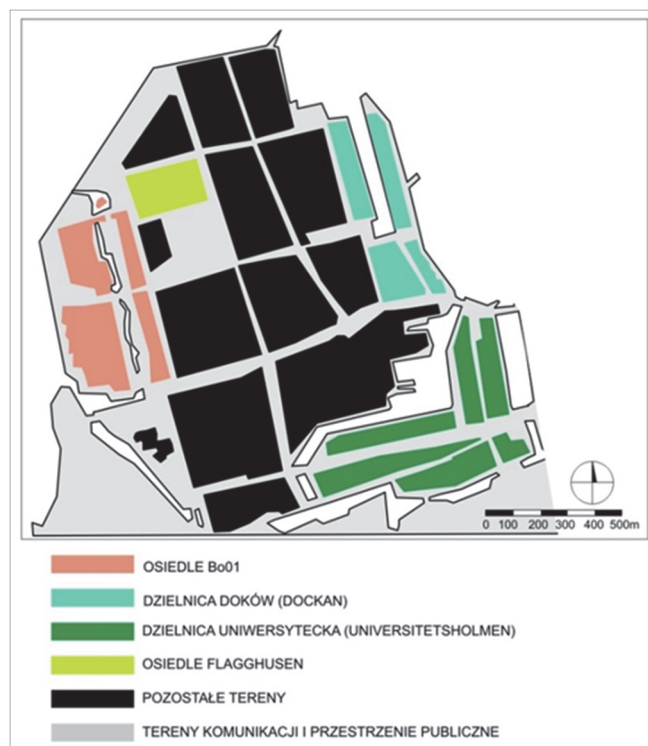

Rys. 23. Dzielnic Västra Hamnen w skali miasta Malmö

Fig. 23. Västra Hamnen neighbourhood compared to the whole of Malmö

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Summary of Västra Hamnen. Goals and design principles*, City of Malmö Planning Office, 2008.

Rys. 24. Podział dzielnicy Västra Hamnen na poszczególne obszary zabudowy
 Fig. 24. Division of Västra Hamnen neighbourhood into particular building areas

Źródło: Foletta N., Filed S., 2011, *Europe's vibrant New Low Car(bon) Communities*, ITDP, Malmö, s. 84.

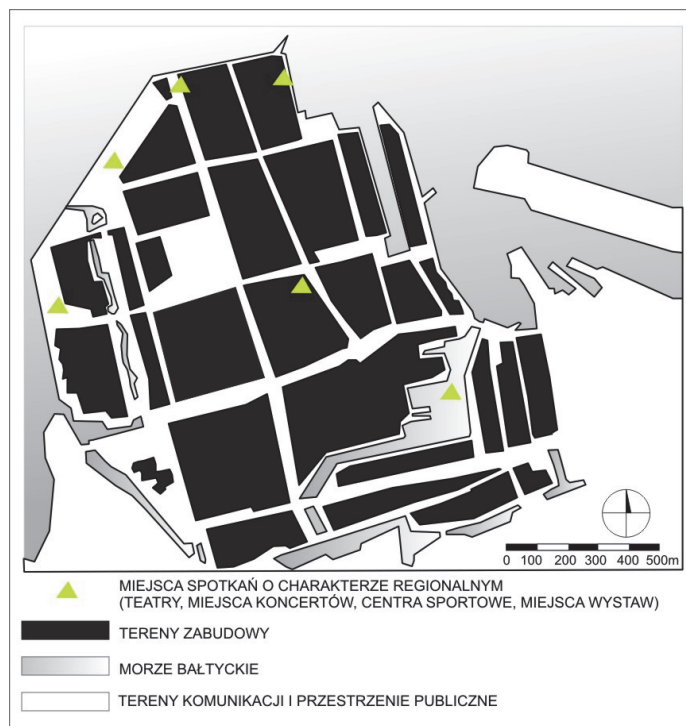
Przestrzenie publiczne

W ramach przestrzeni publicznych zaprojektowano wiele obiektów o charakterze regionalnym, tj. miejsca na koncerty, teatr, miejsca wystaw i boiska sportowe, a także miejsca o charakterze lokalnym, tj. baseny, place zabaw, miejskie place i zielone skwery, które stanowią bogaty program funkcjonalny dla osób starszych, będących na emeryturze i mających dużo wolnego czasu. W Malmö powstał uniwersytet (IT Uniwersytet), który otworzył nowe możliwości zarówno dla ludzi młodych, jak i starszych nie tylko mieszkających w Szwecji, lecz także w Danii (most Öresund). Uniwersytet promuje ideę uczenia się przez całe życie¹⁶⁰ (*Lifelong learning*), dzięki czemu osoby starsze mogą korzystać z bogatej oferty kulturalnej i edukacyjnej w bliskości ich miejsca zamieszkania¹⁶¹ (Kresl, Ietri 2010).

Na kolejnych rysunkach przedstawiono ważniejsze przestrzenie publiczne w dzielnicy Västra Hamnen o różnym zasięgu oddziaływania.

¹⁶⁰ Idea ta jest kluczowym aspektem strategii lizbońskiej, w szczególności programu *Edukacja i szkolenie 2010*. Koncepcja uczenia się przez całe życie dotyczy procesu uczenia się, począwszy od edukacji przedszkolnej, do etapu po przejściu na emeryturę (*od kołyski aż po grób*) i obejmuje wszystkie formy kształcenia (formalne, nieformalne i pozaformalne).

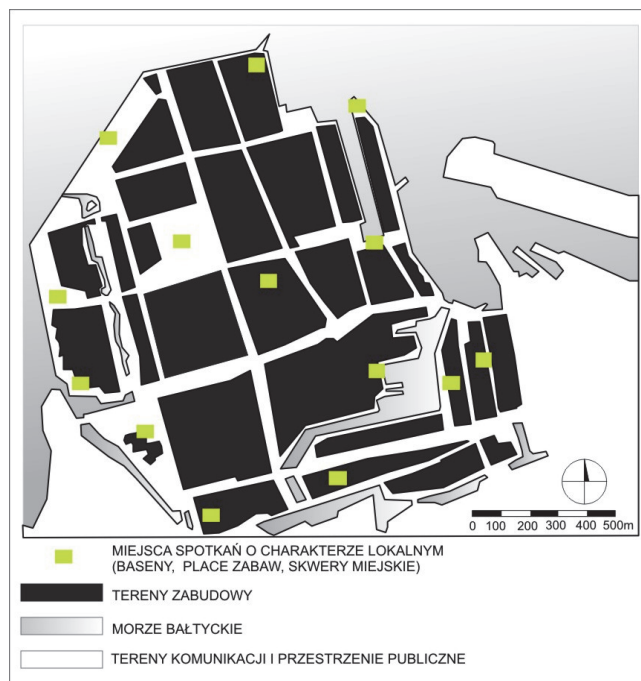
¹⁶¹ Zdrowi, bogaci i dobrze wykształceni seniorzy w Kopenhadze są nazwani *Grey Gold*, ponieważ mają niezwykle istotny wpływ na sektor ekonomii, są aktywnymi uczestnikami życia kulturalnego, artystycznego miasta. W Danii tysiące seniorów są członkami Aeldreseggen, czyli organizacji odpowiedzialnej za wycieczki i wydarzenia kulturalne przeznaczone głównie dla osób starszych. W tym celu potrzebne są odpowiednie miejsca, tj.: teatry, sale muzyki, tańca, sztuki oraz wystawy i wydarzenia muzealne. Instytucje te powinny kierować specjalne programy do seniorów, ponieważ często to oni są dominującą grupą korzystającą z tego typu przedstawień i wydarzeń kulturalnych.

Rys. 25. Przestrzenie publiczne w dzielnicy Västra Hamnen w Malmö o regionalnym zasięgu oddziaływania

Fig. 25. Public spaces in the district of Västra Hamnen in Malmö with regional range of impact

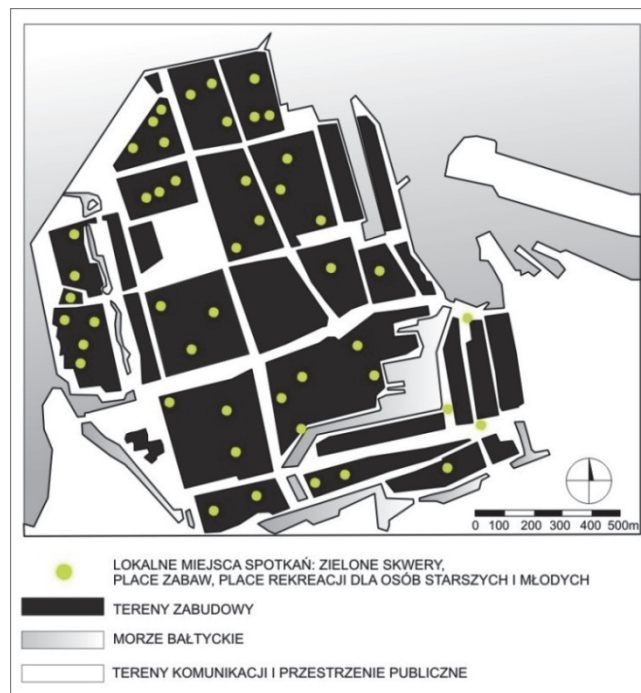
Źródło: opracowanie własne na podstawie *Summary of Västra Hamnen. Goals and design principles*, City of Malmö Planning Office, 2008.

Rys. 26. Przestrzenie publiczne w dzielnicy Västra Hamnen w Malmö o lokalnym zasięgu oddziaływania

Fig. 26. Public spaces in the district of Västra Hamnen in Malmö with local range of impact

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Summary of Västra Hamnen. Goals and design principles*, City of Malmö Planning Office, 2008.

Rys. 27. Przestrzenie publiczne w skali kwartałów mieszkaniowych w dzielnicy Västra Hamnen w Malmö

Fig. 27. Public spaces compared to residential areas in Västra Hamnen neighbourhood in Malmö

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Summery of Västra Hamnen. Goals and design principles*, City of Malmö Planning Office, 2008.

Intensywne rozmieszczenie miejsc spotkań, rekreacji i wypoczynku w mieście w bliskości miejsca zamieszkania osób starszych sprzyja integracji międzypokoleniowej pomiędzy osobami starszymi i młodszymi.

Jak zaobserwowano (badania *in situ*), w bezpośrednim sąsiedztwie wody odbywa się ruch pieszy. Wzdłuż morza zaprojektowano promenadę wraz z miejscami do opalania i spotkań, stanowiącą punkt do obserwacji otoczenia przez osoby starsze. Wszystkie ciągi piesze i pieszo-jezdne zostały przystosowane do osób starszych i niepełnosprawnych.

Tereny mieszkaniowe

W Malmö istotny aspekt odnowy miejskiej stanowią zrównoważone tereny mieszkaniowe. Struktura przestrzenna dzielnicy Bo01 jest podzielona na główne bulwary nadmorskie wyznaczone przez sześciokondygnacyjne budynki zlokalizowane wzdłuż zewnętrznej granicy założenia, co miało stanowić ochronę przed wiatrem od morza. Najwyższą dominantę stanowi budynek mieszkalny Turning Torso (arch. S. Calatrava), będący nowym symbolem miasta, natomiast część wewnętrzna zabudowy mieszkaniowej w dzielnicy ma charakter bardziej kameralny. Teren ten jest intensywnie zabudowany. Budynki mają wysokość 2-3 kondygnacji i w dużej mierze stanowią typ zabudowy jednorodzinnej szeregowej, z wejściami prosto z przestrzeni publicznych i ciągów pieszo-jezdnych. Dzięki takiej strukturze

przestrzennej zabudowy mieszkaniowej z jednej strony intensywnie zabudowano teren, a z drugiej stworzono kameralne ulice i podwórka o ludzkiej skali i ludzkich proporcjach, w których ludzie starsi lubią przebywać.

Rys. 28. Kameralne wewnętrzne dziedzińce w zabudowie mieszkaniowej w dzielnicy Västra Hamnen w Malmö

Fig. 28. Intimate interior yards in the residential area of Västra Hamnen neighbourhood, Malmö

Źródło: fot. autorka.

W bliskim sąsiedztwie (często na parterach budynków) zaprojektowano podstawowe usługi pozwalające na realizację codziennych potrzeb mieszkańców bez kosztownego, męczącego i czasochłonnego przemieszczania się poza obręb zabudowy mieszkaniowej.

Władze lokalne Malmö zachęciły prywatnych deweloperów¹⁶² do inwestowania w budowę elastycznie zaprojektowanych domów wielopokoleniowych, przeznaczonych dla osób w różnym wieku. Jednym z takich przykładów jest spektakularny 54-piętrowy budynek Turning Torso, który oferuje różnej wielkości apartamenty zaprojektowane zarówno dla osób młodych, jak i starszych mieszkańców (Kresl, Ietri 2010).

¹⁶² Deweloperzy zazwyczaj nie są zainteresowani budową domów dla seniorów, preferują apartamenty na sprzedaż ze względu na lepsze zyski ekonomiczne.

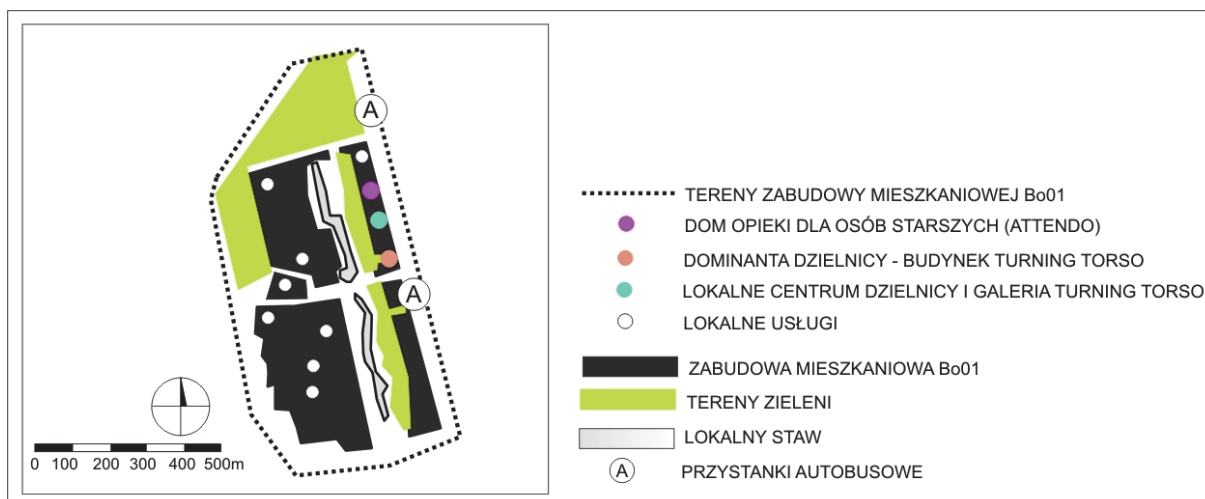

Rys. 29. Budynek mieszkaniowy Turing Torso dla osób młodszych i starszych w zabudowie mieszkaniowej Bo01 w Malmö

Fig. 29. Turing Torso – a residential building for both senior and younger residents in the Bo01 residential buildings, Malmö

Źródło: fot. autorka.

W dzielnicy Västra Hamnen, poza terenami mieszkaniowymi skierowanymi do aktywnych i samodzielnych seniorów (tj. domy wielopokoleniowe o różnych typach i formach architektonicznych), wybudowano także dom opieki dla osób starszych wymagających stałej opieki (dom instytucji Attendo¹⁶³). Dom jest zlokalizowany w pobliżu wieżowca Turning Torso, będącego wizytówką i dominantą miasta.

Rys. 30. Lokalizacja domu opieki dla osób starszych i sąsiadujących z nim funkcji usługowych w zabudowie mieszkaniowej Bo01

Fig. 30. Location of a nursing home and neighbouring services functions in housing area Bo01
Źródło: opracowanie własne.

¹⁶³ Attendo jest nowatorską, o wysokiej jakości świadczonych usług instytucją zajmującą się opieką nad osobami starszymi w Szwecji od 1988 roku. Personel ma doświadczenie i specjalizuje się w opiece nad osobami starszymi w domach opieki zarówno w miastach, jak i na wsi. Attendo współpracuje z ośrodkami naukowo-badawczymi w celu wprowadzania innowacyjnych systemów opieki do domów dla seniorów (Borelius H., *Metropolitan living in accordance with the wishes of older people*, portal internetowy Metropolis, City information and thoughts, dostępne w: <http://www.barcelonametropolis.cat/en/page.asp?id=23&ui=462>).

Dom opieki¹⁶⁴ bardzo dobrze wpisuje się w kontekst otoczenia - ze względu na odpowiednio dobrane materiały oraz lekkie i nowoczesne technologie wykorzystuje potencjał zewnętrznego otoczenia, z łatwym dostępem do morza i promenady. Budynek ma piękny ogród, taras oraz duże balkony zapewniające osobom starszym ciągły kontakt z przyrodą. W okolicy zlokalizowane są sklep spożywczy, kawiarnie, restauracje, a także inne niezbędne usługi. Dzięki bliskości przystanku autobusowego osoby starsze mogą przemieszczać się w obszarze całego miasta, a nawet poza nim (most Öresund).

Dom zaprojektowano w sposób nowoczesny, z otwartymi i łatwo dostępnymi przestrzeniami publicznymi. W ramach przestrzeni otwartej zlokalizowana jest funkcja *ogrodu zmysłów*, miejsca dla osób starszych przeznaczonego do wypoczynku, kontemplacji i przemyśleń. Ogrody pełnią funkcje miejsca spotkań osób starszych z odwiedzającymi (rodziną, krewnymi, przyjaciółmi). Miejsca te mają na celu stymulowanie zmysłów: wzroku, słuchu, smaku, zapachu i dotyku. Znajduje się tam: bulgocąca woda, różnorodna roślinność, przestrzeń zaprojektowana z użyciem kolorów i wykorzystaniem różnorodnych kształtów oraz zapachów. Stymulowanie zmysłów rodzi wspomnienia i emocje zarówno u osób starszych, jak i odwiedzających.

Tereny komunikacji

System komunikacyjny ma na celu promocję ekologicznych środków transportu w Malmö. Komunikacja odbywa się za pomocą autobusów, rowerem lub pieszo. Obszar Bo01 został tak zaprojektowany, aby zminimalizować potrzeby przemieszczania się własnym samochodem. Głównym środkiem transportu w obrębie osiedla są rowery oraz specjalnie wypożyczane pojazdy napędzane energią elektryczną. Rower jest jednym z głównych środków transportu w dzielnicy, za pomocą którego mieszkańcy mogą w łatwy sposób przemieszczać się pomiędzy różnymi obszarami. Gęsta sieć ścieżek rowerowych zapewnia dojazd do każdej części dzielnicy w mieście.

Dodatkowo opracowano wygodny dla mieszkańców system komunikacji autobusowej. Przystanki autobusowe w dzielnicy Västra Hamnen są zlokalizowane w bliskiej odległości od terenów mieszkaniowych, przy głównych ciągach komunikacyjnych w dzielnicy co około 400 metrów.

W dzielnicy Bo01 istnieje możliwość wypożyczenia samochodu napędzanego energią elektryczną w celu promocji zdrowego środowiska życia (bez hałasu i zanieczyszczeń), co sprzyja wysokiej jakości życia wszystkich mieszkańców¹⁶⁵.

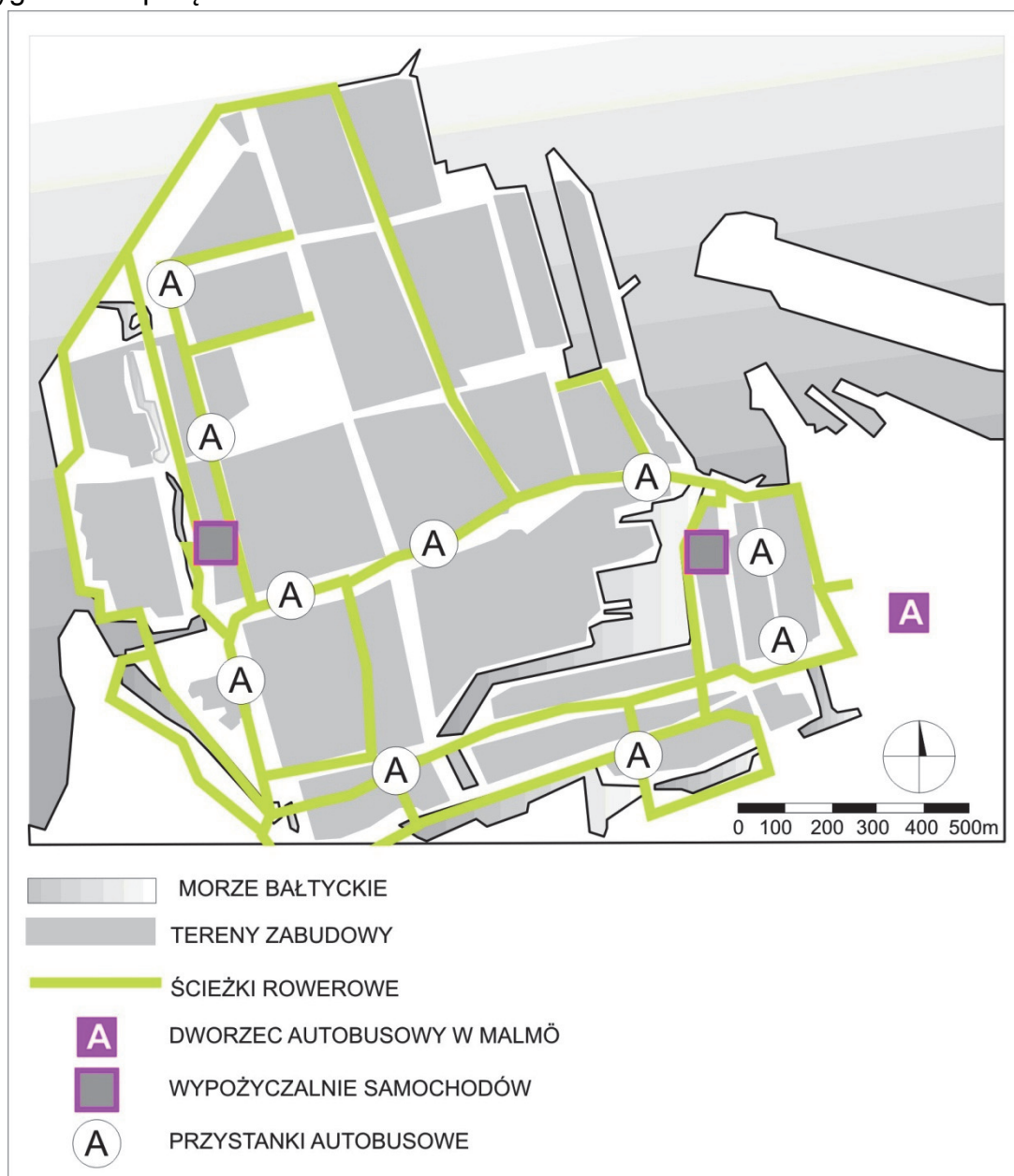
---

¹⁶⁴ Budynek mieści 53 apartamenty, jest podzielony na pięć jednostek mieszkaniowych, m.in.: 11 krótkoterminowych miejsc dla osób w wieku powyżej 50. roku życia z upośledzeniem umysłowym, 21 miejsc dla osób sprawnych psychofizycznie oraz 21 miejsc dla osób cierpiących na demencję. Każda jednostka ma własne: świetlicę z jadalnią, salon oraz salkę telewizyjną. Powierzchnia apartamentów wynosi około 30 m², mają aneks kuchenny oraz przestronną łazienkę dostosowaną do potrzeb osób niepełnosprawnych, ponadto każdy apartament jest wyposażony w telewizor i specjalny system, za pomocą którego osoby starsze mogą przywołać pomoc w razie potrzeby i kontaktować się z innymi mieszkańcami domu.

¹⁶⁵ Pomysł ten nie do końca się sprawdził i pomimo organizowanych przez władze miasta szkoleń i warsztatów dla mieszkańców propagujących inne środki lokomocji niż samochód, mieszkańcy nadal parkują auta bezpośrednio przy miejscu zamieszkania.

Miejsca parkingowe dla samochodów zostały umieszczone na zewnątrz zespołu oraz w kilku parkingach podziemnych, co zmniejsza niebezpieczeństwo na ulicach związane z wypadkami, w których uczestnikami są piesi.

Osoby starsze w Malmö dzięki dobrze rozwiniętej komunikacji mają łatwy dostęp do instytucji kulturalnych i edukacyjnych zlokalizowanych w różnych częściach miasta. Ponadto połączenie miast Malmö i Kopenhagi mostem Öresund umożliwiło podróż do stolicy Danii, osiągalną dla starszych mieszkańców dzięki szybkiemu i wygodnemu połączeniu.

Rys. 31. Tereny komunikacji miejskiej i rowerowej w dzielnicy Västra Hamnen w Malmö
 Fig. 31. Areas served by public and bike transport in Västra Hamnen neighbourhood in Malmö

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Foletta N., Filed S., 2011, Europe's vibrant New Low Car(bon) Communities, ITDP, Malmö.

Tereny zieleni

Głównym celem planistów i urbanistów dzielnicy Västtra Hamnen było zaprojektowanie przestrzeni zieleni jako głównych pieszych szlaków komunikacji do centrum miasta, które stanowią główne miejsca spacerów dla mieszkańców, w tym osób starszych. Zaprojektowano deptaki prowadzące przez dwa parki (Ankarparken i Daniaparken) do centrum. Przy jednym z nich, o nazwie Stapelbaddsparken, zlokalizowano: kawiarnię, ściankę wspinaczkową, skatepark, ekologiczny plac dla dzieci itp. W parkach zaprojektowano przestrzenie integrujące różne grupy wiekowe, ludzi młodych i starszych, oferując wiele aktywności dla zdrowia, a także zachęcając swoim bogatym i różnorodnym programem funkcjonalnym do odwiedzania tych terenów przez przyjezdnych (Foletta, Filed 2011).

Rys. 32. Tereny otwarte w dzielnicy Västtra Hamnen (parki i skwery do odpoczynku dla osób starszych)

Fig. 32. Open spaces in Västtra Hamnen neighbourhood (parks and garden squares for senior citizens's leisure)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Foletta N., Filed S., 2011, Europe's vibrant New Low Car(bon) Communities, ITDP, Malmö.

KOMENTARZ do rozwiązań w skali mezo

W dzielnicy Västtra Hamnen w Malmö zostały przeprowadzone działania mające na celu dostosowanie elementów struktury urbanistycznej do potrzeb wszystkich mieszkańców, z uwzględnieniem także potrzeb osób starszych. W prowadzonych działaniach w Malmö zauważalne jest **elastyczne podejścia** do kształtowania struktury urbanistycznej, polegające m.in. na:

- tworzeniu **wielopokoleniowej zabudowy mieszkaniowej** zlokalizowanej w sąsiedztwie podstawowych usług (mieszanie funkcji - na parterach budynków usługi) z możliwością dojścia pieszo,
- **lokalizowaniu domów opieki dla osób starszych w bliskim sąsiedztwie usług, terenów zieleni i przestrzeni publicznych oraz przystanku komunikacji miejskiej,**
- tworzeniu sieci przestrzeni publicznych, która pełni istotną funkcję w strukturze dzielnicy, zapewniając ciągłość spacerowania osobom starszym w mieście,
- **systematycznym budowaniu** nowych, bezpiecznych i niezbyt forsownych **tras rowerowych** w całym mieście w powiązaniu z regionem,
- **tworzeniu terenów zieleni, które stanowią główne ciągi piesze do centrum miasta** oraz oferują bogaty program użytkowy dla osób starszych (miejsca do wypoczynku, lokalne usługi itp.), **zlokalizowane są w pobliżu wodnych akwenów**, stanowiących istotny element w strukturze dzielnicy,
- **eliminowaniu ruchu samochodowego z przestrzeni publicznych i zabudowy mieszkaniowej** (parkujące samochody dla osób starszych stanowiły bariery w przestrzeni, ograniczając swobodne przejście i dostępność do różnych funkcji, a poruszające się pojazdy stanowiły niebezpieczeństwo),
- równomiernym rozmieszczeniu w całej strukturze urbanistycznej dzielnicy miejsc spotkań pełniących **funkcje lokalną, a także regionalną, co podnosi konkurencyjność dzielnicy** i miasta wobec innych ośrodków miejskich.

Elementy formy architektonicznej na przykładzie architektury osiedla BO01

Do głównych elementów formy architektonicznej osiedla BO01 ukierunkowanych na potrzeby osób starszych można zaliczyć:

- **place miejskie, skwery, wewnętrzne dziedzińce itp.**
  - przyjazne przestrzenie miejskie dla osób starszych, bez barier architektonicznych,
  - kameralne wnętrza urbanistyczne odpowiadające skali człowieka, o zróżnicowanej formie dziedzińców i placów,
  - darmowe toalety w miejscach publicznych,
  - oczka wodne, które dla osób starszych stanowią idealne miejsce do wypoczynku i kontemplacji (woda stanowi istotny element w terapii osób cierpiących na demencję, np. *ogrody zmysłów*);

Rys. 33. Przestrzeń pomiędzy zabudową mieszkaniową w dzielnicy Västra Hamnen
 Fig. 33. Spaces between the residential buildings in Västra Hamnen
 Źródło: fot. autorka.

- **budynki**

- różnorodność w architekturze (elewacje wykonane z różnych materiałów o różnej formie, stanowiące spójną i harmonijną całość),
- stosowanie naturalnych materiałów (drewno, kamień) o jasnych barwach oraz kolorystycznych akcentów ułatwiających orientację w terenie osobom starszym,
- zrównoważone budownictwo - wykorzystanie nowoczesnych systemów grzewczych i innowacyjnych technologii oraz mieszanie funkcji w budynkach (funkcje mieszkalna i usługowa);

Rys. 34. Różnorodna architektura zabudowy mieszkaniowej na osiedlu Bo01
 Fig. 34. Various forms of residential buildings in the Bo01 housing estate
 Źródło: fot. autorka.

- **drogi, przejścia dla pieszych, chodniki itp.**
  - różnicowanie posadzek na miejscach parkingowych, chodnikach, ścieżkach rowerowych w celu ułatwienia osobom starszym orientacji w przestrzeni,
  - obniżanie krawężników przy przejściach dla pieszych, specjalne oznaczenia, wizualna i dźwiękowa sygnalizacja świetlna itp.,
  - eliminowanie barier architektonicznych w przestrzeniach pieszych (szerokie oświetlenie itp.),
  - lokalizacja traktów pieszych trakty, odpowiednie przy atrakcyjnych terenach, w bliskości wody i terenów zieleni;
- **parki, skwery zielone, ogródki itp.**
  - zaprojektowanie promenady w sąsiedztwie wody z elementami małej architektury, stanowiącymi element siedziska w celu odpoczynku osób starszych,
  - utworzenie przydomowych ogródków pod uprawę dla mieszkańców oraz otwarcie widokowe na atrakcyjne tereny stwarzające możliwość obserwacji otoczenia przez osoby starsze,
  - rozmieszczenie dużej liczby miejsc do siedzenia w przestrzeniach skwerów w otoczeniu różnorodnych gatunków roślin sprzyjające budowaniu atrakcyjnego środowiska życia osobom starszym.

Rys. 35. Promenada nad morzem w ramach osiedla Bo01
Fig. 35. Promenade by the sea in the Bo01 housing estate
Źródło: fot. autorka.

Rys. 36. Ogródki dla mieszkańców na osiedlu Bo01
 Fig. 36. Gardens for residents in the Bo01 neighbourhood
 Źródło: fot. autorka.

KOMENTARZ do rozwiązań w skali mikro

Elementy osiedla Bo01 charakteryzują się:

- **nowoczesną, różnorodną architekturą** wprowadzającą elastyczne myślenie o tworzeniu środowiska miejskiego pod kątem potrzeb osób starszych,
- wykorzystanie **nowoczesnych technologii** i innowacyjnych systemów grzewczych,
- zaprojektowanie budynków mieszkalnych dla osób starszych w sposób nowoczesny, **z otwartymi i łatwo dostępnymi przestrzeniami publicznymi** (np. ogrody zmysłów),
- użycie **naturalnych materiałów oraz odpowiedniej kolorystyki** w celu zapewnienia łatwej orientacji w terenie osobom starszym,
- **mieszanie funkcji w budynkach** sprzyjające dostępności dla osób starszych podstawowych funkcji w najbliższym otoczeniu.

C) Wnioski

Miasto Malmö ze względu na przeważającą liczbę młodych mieszkańców jest zaliczane do miast młodych demograficznie. Pomimo to w polityce odnowy miejskiej skupia swoje działania na stworzeniu atrakcyjnego i zrównoważonego środowiska miejskiego dla zróżnicowanego społeczeństwa pod względem wieku, płci i rasy, co wymaga **elastycznego podejścia do planowania i projektowania we wszystkich skalach przestrzennych**, z uwzględnieniem aspektów: społecznych, ekonomicznych i ekologicznych oraz przy promowaniu idei *zwartego* i *zielonego* miasta, rozwijającego się wewnątrz struktury miejskiej. Osoby starsze mają zapewniony dostęp do różnych usług dzięki tworzeniu zwartej struktury urbanistycznej

charakteryzującej się bliskością podstawowych funkcji oraz łączeniem i mieszaniem użytkowania terenów. Zwiększenie liczby terenów zieleni stwarza miejsca do aktywnej rekreacji i integracji wszystkich grup wiekowych i społecznych, a tym samym przyczynia się do stworzenia lepszych warunków dla poprawy zdrowia publicznego, opieki społecznej i bezpieczeństwa osób starszych.

SANGERHAUSEN

A) Ogólne informacje o Sangerhausen

Miasto Sangerhausen jest zlokalizowane w południowej części regionu Saxonia-Anhalt w środkowych Niemczech. Leży na południowy wschód od miasta Harz, około 35 km na wschód od Nordhausen, a 50 km na zachód od miasta Halle (Saale) w powiecie Mansfeld-Sudharz. Jest jednym z najstarszych miast regionu, a liczba jego mieszkańców wynosi około 30 tysięcy. Ma długą tradycję w przemyśle ciężkim, zwłaszcza górnictwie. W związku z likwidacją kopalń nastąpiła duża fala emigracji spowodowana brakiem pracy, czego rezultatem jest duża liczba pustostanów. Wiązało się to ze spadkiem liczby ludności w mieście, co przyczyniło się do procesu kurczenia się miasta. Prognozy demograficzne przewidują, że sytuacja ta będzie się pogłębiać, co może spowodować negatywne skutki dla rozwoju miasta. Obecnie **osoby starsze powyżej 65. roku życia stanowią około 26% liczby mieszkańców** (Brozura IBA 2010, s.16)¹⁶⁶, co zalicza miasto do starzejących się.

W związku z postępującymi zmianami demograficznymi w mieście, które znacząco wpłynęły na jego rozwój i zarządzanie nimi, konieczne były: znalezienie nowych sposobów waloryzacji terenów mieszkaniowych i odpowiedź na pytanie: w jaki sposób te tereny mają ulec przekształceniu w najbliższych latach, aby stać się atrakcyjne i dostępne dla osób starszych oraz grup o średnim i niskim dochodzie?

Aby sprostać tym wyzwaniom, miasto Sangerhausen wzięło udział w międzynarodowej wystawie budownictwa IBA Urban Redevelopment 2010¹⁶⁷ zorganizowanej przez Rząd Kraju Związkowego Saksonii-Anhalt. Połączone siły urbanistów, architektów, obywateli i przedstawicieli polityki oraz administracji w ramach IBA 2010 opracowały koncepcje odnowy 19 miast we wschodnich Niemczech, dla których tematem wiążącym były zmiany demograficzne i strukturalne miast. Każde miasto zaproponowało własny temat i opracowało własną koncepcję rozwoju. Celem programu IBA było wypracowanie i przetestowanie innowacyjnych metod odnowy miejskiej, charakterystycznych dla małych i średnich miast dotkniętych problemem wyludnienia i rozlewania się miast.

¹⁶⁶ Brozura informacyjna IBA Saxony-Anhalt, 2010, *Sangerhausen. Rating for liveable urban district*, Regionalne Ministerstwo Rozwoju i Transportu Saxony-Anhalt

¹⁶⁷ Na Wydziale Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach powstała w 2010 roku praca doktorska B. Buławy pt. *Rozwój terenów przekształceń terenów zdegradowanych na przykładzie Międzynarodowej Wystawy Budowlanej w Niemczech* pod kierunkiem dr. hab. inż. arch. Zbigniewa J. Kamińskiego, prof. w Pol. Śl., która porusza problematykę wybranych wystaw, a także wystawy IBA Stadtumbau 2001-2010 (Saksonia-Anhalt), s.115-125.

B) Rozwiązania zagospodarowania przestrzennego Sangerhausen¹⁶⁸

Elementy strategii przestrzennej w Sangerhausen

Istotny element w polityce odnowy miejskiej Sangerhausen stanowiły działania regionalne, dla których punktem wyjścia do przebudowy miasta w kontekście zagospodarowania przestrzeni była ocena istniejących terenów (ocena mikro-lokalizacji), opracowana w ramach programu IBA 2010 Saksonia-Anhalt. Metoda ta pozwoliła zwrócić uwagę na atrakcyjność domów i miejsc oraz na zbadanie wzorców rynkowych, najmu i struktur społecznych, a także stanu samych budynków. Czynniki te stanowiły podstawę modernizacji tych części miasta, które miały potencjał rozwojowy i były opłacalne, a także rozbiórki tych nieopłacalnych i ewentualnej budowy nowych obiektów. Celami były nie tylko konsolidacja poszczególnych części miasta, lecz także wzmocnienie lokalnej społeczności. W ten sposób miasto Sangerhausen próbowało podnieść rangę terenów mieszkalnych i pomóc im dostosować się do zmian demograficznych, przede wszystkim do procesu starzenia się społeczeństwa. Koncepcja odnowy miejskiej miasta koncentrowała się na trzech strategiach:

- modernizacji i stworzeniu dostępnych przestrzeni miejskich dla osób starszych,
- rekonstrukcji i poprawie wizerunku architektonicznego miasta,
- udziale mieszkańców miasta w działaniach projektowych (partycypacja społeczna).

Transport

W lokalnym planie dotyczącym transportu¹⁶⁹ dla powiatu Mansfeld Sudharz, w którym leży miasto Sangerhausen, został zawarty rozdział na temat wpływu zmian demograficznych na mobilność. W dokumencie zauważono, że w związku ze starzeniem się populacji oraz wzrostem liczby gospodarstw jednoosobowych ludzie coraz częściej zmieniają miejsce zamieszkania na starość oraz charakteryzują się większą aktywnością w starszym wieku. Ponadto przewiduje się, że w przyszłości zwiększy się liczba podróżujących osób starszych. Rządziej będzie wykorzystywany transport publiczny, a częściej inne środki komunikacji¹⁷⁰. Kierunki handlowo-rozrywkowe zyskają na znaczeniu bardziej niż kierunki związane z miejscami pracy. Ponadto wzrost liczby gospodarstw jednoosobowych spowoduje większe zapotrzebowanie na system usług dostarczanych do domów, szczególnie w godzinach pracy, co jest przeciwieństwem obecnych trendów, kiedy to największy

¹⁶⁸ Niniejszy rozdział powstał przede wszystkim na podstawie następujących źródeł informacji:

- IBA miejska Rewitalizacja - www.iba-stadtumbau.de,
- Sangerhausen - www.stadt.sangerhausen.de,
- informacje turystyczne o Sangerhausen - www.sangerhausen-tourist.de,
- Europa Rosarium Sangerhausen - www.europa-rosarium.de,
- wizja lokalna, 30.10.2012 r.

¹⁶⁹ *Fortschreibung des Nahverkehrsplans*, Landkreis Mansfeld Sudharz, 2009, Kassel, s. 71-72.

¹⁷⁰ Na przykład samochodów, ponieważ znacznie wzrosła liczba osób mających prawo jazdy; w Niemczech wschodnich jest to szczególnie widoczne u starszych kobiet. (*Fortschreibung des Nahverkehrsplans*, Landkreis Mansfeld Sudharz, 2009, Kassel, s. 72).

ruch jest generowany po godzinach pracy¹⁷¹. Przewiduje się, że wskutek zmian demograficznych transport publiczny straci na ważności. W powiecie Mansfeld Sudharz już są widoczne tendencje malejące związane z intensywnością użytkowania transportu publicznego. W związku z tym zaistniała potrzeba określenia koncepcji rozwoju transportu w kontekście zmian demograficznych.

Przestrzenie miejskie

W Sangerhausen szczególnie istotną rolę w skali regionu, a nawet kraju odgrywa funkcja rozarium *Europa-Rosarium*¹⁷² zlokalizowanego w mieście Sangerhausen, które stanowi element sieci turystycznej *Ogrodów Saksonii-Anhalt* oraz ważne miejsce podróży ludzi, w tym osób starszych z całego świata, w ramach turystyki miejskiej. Potencjał turystyczny tej funkcji wykorzystują nie tylko władze na szczeblu lokalnym, lecz także na regionalnym.

Mieszkalnictwo

W ramach sektora mieszkaniowego w Sangerhausen we współpracy z programem IBA 2010 opracowano wizję tanich i bezpiecznych mieszkań w opozycji do proponowanych wcześniej programów rozbiórek w związku z nadwyżkami mieszkań (program *Stadtumbauost*¹⁷³). Program IBA zwraca uwagę na dobre sąsiedztwo mieszkaniowe, eliminację barier i inne aspekty, które umożliwiają *aktywne* starzenie się i integrację społeczną. Ponadto zagospodarowanie przestrzeni miejskiej nie zadziała bez finansowania z sektora publicznego, które wymaga dużych nakładów, jak podaje Ronald Meißner, dyrektor Stowarzyszenia Spółdzielni Mieszkaniowych dla regionu Saksonia-Anhalt: *Odnowa miejska na dzień dzisiejszy może oznaczać starty, ale może zaprocentować w przyszłości*¹⁷⁴.

W kontekście starzenia się populacji dla całego regionu Saksonia-Anhalt opracowano program mieszkaniowy *KfW - Programm Wohnraum modernisieren*, dotyczący dostosowania przestrzeni życiowych do potrzeb osób starszych. Celem programu było przeprowadzanie remontów zasobów mieszkaniowych przeznaczonych dla osób starszych zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju,

¹⁷¹ Chodzi tu o robienie zakupów po godzinach pracy.

¹⁷² Znajduje się tam najwięcej gatunków róż na całym świecie. Więcej informacji nt. rozarium *Europa jest* dostępnych na stronie internetowej <http://europa-rosarium.de/>.

¹⁷³ W związku z zaistniałym procesem kurczenia się miast i starzenia się społeczeństwa w Niemczech wschodnich opracowano *Stadtumbau Ost*, pierwszy program w historii niemieckiej polityki mieszkaniowej wprowadzający subwencje na wyburzenia budynków mieszkalnych, których większość znajduje się w dobrym stanie technicznym. Stanowi on zupełnie nowy obszar planowania miejskiego. Od wprowadzenia programu *Stadtumbau Ost* w 2002 roku wyburzono we wschodniemieckich miastach 230 000 mieszkań. (http://www.regioportal.pl/pl29/teksty1618/program_stadtumbau_ost_narzedzie_rewitaliz). Program koncentrował się przede wszystkim na działaniach przestrzenno-budowlanych, obejmując wyburzenia nadmiernej liczby niezamieszkałych budynków o niskich wartościach estetycznych, głównie z wielkiej płyty. Celem było ustabilizowanie i dostosowanie terenów mieszkaniowych do realnych potrzeb.

¹⁷⁴ Broszura informacyjna IBA Saxony-Anhalt, 2010, *Sangerhausen. Rating for liveable urban district*, Regionalne Ministerstwo Rozwoju i Transportu Saxony-Anhalt.

bez barier architektonicznych, z wykorzystaniem energooszczędnych rozwiązań i nowoczesnych technologii oszczędzania energii¹⁷⁵.

KOMENTARZ do rozwiązań w skali makro

Prowadzone działania odnowy miejskiej w aspekcie starzenia się populacji w Sangerhusen dotyczyły:

- **rozwoju sieci transportowej w skali regionalnej** w celu korzystania z ofert sąsiednich miast,
- prowadzenia **działań strategicznych na szczeblach krajowym i regionalnym** mających na celu przeciwdziałanie negatywnym skutkom migracji i starzenia się populacji,
- **konsolidacji poszczególnych części miasta** oraz wzmocnienia lokalnej społeczności,
- **określenia priorytetowych działań odnowy miejskiej, w tym przypadku dotyczących zabudowy mieszkaniowej,**
- promowania nowoczesnych i atrakcyjnych obszarów miejskich bez barier architektonicznych oraz **poprawy jakości usług i polepszenia jakości życia dwóch grup społecznych: osób starszych i rodzin z małymi dziećmi.**

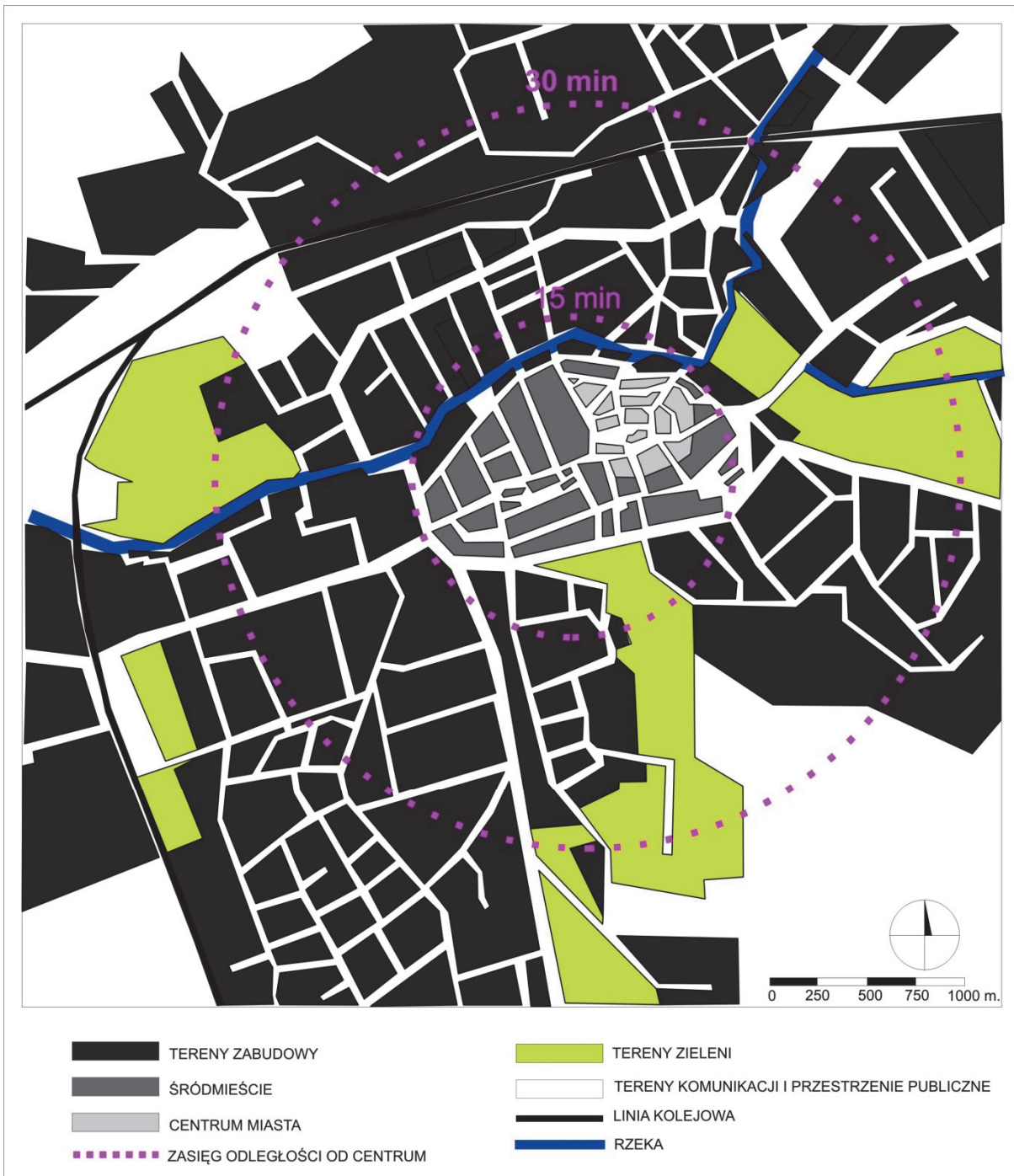
Elementy struktury urbanistycznej na przykładzie centrum Sangerhausen

Działania odnowy miejskiej dotyczące struktury urbanistycznej w Sangerhausen zostały opracowane na podstawie struktury miejskiej. Taki opis nie był możliwy w dwóch pozostałych analizowanych miastach ze względu na ich wielkość. W tym przypadku odległość pomiędzy centrum a pozostałymi częściami miasta to około 30 minut dojazdu pieszo.

Na rys. 37 przedstawiono strukturę urbanistyczną miasta Sangerhausen wraz z lokalizacją poszczególnych części miasta w relacji z centrum.

---

¹⁷⁵ Informacje dostępne na stronie internetowej www.kfw-foerderbank.de.

Rys. 37. Odległości w mieście Sangerhausen pomiędzy centrum a pozostałymi częściami miasta

Fig. 37. Distances between the centre and the remaining parts of the city in Sangerhausen

Źródło: opracowanie własne.

Przestrzenie publiczne

W Sangerhausen w ramach działań odnowy miejskiej w aspekcie starzenia się populacji zaprojektowano lokalne place pod nazwą *Kumpel*¹⁷⁶ *Plätze*. Zostały

¹⁷⁶ *Kumpel* w języku niemieckim oznacza przyjaciela.

zainicjowane przez obywateli (głównie osoby starsze pamiętające historię i tradycję miasta) w celu podtrzymywania integracji międzypokoleniowej. Zostały one zaplanowane wspólnie przez miasto, mieszkańców oraz architektów krajobrazu. Nazwa placów jest grą słów dotyczącą przeszłości Sangerhausen jako miasta górniczego, a pełnią one funkcję miejsca spotkań zarówno dla ludzi młodych, jak i starszych. Pierwszy plac zlokalizowano w zachodniej części osiedla; został otwarty w 2007 roku, kolejny w 2008 roku na ścieżce Othaler. Stworzono także miejsce pamięci, w którym dokumentowane są historia i bieżące wydarzenia w mieście (broshura informacyjna IBA, 2010). Place te stanowią idealne miejsce odpoczynku osób starszych i integracji międzypokoleniowej¹⁷⁷, a zarazem zachęcają do aktywności i przywołują wspomnienia.

Rys. 38. Plac Kumpel przy osiedlu Am Bergamn w Sangerhausen
 Fig. 38. Kumpel square near the Am Bergmann housing estate in Sangerhausen
 Źródło: fot. autorka.

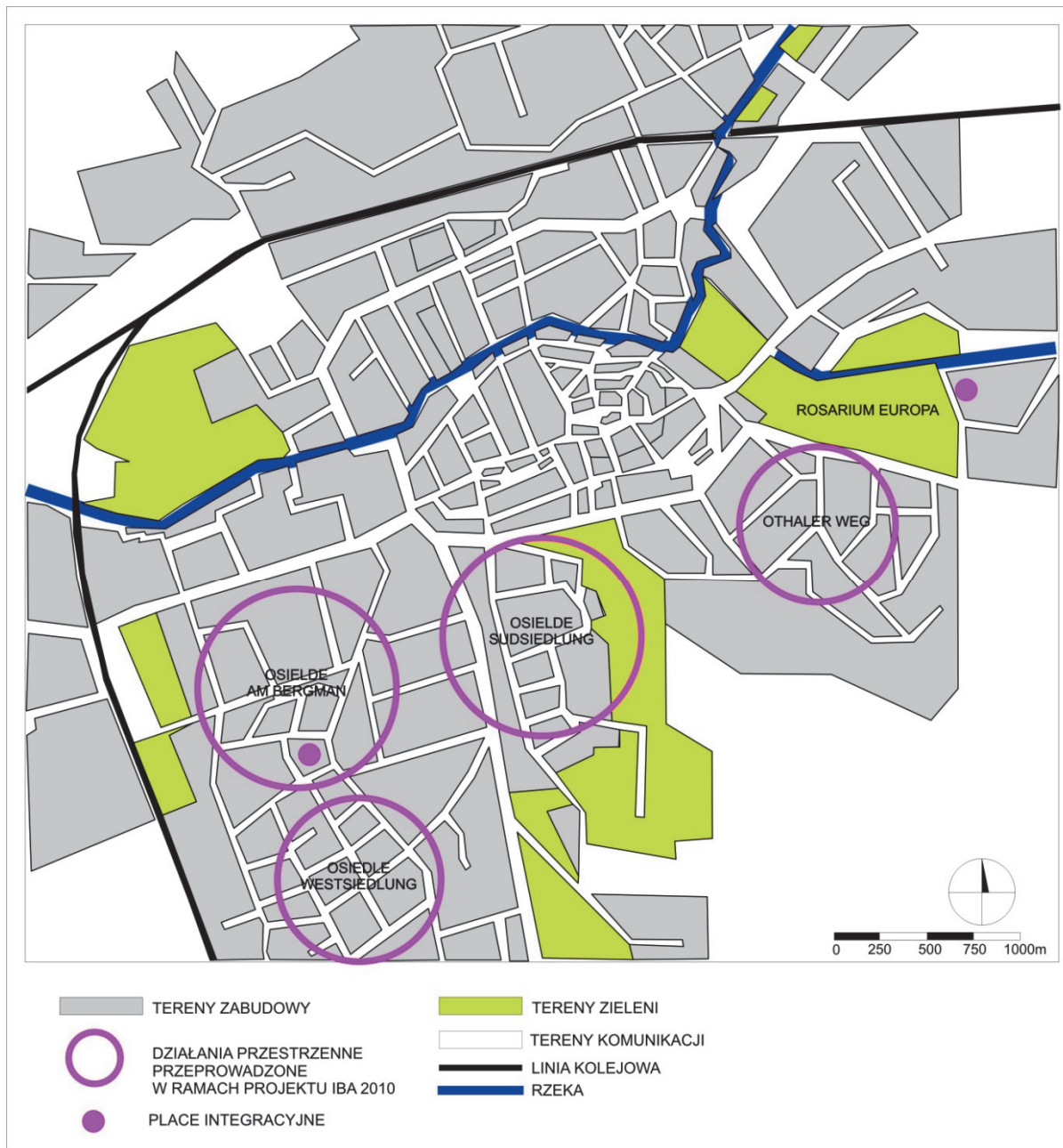
Tereny mieszkaniowe

Na terenie miasta można wyróżnić następujące zespoły mieszkaniowe, które zostały poddane procesom rewitalizacji i dostosowania ich do potrzeb osób starszych i rodzin z małymi dziećmi:

- osiedle zlokalizowane w południowej części miasta wraz z domem wielopokoleniowym (Sudsiedlung),
- osiedle zlokalizowane w południowo-zachodniej części miasta (Sudwestsiedlung),
- osiedle zlokalizowane w zachodniej części miasta *Am Bergmann* oraz dom opieki dla osób starszych *Seniorzentrum Kyffhäuserblick* (West siedlung).

¹⁷⁷ W ramach projektu 3 e.V. utworzono sieć *Senior Citizens Society*, w ramach której organizowano szkolenia dla osób starszych dotyczące: obsługi telefonu komórkowego oraz tego jak najdłużej zachować zdrowie i witalność. Osoby młode wraz ze starszymi w centrum MIETZ gotowały dla dzieci ze szkół ciepłe posiłki oraz uczestniczyły razem w różnych akcjach społecznych. Wszystko to miało na celu wspomaganie integracji międzypokoleniowej i utworzenie sieci społecznej.

Rysunek 39 obrazuje główne działania rewitalizacyjne w obszarze osiedli mieszkaniowych w Sangerhausen.

Rys. 39. Działania przestrzenne w mieście Sangerhausen w ramach IBA 2010

Fig. 39. Spatial actions in Sangerhausen during IBA 2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie broszury informacyjnej IBA Saxony-Anhalt, 2010, Sangerhausen. Rating for liveable urban district, Regionalne Ministerstwo Rozwoju i Transportu Saxony-Anhalt.

Najważniejszym projektem odnowy miejskiej dotyczącym zabudowy mieszkaniowej zrealizowanym w ramach IBA w mieście Sangerhausen jest centrum zachodniej części osiedla *Am Bergmann*. Osiedle to pochodzi z lat 50. XX wieku i zostało wybudowane w stylu socjalistycznym. Budynek zmodernizowano zgodnie

z zasadami konserwacji zabytków. Głównymi celami modernizacji były poprawa komfortu życia osób starszych i zachęcenie do powrotu ludzi młodych. Działania modernizacyjne polegały na dobudowaniu wind i dostosowaniu budynków do potrzeb osób starszych i niepełnosprawnych, ale z zachowaniem jak największej oryginalności tych budynków. Wprowadzono innowacyjny system zaopatrzenia w energię za pomocą energii słonecznej i odzyskiwania ciepła, co przyczyniło się do zmniejszenia kosztów energii¹⁷⁸.

Rys. 40. Zrewitalizowane osiedle Am Bergmann w Sangerhausen
 Fig. 40. Revitalized Am Bergmann housing estate in Sangerhausen
 Źródło: fot. autorka.

W Sangerhausen w ramach programu IBA 2010 utworzono różne formy zabudowy mieszkaniowej dla osób starszych¹⁷⁹, tj.:

- **dom międzygeneracyjny**, oferujący 48 apartamentów dla osób starszych i młodych,

¹⁷⁸ Remont osiedla *Am Bergmann* zakończył się w połowie 2010 roku. W 2009 roku osiedle otrzymało nagrodę Niemieckiego Towarzystwa Energetyki Słonecznej za koncepcję wykorzystania energii słonecznej jako element zrównoważonego podejścia.

¹⁷⁹ Warto nadmienić, że pomysł placów był wynikiem partycypacji społecznej w procesie rewitalizacji, został wymyślony przez mieszkańców podczas spotkań, warsztatów i zebrań lokalnych.

Rys. 41. Ośrodek pomocy dla osób starszych - dom międzygeneracyjny dla osób starszych i młodych w Sangerhausen

Fig. 41. Aid center for senior citizens - an intergenerational house for senior and younger residents in Sangerhausen

Źródło: fot. autorka.

- **dom opieki dla osób starszych** (*Seniorzentrum Kyffhäuserblick*¹⁸⁰), mający 125 jednoosobowych i 12 dwuosobowych pokoi z własnym węzłem sanitarnym oraz przestronny salon służący integracji mieszkańców wraz z miejscem spotkań z rodzinami. Wnętrza pokoi osoba starsza może zaaranżować według własnych potrzeb i upodobań (może korzystać z własnych mebli, roślin, obrazów itp.). Ponadto w budynku znajdują się funkcje wspomagające, tj. pokój do terapii relaksacyjnej, kawiarnia dostępna także dla przyjezdnych i mieszkańców, fryzjer i kosmetyczka, pomieszczenia do fizjoterapii oraz apteka,

Rys. 42. Dom opieki dla osób starszych (Seniorzentrum Kyffhäuserblick) od strony elewacji frontowej

Fig. 42. View of the nursing home for senior residents (Seniorzentrum Kyffhäuserblick) from the facade

Źródło: fot. autorka.

¹⁸⁰ <http://www.drk-sangerhausen.de/de/inhalte/einrichtungen/seniorenzentrum-kyffhaeuserblick.htm>.

Rys. 43. Dom opieki dla osób starszych od strony ogrodu w Sangergausen
 Fig. 43. Nursing home for senior residents, view from the garden, Sangergausen
 Źródło: fot. autorka.

- **dom seniora** - AWO Sozialstation *Am Rosengarten* - został oddany do użytku w 1994 roku, oferuje 31 jednoosobowych i 47 dwuosobowych pokoi dla 125 seniorów. Dom jest zlokalizowany w bezpośrednim sąsiedztwie *Rozarium Europa*¹⁸¹, które stanowi ważny punkt spotkań i spacerów osób starszych.

Rys. 44. Dom opieki usytuowany w sąsiedztwie Rozarium Europa
 Fig. 44. Nursery home located near the Rose Garden Europa
 Źródło: fot. autorka.

Ponadto na osiedlu *Othaler Weg* w 2009 roku powstał budynek będący centrum informacji o nazwie MIETZ, pełniący funkcję miejsca spotkań mieszkańców i będący punktem centralnym osiedla¹⁸². Pomysł utworzenia centrum dzielnicy opracowały stowarzyszenia mieszkaniowe i instytucje opieki społecznej. Celami były umożliwienie starszym mieszkańcom kontaktów z pozostałymi mieszkańcami oraz walka z wykluczeniem społecznym. Budynek ten sprzyja różnym aktywnościom oraz

¹⁸¹ <http://www.awo-sangerhausen.de/index.php/awo-ggmbh/pflegeheim-am-rosengarten.html>.

¹⁸² Trzy powyższe przedsięwzięcia powstały w ramach programów *Social City* i *Future Region Mansfeld/South Harz*.

integracji osób starszych i młodych, a w przeciwieństwie do placyków *Kumpel Plätze* może być wykorzystywany o różnych porach roku.

Rys. 45. Lokalne centrum integracji mieszkańców - MIETZ na osiedlu Othaler Weg w Sangerhausen

Fig. 45. Local residents integration center Mietz - on the estate Othaler Weg in Sangerhausen

Źródło: fot. autorka.

Tereny komunikacji

Sangerhausen jest dobrze skomunikowane pod względem dostępu do sąsiednich miast. Do głównych środków komunikacji należą: pociąg *Deutsche Bahn AG*, komunikacja autobusowa kursująca w mieście i poza jego granicami oraz dobrze rozwinięta sieć dróg krajowych, tj. Halle-Lipsk i Nordhausen (B80) oraz Erfurt i Magdeburg (B86), a także autostrad (autostrada Sudhartz nr 38/143, Halle-Sangerhausen-Kassel i autostrada Helmetal nr 71, Sangerhausen-Artern).

Transport w mieście jest obsługiwany przez autobusy miejskie kursujące na trzech liniach (51, 52, 53). Transport ponadlokalny jest zapewniony także przez kolej oraz dodatkowo przez autobusy kursujące do sąsiadujących miast, tj. Halle, Nordhausen, Magdeburg oraz Erfurt. Dzięki temu osoby starsze mogą korzystać z ofert usługowych sąsiadujących gmin.

Tereny zieleni

W Sangerhausen znajduje się największe w Europie rozarium, powstałe w 1901 roku. Dzisiaj znane pod nazwą *Europa Rosarium*¹⁸³, stanowi atrakcję turystyczną oraz miejsce chętnie odwiedzane przez mieszkańców. W pobliżu tego dużego obszaru zieleni zlokalizowany jest dom opieki dla osób starszych. Rozarium stanowi idealne miejsce do spacerów, odpoczynku, edukacji oraz aktywności

¹⁸³ *Europa Rosarium* w skali regionu stanowi ważny punkt turystyki pod nazwą *Ogrody w Saksonii-Anhalt*.

fizycznej i rehabilitacji¹⁸⁴ dla osób starszych, które są niezbędne do utrzymania dobrej kondycji i samopoczucia (broshura informacyjna IBA, 2010).

Rys. 46. Ogród Różany Europa Rosarium w Sangerhausen

Fig. 46. Europa Rosarium, Sangerhausen

Źródło: fot. autorka.

KOMENTARZ do rozwiązań w skali mezo

W ramach działań odnowy miejskiej w skali mezo w aspekcie starzenia się populacji szczególny nacisk położono na:

- zaprojektowanie w strukturze miasta **przestrzeni publicznych zlokalizowanych w pobliżu miejsc zamieszkania**, pełniących funkcję integracji społecznej,
- wprowadzenie funkcji lokalnych miejsc spotkań dla osób starszych, zlokalizowanych zazwyczaj w centrum osiedli mieszkaniowych,
- połączenie struktury **osiedli mieszkaniowych systemem przestrzeni publicznych**,
- **stworzenie bogatej oferty różnych form zabudowy mieszkaniowej na każdym etapie starości**, np. domów wielopokoleniowych, domów opieki dla osób starszych itp.,
- **lokalizację terenów zieleni w bliskim sąsiedztwie miejsca zamieszkania osób starszych**.

W Sangerhausen komunikacja miejska jest słabo rozwinięta. Wynika to z niewielkich odległości pomiędzy obszarami w mieście, które można pokonać pieszo. Częstotliwość kursowania transportu publicznego jest mniejsza niż w przypadku dużych miast. Liczba linii komunikacyjnych jest niewielka, a trasy ich kursowania obejmują zasięgiem wszystkie obszary miasta. Komunikacja

¹⁸⁴ Obcowanie z przyrodą przyspiesza leczenie takich chorób jak Alzheimer (w Wenecji powstały *ogrody Alzheimera*, które w ramach ośrodka opieki dla osób starszych pozwalają na odbycie terapii obcowania z różnymi gatunkami roślin, co ma pozytywny wpływ na chorych).

tego typu jest skierowana do osób, które chcą dostać się do dalszych punktów w mieście, a czas podróży i jego częstotliwość odgrywają drugoplanową rolę.

Elementy formy architektonicznej w Sangerhausen

W skali mikro zmiany w mieście Sangerhausen były ukierunkowane przede wszystkim na zaprojektowanie nowoczesnych i atrakcyjnych obszarów miejskich eliminujących bariery architektoniczne oraz na poprawę jakości usług oferowanych przez tereny sąsiedzkie i lokalne miejsca spotkań, a także na polepszenie jakości życia dwóch grup docelowych, osób starszych i rodzin z małymi dziećmi, w zakresie:

- **placów miejskich, skwerów itp.**
  - wprowadzenie elementów małej architektury sprzyjających integracji ludzi młodych i starszych, nawiązujących do tradycji i tożsamości miejsca (np. *Kumpel Plätze*),
  - zaprojektowanie w tkance osiedli przestrzeni do spacerowania bez barier architektonicznych,
  - wprowadzenie w przestrzeniach publicznych w pobliżu miejsca zamieszkania miejsc siedzących dla osób starszych w postaci ławek, ale i elementów małej architektury;
- **budynków**
  - wyposażenie budynków w windy,
  - dobudowa do elewacji budynków mieszkalnych przestronnych balkonów,
  - zaaranżowanie przestrzeni wokół budynków mieszkalnych terenami zieleni, pełniącymi funkcję rekreacji, wraz z ławkami, stolikami, urządzeniami do ćwiczeń itp., co tym samym promuje koncepcję *aktywnego starzenia się*;

Rys. 47. Dobudowane windy do budynków mieszkalnych w Sangerhausen

Fig. 47. Elevators added into the residential buildings, Sangerhausen

Źródło: fot. autorka.

Rys. 48. Dobudowa przestronnych balkonów w Sangerhausen
Fig. 48. Spacious balconies being built on to the buildings in Sangerhausen
Źródło: fot. autorka.

Rys. 49. Pochylnie przy wejściach do budynków na osiedlu Am Bergamnn w Sangerhausen
Fig. 49. Ramps next to building entrances in Am Bergmann housing estate, in Sangerhausen
Źródło: fot. autorka.

Rys. 50. Instalacja elementów rekreacji i rehabilitacji zapewniających dobrą kondycję osobom starszym w Sangerhausen

Fig. 50. Installation of recreational and rehabilitation amenities helping the senior residents to improve fitness, Sangerhausen

Źródło: fot. autorka.

- **dróg, przejść dla pieszych, chodników itp.**
  - dostosowanie nawierzchni chodników do poruszających się po nich osób starszych i niepełnosprawnych,
  - nawiązanie do tożsamości miasta i jego pogórniczego charakteru przez detal architektoniczny i elementy małej architektury w przestrzeniach miejskich, tj. płaskorzeźby, elementy szybów kopalnianych na posadzce placów *Kumpel Plätze*, w celu podtrzymywania wspomnień osób starszych i utożsamiania się ich z miejscem zamieszkania itp.

KOMENTARZ do rozwiązań w skali mikro

Do podstawowych wniosków dotyczących działań w skali mikro w aspekcie starzenia się mieszkańców w Sangerhausen można zaliczyć:

- **wyeliminowanie barier architektonicznych,**
- **zagospodarowanie przestrzeni wokół budynków** w postaci miejsc siedzących, miejsc do aktywnego wypoczynku, urządzeń do ćwiczeń,
- **modernizację elewacji budynków i zwiększenie standardu budownictwa** z lat 60. XX wieku przez dobudowanie balkonów,
- **wprowadzenie małej architektury sprzyjającej integracji między-pokoleniowej i nawiązującej do tożsamości miejsca,** a tym samym przywołującej wspomnienia.

C) Wnioski

Sangerhausen jest miastem kurczącym się, o słabym zapleczu gospodarczym, charakteryzującym się spadkiem liczby ludności oraz starzeniem się społeczeństwa. Procesy te wpływają na kierunki odnowy miejskiej, która została przeprowadzona w mieście w ramach programu IBA 2010 dla regionu Saksonia-Anhalt. Miasto dzięki temu zyskało kompleksową odnowę i odpowiedź na wyzwanie, jakim jest starzenie się mieszkańców. Warto jednak zaznaczyć, że nie wszystkie problemy doczekały się rozwiązania. Wiele z tych rozwiązań to projekty pilotażowe, stąd potrzeba czasu na ocenę tych działań i ich skuteczności.

Kluczowe działania w mieście odnoszą się do rozwoju terenów mieszkaniowych przez stworzenie różnorodnej oferty form zabudowy mieszkaniowej dla osób starszych (koncepcja *starzenia się w miejscu*), która stanowi istotny element w strukturze urbanistycznej miasta, a także jest czynnikiem sprzyjającym **osiągnięciu nowej równowagi w mieście** w związku z przyspieszonym procesem starzenia się mieszkańców. Miasta kurczące się są zależne od innych ośrodków miejskich ze względu na słaby rozwój gospodarczy i malejącą liczbę ludności. Potrzebują wsparcia z zewnątrz i przededefiniowania, stąd ważnym elementem w strukturze miejskiej jest transport regionalny zapewniający łatwy dostęp do sąsiadujących ośrodków miejskich w celu korzystania z innych ofert kulturalno-usługowych, jakie oferują te ośrodki, natomiast mniejszą rolę odgrywa transport w skali miasta, którego sieć nie jest mocno rozwinięta, jak w przypadku miast dynamicznych, gdzie zapotrzebowanie na tę usługę wzrasta.

3.2. Eksperymentalne projekty odnowy miejskiej

Celem niniejszego podrozdziału jest opis projektów eksperymentalnych odnowy miejskiej odnoszących się do zagadnień architektoniczno-urbanistycznych i starzenia się społeczeństwa. Projekty te stanowią drugą część badań. Autorka poszukuje odpowiedzi na pytania: czy projekty te uzupełniają prowadzone obecnie działania odnowy miejskiej w Europie oraz czy wprowadzają *innovacyjne* i wizjonerskie spojrzenie na odnowę miast w kontekście starzenia się populacji w perspektywie czasowej na najbliższe 30 lat?

Projekty te odnoszą się do nowych trendów i tendencji występujących w miastach europejskich w XXI wieku w odniesieniu do zróżnicowanego społeczeństwa, które dzięki wykorzystaniu nowoczesnych technologii i szybkich systemów transportowych może szybko przemieszczać się do odległych miejsc na świecie. Jak podają obecne prognozy demograficzne (według Eurostatu), osoby urodzone w 2004 roku będą żyć średnio 100 lat. Ponadto przyszłe pokolenia osób starszych będą znacząco różnić się od pokolenia obecnych 60-latków m.in. pod względem aspiracji życiowych, mobilności, braku przywiązania do miejsca zamieszkania, same będą decydowały o wyborze miejsca zamieszkania na starość,

kierując się aspektami dostępności, komfortu, ekonomii i przyjemności płynącej z życia w danym miejscu.

Trendy te wpływają bezpośrednio na kwestie odnowy struktury miejskiej, a wiedza na temat powstających projektów eksperymentalnych może się przyczynić do poszerzenia badań omówionych w części pierwszej niniejszego rozdziału.

Badania w części drugiej pracy przeprowadzono z wykorzystaniem charakterystyki następujących projektów:

- **Sociopolis**,
- **Geropolis 2030**.

Nie wszystkie informacje na temat projektów eksperymentalnych są informacjami ogólnodostępnymi i powszechnymi, tak jak w przypadku projektów zrealizowanych, będących pionierami w działaniach dotyczących odnowy miejskiej uwzględniającej potrzeby ludzi starszych. Dane dotyczące badanych projektów pochodzą bezpośrednio od autorów (*Geropolis 2030*) bądź zostały uzupełnione informacjami ze stron internetowych i publikacji (*Sociopolis*).

SOCIOPOLIS¹⁸⁵

A) Ogólne informacje o Sociopolis

*Sociopolis*¹⁸⁶ to eksperymentalny projekt architektoniczno-urbanistyczny powstały na terenach przedmiejskich w południowej części Walencji (Hiszpania), w dzielnicy La Torre w sąsiedztwie nowego kanału rzeki Turia.

---

¹⁸⁵ Niniejszy projekt został opracowany na podstawie następujących źródeł:

- <http://www.sociopolis.net/web/sociopolis.php>,
- film: <http://www.youtube.com/watch?v=CwtHH5DGhVQ&feature=related>,
- <http://www.guallart.com/projects/sociopolis>,
- Guallart V. (red.), 2004, *Sociopolis – Project for a City of the future*, Wyd. Actar, Wiedeń,
- Martyka A., 2010, *Oszczędne gospodarowanie czasem we współczesnym mieście*, Czasopismo Techniczne 6-A/2010, Zeszyt 14, Rok 107, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków.

¹⁸⁶ Projekt Sociopolis został przedstawiony w 2003 roku na Weneckim Biennale Architektury. Po przedstawieniu projektu zdecydowano się wybudować pierwsze osiedle składające się z 2500 domów w dzielnicy La Torre na południu od Walencji, na 350 000 m² terenu.

Rys. 51. Zdjęcie lotnicze dzielnicy La Torre w Walencji
 Fig. 51. Aerial photo of La Torre neighbourhood in Valencia
 Źródło: <http://www.guallart.com/projects/sociopolis> (10.11.2012).

Projekt miał być odpowiedzią na zachodzące w miastach Hiszpanii trendy dotyczące zmniejszenia liczby rodzin wielodzietnych¹⁸⁷ oraz starzenie się populacji. *Sociopolis* proponuje koncepcję dynamicznie rozwijającej się dzielnicy miejskiej, która uwzględnia potrzeby różnych grup społecznych, w tym osób starszych i emigrantów.

Rys. 52. Scena z filmu promującego projekt Sociópolis
 Fig. 52. A frame from the Sociópolis promotional video
 Źródło: <http://www.youtube.com/watch?v=CwtHH5DGhVQ&feature=related> (10.11.2012).

¹⁸⁷ Tradycyjna rodzina składająca się z dwóch rodziców i jednego dziecka lub większej ich liczby stanowi obecnie mniej niż 50% gospodarstw domowych.

W odpowiedzi na powstałe trendy władze miejskie Walencji¹⁸⁸ zleciły opracowanie projektu nowej dzielnicy mieszkaniowej odpowiadającej na przyszłe potrzeby zróżnicowanego społeczeństwa przy uwzględnieniu potrzeb osób starszych. W 2006 roku na terenie La Torre rozpoczęto budowę¹⁸⁹, powstało kilka obiektów mieszkalnych i usługowych wraz z infrastrukturą techniczną i terenami zieleni.

Celem projektu było opracowanie wizji miasta na miarę XXI wieku¹⁹⁰, przełamującego tradycyjne projektowanie formy przestrzeni miejskich i zabudowy mieszkaniowej, promującego środowisko miejskie o wysokiej jakości życia dla wszystkich mieszkańców.

Sociopolis powstał w celu zbadania możliwości stworzenia *wspólnego siedliska*, które zachęcałoby do większego współdziałania mieszkańców. Założeniem projektu było przedstawienie nowego modelu rozwoju obszarów miejskich (technologicznego), który reaguje na nowe trendy i tendencje XXI wieku. Dążono do stworzenia warunków życia zarówno dla teraźniejszych, jak i przyszłych pokoleń mieszkańców, które stanowiłyby odpowiedź na problemy społeczne, w tym zmiany demograficzne. Założenia projektu opierały się na poszukiwaniu kompromisu pomiędzy możliwością zaprojektowania intensywnej zabudowy mieszkaniowej a maksymalizacją ochrony środowiska lokalnego, przyrodniczego, kulturowego i społecznego, z wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjnych.

Do podstawowych celów odnowy miejskiej zawartych w projekcie *Sociopolis* można zaliczyć:

- stworzenie wysokiej jakości środowiska lokalnego przez ograniczenie roli samochodu w mieście,
- zaproponowanie w środowisku zamieszkania nowych sposobów łączności za pomocą nowoczesnych sieci informatycznych i wykorzystania zaawansowanych systemów cyfrowych,
- wprowadzenie nowych rozwiązań funkcjonalnych, w których miasto i park stanowią jedną całość, przy uwzględnieniu ochrony środowiska i dziedzictwa kulturowego w mieście zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju,
- zaprojektowanie nowych rozwiązań zabudowy mieszkaniowej z uwzględnieniem inteligentnych i energooszczędnych systemów.

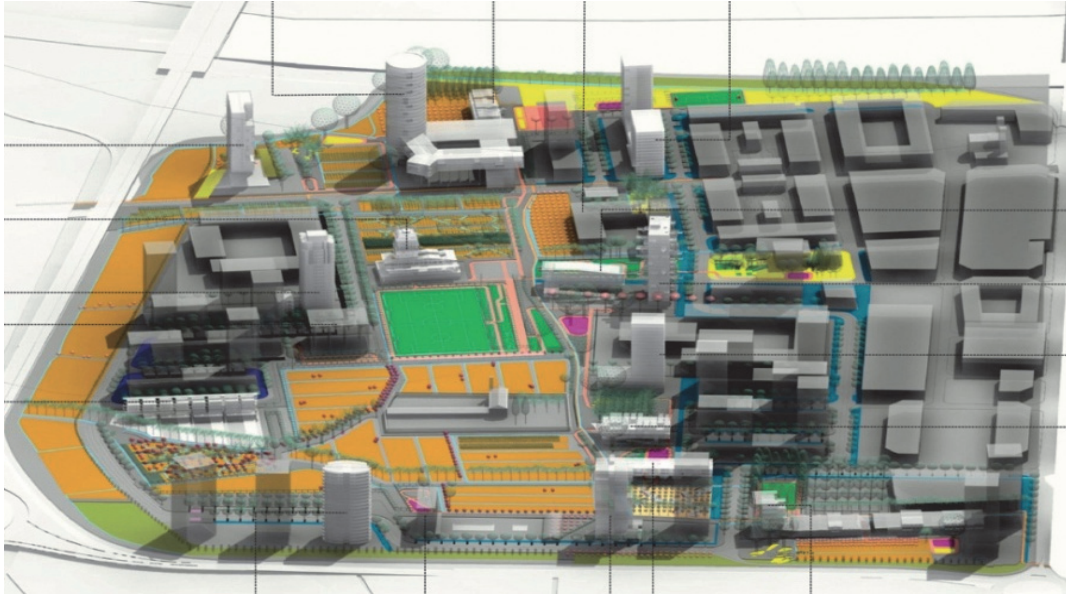
---

¹⁸⁸ Generalitat Valenciana zdecydowała o wybudowaniu 3000 mieszkań w dzielnicy La Torre, wspomaganych przez IVVSA (Insituto Valenciano de Vivienda), czyli Instytut Mieszkaniowy powołany przez rząd, którego celem jest zapewnienie warunków mieszkaniowych dla rodzin i osób starszych narażonych na ryzyko wykluczenia społecznego i tych, którzy mają niewielkie zasoby gospodarcze (<http://www.ivvsa.gva.es/nuevo/castellano/ivvsa/actividades.php>, 15.12.2012).

¹⁸⁹ Zdjęcia z poszczególnych etapów budowy są dostępne na stronie władz miejskich Walencji: http://www.ivvsa.gva.es/nuevo/sociopolis/imagenes_sociopolis.php.

¹⁹⁰ Autorami projektu są Vincente Guallart i Maria Diaz we współpracy z 13 międzynarodowymi firmami architektonicznymi: Abalos & Herreros, Manuel Gausa, Eduardo Arroyo, José María Torres Nadal, Sogo Arquitectos, Willy Müller, Antonio Lleyda / Eduardo de la Peña, Toyo Ito, MVRDV, Greg Lynn FORM, Duncan Lewis, José Luis Mateo, Kim Young-Joon, JM Lin, Jose Maria Lozano and Maria Colomer.

Rys. 53. Wizualizacja projektu Sociopolis

Fig. 53. Visualization of Sociopolis project

Źródło: <http://www.guallart.com/projects/sociopolis> (12.11.2012).

B) Rozwiązania dotyczące zagospodarowania przestrzennego Sociopolis

Elementy strategii przestrzennej w Sociopolis

Sociopolis stanowi eksperymentalne rozwiązanie, które było możliwe dzięki wsparciu kulturalnemu i politycznemu władz miejskich. W projekcie poszukiwano różnorodnych rozwiązań architektoniczno-urbanistycznych zgodnych z ideą zrównoważonego rozwoju. Rozwiązania te nie opierały się na sztywnie określonych przepisach i ustalonych odgórnie wytycznych. Wszystkie decyzje projektowe były poprzedzone badaniami socjologicznymi i ekonomicznymi. Do interdyscyplinarnego zespołu badawczego, kierowanego przez architekta Vincenta Guallarta, zaliczono m.in.: socjologa, ekologa, biologa, architekta krajobrazu, prawników oraz zespół różnych ekspertów, m.in. z Instytutu Gospodarki Mieszkaniowej w Walencji. Program badań obejmował określenie potrzeb przyszłych użytkowników w stosunku do zabudowy mieszkaniowej i przestrzeni miejskich. W projekcie wykorzystano nowoczesne technologie do komunikacji między mieszkańcami. Różnorodna i bogata oferta usług w *Sociopolis* została połączona lokalną siecią Internetu z poszczególnymi mieszkaniami w całej dzielnicy. Dla ludzi starszych zakupy przez Internet i inne usługi mogą okazać się niezwykle istotne w chwili, kiedy będą mieli problemy z poruszaniem się i opuszczaniem miejsca zamieszkania. Projekt przewidywał także powstanie i rozwój *sąsiedzkiej* strony internetowej, która powinna sprzyjać wyeliminowaniu segregacji i wykluczenia społecznego w mieście. Mieszkańcy mieliby możliwość prowadzenia własnej strony internetowej, na której mogliby zamieszczać ogłoszenia i oferty wynajmu mieszkań oraz informacje dotyczące wydarzeń i akcji społecznych na terenie dzielnicy. Działania te miały na celu włączenie osób starszych w życie społeczne dzielnicy.

Budynki w La Torre zostały podłączone do sąsiedzkiej sieci internetowej, dzięki której osoby starsze bez wychodzenia z domu mogą załatwić wiele spraw związanych z zakupami, wypożyczeniem książek w bibliotece, kontaktem ze znajomymi czy pomocą w ramach programów ośrodków zdrowia.

KOMENTARZ do rozwiązań w skali makro

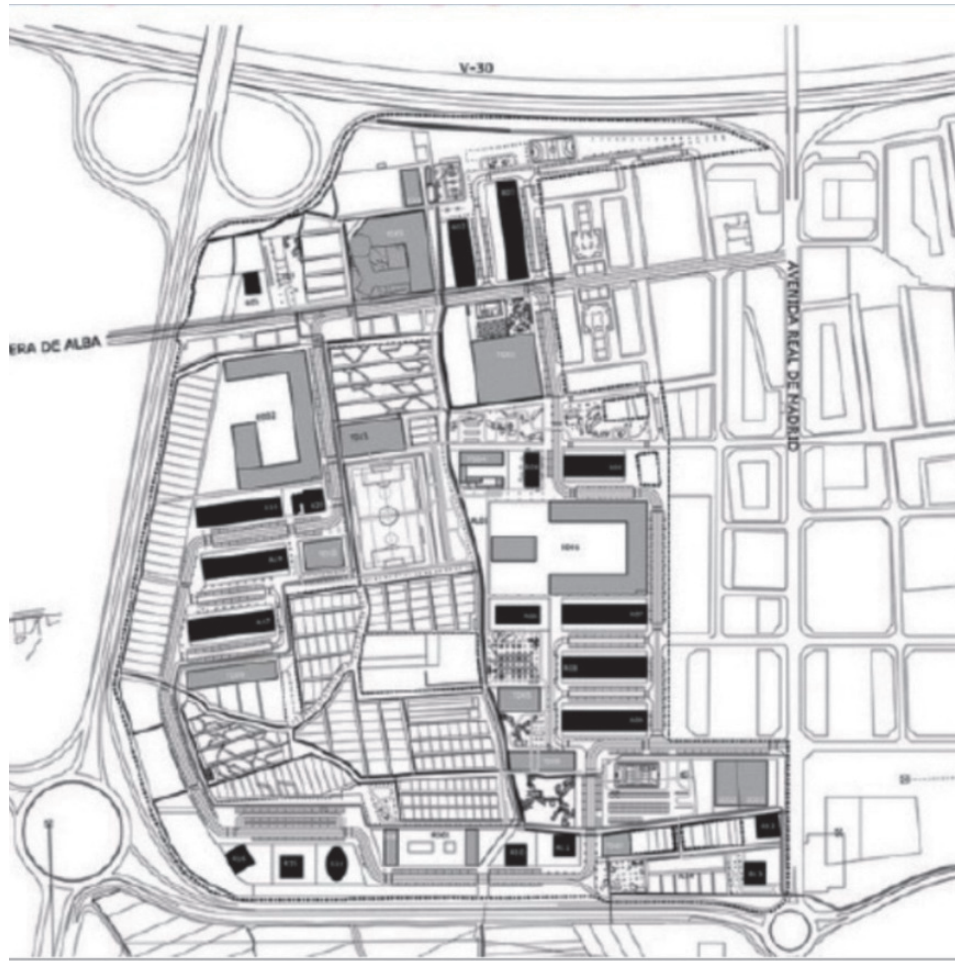
Projekt *Sociopolis* powstał jako odpowiedź na globalne trendy zachodzące w miastach europejskich, takie jak: starzenie się populacji, polaryzacja przestrzenna, migracje. Projekt w skali makro dotyczył:

- **określenia głównych trendów odnowy miejskiej w XXI wieku** na podstawie kryteriów ekonomicznych i społecznych (zaangażowanie specjalistów różnych dziedzin), m.in. dostępność zabudowy mieszkaniowej, a także integracja różnych grup społecznych,
- **zapropnowania nowej formuły integracji zabudowy z terenami zieleni** z uwzględnieniem wszystkich aspektów życia w mieście, w tym potrzeb osób starszych, tj. integracja przez wykorzystanie nowoczesnych technologii w dzielnicy itp.

Elementy struktury urbanistycznej w Sociopolis

W ramach struktury urbanistycznej autorzy projektu zaproponowali zamiast zwartej struktury zabudowy swobodny układ, chcąc zachować jej rolniczy charakter (historyczne kanały nawadniające). Wszystkie tereny zabudowy są zlokalizowane w bezpośrednim sąsiedztwie obwodnicy dzielnicy La Torre, w centralnej strefie założenia, i stanowią obszar o powierzchni ok. 120 tysięcy m².

Projektowany teren jest bardzo dobrze skomunikowany za pomocą autostrady od stron zachodniej (Era de Alba), północnej (V-30) i południowej, natomiast od wschodu zlokalizowana jest jedna z głównych dróg (Avenida Real de Madrid). Tereny komunikacji zostały zaprojektowane maksymalnie po zewnętrznej stronie obszaru. Centralny obszar zajmują tereny zieleni, rolnicze i sportowe, w kierunku których kształtowana jest zabudowa mieszkaniowa. Dzięki takiemu rozwiązaniu osoby starsze mają możliwość bezpiecznego korzystania z przestrzeni publicznej, a ruch komunikacji kołowej jest przeniesiony poza strefę komunikacji pieszej.

Rys. 54. Plan zagospodarowania przestrzennego *Sociopolis*

Fig. 54. Plan of space organization in *Sociopolis*

Źródło: <http://vpovalencia.webgarden.es/menu/localizacion>.

Przestrzenie publiczne

W ramach projektu *Sociopolis* zaproponowano model przestrzeni miejskich, którego celem była odpowiedź na oczekiwania i potrzeby zarówno teraźniejszych, jak i przyszłych pokoleń mieszkańców. Osoby starsze mogą aktywnie spędzać wolny czas i integrować się z innymi użytkownikami przestrzeni dzięki bogatej ofercie aktywności sportowych, kulturalnych, a także rolniczych (przestrzenie te oferują mieszkańcom możliwość uprawy własnych roślin i warzyw).

Rys. 55. Wizualizacja terenów zieleni w *Sociopolis*
 Fig. 55. Visualisation of green areas in *Sociopolis*
 Źródło: <http://www.guallart.com/projects/sociopolis>

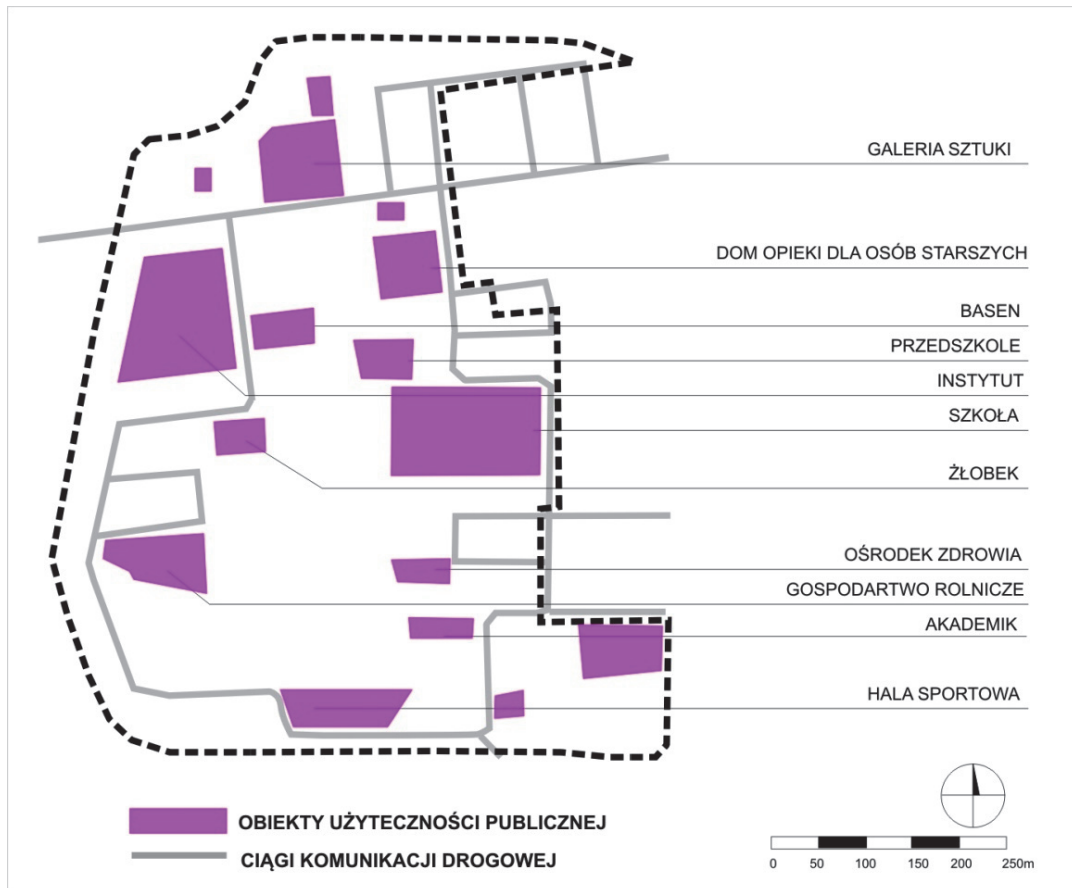
Rolę aktywizującą mieszkańców odgrywają tereny sportowe zlokalizowane w centralnej części dzielnicy. Strefa sportowa obejmuje: boisko do piłki nożnej, place zabaw, lodowisko, zewnętrzny basen miejski w południowej części dzielnicy, a także wielofunkcyjne boiska sportowe, boiska do koszykówki i minikoszykówki. Obiekty te zostały połączone bieżnią do sportów lekkoatletycznych.

Rys. 56. Wizualizacja terenów sportowych w *Sociopolis*
 Fig. 56. Visualisation of sport facilities in *Sociopolis*
 Źródło: <http://www.guallart.com/projects/sociopolis> (18.11.2012).

Ponadto na zaprojektowanym terenie wprowadzono wiele funkcji użyteczności publicznej zlokalizowanych w centralnej części dzielnicy należą do nich: szkoły, ośrodki zdrowia, centra dla młodzieży, centra technologiczne, które są powiązane ciągami pieszo-rowerowymi, co gwarantuje stałą obecność i aktywność mieszkańców w przestrzeniach publicznych oraz zapewnia bezpieczeństwo osobom starszym.

Rys. 57. Budynki użyteczności publicznej w *Sociopolis*

Fig. 57. Public utility buildings in *Sociopolis*

Źródło: opracowanie własne.

Funkcja bezpośrednio skierowana do osób starszych to dom opieki zlokalizowany w centralnej części osiedla z otwarciem na przestrzeń publiczną i tereny zieleni. Sąsiaduje z galerią sztuki od północy oraz przedszkolem i szkołą od południa, co sprzyja podtrzymywaniu kontaktów międzypokoleniowych.

Rys. 58. Wizualizacja przestrzeni publicznych w *Sociopolis*

Fig. 58. Visualisation of public spaces in *Sociopolis*

Źródło: <http://www.guallart.com/projects/sociopolis> (14.11.2012).

Tereny mieszkaniowe

Zabudowa mieszkaniowa w strukturze dzielnicy jest powiązana terenami zieleni zlokalizowanymi w centrum założenia. Po zewnętrznej stronie sąsiaduje z terenami komunikacyjnymi. Projekt *Sociopolis* wprowadza nowe podejście do projektowania formy zabudowy mieszkaniowej w odpowiedzi na nowy styl życia różnych grup społecznych, które dotychczas nie były uwzględniane w planowaniu przestrzennym i urbanistyce (m.in. wielodzietne rodziny, osoby samotnie wychowujące dzieci, osoby starsze, młodzi ludzie, imigranci). Warto zauważyć, że w ramach podjętych działań odnowy miejskiej zrealizowano już kilka budynków mieszkalnych (np. nr 2, 6, 9, 14) w dzielnicy La Torre.

Rys. 59. Planowane i powstałe budynki mieszkalne w *Sociopolis*

Fig. 59. The planned and the developed housing projects in *Sociopolis*

Źródło: http://www.ivvsa.gva.es/nuevo/sociopolis/plano_sociopolis.php (14.11.2012).

Tereny komunikacji

Projektowana sieć ciągów komunikacyjnych: samochodowych, rowerowych, pieszych, a także infrastruktura sportowa stanowią w projekcie uzupełnienie dla punktowej zabudowy mieszkaniowej. Tereny komunikacji kołowej są zlokalizowane maksymalnie na zewnątrz powstającej zabudowy, aby zapewnić dostępność do przestrzeni publicznych i terenów zieleni usytuowanych w centrum założenia. Bogata oferta obiektów sportowych przewidziana na całym obszarze projektowanego terenu jest powiązana ze sobą ciągami pieszymi, rowerowymi oraz bieżniami sportowymi, co sprzyja dostępności tych terenów dla mieszkańców oraz stanowi okazję do aktywizacji oraz integracji ludzi w każdym wieku. Ponadto wszystkie nowo projektowane ulice zostały doprojektowane do istniejących ciągów komunikacyjnych

dzielnicy La Torre, aby mieszkańcy istniejących i nowo projektowanych osiedli mogli się swobodnie poruszać w tej strukturze.

Rys. 60. Tereny sportowe wraz z infrastrukturą drogową, pieszą i rowerową w *Sociopolis*

Fig. 60. Sport facilities with road, walking, and cycling infrastructure, in *Sociopolis*

Źródło: http://gonzalezpedemonte5.blogspot.com/2010_09_01_archive.html, (05.12.2012).

Tereny zieleni

Projekt *Sociopolis* zakładał maksymalne poszanowanie rolniczego krajobrazu Huerta¹⁹¹; obszar ten stanowi jedną z tradycyjnych stref rolniczych okolic Walencji, który został wraz z systemem zabytkowych kanałów nawadniających zbudowany przez Arabów 800 lat temu. W centralnym parku dzielnicy posadzono różnorodną roślinność. Wysokie drzewa (palmy, sosny) stanowią strefę wypoczynku, dając cień, cenny szczególnie w ciepłe dni dla osób starszych. Tereny zieleni stanowią punkty orientacyjne, szczególnie dla cierpiących na demencję i Alzheimera. W środkowej części założenia, w sąsiedztwie domu opieki dla osób starszych oraz terenów sportowych, zlokalizowano park. Stanowi on miejsce dostępne dla wszystkich mieszkańców. Wydzielono w nim kwatery, które mieszkańcy, m.in. osoby starsze, mogą wynajmować i realizować w nich własne zamiłowania i hobby, np. przez uprawę warzyw, owoców cytrusowych czy kwiatów. Według autorów projektu założenia parku powstały w odpowiedzi na potrzeby człowieka w kontekście zamiłowania do kontaktu z naturą. Takie zagospodarowanie przestrzenne terenów zieleni wyzwala rywalizację wśród właścicieli kwatery o np. najładniejszy ogórek, sprzyja spacerom i przechadzkom, przyczynia się do rozwijania nowych

¹⁹¹ Po raz pierwszy w Hiszpanii zaproponowano zachowanie strefy rolniczej w tkance miejskiej w wersji nieco zmodyfikowanej.

zainteresowań mieszkańców i integracji międzypokoleniowej; tam ludzie młodzi i starsi mogą realizować swoje zainteresowania i spędzać czas wolny.

KOMENTARZ do rozwiązań w skali mezo

Projekt *Sociopolis* stanowi element większej struktury urbanistycznej Walencji, a zarazem eksperymentalny przykład odnowy części miasta. Projekt zakłada stworzenie *miasta-wsi*, w którym mieszkańcy, w tym osoby starsze, będą czuli się dobrze w bliskości przyrody, a jednocześnie z wykorzystaniem nowoczesnych technologii, których celem ma być poprawa komfortu życia.

Kluczowe działania dotyczące struktury urbanistycznej w projekcie *Sociopolis* dotyczyły:

- **przeniesienia ruchu kołowego** poza obręb przestrzeni publicznych i zabudowy mieszkaniowej, dzięki czemu osoby starsze mogą swobodnie poruszać się po dzielnicy w jej wewnętrznej strukturze,
- **zlokalizowania przestrzeni publicznych bezpośrednio przy budynkach użyteczności publicznej**, z możliwością dojścia pieszo do podstawowych usług w dzielnicy,
- **zlokalizowania terenów zieleni** w bliskim sąsiedztwie terenów zabudowy mieszkaniowej dla osób starszych i umożliwienia im czynnego udziału w dbaniu o te tereny (np. wynajęte kwatery w parku dające możliwość uprawy warzyw i roślin przez osoby starsze).

Elementy formy architektonicznej w Sociopolis

Pomimo eksperymentalnego charakteru projektu *Sociopolis* władze miejskie Walencji zdecydowały się na realizację części projektu. Zakres tych działań obejmował:

- **place, skwery itp.**

W niektórych częściach projektowanej dzielnicy wprowadzono elementy małej architektury w postaci różnego rodzaju miejsc siedzących w otoczeniu zieleni, które dla osób starszych stanowią miejsce spotkań, spędzania wolnego czasu, obserwacji, a także integracji z pozostałymi mieszkańcami dzielnicy;

- **jezdnie, przejścia dla pieszych, chodniki itp.**

Większość chodników została odizolowana od terenów komunikacji kołowej szpalerem drzew. Wszystkie przejścia dla pieszych mają obniżone krawężniki umożliwiające osobom starszym swobodne i bezpieczne przejście przez ulicę;

- **budynki**

Przykładem budynku zaprojektowanego dla osób starszych jest dom opieki autorstwa Toyo Ito. Dom nosi nazwę: *dom-ogród*. Głównym celem projektu było otwarcie domu na kontakty społeczne i zewnętrzne otoczenie. Idea budynku nawiązuje do średniowiecznych ogrodów, będących miejscami spotkań, kontemplacji, oraz do dawnej tradycji japońskiej architektury drapowanych mat z drewna wiśni o nazwie *manmaku*, które można było przeorganizować w taki

sposób, aby wydzielały przestrzeń do wspólnych dyskusji. Kiedy kończyły się spotkania, maty były usuwane, a przestrzeń stawała się bardziej dostępna i publiczna. Projekt *domu-ogrodu* dla osób starszych nawiązuje do tej tradycji. *Manmaku* zastępują metalowe przegrody, które tworzą pokoje osób starszych. Kiedy są dobre warunki atmosferyczne, przegrody otwierają się, a mieszkańcy mogą bezpośrednio korzystać z ogrodów i integrować się z sąsiadami i przechodniami. Występuje tu mieszanie wnętrza z obszarem zewnętrznym, przestrzeni publicznej i prywatnej.

Rys. 61. Rzut pierwszego pietra *domu-ogrodu* w *Sociopolis* (arch. Toyo Ito)

Fig. 61. View of the Garden Houses' first floor in *Sociopolis* (designed by Toyo Ito)

Źródło: Guallart V. (red.), 2004, *Sociopolis – Project for a City of the future*, Wyd. Actar, Wiedeń, s. 216.

W budynku przestrzeń wspólna, tj. restauracja, basen, zostały zaprojektowane na parterze budynku i otwierały ją na tereny sąsiadującego otoczenia. Na elewacji zastosowano nowoczesne technologie, których celem było stworzenie doświetlonych i „lekkich” pomieszczeń.

Projekt *Sociopolis* promuje koncepcję mieszania funkcji. W budynkach mieszkalnych na wyższych kondygnacjach znajdują się mieszkania dla osób starszych i młodych przed 30. rokiem życia, z kolei na parterach budynków zlokalizowane są funkcje usługowo-handlowe. W jednym budynku wprowadzono wiele konfiguracji jednostek mieszkalnych, każde mieszkanie zostało zaprojektowane indywidualnie, ze względu na potrzeby ludzi, którzy je zamieszkują. W zabudowie mieszkaniowej w ramach *Sociopolis* uwzględniono także przydatność nowoczesnych technologii. Mieszkańcy mogą skorzystać z możliwości podłączenia się do sieci bezprzewodowych, które umożliwiają im dostęp do nieograniczonych zasobów Internetu, co sprzyja tworzeniu się sieci wsparcia i rozwoju poczucia wspólnoty na osiedlu.

- **parki, skwery zieleni itp.**

W *Sociopolis* zaproponowano różne rodzaje i gatunki zieleni, sprzyjające kontaktom towarzyskim oraz tworzące zdrowe środowisko życia, w którym osoby starsze mogą bezpośrednio uczestniczyć przez uprawę roślin i dbałość o nie.

KOMENTARZ do rozwiązań w skali mikro

Do podstawowych cech formy architektonicznej w *Sociopolis* można zaliczyć:

- **budynki, które stanowią funkcjonalne hybrydy – mieszanie funkcji,**
- **mieszkania, które spełniają nowe funkcjonalne wymogi** w kontekście potrzeb osób starszych dzięki wykorzystaniu nowoczesnych technologii w środowisku zamieszkania, co zapewnia pozostanie w domu jak najdłużej (konceptcja *starzenia się w miejscu*),
- **wzbogacenie przestrzeni miejskiej różnorodnymi gatunkami zieleni;** zaangażowanie osób starszych w ich uprawę i dbałość o nie, dzięki czemu osoby te czują się potrzebne. Ponadto zieleń może służyć jako punkt orientacyjny dla osób starszych w strukturze miejskiej.

C) Wnioski

Projekt *Sociopolis* powstał w wyniku wsparcia władz miejskich Walencji. Został opracowany przez interdyscyplinarny zespół badawczy, który zaprojektował model integracji zabudowy mieszkaniowej z terenami zieleni oraz z wykorzystaniem nowoczesnych technologii, które ułatwiają dostęp do informacji, zapobiegają marginalizacji, ale przede wszystkim mogą stać się warunkiem samodzielnej egzystencji ludzi starszych w sytuacji ograniczeń związanych z wiekiem. Powstał model miasta technorolniczego, który stanowi paradygmat dla miasta XX wieku, opartego na znaczącej roli samochodu. Wielopokoleniowa zabudowa mieszkaniowa jest zlokalizowana w bezpośrednim sąsiedztwie terenów zieleni (hybrydyzacja budynków z naturą) jako odpowiedź na rozwój i odnowę miasta XXI wieku. W projekcie zaznaczono istotną rolę terenów sportowych, które w związku ze starzeniem się populacji będą stanowiły ważny element koncepcji *aktywnego starzenia się* oraz miejsce integracji międzypokoleniowej, dlatego tak ważne jest, aby były usytuowane w bliskim sąsiedztwie terenów mieszkaniowych. Wprowadzone w dzielnicy funkcje, takie jak: centrum sztuki, dom kultury, mają na celu zapewnienie miejsc sprzyjających integracji ludzi starszych z innymi mieszkańcami. Zróżnicowanie i zwiększenie liczby takich funkcji umożliwi osobom starszym bezpośrednio uczestnictwo w życiu miejskim i społecznym, a tym samym będzie zapobiegało wykluczeniu społecznemu.

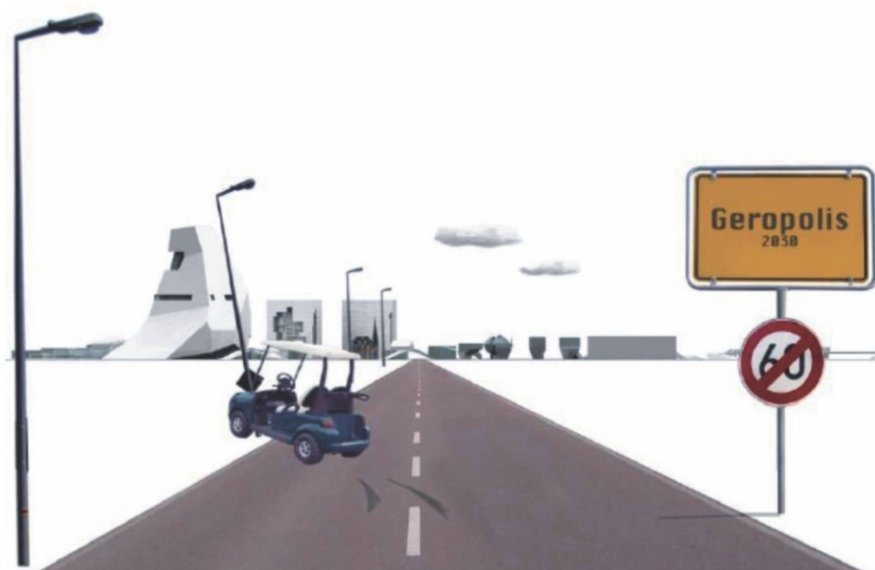
Jednym z głównych celów nowej dzielnicy miasta Walencji - *Sociopolis* - miała być jej samowystarczalność, dzięki której osoby starsze bez konieczności podróżowania miałyby zapewniony dostęp do usług, opieki medycznej itp. Wiele tych usług ma być dostarczana przez Internet. Warto zauważyć, że projekt *Sociopolis* abstrahuje od koncepcji miasta zwartej ze względu na przeskalowane i duże przestrzenie publiczne. Dla osoby mającej problemy z poruszaniem się mogą być barierą nie do pokonania.

GEROPOLIS 2030

A) Ogólne informacje o *Geropolis 2030*

Geropolis 2030 to koncepcyjny projekt średniej wielkości miasta we wschodnich Niemczech, które według prognoz demograficznych i założeń projektu w 2030 roku będzie miało około 890 000 mieszkańców. W tym czasie około 300 000 mieszkańców będzie miało powyżej 60. roku życia, a 7,3% osiągnie wiek 80 lat.

W projekcie badania były ukierunkowane na opracowanie prototypu miasta przyszłości na podstawie badań dotyczących starzenia się społeczeństwa we wschodnich Niemczech¹⁹².

Rys. 62. Wizualizacja promująca projekt *Geropolis 2030*

Fig. 62. Promotional visualisation of *Geropolis 2030*

Źródło: Hollwich M., 2010, *New Aging*, materiały niepublikowane udostępnione drogą elektroniczną przez autora.

Geropolis 2030 analizuje tradycyjne wartości w odniesieniu do starzenia się społeczeństwa, mocno zakorzenione w kulturze miejskiej, planowaniu miast, koncepcjach architektonicznych oraz rozwiązywaniu problemów przestrzennych. Projekt pod kierunkiem Omara Akbara¹⁹³ i Matthiasa Hollwicha¹⁹⁴ został zainicjowany przez Fundację Bauhaus w Dessau w 2004 roku. Autorzy projektu uważają, że architektura i urbanistyka może stać się bodźcem do stworzenia nowych możliwości w kreowaniu przyszłych miast XXI wieku, a architekci i urbaniści mogą przyczynić się do tego, aby w miastach ludziom starszym żyło się lepiej. Proces starzenia się społeczeństwa powinien być traktowany jako inspiracja do realizacji

¹⁹² Niemcy od lat 60. XX wieku borykają się z problemem starzenia się społeczeństwa oraz procesem kurczenia się miast, dlatego w polityce miejskiej duży nacisk kładzie się na badania dotyczące tej problematyki.

¹⁹³ Obecnie miejski konserwator i profesor teorii architektury i urbanistyki na Uniwersytecie Nauk Stosowanych w Dessau. Od 1998 do 2008 roku był dyrektorem Fundacji Bauhaus w Dessau.

¹⁹⁴ Matthias Hollwich - profesor na Uniwersytecie w Pensylwanii, współzałożyciel Architizer - społecznej witryny sieciowej dla architektów, dyrektor HWKN-firmy architektonicznej w Nowym Jorku oraz -twórca międzynarodowej konferencji *New Ageing* dotyczącej nowego podejścia do architektury w kontekście starzenia się społeczeństwa.

celów projektowych; taki sposób myślenia może przyczynić się do walki z negatywnymi stereotypami starzenia się¹⁹⁵.

Głównym celem projektu było opracowanie parametrów planowania przestrzeni miejskich dotkniętych procesem starzenia się mieszkańców. Podejmując odpowiednie działania, miasta mogłyby odzyskać nowoczesność, atrakcyjność oraz dostępność dla wszystkich mieszkańców, w tym osób starszych.

Autorzy projektu *Geropolis 2030* uznali, że architekci i urbaniści powinni projektować architekturę bardziej społeczną, dostępną, zdrową oraz zadbać o zwiększoną liczbę usług i programów wolontariatu w mieście, które mają rekompensować społeczny i fizyczny deficyt z korzyścią dla wszystkich grup wiekowych. W projekcie uwzględniono nowy styl życia społeczeństwa, a także uproszczono społeczne i przestrzenne zależności, które doprowadziły do stworzenia abstrakcyjnego prototypu *innovacyjnego* miasta.

B) Rozwiązania dotyczące zagospodarowania przestrzennego *Geropolis 2030*

W projekcie posłużono się metodą *Sinus Milieu*¹⁹⁶ - modelem środowiska społecznego, który został opracowany w Niemczech i jest wykorzystywany głównie na rynku mediów, konsumpcji oraz badań społecznych. Stworzono trzy kategorie porządkowania danych:

- podział osób starszych ze względu na sposób życia,
- klasyfikacja przestrzenna w mieście,
- klasyfikacja funkcjonalna w mieście.

Wykorzystując *Sinus Milieu*, podzielono ludzi starszych ze względu na sposób życia na następujące grupy: postmaterialiści, klasa średnia, tradycjoniści, elita z wyższym wykształceniem, współczesna kadra zarządzająca, emigranci.

W ramach klasyfikacji przestrzennej miasto podzielono na: przedmieścia (suburbia), kwartały w centrum miasta oraz blokowiska, głównie z lat 60. Wyodrębniono także elementy funkcjonalne w mieście, tj.: opieka zdrowotna, tereny mieszkaniowe, praca, wolontariat, edukacja, usługi, miejsca aktywności, transport.

Projekt miał stanowić bazę danych, która w zależności od uwarunkowań i specyfiki przestrzennej danego miasta mogłaby zostać dopasowana i wykorzystana.

---

¹⁹⁵ Rozumianych jako bezytecznych, mało aktywnych i produktywnych ludzi, przynoszących straty dla społeczeństwa.

¹⁹⁶ Studia *Sinus Milieus* są wykorzystywane przez organizacje *non profit*, które pracują na różnych danych, włączając kwestie zmian społeczno-kulturowych, struktury społeczeństwa, psychologii mieszkańców i konsumentów. Badania środowiskowe są informacjami wykorzystywanymi do kampanii dla celów marketingowych i w rozwoju marketingu przez zrozumienie społecznych i ekonomicznych potrzeb ludzi.

Rys. 63. Plan zagospodarowania przestrzennego projektu *Geropolis 2030*

Fig. 63. Plan of space organization in *Geropolis 2030*

Źródło: Hollwich M., 2010, *New Aging*, materiały niepublikowane udostępnione drogą elektroniczną przez autora.

Elementy strategii przestrzennej w Geropolis 2030

W projekt *Geropolis 2030* byli zaangażowani specjaliści wielu dziedzin: architekci, socjologzy, geriatrzy, politycy. Ze względu na złożoność problemu zastanawiano się nad przyszłością niemieckich miast w odniesieniu do zdrowia, dochodów, transportu, usług, mieszkań, opieki społecznej itp. Stwierdzono, że osoby starsze powinny być bezpośrednio zaangażowane w proces projektowy, ponieważ pełnią ważną funkcję w kształtowaniu przyszłości miasta XXI wieku. Z założeń projektu dowiadujemy się, że: *odnowa miejska w kontekście starzejącego się społeczeństwa w ogólnym rozumieniu powinna pozwalać na indywidualne podejście do projektowania dla osób starszych, będących zróżnicowaną grupą społeczną, zapewniając im godność i niezależność. Osoby starsze powinny być włączane w proces projektowy, w celu aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym, odnosząc korzyści dla całego społeczeństwa, a także: odnowa miast polegająca na projektowaniu domów opieki izoluje osoby starsze, dlatego miasta powinny zawierać bogatą ofertę urbanistyczną, która zaspakajałaby indywidualne potrzeby osób starszych, a tym samym reszty społeczeństwa* (Hollwich 2010).

KOMENTARZ do rozwiązań w skali makro

Na podstawie dostępnych informacji i danych dotyczących projektu określono, że:

- istotną rolę odgrywa **partycypacja społeczna** osób starszych w odnowie miejskiej,
- należy promować koncepcję **miasta zwartego**, czyli ukierunkowanego na możliwość dojścia pieszo do wszystkich podstawowych usług w mieście,
- **konieczne jest szersze spojrzenie i uzupełnienie programu funkcjonalno-przestrzennego w mieście w kontekście potrzeb osób starszych**, a odnowa miejska nie powinna ograniczać się tylko do projektowania domów opieki dla osób starszych.

Elementy struktury urbanistycznej w Geropolis 2030

Pierwszą fazą projektu było zaprojektowanie scenariuszy urbanistycznych w skali kwartałów miejskich. Opracowano sześć wizjonerskich projektów w kontekście odnowy poszczególnych obszarów miasta; są to: *Dostępny Krajobraz*, *Biotopy Przedmiejskie*, *Wieś w Mieście*, *Kampus Doświadczeń*, *Wypoczynkowy Dom Handlowy*, *Hotel Urbanistyka*, *Magiczna Góra*. Wymienione podprojekty koncentrowały się na różnych aspektach starzenia się społeczeństwa w odniesieniu do przestrzeni miejskiej.

Przestrzenie publiczne

W ramach przestrzeni publicznej w *Geropolis 2030* wyłoniono kilka podprojektów dotyczących różnych obszarów w mieście zamieszkiwanych przez określone grupy osób starszych. W centrum miasta zaprojektowano teren o nazwie *Dostępny Krajobraz*, który mógłby być zamieszkiwany przez osoby starsze - postmaterialistów, charakteryzujących się wysokimi kwalifikacjami zawodowymi. Scharakteryzowano ich jako wykształconych urzędników o dużych dochodach. Koncentrują się oni na zdrowym i świadomym stylu życia, który jest definiowany jako wyselekcjonowany konsumpcjonizm. Cechują ich kreatywność oraz chęć zdobywania wiedzy i nowych umiejętności. Prognozuje się, że ta grupa społeczna za 30 lat będzie żyć w centrach miast w dużych mieszkaniach, zazwyczaj w kamienicach z XIX wieku.

W *Dostępnym Krajobrazie* w celu zrekompensowania braku otwartych przestrzeni w centrum miasta zaproponowano większą liczbę przestrzeni publicznych. Zwrócono także uwagę na ich atrakcyjność w celu przyciągnięcia mieszkańców spoza centrum miasta. Ponadto zaprojektowano bogaty program funkcjonalno-przestrzenny obszaru odpowiadający na potrzeby postmaterialistów, m.in.: uniwersytet trzeciego wieku, centrum zdrowia, kawiarnię.

Rys. 64. Wizualizacja *Dostępnego Krajobrazu* w *Geropolis 2030*

Fig. 64. Visualisation of *The Accessible Landscape* in *Geropolis 2030*

Źródło: Hollwich M., 2010, *New Aging*, materiały niepublikowane udostępnione drogą elektroniczną przez autora.

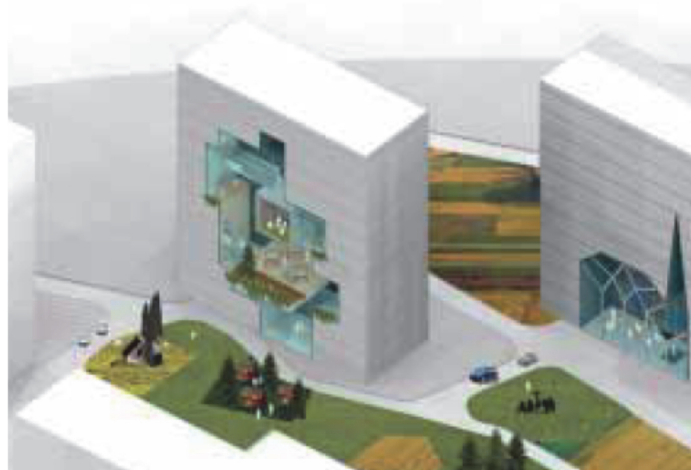
Przestrzenie publiczne na terenach przedmiejskich będą zamieszkiwane głównie przez klasę średnią osób starszych, dla których ważne są kontakty rodzinne i sąsiedzkie, dlatego zaproponowano koncepcję o nazwie *Biotopy Przedmiejskie*, w ramach której:

- zaprojektowano funkcję klubu przydomowego zintegrowanego z ulicą, która wcześniej nie miała żadnego programu wykorzystywanego przez mieszkańców,
- zorganizowano *usługi na żądanie*, które odpowiadają na nowe potrzeby i wymagania osób starszych, tj. transport na zamówienie, biblioteka (dowóz książek) itp.,
- zwiększono dostępność terenów przedmiejskich dla osób starszych.

Tereny przedmiejskie za około 30 lat, według prognoz autorów projektu, będą zamieszkiwane także przez elitę z wyższym wykształceniem, która ma wysoki status materialny. Jej styl życia będzie ukierunkowany na optymistyczne patrzyenie w przyszłość i przekonanie, że w przyszłości osoby te będą miały wysoki stopień mobilności. W odpowiedzi na potrzeby tej grupy osób starszych powstał projekt o nazwie *Kampus Doświadczeń* o charakterze edukacyjno-usługowym, w którym ważne role będą odgrywać takie funkcje, jak: biblioteka, sale wykładowe, pokoje spotkań, klub biznesowy, klub Mensy, kawiarnie oraz zaplecze sportowe. Dzięki tak zaprojektowanej przestrzeni *elita* osób starszych mogłaby wykorzystać swój potencjał życiowy i wiedzę, przekazując ją następnym pokoleniom, a tym samym

mogłyby czuć się potrzebna i uczestniczyć w życiu społecznym miasta. Istniejące budynki mieszkalne przeprojektowano tak, aby były dostępne dla wszystkich mieszkańców miasta, z kolei nowo projektowane budynki zostały wyposażone w program o charakterze medycznym oraz podzielone na strefy dla gości i stałych użytkowników z możliwością wejść na teren od różnych stron dzielnicy.

Według badań przeprowadzonych w ramach projektu *Geropolis 2030* najwięcej osób starszych, tzw. tradycjonalistów należących do klasy średniej o stosunkowo niskich zarobkach, będzie mieszkać w blokowiskach z wielkiej płyty. Kluczowymi problemami na takich osiedlach są kwestia bezpieczeństwa i utrudniona komunikacja. W ramach koncepcji o nazwie *miasto-wieś* w przestrzeniach publicznych wprowadzono funkcje usługowo-handlowe. Dzięki temu osiedle składające się z budynków mieszkalnych stało się centrum mieszkalno-handlowo-usługowym, co poprawiło dostępność podstawowych usług dla osób starszych. Ponadto pomiędzy budynkami mieszkalnymi stworzono nowe przestrzenie publiczne sprzyjające rozwojowi zainteresowań mieszkańców.

Rys. 65. Przestrzenie publiczne pomiędzy blokowiskami w *Geropolis 2030*

Fig. 65. Public spaces among block apartment buildings in *Geropolis 2030*

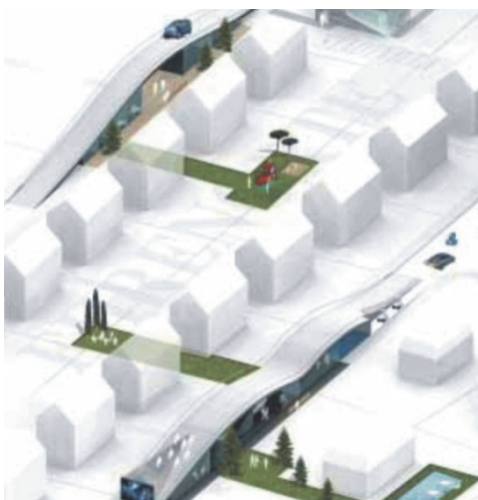
Źródło: Źródło: Hollwich M., 2010, *New Aging*, materiały niepublikowane udostępnione drogą elektroniczną przez autora.

Blokowiska będą zamieszkiwane także przez materialistów-konsumentów, będącą grupą osób starszych najmniej podatną na zmiany. Jak pisze Hollwich (2010), osoby te będą się charakteryzować średnim wykształceniem, zazwyczaj będą to niewykwalifikowani rzemieślnicy o niskich dochodach. Nieliczni będą wykazywać chęć angażowania się w różne wyzwania. Będą mieszkać w czynszowych budynkach o zaburzonej strukturze rodzinnej. W związku z tym zaproponowano rozwiązanie *wypoczynkowego domu handlowego*, który wykorzystuje przestrzenie publiczne przy frontowej elewacji istniejących budynków, gdzie zaprojektowano formy *minibiznesu* i strefy spotkań dla mieszkańców. W *wypoczynkowym domu handlowym* osoby starsze mogą prowadzić swój własny biznes dostosowany do ich finansowych potrzeb, który może oferować nowe źródła aktywności. Prowadzona działalność może być związana z ich hobby, a także może

stać się sposobem na życie i dodatkowym źródłem dochodu. Wprowadzenie usługi handlu umożliwia tanie zakupy blisko domu bez konieczności podróżowania.

Tereny mieszkaniowe

Odnowa terenów mieszkaniowych w projekcie dotyczy w dużej mierze modernizacji istniejącej zabudowy i dostosowania jej do nowych potrzeb mieszkańców. W ramach *wypoczynkowego domu handlowego*, w którym mieszkają materialności-konsumenci, mieszkania zostały zlokalizowane w modułarnych blokach, a ich wielkości są odpowiednio dostosowane do potrzeb osób starszych. Przestrzeń *wypoczynkowego domu handlowego* została podzielona na strefy wspólne, m.in. gastronomię, i pozostałe przestrzenie prywatne, a także funkcje wspomagające, np. klinikę zdrowia. Dzięki takim zabiegom osiedle mieszkaniowe może znowu zacząć tętnić życiem, a tym samym stanowi idealne środowisko życia do mieszkania dla osób starszych, które mogą realizować swoje potrzeby. Na terenach przedmiejskich (*Biotopy Przedmiejskie*) problemem jest wielkość domów jednorodzinnych, które zamieszkuje klasa średnia. Dorosłe dzieci opuszczają dom rodzinny, a rodzice zostają sami na zbyt dużej powierzchni użytkowej. W projekcie *Geropolis* promuje się projektowanie domów/mieszkań z uwzględnieniem potrzeb na każdym etapie życia i w każdym wieku¹⁹⁷.

Rys. 66. Wizualizacja *Biotopów Przedmiejskich* w *Geropolis 2030*
Fig. 66. Visualisation of *The Suburban Biotopes* in *Geropolis 2030*

Źródło: Hollwich M., 2010, *New Aging*, materiały niepublikowane udostępnione drogą elektroniczną przez autora.

Blokowiska już dzisiaj wymagają, ale w przyszłości także będą wymagały rewitalizacji. Żelbetowe konstrukcje z lat 60. XX wieku są łatwe do adaptacji na inne

¹⁹⁷ Pisze o tym m.in. Niezabitowska E., 2012, *Mieszkania dla ludzi starych i młodych w kontekście potrzeb i cyklu życia budynku mieszkalnego*, [w:] *Przestrzenie starości* Zralek M. (red.) Sosnowiec: Oficyna Wydawnicza „Humanitas”, s. 106-124: [...] istnieje logiczna i ekonomiczna konieczność przygotowania mieszkań na cykliczne zmiany użytkowe, tzn. że projektowane obecnie mieszkania powinny spełniać potrzeby zarówno ludzi młodych, jak i starych w przyszłości.

cele. W związku z tym zmieniono strukturę budynków z wielkiej płyty, wprowadzając do niej funkcję usługowo-handlową, tnąc strukturę konstrukcyjną budynku w pionie. Dzięki temu budynki stały się samowystarczalnymi strukturami przestrzennymi, w których osoby starsze nie tylko mieszkają, lecz także mają dostęp do podstawowych usług.

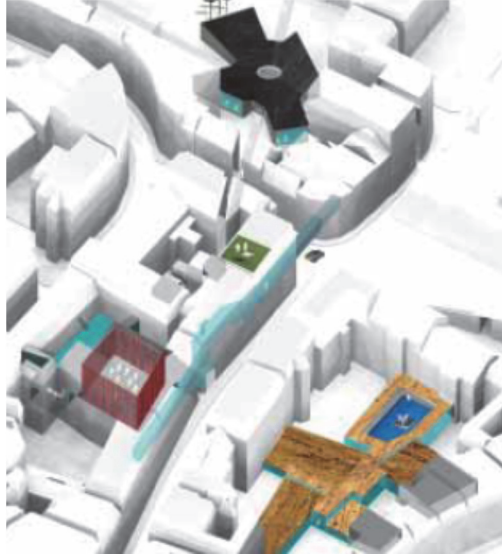
Rys. 67. Wizualizacja *miasto-wieś* w *Geropolis 2030*

Fig. 67. Visualisation of *The Village in the City* in *Geropolis 2030*

Źródło: Hollwich M., 2010, *New Aging*, materiały niepublikowane udostępnione drogą elektroniczną przez autora.

W centrum miasta zaprojektowano nową formę zamieszkania o nazwie *Hotel Urbanistyka*, który w przyszłości będzie zamieszkiwany przede wszystkim przez *współczesną kadrę zarządzającą*, czyli osoby z generacji *Nowej Ekonomii*¹⁹⁸, o wysokim stopniu samozatrudnienia i odznaczające się przedsiębiorczością, które osiągnęły wysoki stopień edukacji i wysokie zarobki, należą do wyższej kadry zarządzającej, reprezentują wysokie stanowiska w ważnych organizacjach. Przewiduje się, że grupa ta będzie preferowała życie we własnych apartamentach w centrum miasta, w związku z czym zaprojektowano tam apartamentowiec, który poza funkcją mieszkaniową oferuje wiele usług, takich jak: spa, centrum medyczno-rehabilitacyjne, centrum biznesu oraz przestrzeń klubowe do spotkań. Zdaniem autorów zaprojektowane funkcje stanowią *akupunkturę* miasta, kreują społeczną platformę dla współczesnej kadry zarządzającej, umożliwiając im kontynuację ich przedsiębiorczego stylu życia.

¹⁹⁸ Pojęcie *Nowej Ekonomii* narodziło się stosunkowo niedawno i nie jest jeszcze jednoznacznie zdefiniowane. Coraz więcej osób zgadza się z poglądem, że rozwój i rozprzestrzenianie się technologii teleinformatycznych zmieniają w sposób gruntowny teorię i praktykę w takich dziedzinach, jak biznes, zarządzanie, ekonomika i marketing. Wyrazem podejścia do *Nowej Ekonomii* jest *srebrna gospodarka*.

Rys. 68. Wizualizacja fragmentu struktury historycznego centrum miasta z nowo projektowanymi elementami w projekcie *Geropolis 2030*

Fig. 68. Visualisation of a fragment of the old town's structure with newly designed elements in *Geropolis 2030*

Źródło: Hollwich M., 2010, *New Aging*, materiały niepublikowane udostępnione drogą elektroniczną przez autora.

W projekcie *Geropolis* wprowadzono także inną formę zamieszkania w centrum miasta o nazwie *Magiczna Góra*, która jest skierowana przede wszystkim do osób starszych-emigrantów¹⁹⁹.

Tereny komunikacji

Do podstawowych działań odnowy w ramach komunikacji w projekcie *Geropolis 2030* zaliczono wprowadzenie ograniczonego ruchu samochodowego w mieście, który został zastąpiony innymi środkami komunikacji, ale niezdefiniowanymi w projekcie. Większość funkcji jest zlokalizowana w pobliżu miejsca zamieszkania osób starszych, co nie stwarza konieczności podróżowania środkami komunikacji publicznej.

Tereny zieleni

Tereny zieleni dotyczą projektu *miasto-wieś*, w którym przeorganizowano budynki mieszkalne w taki sposób, aby stworzyć wiejski klimat w mieście – przyjazny przede wszystkim osobom starszym. Otwarta przestrzeń terenów zieleni pomiędzy budynkami jest przestrzenią prywatną i oferuje różnorodne możliwości spędzania wolnego czasu, np. pielęgnacja roślin znajdujących się przed budynkami. Autorzy projektu uważają, że mieszkańcy osiedli dzięki takim rozwiązaniom przestrzennym

¹⁹⁹ Statystyki z 2009 roku (według badań w projekcie *Geropolis 2030*) obrazują, że 22% Niemców myśli o przeprowadzce na starość do innego kraju. Niektórzy rozważają tę opcję ze względu na fundusze, ale wiele z nich chciałoby zaznać życia w *egzotycznym* miejscu. Emigracje mogą przyczynić się do upadku gospodarki w Niemczech, ponieważ osoby starsze generują pracę.

czują się potrzebni, gdyż są odpowiedzialni za przestrzeń wokół miejsca zamieszkania, co wpływa korzystnie na ich samopoczucie i zapobiega wykluczeniu społecznemu. Projekt ten łączy miejski charakter zabudowy z wiejskim charakterem ogródków i stworzeniem przestrzeni, w której mieszkańcy mogą odpoczywać, a jednocześnie pożytecznie wykorzystywać czas spędzony na emeryturze.

KOMENTARZ do rozwiązań w skali mezo

Struktura urbanistyczna projektu *Geropolis 2030* stanowi element większej struktury miasta, która została omówiona w projekcie w odniesieniu do potrzeb zróżnicowanej grupy osób starszych. Danym miejscom przyporządkowano poszczególne grupy osób starszych pod względem ich potrzeb w stosunku do miejsca zamieszkania i spędzania wolnego czasu. W koncepcjach odnowy poszczególnych struktur urbanistycznych uwzględniono następujące zagadnienia:

- zachowanie wiejskiego klimatu w mieście,
- szczególne zwrócenie uwagi na **liczbę i jakość przestrzeni publicznych**,
- wprowadzenie **bogatego programu funkcjonalnego projektowanych przestrzeni publicznych i oferowanych usług**,
- stworzenie **samowystarczalnych, mieszanych struktur urbanistycznych** z możliwością dojścia do nich pieszo (centra mieszkalno-handlowo-usługowe),
- **zaprojektowanie bogatej oferty usługowo-edukacyjno-rozrywkowej**, oferującej wiele form aktywnego spędzania wolnego czasu – dzięki temu ograniczono budowanie nowych form usługowych poza obrębem istniejącej tkanki osiedli,
- **zapewnienie dostępu osobom starszym do funkcji edukacji i opieki zdrowotnej** w strukturze miejskiej zlokalizowanych w bliskim sąsiedztwie lub w miejscu zamieszkania osób starszych,
- wykorzystanie potencjału osób starszych przez wprowadzenie nowych ofert usługowych i nowych źródeł aktywności (np. *minibiznes* prowadzony przez osoby starsze w sąsiedztwie miejsca zamieszkania).

Elementy formy architektonicznej w Geropolis 2030

Forma architektoniczna w projekcie *Geropolis 2030* została przedstawiona w sposób koncepcyjny. Jednym ze szczegółowo opisanych projektów jest *Magiczna Góra*, pełniąca funkcję budynku mieszkalnego. Budynek oferuje *egzotyczne* miejsce życia, gdzie mieszkają zarówno ludzie młodzi, jak i starzy, mając do dyspozycji uniwersytet, opiekę medyczną, kościół, klinikę, hotel. Program usług, które oferuje budynek, jest bogaty i funkcjonalny, a mieszkania są dostosowane dla ludzi na każdym etapie życia. Komunikacja w budynku odbywa się za pomocą pochylni, która stanowi główny szlak komunikacyjny. Ułatwia to nawiązywanie kontaktów przez mieszkańców podczas codziennego przechodzenia pomiędzy poszczególnymi kondygnacjami budynku. Jak twierdzą autorzy projektu, obiekt może stanowić

symbol nowej więzi z osobami starszymi, która może wytworzyć się dzięki architekturze. *Magiczna Góra* jest unikalnym i atrakcyjnym miejscem zamieszkania dla osób starszych-emigrantów. Stanowi przykład spektakularnej architektury, która przyciąga ludzi z innych miast, stając się symbolem miasta.

KOMENTARZ do rozwiązań w skali mikro

W projekcie *Geropolis 2030* elementy formy architektonicznej są trudne do zdefiniowania ze względu na ich koncepcyjny charakter. Zaproponowane formy stanowią przykładowe rozwiązanie, a ich celem jest inspirowanie do działań projektowych w aspekcie starzenia się populacji. Do podstawowych działań w skali mikro w projekcie *Geropolis 2030* można zaliczyć:

- **wprowadzenie nowych typów zabudowy mieszkaniowej uwzględniających różne grupy społeczne** (w tym młodych, osoby starsze, także emigrantów),
- **zaprojektowanie mieszkań z uwzględnieniem zmienności w czasie** - dostosowanie mieszkań do każdego etapu życia mieszkańców,
- zaprojektowanie **spektakularnych budynków przeznaczonych dla osób starszych**, stanowiących *akupunkturę* miasta,
- **promowanie koncepcji mieszania funkcji**,
- **zaprojektowanie wspólnych przestrzeni w budynkach** o charakterze edukacyjno-usługowym, tj.: biblioteki, sale wykładowe, pokoje spotkań, klub biznesowy, klub Mensy, kawiarnie, zaplecze sportowe, centrum medyczno-rehabilitacyjne, spa itp.

C) Wnioski

Projekt *Geropolis 2030* został opracowany jako odpowiedź na wyzwanie starzenia się społeczeństw. Starzenie to jest szczególnie widoczne w miastach kurczących się. Projekt odnosi się do przyszłości - 2030 roku, a podejmowane działania odnowy miejskiej miałyby dotyczyć dzisiejszych 30- i 40-latków, którzy w 2030 roku osiągną wiek senioralny i których potrzeby będą różnić się od wymagań dzisiejszych osób starszych pod wieloma względami. Będą charakteryzowali się większą znajomością nowoczesnych technologii, wyższymi aspiracjami życiowymi, większą mobilnością itp. Autorzy projektu zwrócili uwagę na heterogeniczny charakter osób starszych ze względu na ich wiek, stan zdrowia, niepełnosprawność, poziom zamożności, sytuację rodzinną, posiadane wykształcenie oraz dotychczasowe warunki życia, stąd działania architektów i urbanistów powinny uwzględniać zróżnicowanie potrzeb wśród osób starszych i zachodzące zmiany, aby zapewnić im odpowiednią jakość życia w miastach. Odnowa miejska według autorów projektu *Geropolis 2030* nie powinna polegać tylko na zwiększeniu liczby domów opieki dla osób starszych, ale powinna skupić się na rozleglejszym ujęciu problematyki, poszerzeniu oferty usług, projektowaniu przestrzeni miejskich z uwzględnieniem potrzeb wszystkich mieszkańców, w tym osób starszych. Projekt zwraca uwagę na to, że osoby starsze

mogą być impulsem do rozwoju gospodarczego, co w przestrzeni miejskiej wyraża się przez generowanie nowych miejsc pracy (np. przestrzenie dla służb opiekuńczych), także powstanie nowej grupy zamożnych starszych klientów (materialiści-konsumenci), którzy napędzają rynek i rozwijają tzw. *srebrną gospodarkę*, poza tym wraz z napływem emerytów reemigrantów oraz obywateli innych krajów powstaną nowe źródła dochodów. W projekcie znacznie mniej uwagi poświęcono osobom o ograniczonej sprawności psychofizycznej, która będzie generować wzrost zapotrzebowania na usługi medyczne, a także na usługi opiekuńcze, pielęgnacyjne i socjalne.

Ponadto autorzy promują koncepcję *miasta zwarteo* (wszędzie blisko, bez konieczności używania transportu miejskiego). Brakuje zdefiniowania, w jaki sposób mieszkańcy poruszają się pomiędzy poszczególnymi dzielnicami w *Geropolis*. Osoby starsze należące do poszczególnych grup społecznych zostały przyporządkowane poszczególnym obszarom w mieście. Można się jedynie domyślać, czy osoby starsze według założeń projektu mieszkają w tych dzielnicach od dawna, czy konieczna jest relokacja ich w struktury bardziej im przyjazne, co zaprzecza koncepcji *starzenia się w miejscu*. Brakuje w projekcie odpowiedzi na pytanie, czy osoby starsze będą się przeprowadzać do omawianych w projekcie dzielnic i w jakim wieku ma to nastąpić: czy jak będą *młodymi-starymi*, czy *starymi-starymi*, czy *sędziwymi-starymi*. Projekt abstrahuje od realiów, ponieważ scenariusze zapowiadają, że obecne pokolenia mogą liczyć na emeryturę w wysokości 20% ostatnich dochodów. Wiele badań pokazuje także, że największą mobilnością charakteryzują się ludzie w wieku do 35. roku życia (migracje za pracą i nauką). W kolejności migracje dotyczą *starych-starych* i *sędziwych-starych* do dzielnic śródmiejskich z peryferyjnych części miasta. W śródmieściu są usługi bardziej dostosowane do ich potrzeb, opieka medyczna i społeczna. Poza tym istnieje także kwestia adaptacji do nowych warunków. Ludzie starsi trudniej się adaptują do nowych przestrzeni, nowych sąsiadów, miejsc w otoczeniu (własny sklepik, apteka, fryzjer itp.). Projekt rodzi wiele pytań, na wiele z nich trudno znaleźć odpowiedź, chociaż jest to cecha projektu eksperymentalnego, którego nadrzędnym celem jest prowokacja i inspiracja do podjęcia działań dotyczących przystosowania środowiska życia do potrzeb wszystkich mieszkańców, w tym osób starszych.

3.3. Wnioski (projekty zrealizowane i eksperymentalne)

Przeprowadzone badania wybranych projektów odnowy miejskiej dowodzą, że w miastach europejskich podejmowane są działania mające na celu dostosowanie ich do potrzeb osób starszych. W związku z sytuacją demograficzną władze miejskie w analizowanych miastach dążą do osiągnięcia zrównoważonego rozwoju, podejmując wiele działań w różnych skalach przestrzennych. Działania odnowy miejskiej ukierunkowane na potrzeby osób starszych służą także wszystkim mieszkańcom. Stwierdzenie to nabiera znaczenia w odniesieniu do głównych założeń niniejszej pracy, zgodnych z zasadą miasta przyjaznego osobom w każdym

wieku, czyli takiego, w którym dobrze czują się wszyscy mieszkańcy niezależnie od wieku, rasy, płci itp.

Wybrane projekty odnowy miejskiej zostały przebadane z niejednakową dokładnością. Wynika to z ograniczonej dostępności materiału badawczego i stosunkowo nowej, słabo ugruntowanej praktyki miejskiej w zakresie uwzględniania problematyki dotyczącej potrzeb osób starszych. Materiał badawczy wymagał od autorki selekcji pod kątem uwzględnienia potrzeb osób starszych. W analizowanych projektach zdarzają się bowiem przykłady zarówno bezpośrednich odniesień do starzenia się populacji (nowe formy opieki i zabudowy mieszkaniowej dla osób starszych), jak i pośrednich odniesień (przestrzeń publiczna bez barier architektonicznych, bezpieczna, dostępna itp.). Po przeanalizowaniu przykładów można zbudować w miarę pełny obraz miasta przyjaznego starzejącym się mieszkańcom.

W zrealizowanych projektach odnowy miejskiej kluczowe znaczenie mają działania strategiczne i strukturalne (w skali makro i mezo) w aspekcie osób starszych, widoczne w zapisach nowo tworzonych strategii rozwoju miast i w proponowanych zmianach w strukturze urbanistycznej.

W przypadku Barcelony i Malmö **działania strategiczne** dotyczą obszaru całego miasta i są prowadzone z uwzględnieniem zagadnień strategii przestrzennej, zgodnie z koncepcją opracowaną przez WHO *Age Friendly Cities*. W Sangerhausen brakuje dostępnych i wyczerpujących informacji na temat problematyki wszystkich zagadnień. Wynika to z prowadzenia przez władze miejskie ograniczonych działań w tym obszarze. Miasto ze względu na swoją specyfikę i wielkość nie ma tak rozbudowanej polityki odnowy miejskiej, jak w przypadku pozostałych analizowanych miast.

Działania strukturalne odnowy miejskiej na przykładzie Barcelony i Malmö są realizowane w obszarze wybranej dzielnicy miejskiej. W Barcelonie działania te odnoszą się w wielu przypadkach pośrednio do osób starszych, np. przez odnowę terenów komunikacyjnych i przestrzeni publicznych umożliwiającą dostęp osobom starszym do wielu obszarów w mieście. Zwiększenie liczby terenów zieleni w sąsiedztwie miejsca zamieszkania, stworzenie miejsc spotkań i umożliwienie integracji w przestrzeniach publicznych sprzyjają wyższej jakości życia wszystkich mieszkańców. Istnieją także działania bezpośrednie, takie jak powstawanie w strukturze urbanistycznej form zabudowy mieszkaniowej przeznaczonej wyłącznie dla osób starszych, zwiększenie liczby lokalnych ośrodków zdrowia, zagęszczenie sieci przystanków komunikacji miejskiej w bliskim sąsiedztwie miejsca zamieszkania osób starszych. W przypadku Malmö działania strukturalne w większości dotyczą działań pośrednich. W Sangerhausen działania strukturalne bezpośrednio odnoszące się do osób starszych wprowadzają nowe rozwiązania w kontekście elementów przestrzeni publicznych i zabudowy mieszkaniowej.

Rozwiązania przestrzenne w skali mikro odpowiadające zagadnieniom formy architektonicznej dotyczą rozwiązań pojawiających się we wszystkich analizowanych miastach; są to: różnicowanie faktury nawierzchni przy przejściach dla pieszych, obniżanie krawężników, stosowanie pochylni, wprowadzanie większej liczby ławek

i toalet w parkach i przestrzeniach publicznych, co zapewnia ludziom starszym komfort i bezpieczeństwo. Rozwiązania architektoniczne (skala mikro) ułatwiające życie osobom starszym w miastach zostały opisane w wielu publikacjach (Niezabitowska 2012, Zaniewska 2001, Benek 2012 i inni), a także stanowią przedmiot badań wielu ośrodków akademickich (patrz rozdział: *Kontekst pracy i stan badań*), dlatego nie są kluczowym zagadnieniem w omawianych wynikach badań.

Projekty eksperymentalne odnowy miejskiej, które mogłyby posłużyć do badań oraz odpowiadać przyjętym założeniom i ramom pracy, było bardzo trudno znaleźć, stąd zasięg i dostępność tych przykładów stanowiły czynnik decydujący o ich wyborze. Głównymi celami autorki pracy były: pokazanie pewnego zjawiska i zbadanie stanu wiedzy oraz odpowiedź na zasadnicze pytanie - czy w ogóle istnieją projekty eksperymentalne, koncepcyjne, uwzględniające aspekt starzenia się społeczeństwa? W projektach eksperymentalnych trudno doszukiwać się rozbudowanych działań strategicznych, ponieważ są to projekty koncepcyjne lub pilotażowe, które trudno ocenić z punktu widzenia przydatności. Niektóre działania podejmowane w projektach mogą służyć jako inspiracja do budowania polityki odnowy miejskiej lub zwrócenie uwagi na funkcje, które do tej pory nie były brane pod uwagę z punktu widzenia potrzeb przestrzennych osób starszych, jak np. stworzenie strefy sportowej dla mieszkańców czy ogródków w parku pod uprawę.

W przypadku formy architektonicznej w projekcie *Sociopolis* obiekty są w fazie realizacji. Budynki mają duże kubatury, a przestrzenie publiczne, pomimo wprowadzenia dużej ilości zieleni, stanowią przestronne place. Jest to przeciwieństwo realizacji zabudowy np. w Malmö, gdzie architekci i urbaniści nadzwyczaj dbali o zachowanie skali ludzkiej w projektowanym założeniu, aby osoby starsze nie czuły się przytłoczone rozmachem zabudowy mieszkaniowej i przestrzeni publicznych. Natomiast autorzy projektu *Geropolis 2030* skupili się na promowaniu inteligentnej, energooszczędnej i zrównoważonej architektury, ale bez zidentyfikowania konkretnych rozwiązań i przykładów, jak je realizować. Formy architektoniczne zaproponowane w projekcie nie wskazują gotowych rozwiązań architektonicznych, ale stanowią przede wszystkim rodzaj inspiracji do prowadzenia dalszych badań w kontekście starzenia się społeczeństwa.

Przeprowadzone badania zrealizowanych i eksperymentalnych projektów odnowy miejskiej pozwoliły określić nowatorski sposób podejścia do prowadzonej polityki odnowy miejskiej dla poszczególnych dziedzin dotyczących działań strategicznych i strukturalnych w **ujęciu funkcjonalnym**. Aby lepiej zobrazować różnice i podobieństwa pomiędzy poszczególnymi typami miast w zakresie działań odnowy miejskiej, sporządzono tabele 7 i 8.

Działania odnowy miejskiej w ujęciu strategicznym

Dziedzina	Działania strategiczne w miastach		
	dynamicznych	stabilnych	kurczących się
Transport	dostępność w skali miasta; <i>nie dla samochodów, tak dla pieszych</i> ; oferta zniżek i dotacji; nowe formy komunikacji miejskiej (autobusy z sąsiedztwa)	dostępność w skali miasta i regionu (nowe środki transportu, samochody napędzane energią elektryczną); łączność z ośrodkami miejskimi w regionie w celu korzystania przez osoby starsze z ofert usługowo-kulturalnych innych miast	dostępność w skali regionu – transport regionalny w celu możliwości korzystania z ofert sąsiednich ośrodków i usług wyższego rzędu
Mieszkalnictwo	dostępne i zrównoważone mieszkalnictwo (mieszkania pod wynajem dla osób starszych, dopłaty do czynszu, dodatek mieszkaniowy itp.); koncepcja <i>starzenia się w miejscu</i> jako nadrzędny cel strategiczny; odejście od koncepcji budowy domów starców na rzecz specjalnych dotacji wspomagania rodzin sprawujących opiekę nad osobami starszymi; utworzenie specjalnych spółdzielni mieszkaniowych pełniących funkcję doradczą i informacyjną	przeciwdziałanie segregacji pomiędzy wielokulturowymi mieszkańcami; budowanie nowych osiedli w pobliżu usług skierowanych do osób starszych (socjalne mieszkania do wynajęcia przeznaczone dla osób starszych), promowanie zabudowy wielopokoleniowej	promowanie koncepcji <i>starzenia się w miejscu</i> ; bogata oferta różnych możliwości mieszkaniowych, np. tworzenie osiedli międzypokoleniowych; wykorzystanie metody zbadania wzorców rynku, najmu i struktur społecznych w celu oszacowania budynków do modernizacji i rozbiórki
Przestrzenie miejskie i budynki	sprzyjają integracji międzypokoleniowej; przestrzenie publiczne z reguły wykorzystywane przez osoby starsze w ramach biernego odpoczynku (na ławce w cieniu)	mieszanie funkcji i użytkowania terenu; przestrzenie publiczne mają na celu generowanie aktywności u mieszkańców i przyjezdnych; <i>każdy może znaleźć coś dla</i>	modernizacja i stworzenie dostępnych przestrzeni publicznych dla osób starszych, sprzyjających integracji międzypokoleniowej; przestrzenie miejskie i budynki określone

		<i>siebie</i> ; oferowanie różnych form, typów i wielkości zabudowy mieszkaniowej (elastyczne podejście)	jako dwa filary życia społecznego; promowanie tożsamości miejsca i integracji międzypokoleniowej w ramach przestrzeni publicznych; generowanie nowych usług skierowanych do osób starszych, tj. kluby, miejsca spotkań, centra rehabilitacji), a tym samym nowych miejsc pracy
--	--	--	--

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 8

Działania odnowy miejskiej w ujęciu strukturalnym

Dziedzina	Działania strukturalne w miastach		
	dynamicznych	stabilnych	kurczących się
Przestrzenie publiczne	zwiększenie liczby przestrzeni publicznych; połączenie dzielnic z centrum miasta za pomocą deptaków dla pieszych; wprowadzenie funkcji: lokalnych miejsc spotkań mieszkańców, specjalnych klubów przy ośrodkach zdrowia, sieci siłowni i ośrodków rehabilitacyjno-sportowych	rozbudowa sieci ścieżek rowerowych zapewniających dostępność do wszystkich części miasta; ograniczenie lokalizowania nowych form usługowych poza obrębem istniejącej tkanki osiedli mieszkaniowych w celu zminimalizowania odległości do pokonania pieszo przez osoby starsze	niewielkie przestrzenie publiczne zlokalizowane bezpośrednio przy osiedlach mieszkaniowych stanowią łączniki pomiędzy terenami zabudowy mieszkaniowej
Tereny mieszkaniowe	osiedla mieszkaniowe zlokalizowane w centralnej części dzielnic, przy głównych ciągach komunikacji kołowej	zwarta zabudowa miejska; kameralne wnętrza urbanistyczne z dużą ilością zieleni; funkcje usługowe i kulturalne zlokalizowanie w pobliżu miejsc zamieszkania	osiedla mieszkaniowe powiązane bezpośrednio z przestrzeniami publicznymi
Tereny komunikacji	wprowadzenie głównych arterii	eliminacja komunikacji kołowej z przestrzeni	zapewniono dostęp do sąsiednich miast

	komunikacyjnych pod ziemię lub poza obręb przestrzeni publicznych i zabudowy mieszkaniowej; zagęszczenie sieci przystanków komunikacji miejskiej	pieszych; zamknięcie ulic dla ruchu kołowego i przeznaczenie ich na deptaki dla pieszych	w postaci dobrze rozwiniętej sieci komunikacji publicznej
Tereny zieleni	zwiększenie liczby przestrzeni zieleni; zlokalizowanie przestrzeni publicznych i terenów zieleni wewnątrz struktury miejskiej, stanowiących łącznik pomiędzy osiedłami mieszkaniowymi i miejscami spotkań mieszkańców	połączenie osiedli z centrum miasta za pomocą zielonych ciągów pieszych (dojście do centrum poza obszarem hałasu i zanieczyszczeń)	wykorzystanie terenów zieleni na miejsca odpoczynku, rekreacji, inspirujące do aktywności fizycznej

Zródło: opracowanie własne.

Z punktu widzenia prowadzonych działań odnowy miejskiej ważne poza ujęciem strategicznym i strukturalnym jest także **ujęcie operacyjne**, dotyczące roli, jaką odgrywają władze miejskie, inwestorzy prywatni, deweloperzy oraz organizacje pozarządowe w procesie odnowy. We wszystkich typach miast wiele działań nie doczekałoby się realizacji, gdyby nie istniała współpraca władz miejskich z innymi interesariuszami, np. prywatnymi inwestorami w Malmö, w postaci podejmowania próby wciągnięcia ich w budowę nowych inwestycji mieszkaniowych i usługowych skierowanych do osób starszych przez wprowadzenie przez władze miejskie zachęt i możliwości w postaci ulg podatkowych. Podobnie w Sangerhusen odnowa miejska mogła zostać zrealizowana dzięki partycypacji samych mieszkańców w podejmowanych działaniach, konsultacji i spotkaniom z przedstawicielami polityki, administracji, którzy wypracowali koncepcje odnowy dla miasta. W Barcelonie władze miejskie do procesu przeobrażenia miasta zaprosiły przedstawicieli różnych organizacji, utworzyli w ramach Rady Miejskiej *Radę Doradczą Seniorów*, będącą przedstawicielem osób starszych w podejmowaniu decyzji dotyczących zmian w mieście. Powołano także specjalne organizacje i kluby skierowane do osób starszych, w których mogą się nie tylko spotkać, lecz także zdobyć informacje o planowanych inwestycjach w mieście oraz wyrazić swoją opinię na ten temat.

4. KONCEPCJE ODNOWY MIEJSKIEJ

Wyniki badań w niniejszej publikacji wykazały, że zasadne jest podjęcie tematyki starzenia się populacji w kontekście odnowy miast, ponieważ istnieją miasta europejskie (dynamiczne, stabilne i kurczące się), w których podejmowane są działania w różnych skalach przestrzennych oraz różnym zakresie priorytetów i praktyk władz miejskich. Na przykład innego podejścia wymagają miasta dynamiczne, tj. Barcelona (dostosowanie transportu w mieście do potrzeb osób starszych, duże odległości do pokonania, różne formy komunikacji miejskiej), a innego miasta kurczące się, np. Sangerhausen (mniejsze miasto, gdzie wiele odległości można pokonać pieszo, a transport nie odgrywa kluczowej roli w działaniach strukturalnych). Poniżej podjęto próbę odpowiedzi na pytania badawcze postawione we wstępie niniejszej pracy.

Jak wiedza o starzeniu się ludności stymuluje działania władz miejskich?

Analizowane przykłady projektów odnowy miejskiej pokazują, że istnieje także inne myślenie o problematyce osób starszych niż podejmowane do tej pory w kategoriach projektowania architektonicznego, dotyczące skali mikro. Podejście to obejmuje szersze spojrzenie na aspekt starzenia się populacji, polegające na realizacji koncepcji miasta przyjaznego osobom w każdym wieku oraz na **kompleksowym i zintegrowanym podejściu do odnowy miejskiej w różnych skalach przestrzennych i w różnych aspektach: społecznym, ekonomicznym, środowiskowym**. Problematyka ta znajduje wyraz m.in. w odpowiedzi na pytania: co władze miejskie powinny zrobić, aby nie izolować ludzi starszych w mieście? W jaki sposób włączyć ich do życia społecznego miasta i zachęcić do korzystania z wielu ofert, mając na względzie także korzyści, jakie osoby starsze mogą przynieść w budowaniu relacji międzypokoleniowej, tworzeniu nowych miejsc pracy, edukacji, wolontariatu?, itp.

Na podstawie przeanalizowanych przykładów władze miejskie **w miastach dynamicznych** prowadzą działania strategiczne **polegające na prowadzeniu polityki odnowy miejskiej ukierunkowanej na realizowanie wizji miasta przyjaznego wszystkim mieszkańcom** na wszystkich szczeblach planowania przestrzennego przez tworzenie programów i dokumentów dotyczących wybranych elementów strategii przestrzennej, takich jak: transport, mieszkalnictwo, przestrzenie miejskie. Prowadzone działania strategiczne mają na celu wspieranie integracji międzypokoleniowej oraz promowanie bardziej zintegrowanego mieszkalnictwa (nowe typy zabudowy mieszkaniowej dla osób starszych) oraz opieki medycznej i społecznej przez tworzenie funkcji specjalnych ośrodków wsparcia i pomocy osobom starszym, tworzenie stołówek dla osób starszych, lokalnych ośrodków

zdrowia, centrów sportowych, lokalnych miejsc spotkań (świetlice), uniwersytetów III wieku, bibliotek. Nowo powstałe funkcje sprzyjają lepszej jakości życia wszystkich mieszkańców. Szczególnego znaczenia nabiera także koncepcja *starzenia się w miejscu* i wprowadzenie zakazu budowy domów starców. W tym celu władze przewidziały specjalne dotacje dla rodzin w celu opieki nad osobami starszymi.

Działania strategiczne w **miastach dynamicznych** obejmują szeroki zakres prowadzonych praktyk; władze miejskie mają świadomość konieczności prowadzenia takich działań w kontekście starzenia się społeczeństwa. Miasta te są zazwyczaj dynamicznie rozwijającymi się metropoliami, o silnym zapleczu gospodarczym, znacznej liczbie imigrantów i osób starszych, stąd uwzględnienie zmian demograficznych w polityce odnowy miejskiej jest kwestią istotną, ale nie priorytetową i może być realizowane w dłuższej perspektywie czasowej. Podobnie sytuacja wygląda w **miastach o stabilności gospodarczej**, które na chwilę obecną charakteryzują się najmniejszą liczbą osób starszych (miasto młode) w porównaniu z pozostałymi miastami. Pomimo dość stabilnej sytuacji demograficznej w tych miastach podejmowane są działania mające na celu umożliwienie poruszania się osobom starszym po mieście, aktywnego spędzania wolnego czasu czy wyboru miejsca zamieszkania. Większość działań strategicznych jest ukierunkowana na elastyczne podejście skoncentrowane na realizacji potrzeb zróżnicowanego społeczeństwa, bez względu na wiek, płeć czy rasę.

W **miastach kurczących** się występuje najbardziej niekorzystna sytuacja demograficzna i w związku z tym mogłoby się wydawać, że są w nich podejmowane najbardziej zaawansowane działania uwzględniające potrzeby osób starszych w polityce odnowy miejskiej. W rzeczywistości obszar tych działań jest ograniczony ze względu na środki finansowe, słabą konkurencyjność miasta wobec innych ośrodków miejskich oraz brak zachęt do powrotu mieszkańców (szczególnie rodzin z dziećmi). Miasta kurczące się dotknięte bezrobociem, starzeniem się mieszkańców i migracjami muszą być stymulowane i promowane jako żywe ośrodki, dobre miejsce zamieszkania dla osób starszych, a także otwarte na nowych mieszkańców (starych i młodych), oferujące rozbudowany program mieszkalno-usługowy. Miasta te wymagają osiągnięcia nowej równowagi demograficznej, gospodarczej, społecznej oraz przestrzennej, która otworzy przed nimi nowe wizje rozwojowe na przyszłe lata. Ponadto problemy w miastach wywołane przez zmiany demograficzne nie są do rozwiązania bez wsparcia ze strony władz krajowych, a nawet europejskich.

Ważny aspekt w podejmowanych działaniach władz miejskich stanowią także rozwiązania operacyjne (instrumenty strategiczne, programowe i planistyczne) np. w Barcelonie, tj. *Green Strategic Plan*, czyli plan, który dotyczył lokalizacji terenów zieleni ustalonych po konsultacjach z osobami starszymi, *Assisted Housing Plan*- umożliwiający osobom starszym prawo wyboru miejsca zamieszkania oraz równy dostęp do świadczeń opieki medycznej i społecznej zlokalizowanej w pobliżu miejsca zamieszkania. Ważną rolę w polityce odnowy miejskiej miasta Malmö odegrał nowy plan zagospodarowania przestrzennego *OP2012*. W planie tym ważnym celem jest dążenie do osiągnięcia zrównoważonego rozwoju miejskiego, którego osiągnięcie upatruje się w tworzeniu miasta przyjaznego wszystkim

mieszkańcom, niezależnie od wieku, narodowości, statusu społecznego itp. Zagwarantować to mają także energooszczędne podejście w projektowaniu oraz stosowanie ekologicznych rozwiązań w architekturze. Ponadto Malmö opracowało dokument strategiczny dotyczący infrastruktury rowerowej - *Cykelprogram for Malmö Stad 2012-2019* w celu realizacji koncepcji *aktywnego starzenia się*. Z kolei w Sangerhausen ważną rolę w działaniach władz miejskich odegrała partycypacja dialogowa pomiędzy władzami miejskimi a osobami starszymi. Osoby starsze były włączane do działań projektowych, organizowano spotkania, warsztaty i zebrania lokalne, podczas których wymyślono koncepcje placów integracyjnych *Kumpel-Platze*.

Instrumenty programowe, które odegrały ważną rolę w procesie odnowy miast kurczących się, to programy *Social City*, *Future Region Mansfeld/South Harz* oraz *StadumbauOst* - pierwszy program w historii niemieckiej polityki mieszkaniowej wprowadzający subwencje na wyburzenia budynków mieszkalnych, których większość znajduje się w dobrym stanie technicznym. Stanowi on nowy obszar planowania miejskiego. Celem tego programu jest ustabilizowanie i dostosowanie terenów mieszkaniowych do realnych potrzeb, tzn. ubywających mieszkańców i zwiększającej się liczby pustostanów. Większość z programów i instrumentów planistycznych była finansowana ze środków unijnych, tzn. funduszy strukturalnych: Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz Europejskiego Funduszu Społecznego, ale istnieją także programy finansowane przez rząd, tj. *Stadtumbauost* w Niemczech, oraz ze środków władz regionalnych i miejskich, tj. inicjatywy remontów lokatorskich, programy społeczne (patrz: Barcelona, Malmö). Warto zaznaczyć, że odnowa miejska ma szansę zaistnieć tylko wtedy, kiedy finansowanie nie będzie prowadzone z jednego źródła, ale będzie wsparte różnymi programami i inicjatywami zarówno z sektora publicznego, jak i prywatnego.

Po przeprowadzonych badaniach dostrzeżono potrzebę stworzenia programów odnowy miejskiej dla trzech rodzajów obszarów:

- obszary zdekapitalizowane, powstałe przed 1990 rokiem (stara zabudowa miast i miejscowości regionu oraz blokowiska), w których potrzebne są „twarde” działania interwencyjne: modernizacja, adaptacja, renowacja (np. Sangerhausen),
- obszary, które starzeją się wraz z mieszkańcami, np. dzielnice oddalone od centrum miasta (Nou Barris w Barcelonie), wymagają prowadzenia działań „twardych” (modernizacja zabudowy i dostosowanie do nowych potrzeb starzejących się mieszkańców) oraz „miękkich” (organizowanie społeczności lokalnych, aktywizowanie mieszkańców, aby oddolnie przekształcali przestrzeń pod kątem własnych potrzeb),
- obszary, które będą się „starzeć” wraz z mieszkańcami, obecnie zamieszkiwane przez młode rodziny z dziećmi (np. dzielnica Västtra Hamnen w Malmö, projekty eksperymentalne *Geropolis 2030*, „specjalne” dzielnice), ale także polskie przykłady osiedli deweloperskich z niskim poziomem przestrzeni publicznej, słabą lub znikomą infrastrukturą społeczną. Brakuje tam podstawowych usług w zakresie służby zdrowia, rekreacji czy kultury. Za 30-40 lat obszary te będą

terenami intensywnego „starzenia się”, stąd już dzisiaj istnieje silna potrzeba wprowadzania w nich działań „miękkich”.

Władze miejskie powinny zdawać sobie sprawę z konieczności uwzględniania potrzeb ludzi starszych w działaniach strategicznych, a także wykorzystywania instrumentów strategicznych, programowych i planistycznych w zmniejszaniu różnic pomiędzy dynamicznie rozwijającymi się miastami a mniej uprzemysłowionymi i kurczącymi się w drodze do zjednoczonej Europy.

Jakie przykłady działań odpowiadają na wyzwania współczesności (przykłady dobrej praktyki planistycznej)?

W poszczególnych typach miast istnieją przykłady dobrej praktyki planistycznej, odpowiadającej na wyzwanie starzenia się populacji, dotyczące:

terenów komunikacji

- wyeliminowanie samochodów ze stref pieszych oraz zabudowy mieszkaniowej i ograniczenie ruchu kołowego w centralnych obszarach miasta, co tworzy przestrzeń miejską bardziej bezpieczną i dostępną dla osób starszych,
- rozbudowa istniejącego systemu ścieżek rowerowych, promowanie aktywnego i zdrowego starzenia się, sprzyjającego dłuższemu zdrowiu i lepszej kondycji fizycznej osób starszych,
- tworzenie systemów ciągów komunikacji pieszej pomiędzy osiedlami, co zapewnia łączność i kontynuację przestrzeni do spacerów,
- możliwość dojścia pieszo do podstawowych usług w mieście w bliskości terenów mieszkalnych;

terenów mieszkaniowych

- zlokalizowanie zabudowy mieszkaniowej w pobliżu obiektów użyteczności publicznej i usług,
- integrowanie osiedli mieszkaniowych za pomocą terenów zieleni lub przestrzeni publicznych,
- promowanie zwartej tkanki miejskiej,
- zlokalizowanie domów opieki dla osób starszych w centralnej części dzielnicy, w bliskim sąsiedztwie podstawowych usług, terenów zieleni, przestrzeni publicznych i w sąsiedztwie przystanków komunikacji miejskiej;

przestrzeni publicznych

- zwiększenie liczby przestrzeni publicznych i terenów zieleni w mieście,
- zaprojektowanie zróżnicowanego programu aktywności w przestrzeniach publicznych, w których heterogeniczna pod względem potrzeb grupa osób starszych może znaleźć coś dla siebie,
- powiązanie miejskich placów deptakami pieszymi, co umożliwi otwarcie na nowe tereny i poruszanie się na większym obszarze przez osoby starsze,
- mieszanie użytkowania terenów i funkcji, zapewniające bliskość i dostępność do podstawowych usług i funkcji w mieście,

- stworzenie sieci stołówek i miejsc spotkań dla osób starszych w każdej dzielnicy miasta,
- utworzenie przestrzeni publicznych zlokalizowanych w pobliżu terenów mieszkaniowych stanowiących centralny punkt osiedla sprzyjający integracji międzypokoleniowej,
- zlokalizowanie terenów sportowych²⁰⁰ z dostępem do terenów komunikacji i otwarciem na tereny zieleni, co zachęca osoby starsze do większej aktywności fizycznej, i promowanie koncepcji aktywnego starzenia się,
- ograniczenie lokalizowania nowych form usługowych poza obrębem istniejących osiedli mieszkaniowych w celu zminimalizowania odległości do pokonania przez osoby starsze;

terenów zieleni

- dążenie do systemu zieleni w strukturze miasta w powiązaniu z ciągami komunikacji pieszej, tj. parki, place i skwery wyposażone w różne funkcje, np. place dla dzieci i place do ćwiczeń dla osób starszych sprzyjające integracji międzypokoleniowej,
- połączenie osiedli z centrum miasta za pomocą zielonych ciągów pieszych, oferujących dojscie do centrum miasta poza obszarem hałasu i zanieczyszczeń, które są generowane przez ruch samochodowy,
- zaprojektowanie terenów zieleni z możliwością realizacji własnych zamiłowań i hobby przez osoby starsze, np. przez uprawę roślinności.

Czy powstają projekty eksperymentalne, futurystyczne, koncepcyjne wybiegające daleko w przyszłość?

Przeprowadzone badania wykazały, że istnieją projekty eksperymentalne w aspekcie starzenia się społeczeństwa, które odnoszą się przede wszystkim do działań strukturalnych (skala mezo). Uwzględniają kluczową rolę interdyscyplinarnych badań oraz uczestnictwo osób starszych w prowadzonych działaniach odnowy miejskiej. W gremiach badaczy, teoretyków architektury i urbanistyki istnieje świadomość, że miasta w kontekście starzenia się społeczeństwa mają potrzebę ewolucji w kierunku dążenia do zrównoważonej i zwartej tkanki miejskiej oraz zaspokojenia indywidualnych potrzeb osób starszych. Celem tych projektów jest inspirowanie i prowokowanie do działań oraz kreacji nowych, a także innowacyjnych wizji projektowych ze względu na starzenie się społeczeństwa. Nie dają jednoznacznej odpowiedzi na pytanie: jaka powinna być wizja końcowa (forma architektoniczna) tak zaprojektowanego miasta?, ale pokazują nowe spojrzenie na urbanistykę XXI wieku. Większość z działań odnowy miejskiej w projektach eksperymentalnych odnosi się do osób starszych sprawnych psychofizycznie, które nie potrzebują wsparcia, żyją samodzielnie, korzystając z usług i urządzeń oferowanych im przez miasto. Żyją wśród innych mieszkańców

²⁰⁰ W wielu miastach brakuje zaplecza w postaci infrastruktury sportowej. Brakuje wyposażonych sal do ćwiczeń. Często obiekty sportowe powstają na peryferiach miasta, co znacznie ogranicza dostęp do nich.

w istniejącej tkance miejskiej, a przestrzenie miejskie mają na celu spełniać ich potrzeby i oczekiwania zgodnie z zasadą - to, co dobre dla osób starszych, jest dobre dla wszystkich mieszkańców.

Istotnym wnioskiem wynikającym z przeprowadzonych badań jest stanowisko urbanistów i planistów przestrzennych, którzy stają wobec nowych wyzwań i świadomości, że następną generacja osób starszych będzie znacząco różnić się od dzisiejszej m.in. wyższymi aspiracjami życiowymi, bardziej aktywnym stylem życia itp. Projekty te pokazują, że niewystarczające jest projektowanie domów opieki, tworzenie zamkniętych osiedli dla osób starszych („złoty gett”), ale potrzebne jest bardziej *innovacyjne* podejście, łączące w sobie wiele aspektów życia miejskiego, polegające np. na stworzeniu bogatej oferty urbanistycznej skierowanej do osób starszych, włączeniu do życia miejskiego przez zachęcenie do otwierania minibiznesu (*srebrna gospodarka*), zachęceniu do aktywności fizycznej (centra sportowo-rehabilitacyjne) i umysłowej (uniwersytety III wieku). Rozwiązania w aspekcie starzenia się społeczeństwa w projektach *Sociopolis* i *Geropolis 2030* pokazują pewne zagadnienia, które należy wziąć pod uwagę w tworzeniu strategii, nowych planów czy programów odnoszących się do starzenia się społeczeństwa. Projekt *Geropolis 2030* wybiega znacznie w przyszłość, traktując osoby starsze jako ważną grupę społeczną wśród mieszkańców miasta, oraz pokazuje różne scenariusze rozwoju dla poszczególnych fragmentów miasta w odniesieniu do tej grupy. Z kolei projekt *Sociopolis* przedstawia nowe podejście do urbanistyki XXI wieku na podstawie technorolniczego modelu miasta, stanowiącego paradygmat miasta XX wieku, opartego w dużej mierze na znaczącej roli samochodu w mieście.

Warto także nadmienić, że przykłady te nie odpowiadają na wiele pytań, słabo odnoszą się także do depopulacji i stabilności, które oznaczają utrzymanie stanu mieszkańców bądź kurczenie się miast i wyburzenia zbędnych budynków. Z punktu widzenia potrzeb zrównoważonego rozwoju najlepszym rozwiązaniem jest takie projektowanie środowiska miejskiego - zarówno w skali makro (skala strategiczna), mezo (skala urbanistyczna), jak i mikro (skala architektoniczna) - aby było dostosowane do potrzeb osób młodych i starszych. Ważne jest to, aby przez projektowanie i kreowanie nowych przestrzeni odpowiadać na potrzeby ich mieszkańców i użytkowników, często przywiązujących się i przyzwyczajających do znanych im miejsc, które są dla nich symboliczne i przywołują wspomnienia²⁰¹.

Co dzisiaj wiemy na temat tworzenia się miejsc przyjaznych osobom starszym w miastach europejskich?

Osoby starsze to użytkownicy miasta mający specyficzne oczekiwania wobec przestrzeni miejskiej, związane z takimi zagadnieniami, jak: dostępność, bezpieczeństwo, komfort, bliskość funkcji. Z przeprowadzonych badań wynika, że w wybranych miastach europejskich istnieją miejsca, które mogą zostać uznane za przyjazne ludziom starszym. W miastach tych organizowane są konkursy, które przyznają tym miejscom miano przyjaznych osobom starszym i niepełnosprawnym.

²⁰¹ Piszą o tym m.in. Lynch (*Obraz miasta*) i Gehl (*Życie między budynkami*).

Tworzone są także specjalne narzędzia miejskie, takie jak *Kreator dostępności* (Malmö), które pozwalają sprawdzić osobom starszym, które usługi w mieście są dla nich dostępne i dostosowane do ich potrzeb.

Z przeglądu literatury przedmiotu, a także z przeprowadzonych badań wynika, że miejsca przyjazne osobom starszym to takie, które:

- umożliwiają im dostęp do różnych części miasta, będąc częścią większego systemu przestrzeni publicznych, po których osoby starsze mogą się bezpiecznie poruszać,
- zapewniają im komfort (ograniczenie hałasu, zabezpieczenie przed warunkami atmosferycznymi, dobre oświetlenie, dostęp do toalety),
- są wyposażone w miejsca siedzące z oparciami lub podłokietnikami,
- są odizolowane od ruchu samochodowego,
- są pozbawione barier architektoniczno-przestrzennych,
- mają łatwo rozpoznawalne dla osób starszych elementy małej architektury, z którymi osoby te mogą się utożsamiać, np. zapamiętywalna kolorystyka domu, szczególnie ważna dla osób cierpiących na demencję lub Alzheimerera,
- mają antypoślizgowe nawierzchnie,
- są zaprojektowane w ludzkiej skali, dzięki czemu osoby starsze nie czują się zdominowane przez otaczającą przestrzeń,
- mają usługi zlokalizowane zazwyczaj na parterach budynków, tj. apteki, kawiarnie, miejsca spotkań itp.
- są wyposażone w instalacje ułatwiające dostępność do budynków, np. pochylnie, windy, schody ruchome,
- mają dużą ilość zieleni, dającej cień i umożliwiającej orientację w terenie,
- są oparte na wykorzystaniu nowoczesnych technologii informatycznych, które pozwalają na komfortowe, niezależne i bezpieczne funkcjonowanie we własnym mieszkaniu,
- są funkcjonalnie i powierzchniowo przystosowane do potrzeb wynikających z pogarszającej się wraz z wiekiem kondycji psychofizycznej,
- wykorzystują nowoczesne systemy oszczędzania energii i odnawialnych źródeł energii.

4.1. Zidentyfikowane koncepcje odnowy miejskiej

W odniesieniu do postawionej we wstępie pracy tezy:

Proces starzenia się społeczeństwa stanowi poważne wyzwanie dla zrównoważonego rozwoju miast oraz wytycza nowy kierunek / nowe koncepcje w polityce odnowy miast europejskich na najbliższe lata.

udowodniono, że:

- odnowa miejska w aspekcie starzenia się populacji jest prowadzona zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju miast, z uwzględnieniem aspektów społecznych, ekonomicznych i środowiskowych,
- starzenie się populacji wytycza nie jeden kierunek, ale trzy koncepcje odnowy miast w kontekście starzenia się ludności.

Wyniki badań, jak się wydaje autorce, pozwalają na zidentyfikowanie ogólnych koncepcji odnowy miejskiej w kontekście starzenia się ludności europejskiej, *rozumianych jako nowe pomysły, priorytety i praktyki oraz nowatorskie sposoby podejścia do ulepszania (odnowy) miast.*

Koncepcje odnowy miejskiej wiążą się z trzema typami miast europejskich przyjętymi w niniejszej publikacji na podstawie przeglądu piśmiennictwa. W ramach przeprowadzonych badań określono trzy koncepcje dla poszczególnych typów miast; są to:

- koncepcja integracji - miasta dynamiczne,
- koncepcja elastyczna - miasta stabilne,
- koncepcja *przedefiniowania* - miasta kurczące się.

KONCEPCJA INTEGRACJI

Koncepcja odnowy miejskiej dotycząca miast dynamicznych (z reguły duże miasta i metropolie) została określona jako koncepcja *integracji*. W miastach tych **proces starzenia się społeczeństwa ze względu na znaczny przyrost liczby ludności** (migracje) **jest spowolniony**. Działania strategiczne w tej koncepcji dotyczą zmiany sposobu myślenia o mieście w kierunku **miasta przyjaznego osobom w każdym wieku**. Jeśli chodzi o realizację ośmiu zagadnień odnowy miejskiej określonych przez WHO w ramach koncepcji *Age Friendly Cities*, w niniejszej pracy zostały omówione tylko te dotyczące zagadnień przestrzennych. Koncepcja *integracji*, jak sama nazwa wskazuje, polega na wielowymiarowej integracji rozumianej jako zintegrowane działania w różnych skalach przestrzennych. W ramach tej koncepcji wszystkie działania strategiczne powinny być realizowane na podstawie zintegrowanych pojedynczych strategii w aspekcie starzenia się populacji (transport, usługi, mieszkalnictwo itp.). Koncepcja ta dotyczy **priorytetowych działań strukturalnych** w obszarze **przestrzeni publicznych i terenów zieleni**, które stanowią podstawowy element integrujący mieszkańców miasta, w tym zapobiegający wykluczeniu społecznemu. Osoby starsze stanowią jedną ze słabszych grup, a uwzględnienie ich potrzeb jest szczególnie istotne z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju i realizacji koncepcji miast przyjaznych wszystkim mieszkańcom.

W miastach dynamicznych (przykład Barcelony) do nowych sposobów podejścia do odnowy miast, uwzględniających aspekt starzejącego się społeczeństwa, zaliczono:

- wyeliminowanie komunikacji kołowej z przestrzeni publicznych przez wprowadzenie głównych arterii komunikacyjnych pod ziemię lub poza obręb przestrzeni publicznych i zabudowy mieszkaniowej w celu zintegrowania systemu przestrzeni publicznych w mieście,
- wzmocnienie połączenia dzielnic z centrum miasta za pomocą ciągów pieszych zlokalizowanych w pobliżu miejsc zamieszkania osób starszych,
- wprowadzenie nowych form komunikacji miejskiej, tj. *autobusy z sąsiedztwa*, oraz zagęszczenie sieci przystanków komunikacji miejskiej zlokalizowanych w pobliżu zabudowy mieszkaniowej,
- zlokalizowanie przestrzeni publicznych i terenów zieleni wewnątrz struktury miejskiej, bezpośrednio przy budynkach użyteczności publicznej, stanowiących łącznik pomiędzy osiedlami mieszkaniowymi,
- wprowadzenie sieci obiektów (budowa nowych, a częściej adaptacja istniejących) w każdej dzielnicy miasta, mających na celu integrację mieszkańców, tj.: lokalne miejsca spotkań dla ludzi młodych i starszych, stołówki dla osób starszych, biblioteki²⁰², specjalne kluby przy ośrodkach zdrowia, a także rozwój infrastruktury dla różnych form aktywności fizycznej przyjaznych osobom starszym, tj.: szlaki piesze i rowerowe, miejsca wypoczynku z ławkami czy sieć siłowni oraz ośrodków rehabilitacyjno-sportowych itp.),
- zaprojektowanie zróżnicowanych form zabudowy mieszkaniowej dla osób starszych i promowanie koncepcji *starzenia się w miejscu* (mieszkania wspomagane, osiedla międzypokoleniowe, ograniczenie budowy domów starców itp.),
- wprowadzenie nowoczesnych technologii do zabudowy mieszkaniowej i stworzenie sieci wirtualnej komunikacji, integrującej mieszkańców bez wychodzenia z domu,
- rozwój wolontariatu wśród osób starszych w różnych sektorach jako czynnika aktywizującego postawy społeczne.

KONCEPCJA ELASTYCZNA

Koncepcja *elastyczna* dotyczy przede wszystkim miast o stabilnej gospodarce i stabilnej liczbie ludności, w których **proces starzenia się mieszkańców nie przebiega w sposób gwałtowny, ale na stabilnym poziomie**. Działania strategiczne odnowy miejskiej w aspekcie starzenia się populacji dotyczą **elastycznego podejścia** we wszystkich skalach przestrzennych oraz w ramach

²⁰² W wielu ośrodkach miejskich biblioteki można przekształcać w nowoczesne centra dostępu do wiedzy, kultury i ośrodki życia społecznego, modernizując je oraz wprowadzając bogatszą ofertę, skierowaną także do osób starszych.

zagadnień koncepcji *Age Friendly Cities*. Priorytetowe działania strategiczne polegają na sformułowaniu elastycznych strategii miejskich, uwzględniających koncepcje mieszania użytkowania terenów i funkcji oraz mieszania różnych grup społecznych (młodzi, starzy, migranci itp.) w dążeniu do tzw. *mix-city*. Elastyczne podejście do odnowy miejskiej przejawia się także w rozwiązaniach architektonicznych, które dotyczą różnorodności w architekturze i stanowią przyjazne środowisko miejskie dla ludzi w różnym wieku i o różnym stylu życia. W koncepcji *elastycznej trudno określić priorytetowe działania strukturalne*, ponieważ podejście do odnowy miast stabilnych jest związane z wieloma kwestiami, tj.: stanem zdrowia, mobilnością oraz osobistymi zainteresowaniami i upodobaniami mieszkańców, które wpływają na sposób zagospodarowania przestrzeni miejskiej.

Sposoby podejścia do odnowy **miast stabilnych gospodarczo** (przykład Malmö) w aspekcie osób starszych dotyczą:

- **eliminacji ruchu kołowego z przestrzeni publicznych przez zamknięcie ulic i zaadaptowanie ich na deptaki piesze,**
- **rozbudowania sieci ścieżek rowerowych zapewniających dostępność do wszystkich części miasta oraz wspomaganie koncepcji zdrowego i aktywnego starzenia się,**
- **promowania zwartej zabudowy miejskiej, tworzącej kameralne wnętrza urbanistyczne wyposażone w dużą ilość zieleni, stanowiące przyjazne środowisko życia dla ludzi starszych i młodych,**
- **lokalizacji w pobliżu miejsc zamieszkania funkcji usługowych i kulturalnych,**
- **mieszania funkcji i użytkowania terenu (w pobliżu domu opieki dla osób starszych zaproponowanie lokalnego centrum dzielnicy wraz z podstawowymi usługami,**
- **oferowania różnych form, typów i wielkości zabudowy mieszkaniowej dla różnych potrzeb mieszkańców na każdym etapie życia.**

KONCEPCJA NOWEJ RÓWNOWAGI

Koncepcja *nowej równowagi* dotyczy miast, w których zachodzą dwa procesy jednocześnie: kurczenie się społeczeństwa (odpływ ludności do innych miast i regionów) oraz starzenie się mieszkańców. Sytuacja w tych miastach jest najbardziej niepokojąca i stanowi poważne zagrożenie dla ich funkcjonalności. W związku z tym istnieje potrzeba przededefiniowania struktury urbanistycznej w odpowiedzi na nowe potrzeby (przyciągnięcie nowych mieszkańców do miasta) oraz zaspokojenie potrzeb obecnych mieszkańców (w przeważającej ilości osób starszych). Priorytetowe działania strategiczne dotyczą osiągnięcia nowej równowagi na mniejszą skalę, stąd konieczne jest zwrócenie uwagi na potencjał, jaki dane miasto ma w kwestii zabudowy mieszkaniowej, usług czy opieki medycznej dostosowanej do potrzeb ludzi starszych, dzięki czemu może być konkurencyjne wobec innych miast. Na przykładzie analizowanego miasta Sangerhausen

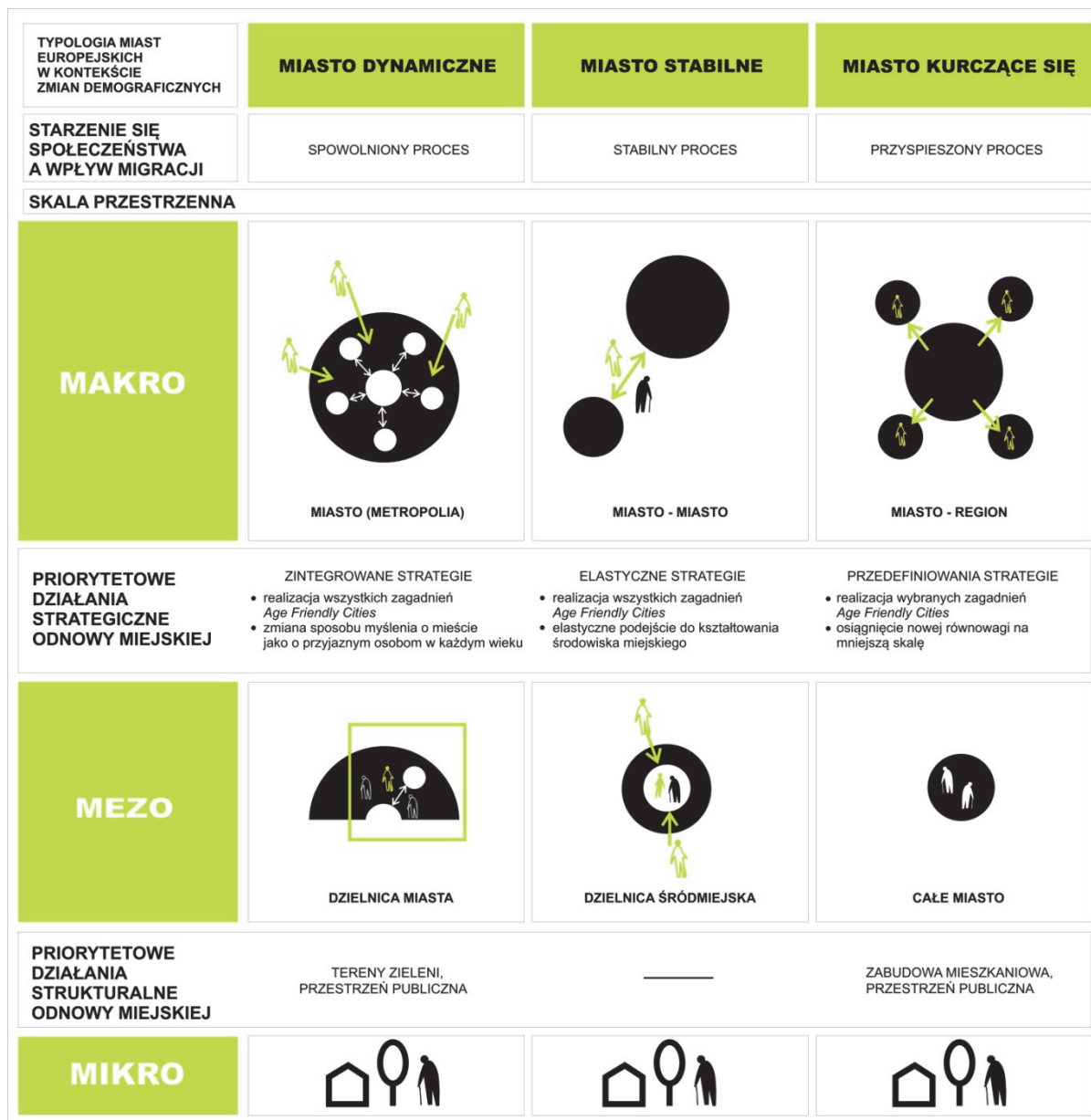
osiągnięcie nowej równowagi polega na stworzeniu bogatej oferty **mieszkańcowej**, bezpośrednio powiązanej z **przestrzeniami publicznymi** zachęcającymi do integracji pomiędzy mieszkańcami. W działaniach strategicznych priorytetowe rozwiązania dotyczą zapewnienia w mieście **dostępnego transportu w skali regionalnej**. Istotne jest także połączenie z sąsiadującymi ośrodkami miejskimi w celu wzmocnienia dostępności do wysokiej jakości usług społeczno-medycznych oraz kulturalnych dla osób starszych. Natomiast mniejszą uwagę zwraca się na kwestię transportu publicznego w działaniach strukturalnych, ponieważ koncepcja ta ze względu na wielkość miasta promuje komunikację pieszą z dostępem do podstawowych usług zlokalizowanych w pobliżu zabudowy mieszkaniowej.

Podejście do odnowy miast **kurczących się** (przykład Sangerhausen) dotyczy:

- **rozbudowy sieci transportu komunikacji miejskiej w skali regionu w celu możliwości skorzystania z ofert sąsiednich ośrodków miejskich i usług wyższego rzędu, tj.: szpitali, ośrodków opieki medycznej, centrów rehabilitacji, teatrów, kin itp.,**
- **działań ukierunkowanych na dostosowanie zabudowy mieszkaniowej do potrzeb starzejących się mieszkańców przez stworzenie bogatej oferty zabudowy mieszkaniowej zlokalizowanej w różnych częściach miasta (domy wielopokoleniowe, domy opieki itp.),**
- **stworzenia małych, otwartych przestrzeni publicznych, promujących tożsamość miejsca i integrację międzypokoleniową, łączących zalety przestrzeni prywatnych i publicznych,**
- **promocji koncepcji starzenia się w miejscu tak długo, jak to jest możliwe bez konieczności przenoszenia osób starszych do domów opieki, a jeśli zaistnieje taka potrzeba, to odejście od dużych placówek zbyt oddalonych od rodzinnego miejsca zamieszkania i promowanie sieci małych ośrodków w regionie,**
- **generowania nowych usług dla mieszkańców (kluby, miejsca spotkań, centra sportowe, centra rehabilitacji itp.), a tym samym nowych miejsc pracy dla ludzi młodych, wykorzystanie nowoczesnych technologii (wprowadzenie usług na żądanie, zakupów przez telefon, dowozu książek z biblioteki itp.).**

Warto zaznaczyć, że wszystkie trzy koncepcje mogą dotyczyć każdego miasta, ale w różnych cyklach jego rozwoju, ponieważ nie ma miast, których rozwój byłby jednostajny i zawsze dynamiczny, stabilny lub kurczący się.

W celu usystematyzowania wyników badań dla poszczególnych typów miast przedstawiono syntezę w postaci tabeli przedstawionej na rys. 69.

Rys. 69. Priorytetowe działania strategiczne i strukturalne dla poszczególnych typów miast w aspekcie zmian demograficznych, w tym starzenia się społeczeństwa w różnych skalach przestrzennych

Fig. 69. Priority strategic and structural actions for different types of cities in the context of demographic change including aging of the population in different spatial scales

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki omówionych badań oraz zidentyfikowane koncepcje odnowy miejskiej w aspekcie starzenia się populacji stanowią pewien określony punkt widzenia. Autorka niniejszej pracy zdaje sobie sprawę, że z pewnością nie są one jedynymi sposobami podejścia do odnowy miast europejskich. Aktualna wiedza, która stanowi bardzo rozproszony, często mało miarodajny zasób, wymaga prowadzenia dalszych badań, usystematyzowania pewnych pojęć i dokładniejszego rozpoznania zagadnień demograficznych, społecznych i ekonomicznych w strukturze urbanistycznej w celu bardziej precyzyjnego określenia kierunków zmian w miastach europejskich.

4.2. Odniesienie wyników badań do sytuacji w Polsce

We wstępie niniejszej pracy został określony problem badawczy obrazujący, że w miastach europejskich starzenie się populacji narasta, tworząc wyzwania dla różnych dziedzin życia społecznego. W Polsce wyzwania te są dostrzegane przede wszystkim w gremiach demografów, socjologów, ekonomistów, ale i architektów. Zdecydowanie gorzej jest z tym wśród urbanistów i planistów przestrzennych. Polska stoi na początku drogi, którą częściowo pokonały już państwa zachodnioeuropejskie, stąd przedstawione w niniejszej pracy przykłady praktyk planistycznych mogą stanowić inspirację dla urzędników, inwestorów, deweloperów, urbanistów i planistów przestrzennych, poszukujących odpowiedzi na pytanie: w jaki sposób odnawiać miasta polskie, aby były przyjazne dla wszystkich pokoleń mieszkańców?

W Polsce do niedawna kluby seniora istniały w sanatoriach, życie towarzyskie ograniczało się do spotkań na ławce przed domem, natomiast domy starców były kojarzone z ponurym miejscem i *umieralnią* dla samotnych osób starszych²⁰³. Obecnie sytuacja powoli zaczyna się zmieniać. Na szczeblu rządowym powstają dokumenty, tj. *Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020*²⁰⁴; w ramach takich programów podejmowane są inicjatywy²⁰⁵, jak wykorzystanie istniejących 2604 boisk wielofunkcyjnych Orlik 2012, które przy udziale animatorów mają służyć lokalnej społeczności, z uwzględnieniem osób o różnym poziomie sprawności, w różnym wieku. W ramach niektórych strategii miejskich, tj. *Strategia Warszawy na lata 2009-2020*, podejmowane są inicjatywy na wzór koncepcji *Age Friendly Cities - Warszawa przyjazna seniorom*, stanowiące dokument operacyjny.

Zmiany, które obecnie zachodzą w Polsce, w krajach Europy Zachodniej wystąpiły wiele lat wcześniej. Domy spokojnej starości w miastach zachodnioeuropejskich są wygodne, komfortowe, żyją w nich osoby starsze z własnego wyboru, ponieważ mogą tam nawiązać kontakty towarzyskie, integrować się społecznie. Jednocześnie domy te są otwarte na innych mieszkańców miasta, co wspiera tym samym integrację międzypokoleniową.

W miastach (Barcelona czy Malmö), gdy np. powstaje biblioteka, ma od razu ofertę skierowaną do osób starszych oraz jest zaprojektowana z uwzględnieniem eliminacji wszelkich barier architektoniczno-przestrzennych. Jak obrazują badania, architekci i urbaniści w Europie coraz częściej myślą o środowisku życia osób starszych, które nie musi być szare i nudne. Tworzone lokalne centra spotkań dla młodych i starszych stają się miejscami integracji i wymiany doświadczeń, oferują wspólne spotkania, zabawy, warsztaty itp.

²⁰³ Katalog *Dizajn w przestrzeni publicznej... lata leca*, 2012, Zamek Cieszyn, w ramach projektu Design Silesia, Drukarnia Modena, Cieszyn.

²⁰⁴ W programie podejmowany jest szeroki dialog z przedstawicielami sektora pozarządowego, środowisk naukowych i eksperckich, samorządów, administracji centralnej, organizacji związkowych i organizacji pracodawców, prowadzony m.in. w obrębie działalności Rady ds. Polityki Senioralnej. Więcej na stronie: <http://www.mpips.gov.pl/seniorzyaktywne-starzenie/rzadowy-program-asos/>

²⁰⁵ W 2014 roku jednym z priorytetowych zadań organizatorów pracy orlików jest zwiększenie liczby regularnie korzystających z nich seniorów.

Jak wspomniano wcześniej, w Polsce prezentowana tematyka zaczyna być zauważalna. W wielu miejscach powstają obiekty, które integrują użytkowników, a nie wykluczają. Pozytywnym przykładem może być koncepcja skweru *Sportów Miejskich* na Bemowie, gdzie zarówno ludzie młodzi, jak i starzy mogą wspólnie spędzać czas. Podobna realizacja powstała w Żorach na Śląsku pod nazwą *Ogród Zdrowia*, czyli siłownia na świeżym powietrzu przeznaczona przede wszystkim dla osób starszych. Ponadto w dziedzinie zabudowy mieszkaniowej w Polsce pojawiają się osiedla mieszkaniowe przystosowane do potrzeb osób starszych, tak jak w Stargardzie Szczecińskim²⁰⁶. Inwestycja ta powstała we współpracy z seniorami przy zastosowaniu najnowocześniejszych rozwiązań. W Katowicach na osiedlu Bażantowo dla osób starszych cierpiących na demencję powstał w ostatnich latach zespół budynków mieszkalnych wraz z ośrodkiem opieki i z całym zapleczem usługowo-medycznym. Jest to dobry przykład deweloperskiej zabudowy uwzględniającej potrzeby wszystkich mieszkańców. Inwestorem w tym przypadku jest Diakonia Neuendettelsau - niemiecka instytucja kościelna od lat zajmująca się opieką nad osobami starszymi²⁰⁷.

Istnieją także negatywne przykłady rozwiązań architektoniczno-urbanistycznych, izolujących osoby starsze w mieście lub sytuujących je całkowicie poza strefą miejską, np. osiedle w Rakowie u podnóża Gór Stołowych czy budowa miasteczka dla seniorów oraz osiedla w małopolskich Zawadach²⁰⁸. Ponadto w środowisku architektów i urbanistów zwrócono uwagę na niepowodzenie projektu domu dla seniorów Jesienna Rezydencja w Nałęczowie, który pomimo nagrody architektonicznej i usytuowania w odległości 600 metrów od uzdrowiska, nie miał zaplecza usługowego i nie spotkał się z zainteresowaniem osób starszych.

Oprócz podejmowanych działań architektoniczno-urbanistycznych w Polsce podejmowane są także działania strategiczne, tj. utworzenie w 2010 roku pierwszego w Polsce dokumentu strategicznego na szczeblu regionalnym dla województwa małopolskiego w kontekście starzenia się populacji²⁰⁹. Większe miasta, jak np. Warszawa, Wrocław, Kraków, realizują liczne programy w kontekście dostosowania miasta do potrzeb osób starszych; ogłaszają konkursy, np. na miejsca przyjazne seniorom; dostosowują przestrzenie publiczne do potrzeb osób starszych²¹⁰. Mniejsze gminy, takie jak Zawichost, zaczynają dostrzegać korzyści z kształtowania polityki odnowy miejskiej ukierunkowanej na potrzeby osób

²⁰⁶ O inicjatywie opowiadał podczas Kongresu Seniora (wrzesień 2012 r.) prezes Stargardzkiego Towarzystwa Budownictwa Społecznego Piotr Mync. Autorka miała okazję także uczestniczyć w Kongresie Seniora w roli eksperta - relacja z wystąpienia jest dostępna na stronie internetowej: <http://bankier.tv/nowe-formy-opieki-nad-seniorem-kongres-obywatel-senior-11794.html>.

²⁰⁷ Podczas Kongresu Seniora w Chorzowie informacje na temat nowej inwestycji w Katowicach omówił przedstawiciel Diakonii Neuendettelsau; dostępne na stronie internetowej: <http://bankier.tv/nowe-formy-opieki-nad-seniorem-kongres-obywatel-senior-11794.html>.

²⁰⁸ <http://www.zycie.senior.pl/147,0,Luksusowe-miasteczko-tylko-dla-seniorow,5280.html>.

²⁰⁹ *Wyzwania Małopolski w kontekście starzenia się społeczeństwa. Podejście strategiczne*. Małopolskie Studia Regionalne, nr 2-3/19-20/2010, Departament Polityki Regionalnej, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków. Jest to pierwszy w Polsce dokument strategiczny opracowany w kontekście starzenia się społeczeństwa, w którym autorka niniejszej publikacji miała okazję uczestniczyć. Od kwietnia 2013 roku uczestniczy także w zespole ekspertów ds. przestrzeni w pracach nad poradnikiem pt. *Srebrna gospodarka szansą dla Małopolski* opracowywanym także przy Urzędzie Marszałkowskim Województwa Małopolskiego.

²¹⁰ Strona internetowa *Kraków dla Seniora*: <http://www.dlaseniora.krakow.pl/>, na której osoby starsze mogą znaleźć wiele informacji na temat: opieki, zdrowia, kultury, rozrywki, edukacji itp.

starszych. Szansy na rozwój i odnowę upatrują w przyciągnięciu ludzi starszych. Ludzie starsi często wybierają na miejsce swojego zamieszkania mniejsze miejscowości, a małe miasta oferują im niższe koszty utrzymania i przyjazne środowisko życia w bliskości natury.

Istnieją dokumenty strategiczne, tj. *Strategia Rozwoju Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii Silesia do 2025 r.*²¹¹, uchwalona w 2010 roku, w której pojawiły się zapisy doceniające znaczenie przedłużenia życia oraz procesu starzenia się społeczeństwa jako czynników, które będą w przyszłości determinować *rozwój różnego typu usług i świadczeń w dostosowywaniu do potrzeb osób starszych*. Dotyczy to rozwoju infrastruktury związanej zarówno z typową *opieką medyczną i opiekuńczo-paliatywną, jak i z intensyfikacją usług [...] aktywizujących społecznie i wypełniających tzw. czas wolny, łagodzących skutki drastycznej zmiany trybu życia z zawodowego na okres emerytalny*. Obecnie na terenie Metropolii Silesia działają *4 uniwersytety trzeciego wieku oraz 16 placówek opieki paliatywno-hospicyjnej*. Zapisy te nie identyfikują kierunków działań dla miasta i regionu w odpowiedzi na wyzwanie starzenia się mieszkańców.

W związku z powyższym uzasadnione jest stwierdzenie, że w Polsce coraz bardziej zaczyna się dostrzegać problematykę starzenia się populacji i jej wpływ na kształt przyszłych struktur miejskich. Realizacje są raczej punktowe i nieliczne. Brakuje zintegrowanego podejścia oraz wyznaczenia kierunków planowania miast z uwzględnieniem zmian demograficznych, w tym starzenia się populacji. Wydaje się, że wiele z określonych w niniejszej publikacji elementów strategii przestrzennej lub struktury urbanistycznej jest możliwych do zastosowania w miastach w Polsce. Zarysowane w niniejszej monografii koncepcje odnowy miejskiej w aspekcie starzenia się populacji znajdują, jak się wydaje, zastosowanie do opisu kierunków odnowy polskich miast.

W takich miastach, jak: Warszawa, Kraków, Wrocław itp., dynamicznie rozwijających się, o silnym zapleczu gospodarczym i charakteryzujących się wzrostem populacji, gdzie proces starzenia się społeczeństwa jest spowolniony, można mówić o implikacji koncepcji integracji. Zwiększająca się liczba mieszkańców tych miast będzie przyczyniać się do rosnącej liczby osób starszych. W związku z tym istotna jest oferta adresowana do zwiększającej się liczby osób starszych, obejmująca miejsca zamieszkania o wysokiej jakości życia, dostępne usługi o charakterze handlowym, ale także kulturalno-rozrywkowym, tereny wypoczynkowe i dostępną opiekę medyczną. W programach i strategiach miejskich powinny zostać określone kluczowe interwencje wobec obszarów miejskich, polegające na prowadzeniu polityki miejskiej ukierunkowanej na zwiększenie liczby przestrzeni publicznych o wysokiej jakości życia, sprzyjających integracji osób starszych z pozostałymi mieszkańcami, oraz systemu terenów zieleni przyczyniających się do zwiększenia terenów rekreacyjnych i wypoczynkowych w tych miastach. Ważne jest także tworzenie nowych form zabudowy mieszkaniowej, tj. domów wielokoleniowych. W planach zagospodarowania przestrzennego powinno zostać

---

²¹¹ W rozdziale 3.5. *Spółeczeństwo i jakość życia*, 3.5.1. *Zdrowie i bezpieczeństwo publiczne*, s. 58-59.

uwzględnione mieszanie użytkowania terenów, dzięki czemu mieszkańcy mogą uzyskać łatwy dostęp do podstawowych funkcji i obiektów w mieście bez konieczności podróżowania środkami komunikacji miejskiej.

W przypadku miast kurczących się, do których należy m.in. większość miast aglomeracji górnośląskiej (np. Katowice, Bytom, Będzin, Piekary Śląskie), prognozy demograficzne na przyszłość są pesymistyczne. Według GUS liczba ludności województwa do 2035 roku zmniejszy się o 12,6%. Jest to znacząca dynamika zmian na tle kraju, dla którego spadek populacji wyniesie 5,8%. Najliczniejszą grupę mieszkańców województwa będą stanowili ludzie w wieku 52-77 lat. Prognozy te obrazują, że w miastach aglomeracji będzie następował i pogłębiał się spadek ludności w wieku produkcyjnym. Miasta te, podobnie jak we wschodnich Niemczech, są miastami, które po restrukturyzacji przemysłu i zmniejszeniu zatrudnienia w regionie doświadczyły procesów kurczenia się i starzenia się populacji, chociaż nie jest to tak widoczne w przestrzeniach miejskich w postaci dużej liczby pustostanów jak w Niemczech Wschodnich.

W strategii rozwoju Katowic do 2020 roku nie występują szczegółowe prognozy demograficzne poza ogólnym stwierdzeniem o postępującej depopulacji i dezurbanizacji aglomeracji górnośląskiej. Zagadnienia demograficzne uwzględniono jedynie w analizie SWOT. Jako słabą stronę wymieniono regres demograficzny miasta oraz migrację młodych wykształconych ludzi. Procesy te zostały skwitowane stwierdzeniem, że istnieje: *wzrastająca w Aglomeracji Górnośląskiej liczba osób wykluczonych, zagrożonych patologiami społecznymi oraz osób starszych wymagających stałej opieki* (Strategia Rozwoju Katowic, s. 31). Planowane działania mające na celu załagodzenie skutków zmian demograficznych, w szczególności starzenia się społeczeństwa, to: utworzenie systemu komunikacji miejskiej dla osób niepełnosprawnych (*door to door service*) oraz budowa Centrum Profilaktyki Niepełnosprawności i Starzenia przy Szpitalu Geriatrycznym w Katowicach. Problemy starzejącego się społeczeństwa nie są w miastach aglomeracji jeszcze wystarczająco dostrzegane i zdiagnozowane. Podejmowane działania zasadniczo są związane z drobnymi interwencjami dotyczącymi kształtowania ciągów pieszych, eliminowania barier architektonicznych, które mają na celu dostosowanie środowiska miejskiego do potrzeb m.in. osób starszych. W miastach aglomeracji górnośląskiej brakuje zintegrowanych działań strategicznych i strukturalnych, które poprawiłyby warunki życia ludzi starszych. Miasta te należą zazwyczaj do ośrodków o stosunkowo dużej liczbie mieszkańców i stosunkowo dużym obszarze, w związku z tym wymagają, po pierwsze, zmiany sposobu myślenia o mieście, jako przyjaznego ludziom w każdym wieku, po drugie, ośrodki te mają znaczny potencjał gospodarczy i edukacyjny, w związku z czym ich sytuacja może ulec zmianie (napływ lub odpływ ludności uwarunkowany atrakcyjnością tych ośrodków). Niezależnie od aktualnej sytuacji demograficznej (wzrost, stabilność, spadek liczby osób starszych w społeczeństwie) i społecznej ośrodku te powinny być przygotowane na elastyczne podejście do zagospodarowania przestrzennego miasta, zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju, stąd priorytetowe działania odnowy miast aglomeracji górnośląskiej bliskie są koncepcjom *integracji elastycznej*.

W miastach aglomeracji takich jak Bytom jest nie tylko coraz więcej ludzi starych, lecz także biednych, więc zajęcie się problemem starzejących się społeczeństw ma nie tylko wymiar społeczny, lecz także ekonomiczny. Powstaje pytanie: jak będzie wyglądać gospodarka Bytomia już w najbliższych latach? Społeczno-gospodarczy wymiar rozwoju lokalnego przekłada się na nierówności regionalne, więc sprawą pilną jest podjęcie już teraz działań zaradczych, w tym dostrzeżenie, że rozwiązanie problemu leży nie tylko w generowaniu kosztów, lecz także zysków (*srebrna gospodarka*)²¹².

W związku z powyższym istotny wydaje się także przestrzenny wymiar problemu, związany z rozmieszczeniem różnych funkcji w przestrzeni i ich dostępnością dla osób mniej zamożnych. Niezauważanie tych problemów przez władze miejskie będzie skutkowało pogarszającą się sytuacją społeczno-gospodarczą miasta, która będzie niekorzystanie wpływać także na obraz miasta na tle regionu, a nawet kraju. W związku z tym powstają pytania o rolę władz regionalnych i miejskich w przeciwdziałaniu skutkom procesów demograficznych w polskich miastach. Województwo śląskie, podobnie jak wiele innych regionów w Polsce (oprócz Małopolski), nie ma strategii dotyczącej starzejącego się społeczeństwa, istnieje jedynie *Strategia Polityki Społecznej Województwa Śląskiego na lata 2006-2020*, która skupia się na społecznych aspektach starzenia się populacji, a nie na zintegrowanych działaniach (społeczno-ekonomiczno-przestrzennych) we wszystkich skalach przestrzennych. Wiele regionów nie zauważa w ogóle problemów ludzi starszych w mieście bądź spycha je na dalszy plan, nie widząc konieczności traktowania ich jako priorytetowych. Istnieje potrzeba uświadomienia tej problematyki na szczeblu władz lokalnych i regionalnych, aby w swoich działaniach, formułowanych strategiach, planach zagospodarowania przestrzennego, lokalnych programach rewitalizacji uwzględniały one aspekty dotyczące ludzi starszych oraz włączały ich w proces planowania i lokalizacji przyszłych inwestycji w mieście przy uwzględnieniu ich potrzeb.

---

²¹² Por. Golinowska S., *Srebrna gospodarka i miejsce w niej sektora zdrowotnego. Koncepcja i regionalne przykłady zastosowania*, [w:] *Zdrowie Publiczne i Zarządzania*, vol. 1/2011, s. 76-85, Kraków 2011, opublikowanie online: 28 marca 2012, DOI 10.4467/20842627OZ.11.005.0342.

ZAKOŃCZENIE

Przeprowadzone badania pozwoliły na zidentyfikowanie podstawowych koncepcji odnowy miejskiej w Europie w kontekście starzenia się społeczeństwa. Potwierdziły one słuszność tezy, że proces starzenia się społeczeństwa powinien być uwzględniany w polityce odnowy miejskiej.

W niniejszej publikacji na podstawie przeglądu piśmiennictwa i przeprowadzonych badań zidentyfikowano:

- kierunki/koncepcje polityki odnowy miejskiej w aspekcie zmian demograficznych, w tym starzenia się populacji europejskiej,
- priorytetowe działania dla polityki odnowy miejskiej w poszczególnych typach miast (dynamicznych, stabilnych i kurczących),
- przykłady dobrej praktyki planistycznej w kontekście starzenia się populacji,
- przykłady projektów eksperymentalnych, które są tworzone przez architektów i urbanistów w Europie, uwzględniających w swojej problematyce osoby starsze,
- cechy miejsc przyjaznych osobom starszym w miastach.

W przeprowadzonych badaniach konieczne było rozpatrywanie informacji w ujęciu zrównoważonego rozwoju (społecznym, ekonomicznym i środowiskowym) w celu pełnego zobrazowania problematyki odnowy miast w aspekcie starzejących się społeczeństw. Nie można było pominąć interdyscyplinarnego ujęcia problematyki badań (odniesienia do literatury gerontologicznej, socjologicznej, ekonomicznej itp.), ponieważ, jak pisze Zrałek (2012b): *niezbędne jest podejście holistyczne, bowiem los człowieka kształtuje się na przecięciu różnych wymiarów przestrzeni*.

Uzyskane wnioski zostały zawężone przede wszystkim do wymiaru przestrzennego z odniesieniami do innych aspektów (społecznych, ekonomicznych, kulturowych) w celu pogłębienia wiedzy dotyczącej planowania i rozwoju miast europejskich XXI wieku.

Autorka niniejszej publikacji zdaje sobie sprawę, że opisane przykłady nie są jedynymi miastami podejmującymi działania w obszarze odnowy miast w aspekcie osób starszych. O wyborze tym stanowiły materiały i wiedza zebrana podczas poszukiwań informacji o podjętej problematyce w literaturze przedmiotu, a także rozmowy z ekspertami podczas konferencji i wyjazdów studyjnych. Dla autorki materiał ten był bazą danych służącą identyfikacji koncepcji odnowy miejskiej w kontekście starzenia się populacji europejskiej. Wybrane przykłady odnowy miejskiej były warte bliższego poznania, ponieważ jako jedne z nielicznych wpisują się w problematykę badań niniejszej pracy.

Część badanych projektów to eksperymentalne przedsięwzięcia, dla których zostały określone pewne scenariusze rozwoju, mogące ulec zmianie. Ponadto

w *badaniach własnych* niniejszej pracy przebadano *in situ* dwa miasta, Malmö oraz Sangerhausen; przez ograniczony czas prowadzonych badań autorce nie udało się odbyć wyjazdu studyjnego do Barcelony, co stanowi o planach na najbliższą przyszłość.

Podstawową trudnością w analizie postawionego problemu badawczego było zawężenie i uporządkowanie bardzo rozległego materiału i określenie głównych kierunków oraz koncepcji odnowy miejskiej w Europie. Autorka w większości korzystała z materiałów obcojęzycznych (głównie w językach angielskim, szwedzkim, niemieckim), co było dodatkowym utrudnieniem w prowadzeniu badań.

W 2009 roku, kiedy niniejszy temat został podjęty, pojawiały się wątpliwości, czy istnieje taki problem badawczy w dziedzinie urbanistyki i planowania przestrzennego oraz czy zjawisko starzenia się populacji ma wpływ na przestrzeń miast europejskich. Po kilku latach (2013 r.) w środkach masowego przekazu podejmowana jest tematyka osób starszych i starzenia się populacji oraz wpływu tych zjawisk na aspekty ekonomiczne, społeczne, a także przestrzenne, dotyczące przystosowania miast do potrzeb tych osób. Towarzyszy temu niepokój o przyszłość miast w Polsce, w których brakuje wyraźnych działań i wskazania kierunków rozwoju w odpowiedzi na wyzwanie starzenia się społeczeństwa. Po przeprowadzonej analizie problematyki w niniejszej pracy autorka zdaje sobie sprawę, że w dalszym ciągu jest wiele spraw, które wymagają poszukiwania rozwiązań z uwzględnieniem badań interdyscyplinarnych i z włączeniem w to m.in. architektów i urbanistów. Autorka ma nadzieję, że niniejsza monografia będzie zaczątkiem tych badań.

W toku rozważań nad podjętą problematyką autorka postawiła sobie wiele pytań. Nie wszystkie doczekały się pełnej odpowiedzi. W dziedzinie planowania przestrzennego, łączącej w sobie nauki społeczne, ekonomiczne i przestrzenne, często trudno jest analizować poszczególne zjawiska. Pomimo włożonego znacznego wysiłku w badania jakościowe poszczególnych przypadków dotyczących zrealizowanych i eksperymentalnych projektów odnowy miejskiej wiele wątków nie zostało wyczerpanych z uwagi na ograniczone ramy niniejszej pracy. Niektóre z nich wyznaczają początek dalszych rozważań naukowych, które powinny podejmować tę problematykę, ponieważ problem starzenia się populacji europejskiej nadal istnieje i będzie się pogłębiał.

W dalszej części przedstawiono wnioski dla nauki, praktyki i dydaktyki.

Wnioski dla nauki

Istnieje wiele elementów problematyki odnowy miast w kontekście zmian demograficznych, w tym starzenia się społeczeństwa, które wymagają przebadania. Może to przyczynić się do otwarcia nowych perspektyw badawczych na najbliższe lata. W związku z tym niniejsza praca powinna być traktowana jako punkt wyjścia do dalszych badań odnowy miejskiej dotyczących:

- **planowania przestrzennego:**

- kontynuacja badań z uwzględnieniem informacji i danych niedostępnych w 2012 roku. W przypadku miast kurczących się sytuacja demograficzna jest najbardziej niekorzystna, a wyniki działań, mające na celu naprawę sytuacji w miastach we wschodniej części Niemiec, w których odbyła się w 2010 roku Międzynarodowa Wystawa Budownictwa IBA 2010 Saksonia-Anhalt, nie zostały jeszcze ocenione. W związku z tym wyniki badań mogą ulec zmianie wraz z upływem czasu i z oceną zastosowanej koncepcji odnowy miejskiej, stąd konieczna jest kontynuacja badań;
- pogłębienie i uszczegółowienie badań podjętych w niniejszej pracy w zakresie wybranego elementu struktury urbanistycznej (przestrzeń miejskie, zabudowa mieszkaniowa, transport, tereny zieleni itp.), także uzupełnienie wiedzy o aspekty przestrzenne rozwoju miejskiego, odnowy i przekształceń miast w kontekście starzenia się populacji. Wnioski z tych badań mogą mieć znaczenie przede wszystkim teoretyczne;
- pogłębienie badań wątku instrumentacyjnego odnowy miejskiej w aspekcie starzenia się i kurczenia miast z wykorzystaniem instrumentów finansowych Unii Europejskiej (Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego oraz Europejski Fundusz Społeczny). Wnioski z badań mogą mieć znaczenie głównie praktyczne i częściowo teoretyczne;
- opracowanie studium porównawczego, dotyczącego pogłębienia i uszczegółowienia podjętych badań w ramach porównań (określenia podobieństw i różnic) miast europejskich z potencjałem miast polskich np. województwa śląskiego, szczególnie aglomeracji górnośląskiej. Wnioski z badań mogą mieć znaczenie głównie praktyczne i częściowo teoretyczne;
- opracowanie strategii przestrzennej w kontekście starzenia się populacji dla województwa śląskiego, szczególnie aglomeracji górnośląskiej, przygotowanie do przeprowadzenia programu odnowy z wykorzystaniem wniosków z niniejszej pracy. Opracowanie to mogłoby być wykonane w ramach współpracy z odpowiednimi jednostkami samorządowymi, a wnioski z tych badań mogą mieć znaczenie przede wszystkim praktyczne. Podobne prace zostały już podjęte w województwie małopolskim, które prowadzi w tym zakresie działania pilotażowe, aczkolwiek podejmowanie próby i kontynuacja takich działań mogą tylko pozytywnie wpłynąć na ulepszenie polityki odnowy miejskiej w obszarze zmian demograficznych;
- opracowanie koncepcji modelowego programu odnowy w kontekście starzenia się populacji w różnych skalach przestrzennych dla województwa śląskiego, aglomeracji górnośląskiej i wybranego miasta z wykorzystaniem wniosków z niniejszej pracy. Wnioski z tych badań mogą mieć znaczenie głównie praktyczne;
- uszczegółowienie i pogłębienie badań empirycznych odnowy miejskiej w kontekście zmian demograficznych w celu stworzenia podstaw

paradygmatu urbanistyki społecznej. Wnioski z tych badań mogą mieć znaczenie głównie teoretyczne;

- **urbanistyki i architektury:**

- uszczegółowienie i poszerzenie badań nad odnową miejską w kontekście starzenia się populacji pod kątem rozwoju nowego kierunku badań w dyscyplinie architektura i urbanistyka, zmiany podejścia do planowania i projektowania rozwoju miast, kształtowania przestrzeni publicznych i budynków przystosowanych do potrzeb osób starszych. Wnioski tych badań mogą mieć znaczenie dla rozwoju teorii architektury i urbanistyki.

Wnioski dla praktyki

Wyniki badań i wnioski wypływające z niniejszej pracy mogą być wykorzystane w tworzonych projektach i programach oraz działaniach władz publicznych dotyczących przekształceń obszarów o szczególnym zwiększeniu liczby osób starszych w populacji mieszkańców (plany, strategie, programy itp.).

Wyniki badań (określenie koncepcji odnowy miejskiej) mogłyby posłużyć jako studium referencyjne do przeprowadzenia odnowy miejskiej w miastach aglomeracji górnośląskiej. Oczywiście dotyczy to także innych regionów w Polsce, w których problemy starzenia się mieszkańców są zaawansowane.

W pierwszej kolejności należałoby podjąć działania odnowy miejskiej w miastach kurczących się. W miastach dynamicznych kwestia starzenia się społeczeństwa w polityce odnowy miejskiej stanowi jeden z elementów kompleksowego myślenia o odnowie miast. Z kolei w miastach stabilnych sytuacja nie wymaga natychmiastowych interwencji, co jednak nie powinno prowadzić do lekceważenia wyzwania, jakim jest starzenie się populacji.

Wnioski dla dydaktyki

Niniejsza publikacja może być traktowana jako punkt wyjścia do rozwoju dydaktyki, w tym edukacji, w obszarze:

- **planowania przestrzennego i urbanistyki w kontekście starzenia się populacji:**
  - wprowadzenie nowego kierunku nauczania urbanistyki i planowania przestrzennego, uwzględniającego perspektywę humanistyczną i promującego myślenie o przestrzeni miejskiej w kategoriach ludzkich i społecznych. Kształcenie urbanistów powinno ulec wzbogaceniu o tematykę konsekwencji starzenia się mieszkańców miast, ponieważ obecny problem odnowy i rewitalizacji miast powinien brać pod uwagę także problematykę społeczną (której docelową grupą odniesienia jest 30% mieszkańców);
- **architektury w kontekście potrzeb osób starszych:**
  - wprowadzenie nowych przedmiotów na wydziałach architektury i sztuk plastycznych, mające na celu uszczegółowienie i poszerzenie badań nad

projektowaniem uniwersalnym (*Design for All* i *Universal Design*) i nowymi formami zabudowy mieszkaniowej i usługowej dla osób starszych;

- **innych dyscyplin naukowych:**

- potrzeba edukacji interdyscyplinarnej i popularyzacji, które służyłyby pogłębieniu świadomości społecznej w obszarze zmian demograficznych i potrzebnych działań w tym zakresie.

***

Niniejsza publikacja jest rodzajem studium na temat współczesnych kierunków polityki odnowy miejskiej podejmowanej w kontekście starzenia się ludzkiej populacji. Jej rezultatem są ogólne wnioski wskazujące na istnienie określonych tendencji w kluczowych debatach o polityce planistycznej i sposobach jej realizacji. To podejście badawcze „od ogółu do szczegółu” i sposób wnioskowania na podstawie studium przypadku wybranych miast europejskich oczywiście nie wyczerpują wszystkich możliwości prowadzenia badań naukowych na ten temat, w tym także uzyskiwania bardziej szczegółowych i wiarygodnych odpowiedzi niż te zawarte w niniejszej monografii. Jest to jednak wynikiem świadomego wyboru.

Intencją autorki było skierowanie uwagi czytelnika bardziej na zagadnienia kluczowe dla polityki planowania przestrzennego i współczesne kierunki odnowy miejskiej niż na szczegółowe plany i przepisy dotyczące tego, jak planować. Za takim właśnie wyborem stało także silne przekonanie, że niniejsza praca badawcza w rzeczywistości jest jedynie etapem na obranej drodze kariery naukowej. Powinien zatem przyjść czas także na inne sposoby prowadzenia badań naukowych i na bardziej szczegółowe odpowiedzi. Celem nowocześnie myślących urbanistów jest kontynuowanie zarysowanego kierunku naukowych poszukiwań zorientowanych na doskonalenie planowania przestrzennego w aspekcie polityki społecznej.

***

Postscriptum

Dzisiaj, finalizując tę pracę, już wiem, że ławka na placyku nie jest odpowiedzią na odnowę miast w kontekście starzenia się społeczeństw europejskich i dzięki temu mam skrytą nadzieję, że moja praca przyczyniła się w jakimś stopniu do lepszego rozeznania i uporządkowania tego tematu. Wierzę, że będę miała możliwość kontynuowania tej problematyki w dalszych działaniach naukowych, praktycznych i dydaktycznych, ponieważ pomimo młodego wieku wiedza ta przybliży mnie do nieuchronnej starości.

Autorka, 09.11.2012 r.

BIBLIOGRAFIA

Publikacje

1. Alexander Ch., 2008, *Język wzorców miasta budynki konstrukcje* (tytuł oryginalny *A pattern Language*, przekład: Kaczanowska A., Maliszewska K., Trzebiatowska M., wstęp: Lenartowicz K.), Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
2. Andrews G.J., Phillips D.R., 2004, *Ageing and Place*, Wyd. Routledge, London.
3. Andersson J.E., 2011, *Architecture and Ageing*, praca doktorska, KTH Institute Royal Politechnique, E-Print AB, Sztokholm.
4. Asanowicz K., 2012, *Miasto przyszłości - miasto starych ludzi*, [w:] *Czasopismo Techniczne - Architektura*, 1-A/1/2012, zeszyt 1, rok 109, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków, s. 25-34.
5. Bańka A., 1985, *Psychologiczna struktura projektowa środowiska – Studium przestrzeni architektonicznej*, Wyd. Politechniki Poznańskiej, Poznań.
6. Barcelona City Council, *Barcelona Age-Friendly City. Together we will build a city for all ages*, 2011, Barcelona City Council, Valencia.
7. Bell P.A., Greene Th.C., Fisher J.D., Baum A., 2004, *Psychologia środowiskowa* (tłum. A. Jurkiewicz. M. Lewicka), Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
8. Benek I., 2001, *Modernizacja architektury mieszkaniowej w aspekcie potrzeb osób niepełnosprawnych*, praca doktorska Wydział Architektury Politechniki Śląskiej, Gliwice.
9. Benek I., 2012, *Mieszkania dla ludzi starych i młodych w kontekście potrzeb i cyklu życia budynku mieszkalnego*, [w:] *Przestrzenie starości*, Zrałek M. (red.), Wyd. Wyższa Szkoła Humanistas, Sosnowiec, s. 106-124.
10. Bielak M., 2010, *Badania jakościowe nad środowiskiem zamieszkania w domach opieki społecznej dla ludzi starszych*, Wyd. Politechniki Śląskiej, Gliwice.
11. Bielak M., 2011, *Optymalne środowisko życia i zamieszkania w ośrodkach pobytu stałego dla osób starszych*, Wyd. Politechniki Śląskiej, Gliwice.
12. Bień B., 2002, *Stan zdrowia i sprawność ludzi starszych*, [w:] Synak B. (red.), *Polska starość*, Wyd. UG, Gdańsk.
13. Bois J.P., 1996, *Historia starości. Od Montaigne'a do pierwszych emerytur* (tłum. Katarzyna Marczevska), Wyd. Marabut, Warszawa.
14. Bryx M., Jadach-Sepieło A. (red.), 2009, *Rewitalizacja miast w Niemczech*, IRM, Kraków.

15. Buława B., 2010, *Rozwój modelu przekształceń terenów zdegradowanych na przykładzie Międzynarodowej Wystawy Budowlanej w Niemczech*, praca doktorska, Wydział Architektury Politechniki Śląskiej, Gliwice.
16. Burton E., Mitchell L., 2006, *Inclusive Urban Design: Street for Life*, Architectural Press, Oxford.
17. Colangeli J., 2010, *Planning For Age-Friendly Cities: Towards a New Model*, University of Waterloo, Ontario.
18. Czerniawska O., 2002, *Starość wczoraj, dziś i jutro*, [w:] *Ludzie starsi w trzecim tysiącleciu. Szanse – nadzieje - potrzeby*, Wnuk W. (red.), Atla 2, Wrocław.
19. Design Silesia, 2012, *Dizajn w przestrzeni publicznej... lata lecą. Zamek Cieszyn w ramach projektu Design Silesia*, Wyd. Modena, Cieszyn.
20. Długosz Z., Kurek S., 2005, *Starzenie się ludności w Polsce na tle regionów Unii Europejskiej*, Konspekt, nr 4/2005 (24), Akademia Pedagogiczna w Krakowie, s. 96-98.
21. Dobrowolska M. (red.), 2010, *Rozwiązywanie problemów społecznych – wytyczne dla zwiększania integracji zawodowej 50+*, Wydawnictwo Naukowe KMB Press, Katowice, s. 341.
22. Dobrowolska M., 2010, *W poszukiwaniu instrumentów zaradczych dla starzejącego się społeczeństwa*, [w:] Lewicka D., Zbiegień-Maciąg L. (red.), *Wyzwania dla współczesnych organizacji w warunkach konkurencyjnej gospodarki*, Wydawnictwa Akademii Górniczo-Hutniczej, Kraków, s. 163-180.
23. Doktorowicz K., 2012, *Architektoniczne problemy dostosowania przestrzeni mieszkaniowej dla osób starszych*, [w:] *Przestrzenie starości*, Zrałek M. (red.), Wyd. Wyższej Szkoły Humanistas, Sosnowiec, s. 125-140.
24. Dziegielewska M., 2006, *Wolontariat ludzi starszych. Na przykładzie wolontariuszy w regionie łódzkim*, [w:] *Starzenie się a satysfakcja z życia*, Steuden S., Marczuk M. (red.), Wyd. KUL, Lublin.
25. Folett N., Filed S., 2011, *Europe's vibrant New Low Car(bon) Communities*, ITDP, Malmö.
26. Frąckiewicz L., 2007, *W obliczu starości*, Ośrodek Wydawniczy Augustana, Katowice.
27. Gabryszak R., Magierka D. (red.), 2011, *Europejska polityka społeczna*, Wyd. Difin, Warszawa.
28. Gehl J., 2009, *Życie między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych*, Wyd. RAM, Kraków.
29. Giddens A., 2009, *Europa w epoce globalnej*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
30. Golinowska S., 2012, *Srebrna gospodarka i miejsce w niej sektora zdrowotnego. Koncepcja i regionalne przykłady zastosowania*, Zeszyty Naukowe Ochrony Zdrowia, Zdrowie publiczne i zarządzanie, Wydział Nauk o Zdrowiu UJ CM, vol. 1/2011, Kraków.
31. Grabowska-Pałecka H., 2004, *Niepełnosprawni w obszarach i obiektach zabytkowych*, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków.

32. Grudziński A., 2012, *Zasadnicze wymiary starzenia się i starości – biologiczny, psychiczny i społeczny*, [w:] *Poznać, zrozumieć, zaakceptować starość*, Zych A. (red.), Wyd. Druk-Reklama, Łask, s. 47-56.
33. Guallart V. (red.), 2004, *Sociopolis – Project for a City of the future*, Wyd. Actar, Wiedeń.
34. Jałowiecki B. (red.), 2008, *Miasto jako przedmiot badań naukowych w początkach XX wieku*, Wyd. Scholar, Warszawa.
35. Kamiński Z.J., 2002, *Pojęcie konfliktu w planowaniu przestrzennym*, Architektura, z. 40, Wyd. Politechniki Śląskiej, Gliwice.
36. Karwińska A., 2008, *Gospodarka przestrzenna. Uwarunkowania społeczno-kulturowe*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
37. Klonowicz S., 1979, *Oblicza starości. Wybrane zagadnienia gerontologii społecznej*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
38. Kowaleski J.T. (red.), 2006, *Ludzie starzy w polskim społeczeństwie w pierwszych dekadach XXI wieku*. Wyd. UŁ, Łódź.
39. Kowaleski J.T., Szukalski P. (red.), 2008, *Pomyślnie starzenie się w perspektywie nauk o pracy i polityce społecznej*, Zakład Demografii UŁ, Łódź.
40. Kresl P.K., Letri D., 2010, *The Aging Population and the Competitiveness of Cities: Benefits to the Urban Economy*, Wyd. Edward Elgar, Northampton.
41. Kucharczyk-Brus B., 2010, *Modernizacja budynków mieszkalnych wielorodzinnych – oszczędność czy rozrzutność?*, Czasopismo Techniczne 6-A/2010, zeszyt 14, rok 107, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków, s. 137-143.
42. Kulesza H., 2001, *Sytuacja mieszkaniowa ludzi starszych w Polsce według badań GUS*, [w:] *Mieszkania starszych ludzi w Polsce. Sytuacja i perspektywy zmian*, Zaniewska H. (red.), IGM, Warszawa.
43. Kulesza H., 2008, *Sytuacja mieszkaniowa*, [w:] *Polska w obliczu starzenia się społeczeństw. Diagnoza i program działań*, PAN, Komitet Prognoz Polska 2000 Plus, Warszawa.
44. Kuryłowicz E., 1996, *Projektowanie uniwersalne. Udostępnianie otoczenia osobom niepełnosprawnym*, Centrum Badawczo-Rozwojowe Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, Warszawa.
45. Labus A., 2011, *Concepts of urban planning of the XXI century cities in the context of ageing society*, The Journal of Ecology and Health, tom, nr 1, s. 45-51.
46. Labus A., 2010, *Starzejące się społeczeństwo Małopolskie a odnowa miejska - rekomendacje*. Ekspertyza przygotowana w ramach *Wyzwania Małopolski w kontekście starzenia się społeczeństwa. Podejście strategiczne*. Małopolskie Studia Regionalne, nr 2-3/19-20/2010, Departament Polityki Regionalnej, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków.
47. Labus A., 2013, *Odnowa miast a starzejące się społeczeństwa europejskie na wybranych przykładach*, Kwartalnik Problemy Rozwoju Miast IRM, 2/2013, Kraków, s. 11-28.
48. Labus A., 2012, *Concepts Of Urban Renewal in an Aging Society in the XXI Century – Case Studies in the Polish Cities*, [in:] *Re-Mixing the city*.

- Towards sustainability and resilience?* REAL CORP 2012. 17th International Conference on Urban Planning, Regional Development and Information Society. [Dokument elektroniczny]. Schrenk M. (ed.), Competence Center of Urban and Regional Planning, rozdział w monografii – materiały na CD-ROM, Real Corp 2012, Schwechat, p. 151-160.
49. Labus A., 2012, *Odnowa i rozwój miejski w kontekście starzejącego się społeczeństwa, działania w mikro- i makroskali*, Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, nr 1856 Architektura 2012/51, s. 159-167.
  50. Labus A., 2012, *Eksperymentalne projekty architektoniczno-urbanistyczne w kontekście starzenia się populacji europejskiej w XXI wieku*, [w:] *Stare i nowe problemy badawcze w geografii społeczno-ekonomicznej*, Sławomir Sitek, Polskie Towarzystwo Geograficzne, oddział Katowicki, Sosnowiec, s. 47-69.
  51. Labus A., 2012, *Miasto XXI wieku w obliczu starzenia się społeczeństwa*, [w:] *Poznać, zrozumieć i zaakceptować starość*, Zych A.A. (red.), Wydawnictwo-Druk-Reklama, Łask, s. 333-349.
  52. Labus A., 2011, *Miasto zwarte XXI wieku w obliczu starzenia się społeczeństwa*, [w:] *Miasto zwarte - miasto rozproszone*, Ogólnopolska Konferencja Studentów Wydziału Architektury, Warszawa, 4-5 Listopad 2011, s. 35-44.
  53. Labus A., 2011, *Starzejące się społeczeństwo XXI wieku w zrównoważonym rozwoju miast*, Kwartalnik Naukowy Instytutu Rozwoju Miast *Problemy rozwoju miast*, zeszyt 3-4/2011, Kraków, s. 75-84.
  54. Lewicka M., 2012, *Psychologia miejsca*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
  55. Niezabitowska E., 2012, *Kreowanie dobrych warunków mieszkaniowych i przyjaznego środowiska zamieszkania ludzi starszych*, [w:] *Przestrzenie starości*, Zrałek M. (red.), Wyd. Wyższa Szkoła Humanistas, Sosnowiec, s. 87-105.
  56. Niezabitowska E., Bartoszek A., Kucharczyk-Brus B., Niezabitowski M., 2013, *Środowisko zamieszkania polskich seniorów w badaniach interdyscyplinarnych. Studia przypadków na wybranych przykładach*, Wyd. Śląsk, Katowice.
  57. Martyka A., 2010, *Oszczędne gospodarowanie czasem we współczesnym mieście*, Czasopismo Techniczne 6-A/2010, zeszyt 14, rok 107, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków, s. 71-78.
  58. Meyer-Bohe W., 1998, *Budownictwo dla osób starszych i niepełnosprawnych*, Wyd. Arkady, Warszawa.
  59. Okólski M., Fihel A., 2012, *Demografia. Współczesne zjawiska i teorie*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
  60. Pacione M., 2005, *Urban Geography*, Routledge, London.
  61. Polska Akademia Nauk, 2008, *Konsekwencje ekonomiczne i społeczne starzenia się społeczeństw*, PAN Komitet Prognoz Polska 2000 Plus, Warszawa.

62. Polska Akademia Nauk, 2008, *Polska w obliczu starzenia się społeczeństwa. Diagnoza i program działania*, PAN Komitet Prognoz Polska 2000 Plus, Warszawa.
63. Radzimski A., Haase A., Gierczak D., 2007, *Zmiany demograficzne i ich konsekwencje*, Genius Loci, nr 6, s. 1-2.
64. Rogers R.G. (red.), 1999, *Urban Task Force: Toward an urban renaissance*, Taylor & Francis, Londyn.
65. Rosset E., 1959, *Proces starzenia się ludności. Studium demograficzne*, Wyd. PWE, Warszawa.
66. Rodiek S., Schwarz B. (red.), 2005, *The role of the outdoors in residential environments for aging*, The Haworth Press, New York, p. 141-165.
67. Simpson D., 2010, *Innovations in Urbanism for the Elderly Demographic*, praca doktorska, Wydział Architektury, ETH, Zurich.
68. Skarżyńska K., 1981, *Encyklopedia organizacji i zarządzania*, Państwowe Wyd. Ekonomiczne, Warszawa.
69. Skibniewska H., 1994, *Modele mieszkalnictwa dla osób starszych i niepełnosprawnych*, [w:] *Środowisko zamieszkania a niepełnosprawni*, Frąckiewicz L. (red.), Wyd. Instytutu Filozofii i Socjologii PAN: Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, Warszawa.
70. Synak B. (red.), 2002, *Polska starość*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
71. Szatur-Jaworska B., 1998, *Spoleczne problemy ludzi starych*, [w:] *Polityka społeczna*, Frąckiewicz A., Wronka M., Zralek M. (red.), Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Katowice.
72. Szatur-Jaworska B., Błędowski P., Dzięgielewska M., 2006, *Podstawy gerontologii społecznej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa.
73. Szukalski P. (red.), 2009, *Przygotowanie do starości. Polacy wobec starzenia się*, ISP, Warszawa.
74. Szukalski P., 2004, *Osoby sędziwe w Polsce i w krajach Unii Europejskiej. Przeszłość, terażniejszość, przyszłość*, prace Instytutu Ekonometrii i Statystyki UŁ, Seria A: demografia i gerontologia, nr 142, Łódź.
75. *The Madrid international plan of action on ageing, Guiding framework and toolkit for practitioners and policy makers*, 2008, United Nations, Madrid.
76. Twardoch A., 2010, *Problem dostępnego budownictwa mieszkaniowego na wybranych przykładach*, praca doktorska, Wydział Architektury Politechniki Śląskiej, Gliwice.
77. OECD, 2001, *Ageing and transport. Mobility needs and safety issues*, OECD, Paryż.
78. OECD, 2003, *Ageing, housing and urban development*, OECD, Paris.
79. WHO, 2007, *Global Age Friendly Cities: A guide*, WHO Press, Geneva.
80. WHO, 2002, *Active ageing: a policy framework*, WHO Press, Geneva.
81. Włodarczyk J., Strabel W., 1991, *Specjalne formy budownictwa mieszkaniowego*, Arch-Urbs, Katowice.
82. Zan L., 1993, *Die akademische Seniorenbildung. Eine historische Bilanz in methodisch-didaktischer Abricht*. Deutscher Studien Verlag, Weinheim.

83. Zaniewska H. (red.), 2001, *Mieszkania starszych ludzi w Polsce. Sytuacja i perspektywy zmian*, IGM, Warszawa.
84. Zborowski A., Soja M., 2009, *Demograficzne uwarunkowania rewitalizacji w miastach polskich*, [w:] *Demograficzne i społeczne uwarunkowania rewitalizacji miast w Polsce*, tom 5, Zborowski A. (red.), IRM, Kraków.
85. Zborowski A. (red.), 2009, *Demograficzne i społeczne uwarunkowania rewitalizacji miast w Polsce*, tom 5, IRM, Kraków.
86. Zralek M., 2012a, *Zaspokojenie potrzeb mieszkaniowych ludzi starszych. Dylematy i kierunki zmian*, [w:] *O sytuacji ludzi starszych*, Hryniewicz J. (red.), Wyd. Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa, s. 103-123.
87. Zralek M. (red.), 2012b, *Przestrzenie starości*, Wyd. Wyższej Szkoły Humanitas, Sosnowiec.
88. Zych A.A., 2007, *Leksykon gerontologii*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.

Materiały niepublikowane

Od autorów

1. Hollwich M., 2010, *New Aging*, materiały niepublikowane udostępnione drogą elektroniczną przez Matthiasa Hollwicha.
2. Zralek M., 2012, *Kreowanie dobrych warunków mieszkaniowych i przyjaznego środowiska zamieszkania ludzi starszych*, maszynopis udostępniony przez autorkę drogą elektroniczną.

Teksty internetowe

1. ACT Consultants, 2011, *Good policies and practices to tackle urban challenges*, Komisja Europejska, Paris, dostępne w: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/citiesoftomorrow/citiesoftomorrow_case.pdf
2. Agenda Terytorialna Unii Europejskiej 2020, 2011, *W kierunku sprzyjającej społecznemu włączeniu, inteligentnej i zrównoważonej Europy zróżnicowanych regionów*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Węgry, dostępne w: http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/Polityka_spojnosci/Polityka_spojnosci_po_2013/Debata/Documents/Agenda_Terytorialna_07092011.pdf
3. Borelius H., *Metropolitan living in accordance with the wishes of older people*, portal internetowy Metropolis, City information and thoughts, dostępne w: <http://www.barcelonametropolis.cat/en/page.asp?id=23&ui=462>
4. *Deklaracja z Toledo w sprawie rozwoju obszarów miejskich*, 2010, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, dostępne w: http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/Polityka_regionalna/rozwoj_miast/rozwoj_miast_w_UE/Documents/Deklaracja_Toledo_PL_poprawione_final.pdf

5. Europejska Rada Urbanistów, 2003, *Nowa Karta Ateńska*, Wizja miast XXI wieku, Lizbona, dostępne w: http://www.zabytkitonz.pl/pliki/karta%20atenska%202003_pl.pdf
6. Eurostat, 2010, *Eurostat regional yearbook 2010*, Wyd. Komisja Europejska, Luxemburg, dostępne w: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-HA-10-00101/EN/KS-HA-10-001-01-EN.PDF
7. Eurostat, 2011, *Demography report 2010, Older, more numerous and diverse Europeans*, Komisja Europejska, Luxemburg, dostępne w: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=5936&furtherPubs=yes>
8. Ferry M., Baker R., 2006, *Strategie regionalne a starzenie się społeczeństwa - Age Proofing Toolkit* - zestaw narzędzi służących uwzględnianiu zagadnień związanych z wiekiem społeczeństwa, Komitet Regionów, dostępne w: http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/conferences/demographicchallenge_jan07/doc/presentations/ageproofing_toolkit_pl.pdf
9. Fiedler M., Schuster A., Link J., 2010, *program AENEAS Study Tour Catalogue*, dostępne w: http://www.aeneas-project.eu/docs/AENEAS_Study_Tour_Catalogue.pdf
10. *Fortschreibung des Nahverkehrsplans*, 2009, Landkreis Mansfeld Sudharz, Kassel, dostępne w: http://www.mansfeldsuedharz.de/media/pdf/2._fortschreibung_des_nahverkehrsplans_endfassung.pdf
11. Fudge C., 2003, *Urban Design - Defusing the demographic time bomb: Urban design for longer life*, dostępne w: <http://www.rudi.net/books/9995>
12. Garcia A.S., García-Villalba O.C., 2011, *Housing in the first periphery of Barcelona: Towards the finding of criteria for urban renewal*, materiały konferencyjne Enhr Conference 2011 - 5-8 July, Tuluza, dostępne w: <http://www.enhr2011.com/sites/default/files/Paper-AdolfSotoca-WS25.pdf>
13. Rink D, 2011, referat w ramach międzynarodowej konferencji *Global Suburbanisation: Urban development in Leipzig: between transformation and urban restructuring*, Helmholtz Centre for Environmental Research-UFZ, Department of Urban and Environmental Sociology, Lipsk, dostępne w: http://www.ufz.de/export/data/global/29220_ufz_report_1_2011_leipzig.pdf
14. *It-support direk. För dig som är 65+*, dostępne w: <http://Malmö.se/download/18.781896bd12b17644785800027530/it-support-folder-aldre.pdf>
15. *Karta Lipska na rzecz zrównoważonego rozwoju miast europejskich*, 2007, Lipsk, dostępne w: http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/poziom_miedzynarodowy/polityka_przestrzenna_ue/rozwoj_miast/Strony/LeipzigCharter_08.aspx
16. Komisja Rozwoju Regionalnego, 2004-2009, PE396.686v01-00. Poprawki 1-24, projekt opinii ElisabethSchroedter, dostępne w: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/am/696/696861/696861pl.pdf
17. Komisja Europejska, *Miasta przyszłości. Wyzwania, wizje, perspektywy* (sprawozdanie), 2011, Unia Europejska dostępne w: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/citiesoftomorrow/citiesoftomorrow_final_pl.pdf

18. Komisja Europejska, *Miasta jutra. Wyzwania, wizje, rozwiązania* (raport), 2011, Unia Europejska, dostępne w: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/citiesoftomorrow/citiesoftomorrow_summary_pl.pdf
19. Komisja Europejska, Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie: Mieszkalnictwo a polityka regionalna, 2007, Dz.Urz.UE 2007/C 161/03, dostępne w: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:161:0017:0022:PL:PDF>
20. Komisja Unii Europejskiej, *The impact of European demographic trends on regional and urban development*, 2011, Hungarian Presidency of the Council of the European Union, Budapeszt, dostępne w: http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/Polityka_regionalna/rozwoj_miast/rozwoj_miast_w_UE/Documents/Demography.pdf
Komunikat Komisji *Reakcja Europy na proces starzenia się ludności świata: Promowanie postępu gospodarczego i społecznego w starzejącym się świecie* (COM(2002)0143), Agenda Terytorialna Unii Europejskiej. W kierunku bardziej konkurencyjnej i zrównoważonej Europy zróżnicowanych regionów, 2007, Lipsk, dostępne w: http://www.mrr.gov.pl/aktualnosci/polityka_rozwoju/Documents/50bc25488f3744b3bbf12547979065f9wersjapolska1.pdf
21. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów – Sprostanie wyzwaniom związanym ze skutkami starzenia się społeczeństwa w UE (sprawozdanie na temat starzenia się społeczeństwa, 2009) (COM(2009)0180), dostępne w: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52009DC0180:EN:NOT>
22. Komunikat Komisji *Demograficzna przyszłość Europy. Przekształcić wyzwania w nowe możliwości* (COM(2006)0571), dostępne w: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52006dc0571:PL:NOT>
23. Komunikat Komisji dla Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów, *Komfortowe funkcjonowanie osób starszych w społeczeństwie informacyjnym. Inicjatywa i2010. Plan działania w sprawie technologii teleinformatycznych i starzenia się społeczeństwa*, 2007, KOM 2007, nr 332 wersja ostateczna z dnia 14 czerwca 2007, dostępne w: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0332:FIN:PL:PDF>
24. Madrycki Plan Działania w kwestii starzenia się społeczeństw, dostępne w: <http://www.mpips.gov.pl/spoleczne-prawa-czlowieka/madryckiplandziaaniawkwestiistarzeniasispoeczestw/>
25. *ÖP 2012* - Nowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego miasta Malmö, dostępne w: <http://www.malmo.se/>
26. *Wnioski Prezydencji po spotkaniu w Sztokholmie* (23-24 marca 2001), dostępne w: [http://archiwum-ukie.polskawue.gov.pl/HLP/mointintgr.nsf/0/FD794943B5605F4DC1256E75005602B6/\\$file/ME5336B.pdf?Open](http://archiwum-ukie.polskawue.gov.pl/HLP/mointintgr.nsf/0/FD794943B5605F4DC1256E75005602B6/$file/ME5336B.pdf?Open)

27. Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 21 lutego 2008 r. w sprawie demograficznej przyszłości Europy, dostępne w: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-20080066+0+DOC+XML+V0//PL>
28. *Sangerhausen. Rating for liveable urban district*, 2010, IBA Saxony-Anhalt, Regionalne Ministerstwo Rozwoju i Transportu Saxony-Anhalt, dostępne w: http://www1.europa.sachsen-anhalt.de/vademecum/Archiv_verbindlicher_Dokumente/I+P/Veranstaltungen/IBASTadtumbau2010_broschuere_sangerhausen_EN.pdf
29. Strategia Rozwoju Miasta Katowice 2020, dostępne w: <http://bip.um.katowice.pl/dokumenty/2005/12/19/4-52-1068-05z.pdf>
30. Strategia transportu na lata 2006-2012 dla Barcelony (*Urban Mobility Plan 2006-2012*), dostępne w: [http://www.impacts.org/euroconference/Rome2010/Presentations/Day%201/05%20PMU%20%20June%2010\[2\]_julio%20garcia%20ramon.pdf](http://www.impacts.org/euroconference/Rome2010/Presentations/Day%201/05%20PMU%20%20June%2010[2]_julio%20garcia%20ramon.pdf)
31. Strategia dot. komunikacji rowerowej w Malmö (*Cykelprogram for Malmö stad 2012-2019*), dostępne w: <http://www.Malmö.se/download/18.3744cbfb13a77097d8748de/Cykelprogram+f%C3%B6r+Malm%C3%B6+stad+20122019+2012-10-30.pdf>
32. Strategia Lizbońska - droga do sukcesu zjednoczonej Europy, wydanie pierwsze 2002, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, dostępne w: [http://archiwumukie.polskawue.gov.pl/HLP/mointintgr.nsf/0/FD794943B5605F4DC1256E75005602B6/\\$file/ME5336B.pdf?Open](http://archiwumukie.polskawue.gov.pl/HLP/mointintgr.nsf/0/FD794943B5605F4DC1256E75005602B6/$file/ME5336B.pdf?Open)
33. Strategia Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu, Komisja Europejska, Bruksela, 3.03.2010, KOM (2010) 2020 wersja ostateczna dostępne w: http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf
34. Strategii Rozwoju Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii *Silesia* do 2025 r., dostępne w: <http://www.silesiametropolia.eu/images/stories/01pdf/02pdf/001uchwalazgromadzenia.pdf>
35. *Summery of Västra hamnen. Goals and design principles*, 2008, City of Malmö Planning Office, dostępne w: <http://www.Malmö.se/download/18.5d8108001222c393c008000104637/wwwgoals+and+design+principles.pdf>
36. *Tillgänglighetsguiden*, 2012, Malmö Stad, dostępne w: www.Malmö.se/tillganglighetsguide
37. *Trygg stadsmiljo*, 2006, Malmö stadsbyggnadskontor, dostępne w: <http://Malmö.se/download/18.5d8108001222c393c00800058942/Trygg%2Bstadsmilj%25C3%25B6.pdf>
38. Zielona Księga Komisji Europejskiej *Wobec zmian demograficznych: nowa solidarność między pokoleniami* (COM(2005)0094), dostępne w: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52005DC0094:PL:NOT>

Strony internetowe

Internetowe źródła informacji - przy każdym adresie podano ostatnią datę korzystania ze strony WWW:

1. www.nfp54.ch (23.03.2010).
2. www.arc.usi.ch (03.11.2009).
3. www.dlaseniora.krakow.pl (14.07.2010).
4. www.cittaslow.org (17.03.2010).
5. www.cittaslowpolska.pl (06.11.2010).
6. www.forsal.pl (23.03.2011).
7. www.upload.wikimedia.org (29.09.2011).
8. www.twojaeuropa.pl (14.07.2010).
9. www.instytut.info (28.04.2011).
10. www.smartgrowth.org (22.10.2010).
11. www.un.org.pl (11.03.2011).
12. www.barcelona-przewodnik.pl (08.06.2011).
13. www.mapy.google.pl (23.08.2012).
14. www.urdesign.it (15.07.2012).
15. www.wyborcza.biz (19.04.2011).
16. www.who.int (16.12.2010).
17. www.strategicdesignscenarios.net (13.12.2011).
18. www.Malmö.se (25.11.2010).
19. www.tft.lth.se (17.05.2010).
20. www.mkbfastighet.se (13.11.2011).
21. www.Malmöbusiness.com (06.10.2012).
22. www.webapps05.Malmö.se (19.06.2012).
23. www.vastrahamnen.se (17.04.2011).
24. www.futurage.group.shef.ac.uk (07.03.2012).
25. www.aal-europe.eu (14.02.2011).
26. www.barcelonametropolis.cat (17.09.2011).
27. www.w3.bcn.cat (26.03.2010).
28. www.dezeen.com (8.10.2012).
29. www.google.com (11.12.2012).
30. www.iba-stadtumbau.de (23.03.2011).
31. www.stadt.sangerhausen.de (30.03.2011).
32. www.sangerhausen-tourist.de (25.09.2012).
33. www.europa-rosarium.de (23.11.2012).
34. www.kfw-foerderbank.de (16.10.2011).
35. www.mansfeldsuedharz.de (13.12.2012).
36. www.drk-sangerhausen.de (23.11.2012).
37. www.awo-sangerhausen.de (18.09.2012).
38. www.ivvsa.gva.es (07.12.2012).
39. www.guallart.com (21.03.2011).

40. www.sociopolis.net/web/sociopolis.php (22.07.2010).
41. www.youtube.com (23.11.2012).
42. www.gonzalezpedemonte5.blogspot.com (28.08.2011).
43. www.architecture.mapolismagazin.com (29.09.2010).
44. www.eurostat.europa.eu (28.12.2012).
45. www.condense-project.org (12.10.2011).
46. www.accesscityaward.eu (27.03.2011).
47. www.izbaurbanistow.pl (12.03.2010).
48. www.forum50.org/pages/newsletter-forum-50/0 (22.12.2012).

Filmy

1. Film promujący powstanie dzielnicy *Sociopolis*,
<http://www.youtube.com/watch?v=CwtHH5DGhVQ&feature=related>
(27.10.2012).
2. Film Mathias Hollwich na temat New Aging pt *Matthias Hollwich at Aging2.mov*
<https://www.youtube.com/watch?v=QUiwEcs4eTI> (12.11.2012).
3. Film z wystąpień prelegentów podczas konferencji *New Aging 2010*,
http://fora.tv/2010/10/02/New_Aging_Visiting_the_Future (11.05.2012).

STARZEJĄCE SIĘ SPOŁECZEŃSTWA EUROPEJSKIE XXI WIEKU W KONCEPCJACH ODNOWY MIEJSKIEJ

Streszczenie

Niniejsza publikacja jest wynikiem zrealizowanej dysertacji doktorskiej w latach 2009-2013 w Katedrze Urbanistyki i Planowania Przestrzennego na Wydziale Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach pod kierunkiem Prof. dr hab. inż. arch. Zbigniewa J. Kamińskiego. Projekt badawczy pt. „Starzejące się społeczeństwa europejskie XXI wieku w koncepcjach odnowy miejskiej” był w latach 2011-2013 finansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki, przyznanych na podstawie decyzji numer DEC 2011/01/N/HS4/02638.

Publikacja powstała w odpowiedzi na współczesne wyzwanie starzenia się społeczeństw, z jakim muszą i będą musiały w przyszłości zmierzyć się miasta w Europie i na świecie. W kontekście dążenia miast do zrównoważonego rozwoju proces starzenia się społeczeństwa (czyli wzrost odsetka osób starszych w społeczeństwie) może zagrozić ich funkcjonalności i żywotności, jeśli w porę władze miejskie nie podejmą odpowiednich działań. Sformułowano tezę, że proces starzenia się społeczeństwa stanowi poważne wyzwanie dla publicznych władz, odpowiedzialnych za rozwój miast, na który reakcją są lub powinny być w najbliższych latach nowe koncepcje w polityce odnowy miast europejskich. Dlatego podjęto próbę zidentyfikowania koncepcji odnowy miejskiej, rozumianej jako *innowacyjne* sposoby podejścia i praktyki w działaniach władz miejskich. Innymi słowy, chodzi o nowe sposoby podejścia do ulepszania miast i o nowe kierunki rozwoju miast europejskich, które dotyczą tworzenia bardziej przyjaznych miejsc dla osób starszych, w kontekście współczesnych wyzwań stojących przed planowaniem przestrzennym.

Tematyka zmian demograficznych jest ciągle jeszcze słabo rozeznana w planowaniu przestrzennym, co stanowiło dla autorki niniejszej dysertacji duże wyzwanie badawcze. Prowadzone badania skupiły się na wskazaniu rozwiązań dotyczących zagospodarowania przestrzennego miast w aspekcie starzenia się populacji w trzech skalach przestrzennych: makro (elementy strategii przestrzennej), mezo (elementy struktury urbanistycznej), mikro (elementy formy architektonicznej) oraz wskazaniu kluczowych interwencji odnoszących się do tych skal.

Podjęta problematyka badawcza została przedstawiona w trzech podstawowych rozdziałach, które obejmują takie ważniejsze zagadnienia, jak: przegląd piśmiennictwa, odniesienie do interdyscyplinarnych teorii i koncepcji dotyczących starzenia się w kontekście przestrzeni miejskiej, przeprowadzenie badań oraz omówienie wyników i wskazanie zidentyfikowanych kierunków polityki odnowy miejskiej. Badania wykonano przy użyciu metody studium przypadku, która została

poparta badaniami literaturowymi oraz własnymi obserwacjami, rozmowami ze specjalistami z różnych dziedzin i praktykami (udział w opracowaniu pierwszej w Polsce strategii rozwoju regionu małopolskiego w kontekście starzenia się społeczeństwa). Przyjęto dwie perspektywy badawcze: (I) - zrealizowane i (II) - eksperymentalne projekty odnowy miejskiej. Rezultatem prowadzonych badań są zidentyfikowane koncepcje odnowy miejskiej w kontekście zmian demograficznych w odniesieniu do trzech typów miast europejskich: dynamicznych, stabilnych i kurczących się. Uzyskane wyniki badań odniesiono do sytuacji w Polsce w celu ulepszenia polityki odnowy miejskiej.

Przedstawiona publikacja została pomyślana jako przynależna do prac z kategorii syntetyczno-poznawczych, dotyczących planowania przestrzennego w odniesieniu do problematyki zmian demograficznych, i może stanowić podręcznik dobrych praktyk w obszarze wzorów rozwiązań integrujących wszystkie grupy wiekowe w przyjaznym otoczeniu. Z uwagi na doniosłość problematyki starzenia się ludności sformułowane w pracy wnioski i osobiste refleksje zostały potraktowane jako mogące przyczynić się do uporządkowania oraz pogłębienia teoretycznej problematyki planowania przestrzennego. Niniejsza publikacja uwzględnia zagadnienia dzisiaj pomijane, a które powinny wejść do praktyki planistów przestrzennych i urbanistów, ponieważ stanowią o sposobach ulepszania miast pod kątem zmieniających się potrzeb społeczeństw europejskich w XXI wieku. Intencją autorki jest kontynuowanie w przyszłości zarysowanej problematyki i poszukiwanie nowych kierunków badań naukowych oraz podjęcie weryfikacji kierunków przedstawionych w niniejszej pracy.

AGEING EUROPEAN SOCIETIES OF THE 21ST CENTURY IN URBAN RENEWAL CONCEPTS

Abstract

The following publication is a result of doctoral dissertation which realized in the years 2009-2013 in the Spatial Management, the Faculty of Architecture of the Silesian University of Technology under the supervision of Professor Zbigniew J. Kamiński. The research project entitled „Ageing European societies of the 21st century in urban renewal concepts“ in the years 2011-2013 has been financed from the resources of the National Center of Science granted by virtue of the decision number DEC-2011/01/N/HS4/02638.

The publication was created as a response to the contemporary challenges of aging societies which the cities of not only Europe, but also of other parts of the world are facing or will have to face in the future. In the framework of cities' aspiring for sustainable development, the process of ageing in societies (that is, the increase of the percentage of elderly people in a society), may endanger their functionality and vitality, unless the city authorities take adequate action. A thesis has been formulated, stating that the process of ageing of societies poses a serious challenge for public authorities responsible for the development of cities, and that it can be met only by means of formulating new projects of urban renewal policy for European cities in the nearest future. That is why, an attempt at identifying conceptions of urban renewal, understood as *innovative* approaches and practices in the activities of city authorities has been made. In other words, what is being suggested are new perspectives on cities' improvement and new paths of development concerning European cities, which refer to creating places friendlier for elderly people, in the context of contemporary challenges for spatial planning.

The topic of demographical change is still little known in spatial planning, what constituted a considerable research issue for the author of the following dissertations. The research conducted focused on indicating solutions for spatial management in cities related to the ageing of population on three spatial levels: macro (elements of spatial strategy), mezzo (elements of urban structure) and micro (elements of architectural form), as well as pointing to essential actions germane to those levels.

The topics of research are presented in the form of three basic chapters which cover such crucial matters as: state of the research, reference to interdisciplinary theories and concepts concerning ageing in the context of urban space, conducting research and discussing its results, as well as identifying the paths of development of the urban renewal policy. The research was conducted by means of case study methodology which was supported by analysis of literature on the topic and the

author's own observations, interviews and practices (participation in creating a development strategy, the first of that type in Poland, for the Lesser Poland region in the context of the ageing of societies). Two research perspectives were adopted: /i/ realized and /ii/ experimental projects of urban renewal. The result of the research conducted is the identification of urban renewal concepts in the context of demographical change, in relation to three types of European cities: dynamic, stable, and shrinking. The obtained results of research were compared with the situation in Poland, in order to improve the urban renewal policy.

The presented publication was designed as belonging to works of synthetic-cognitive category, concerning spatial planning in reference to the problems of demographical change and can be a guide to good practice in the field of design solutions that integrate all ages in a friendly environment. Because of the seriousness of the ageing of population issue, the conclusions and personal reflections formulated in the dissertation were treated as being able to contribute to systematizing and broadening the theoretical topics of spatial planning with the consideration of matters which are neglected today and which should be introduced to the practice of spatial and urban planners, as they determine the methods of improving cities in the aspect of the changing needs of European societies in the 21st century. The intention of the author is to continue researching the outlined problems, and to seek new research paths, as well as to attempt to verify the paths presented in the following thesis.

Agnieszka Labus - adiunkt naukowy w Katedrze Urbanistyki i Planowania Przestrzennego na Wydziale Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach. Doktor nauk technicznych (2013 r.) w dyscyplinie architektura i urbanistyka, specjalność odnowa miast w kontekście zmian demograficznych, w tym starzenia się społeczeństwa. Uczestniczka projektów badawczych związanych głównie z problematyką starzenia się społeczeństwa. Ekspert zagadnień przestrzennych w zespole zadaniowym opracowującym pierwszy w Polsce dokument strategiczny na poziomie regionalnym w kontekście starzenia się społeczeństwa dla regionu małopolskiego. Za swoje badania i projekty została nagrodzona licznymi nagrodami i stypendiami nadanymi przez: MNiSW, Ambasadę Francji, Fundację dla Polski, Design Silesia. W 2014 r. została laureatką Nagrody Naukowej "Polityki" w kategorii Nauki Humanistyczne.

FRAGMENTY RECENZJI

Ramy treściowe pracy zamknięte w czterech rozdziałach są logicznie zdyscyplinowane. Rozdział pierwszy zawiera ciekawy zabieg kompozycyjny rozpięcia treści na osi czasu. Autorka zatrzymuje na chwilę czytelnika na stanie: DZIŚ, natychmiast cofa go w stan przeszły: DAWNIEJ, aby przesunąć centrum naszej uwagi na prospektywną projekcję: JUTRO. To bardzo inteligentny (chciałoby się powiedzieć: "smart") pomysł kompozycyjny. Pozostałe rozdziały właściwie wypełniają tę triadę cyklu życiowego: dawniej -- dziś -- jutro. Walorem kompozycyjnym jest kreatywne opisanie postulatów odnowy przestrzeni miejskiej w Polsce.

Prof. dr hab. inż. Tomasz Parteka

Przedstawiona rozprawa ma ogromne znaczenie poznawcze w obszarze stosunkowo słabo znanej tematyki w Polsce. Ogromny ładunek wiedzy na ten temat przekazany przez Autorkę może pomóc w wymianie doświadczeń na skalę ponadnarodową, przenieść na grunt polski więcej praktyk stosowanych za granicą, a także pozwala wykorzystać uzyskaną w badaniach wiedzę przez inne kraje europejskie.

Dr hab. Małgorzata Dobrowolska

Różne kultury i społeczne struktury miejskie zostają w tej pracy opisane jako przykłady do inspiracji dla projektowania celów odnowy urbanistycznej w sposób kompetentny, interesujący poznawczo za pomocą dobrego stylistycznie języka pozwalającego korzystać z tego opracowania nie tylko architektom i urbanistom, ale zainteresowanym osobom z różnych dyscyplin.

Dr hab. Adam Bartoszek, prof. w Uniwersytecie Śląskim

ISBN 978-83-7880-208-2

Wydawnictwo Politechniki Śląskiej

44-100 Gliwice, ul. Akademicka 5

tel.(32) 237-13-81, faks (32) 237-15-02

www.wydawnictwopolitechniki.pl

Dział Sprzedaży i Reklamy

tel.(32) 237-18-48

e-mail: wydawnictwo_mark@polsl.pl